המזרח התיכון 2025

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט דרך אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכאני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר הזה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בספר הזה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מכותב הספר.

נכתב בתשע"ט 2019(נערך ב2020)

מאת: רמי רחמיאל

תוכן עניינים.

תוכן עניינים...3
טבלאות וגרפים...4
מבוא...5
המפרץ הבריטי...7
החסות האמריקאית...21
מהפכת פצלי השמן...40
זה לא משהו אישי אלו רק עסקים...55
בצורת ורעב...76
המלכודת הסונית-שיעית...94
האימפריה הטורקית...109
האימפריה האיראנית...123
המדינה הישראלית השלישית...143
השחקניות האחרות...160
המלחמה במפרץ...171
מסקנות...188
הערות והפניות...190
רשימת מקורות 196

טבלאות וגרפים

תפוקת הנפט האמריקאית מתפוקת הנפט העולמית..........................22
אחוז הייבוא מצריכת הנפט האמריקאית.......................................27
הצי האמריקאי באפריקה, דרום אסיה, והמזה"ת............................31
אינפלציה וצמיחה בארה"ב משנות ה-70 לשנות ה-90........................32
ייבוא נפט מהמפרץ...35
ייבוא נפט מעיראק...36
כוחות אמריקאים במפרץ הפרסי..38
ייבוא נפט מקנדה..42
תפוקה לעומת צריכת נפט בארה"ב..43
תפוקת נפט בוונצואלה..48
תפוקה לעומת צריכת גז בארה"ב..50
אספקת המים המתחדשת לאדם במזרח התיכון...............................79
תפוקת וצריכת חיטה במזרח התיכון..83
אחוז החקלאים מכוח העבודה...87
מקורות ייבוא חיטה למזרח התיכון...88
הפיחות בלירה הטורקית...116
מקורות נפט וגז של טורקיה..118
החלוקה האתנית באיראן...129

מבוא

בכל פעם שיש בחירות נשיאותיות בארה"ב עיני כל העולם נשואות אליה ולמערכת הבחירות שלה. הסיבה היא לא רכילות גרידא אלא ציפייה או חשש גדולים מפני מי יישב בבית הלבן ומה יהיה הממשל האמריקאי הבא. כמעצמה החזקה ביותר בהיסטוריה לארה"ב יש את היכולת להכריע סכסוכים מסביב לכדור הארץ. היא מספיק חזקה כדי להביס את גרמניה הנאצית, כדי להטביע את הצי של יפן הקיסרית, כדי לגרום לאימפריה הבריטית למסור לה את כל הנמלים שלה ביבשת אמריקה וכדי לכתר את כל אירו-אסיה תוך הכנעת ברה"מ. היא פשוט המעצמה החזקה בהיסטוריה והיא שליטת הימים. העצמה הצבאית האדירה שלה והעצמה הימית האדירה שלה מגיעה עם עצמה כלכלית אדירה. תמיכה במדינה אחת או אחרת יכולה להכריע סכסוכים אזוריים גם אם מלכתחילה אותה הכרעה לא הייתה הגיונית מבחינת מאזן הכוחות המקומי. ככה שיש סיבה טובה לעקוב אחרי מי נבחר לבית הלבן. העשור האחרון היה בסימן נסיגה אמריקאית מהמזרח התיכון. ממצב של הגנה על המפרץ הפרסי ונכונות להילחם על המזרח התיכון עם שליחת מיליון חיילים לאזור היא הגיעה למצב שבו היא בתהליך נסיגה אזורי וצמצום משמעותי של נוכחותה. רבים רואים בכך את נפילת האימפריה האמריקאית אבל זה פשוט לא נכון האימפריה האמריקאית חזקה מתמיד, הסיבה היא חוסר צורך בנפט והגז של המזרח התיכון ככל שמהפכת הפצלים והפקת הנפט והגז שלה מגיעים לשיאים חדשים עם עצמאות אנרגטית בצפון אמריקה. ועד 2025 היא צפויה להגיע לעצמאות מוחלטת לפי התחזית של משרד האנרגיה האמריקאי. החלק המעניין פה הוא שבינואר 2025 יושבע נשיא חדש בוושינגטון. הנשיא הזה יגיע מעמדת אינטרסים חדשה. הוא יעמוד בפני חוסר צורך להתמודד מול אירו-אסיה כמו שהקודמים לו היו צריכים, הוא יוכל לבחור האם לפעול בצורה עסקית או ביטחונית, מלבד הטלת סנקציות על סין לא תהייה לו סיבה אמיתית לחשוב שיש איום בטווח הרחוק על ארה"ב מכיוון אירו-אסיה. הוא יראה את ארצו הופכת להיות יצואנית אדירה של גז נוזלי ונפט כשהציבור האמריקאי שואל את עצמו למה הצי האמריקאי ממשיך להגן על נתיבי השיט העולמיים כשהוא משלם על כך ואין באמת איום של צי סובייטי או אחר בעולם כשעיקר הכלכלה עברה לצפון אמריקה ועוד מספר מדינות בודדות בעולם. זה יהיה מצב שהוא לא אחראי אליו כמו שאובמה לא היה אחראי לכך שמהפכת הפצלים תפרוץ דווקא בזמנו והוא יהיה זה שייתן את הפקודה לנסיגה מסיבית מעיראק ואפגניסטאן.

האמריקאים לא הפסידו שם הם פשוט איבדו את האינטרס. והנשיא החדש ב2025 יהיה עם כל הפריבילגיה בעולם להחליט האם ארצו מתערבת במזרח התיכון או אירו-אסיה כדי לשמור על השלום והיציבות או שהיא לא, שהיא שומרת על החיילים וההון שלה ומתערבת נקודתית רק אם זה מסייע לה כלכלית. זו תהייה השאלה הגדולה.

אבל ללא אותה מעורבות מאזני הכוחות שנבנו בעולם ב100 השנים האחרונות יתפרקו. מה היא סין כשיש יפן בעלת עצמה ימית לידה? מה היא פולין כשרוסיה וגרמניה ממזרחה ומערבה שוב לוחמניות? מה היא יוון כשטורקיה מעצימה את הצי שלה ומוכנה לפלוש? מה היא אוקראינה ללא נאט"ו או מחויבות להגנה מערבית? ומזווית הספר הזה איך יראה המזרח התיכון ללא ארה"ב?

ועל זה הספר מנסה לענות. איך יראה המזרח התיכון בעשור הבא סביב שנת 2025, שנה שבה מהפכת הפצלים האמריקאית תגיע לשיא חדש בו זמנית שייכנס לבית הלבן נשיא חדש. למזרח התיכון יש מתחים אדירים משל עצמו, בין אם עדתיים או גאו-פוליטיים, כשאיראן וטורקיה שואפות להגיע להגמוניה אזורית ויחד הן בהחלט יכולות אם אין מעצמה חיצונית שעוצרת אותן. המזרח התיכון של 100 השנים האחרונות עוצב על ידי מעצמות חיצוניות ושל מאות השנים הקודמות על ידי מעצמות מקומיות. כוח ומלחמה הוא חלק מההיסטוריה הארוכה של המקום. והמפרץ הפרסי הוא הפרס הגדול ביותר של ההיסטוריה הנוכחית שלו. לכבוש אותו הוא חובה למי שרוצה להיות מעצמה. יחד עם זאת אנחנו חייבים להוסיף את בעיית הבצורת המקומית מחסור חריף במים ומחסור שיחריף במזון בגלל הבצורת ואיבוד שוק הייצוא האמריקאי. זוהי אבן דרך חשובה להבנת פרוץ האביב הערבי, אביב שהוא תחילתו של המאבקים הגדולים יותר במזרח התיכון היום ערב מאבקים גדולים יותר לאחר שזו משתחררת מכל אחיזה מעצמתית חיצונית.

הספר הזה ינסה לתת תמונה של העשור הבא תוך בחינה של מי ינצח ומה המלחמה שעלולה להגיע בעקבות הבדלנות האמריקאית.

המפרץ הבריטי

האימפריה העות'מאנית הייתה שליטת המזרח התיכון לאורך מאות שנים. מאז תחילת המאה ה-16 כשסלים הראשון וסולימאן לאחריו כבשו את מה שאנחנו היום מכירים כמזרח התיכון הקטן, כל האזור היה תחת שלטון של כוח אחד, והכוח האחד הזה היה מוסלמי. הכוח המוסלמי הזה, בית עות'מאן, ראה בעצמו כנציג המוסלמים בעולם והוא התחרה באימפריה הפרסית על התואר הזה. צפון אפריקה עם מצרים, החיג'אז שבמערב חצי האי ערב על החרמיין(הערים מכה ומדינה,) עיראק על מרכזי האסלאם השיעים החשובים שלה, ארץ ישראל, סוריה ולבנון. זאת לא כולל את ההתרחבות שלה אל תוך אירופה. העות'מאנים שלטו במצרים על נתיבי המסחר החשובים שלה בין הודו ואסיה לאירופה, הם שלטו על נתיבי המסחר היבשתיים של דרך המשי, והם שלטו על המפרץ הפרסי. לרוע מזלם בעת שליטתם במפרץ לא היה בו נפט.

ליתר דיוק כן היה בו נפט, רק שהוא לא היה מופק. קיומו של נפט היה ידוע בעיראק מזה עידנים, ונוודים רבים השתמשו בו לצורך חימום ותאורה בלילות המדבריים של מוסול וכירכוך וחלקים אחרים בעיראק. לא היה להם מושג כיצד להפיק אותו ואיך להשתמש בו, ובזמן שרכבים המונעים בדלק החלו להיות נפוצים יותר אז האימפריה העות'מאנית כבר הייתה בתהליך שקיעה ולא יכלה להשתמש בו. בסוף המאה ה-19 תורכיה(מאוחר יותר בשל שינוי אידאולוגי ולשוני בה תהייה טורקיה) כבר הייתה צל חיוור של עצמה מהמאות הקודמות. היא חוותה תהליך סדיקה איטי כשהאימפריות האירופאיות כבר ידעו וציפו לנפילתה. "האיש החולה על גדות הבוספורוס" היה מאוים תדיר, בין אם על ידי רוסיה מצפונה או על ידי מושלים מקומיים שמרדו בה מבפנים כמו מוחמד עלי שהעלה את עצמו למדרגת שליט מצרים.

היו הרבה סיבות לנפילתה, סיבות שקשורות לתהליך בן מאות שנים של גווייה איטית. העות'מאנים חסרו את החינוך של האירופאים, במיוחד הגרמנים, הבריטים, והצרפתים. הם סבלו מחסור בידע ובטכנולוגיה מתקדמת והיו בעלי כלכלה מיושנת, חקלאית, וללא תעשייה משמעותית. בשל שיטת המנהל שלה מושלים מקומיים צברו כוח רב מידי ומרדו בשלטון המרכזי של איסטנבול, בין אם אלו היו דרוזים בארץ ישראל ולבנון, או מורדים מהבלקן, או שבטים בדווים ששיבשו את המסחר התקין בתוך האימפריה. התורכים חווה התעוררות לאומית של עמים בבלקן, של הערביות שזה עתה הומצאה על ידי נוצרים שרצו להשתלב במרחב, על ידי הכורדים ועוד.

אלו היוו קרקע נוחה לחתרנות על ידי מעצמות חיצוניות. רוסיה שהייתה איום רב שנים עליה הלכה וכבשה ממנה חלקים. במלחמת קרים של 1853-1856 בריטניה וצרפת היו חייבות להתערב לטובת התורכים כדי שאלו לא ייפלו. בריטניה חששה שאילו מסיבה כלשהי התורכים יהיו חלשים מידי והאימפריה שלהם תיפול אזי רוסיה תכבוש חלקים ממנה, במיוחד את המצרים הטורקיים, ותוכל להגיע ישירות לים התיכון. במלחמה הרוסית-תורכית של ה1877-1878 הרוסים היו בשערי איסטנבול, או קונסטנטינופול הנכספת פסגת השאיפות הגאו-פוליטיות ודתיות של הרוסים, אך הם נבלמו הודות להתערבות של הבריטים לטובת התורכים. בעקבות אותה מלחמה קפריסין עברה לידיים בריטיות ומאוחר יותר ב1882 מצרים הייתה למדינת חסות בריטית(פרוטקטורט) וזאת כדי לשלוט טוב יותר בתעלת סואץ שבנייתה הסתיימה 13 שנים קודם לכן והייתה נתיב שיט חשוב של הבריטים מערבה להודו, תחנות המסחר, והמושבות שלהן באסיה ומזרח אפריקה(כולל של המושבות והשטחים המתרחבים שלהן במפרץ הפרסי)בשנים הבאות ובמיוחד במלחמות הבלקן של 1912-1913 הטורקים איבדו סופית את השטחים שלהם באירופה מלבד אלו של תראקיה. ב1912 איטליה כבשה את לוב שנחשבה לשטח טורקי וזו התמודדה כבר עם תסיסה לאומית ערבית, כורדית, וארמנית, בשטחה.

לאירופאים כבר היה ברור כי זמנה קצוב. הן בריטניה והן גרמניה חששו מנפילתה, לא רק בשל האפשרות כי הקיסרות הרוסית תרחיב את השפעתה במזרח התיכון וכתוצאה מכך תתחזק באירופה אלא גם(ואולי בעיקר) כי הן רצו לשלוט במאגרי הנפט הרבים שהלכו והתגלו במפרץ הפרסי החל מ1908 וקיוו להפיק רבים אחרים. באותה תקופה גאולוגים אירופאים ואמריקאים היו בחיפוש אחר תגליות נפט ברחבי העולם. ערב מלחמת העולם הראשונה היו מספר מקומות שבהם היה ניתן למצוא נפט: ארה"ב, וונצואלה, מקסיקו, אזרבייג'ן, רוסיה, דרום מזרח אסיה, ורומניה(עליה הייתה תחרות עזה במלחמות העולם בשביל אותו נפט). הטכנולוגיות הצבאיות החדשות, כמו מטוסים, צוללות, ספינות שעובדות על נפט, כל שכן תעשיית הרכב המתרחבת דרשו נפט והרבה ממנו. מי שלא החזיק בנפט בצורה ישירה או היה בברית עם מי שהחזיק בנפט היה מאחור מבחינה טכנולוגית וכלכלית ומאוחר יותר צבאית. גרמניה הבינה את הפוטנציאל של טורקיה. למעשה עוד בסוף המאה ה-19 יזמים גרמנים בעידוד ממשלת גרמניה חתרו לבנות מסילת רכבת שתחבר בין ברלין, דרך וינה, מדינות בבלקן, לאיסטנבול,

משם דרך אנטוליה לבגדד ובסופו של דבר לבצרה והמפרץ הפרסי. גרמניה חיפשה דרך לעקוף את בריטניה ששלטה בתעלת סואץ והייתה בעלת עליונות ימית עליה. מבחינתה בניית דרך עוקפת כזאת תאפשר לה לסחור בצורה ישירה יותר עם המושבות שלה באפריקה, להעביר כוחות לשטחי האימפריה העות'מאנית, לחבר אותה כלכלית אליה, ולחבר את הנפט של המפרץ הפרסי אל גרמניה עצמה. לגרמנים מחסור בדלקים וחומרי גלם(מלבד פחם שאותו היה להם בשפע) היה בעיה צבאית רצינית בשבילם לאורך שנים רבות והם היו חייבים להתגבר עליו. לבריטים בניית אותה "מסילת הברזל ברלין-בגדד" הייתה איום גאו-פוליטי רציני. והם בעצמם היו במרוץ להשתלט על שטחי האימפריה העות'מאנית ואפשרות להפיק את הדלקים שלה על פני גרמניה, רוסיה, או כל אחת אחרת. עד 1915 חצי מתוואי המסילה הונח אולם פרוץ מלחמת העולם הראשונה והמערכה הבריטית במזרח התיכון קטעה את הבנייה הזאת. בריטניה תהייה זו שתצליח לכבוש את המזרח התיכון, להשתלט על המפרץ הפרסי, ולשלוט בו בצורה מלאה בין שתי מלחמות העולם.

החסות הבריטית

עד סוף המאה ה-17 המפרץ הפרסי היה שטח שנמצא תחת הגמוניה פורטוגזית עיקשת. אלו שלטו באיים רבים של המפרץ, שלטו בעומאן, במצרי הורמוז, הצליחו ליצור מערכת מסחרית במפרץ, לשלוט במסחר הפנינים שלו, ולמעשה להיות בעלי כוח בזכות הצי הפורטוגזי. אולם ההולנדים והבריטים החלו דוחקים אותם ובסוף המאה ה-18 בריטניה דחקה אותם ואת ההולנדים סופית מהמפרץ. נפט לא עניין אותה(היא לא ידעה כלל על קיומו או מה עושים איתו) מה שעניין את הבריטים היה המסחר התקין בין הודו לאירופה דרך מצרים או האוקיינוס ההודי וכף התקווה הגדולה. במצרים הייתה לה נוכחות מאה שנים לפני הסיפוח של 1882(לא לחינם נפוליאון החליט לפלוש אליה בסוף המאה ה-18) והיא הלכה ונגסה בשטחים של המפרץ הפרסי.

האימפריה הבריטית, בניגוד לזו הצרפתית, לא האמינה בשלטון ישיר וסיפוח שטחים, היא לא ראתה בשטחים בהם כבשה חלק מבריטניה כמו שהאימפריה הצרפתית התייחסה לאותם שטחים. למעשה הבריטים שאפו ליצור מערכת בריתות מקומיות, יצירת הפרד ומשול, ומתן כוח לבעלי כוח מקומיים מטעמה כדי להקל על עצמה את הניהול התקין של האימפריה האדירה וסיפוק הצרכים של האי הבריטי. כך בדיוק היא פעלה במפרץ

הפרסי, בו היו שבטים ערבים רבים ושיח'ים מקומיים שרצו את הכוח לעצמם בין אם הם היו ערבים בצד המערבי של המפרץ או איראנים בצד המזרחי שלו(פרסים, בלוצ'ים, ואחרים). המטרה ההתחלתית שלה לפני גילוי הנפט הייתה להפסיק את תופעת הפיראטיות הנרחבת של המפרץ, כשהעומאנים היו המצטיינים בה, ולהפסיק את המסחר בעבדים, שתי תופעות שהפריעו למסחר החשוב לה באמת והוא בין הודו לבריטניה.

מאז 1832 בריטניה כבר הייתה בעלת נוכחות בתימן. היא הטילה חסות על עיר הנמל החשובה עדן, היא כבשה איים והטילה חסות על ערים אחרות באזור קרן אפריקה ומצרי באב אל מנדב כשמאוחר יותר תימן הדרומית תהייה תחת שלטון בריטי עם נוכחות צבאית וימית שלה. אותה שליטה באזור מפרץ עדן תהייה חשובה להרחבת הכוח שלה בים האדום ובמפרץ הפרסי והים הערבי. משם היא חדרה בכוח גדול יותר למפרץ הפרסי. מספר אמירויות, במה שמכונה היום איחוד האמירויות הערביות, עסקו בצורה נרחבת בשוד ים וסחר בעבדים. בריטניה הוציאה שורה של צעדים צבאיים נגדם וב1820 כפתה עליהם הסכם שבו הם התחייבו להפסיק עם שוד הים והמסחר בעבדים אותן אמירויות קיבלו את הכינוי "חוף שביתת הנשק" וב1853 בריטניה כרתה איתן על הסכם שלום קבוע. אלו הפכו להיות איחוד האמירויות של היום ויקבלו מסגרת פדרטיבית בחסות הבריטית ב1952. בסוף המאה ה-18 היא חששה כי גרמניה ורוסיה תנסנה לחדור למפרץ הפרסי ולכן היה לה חשוב להטיל חסות גם על קטאר, כוויית, ובחריין. בית ח'ליפה הסוני פלש ב1783 לבחריין וכבש את האי על האוכלוסייה השיעית שלו שהתמחתה בגילוי ומסחר של פנינים, אותו שבט היה מאוים על ידי שבטים סונים והאבים אחרים במרחב מעבר לשיעים והיה זקוק לסיוע חיצוני. בריטניה נתנה לו את החסות הזאת וב1932 כשהתגלה בבחריין נפט המעורבות שלה הייתה ישירה יותר. גם קטאר נכנסה לחסות בריטית ב1916 כשהחל משנות ה-30 וגילוי הנפט בה תהייה מעורבות בריטית ישירה יותר גם בה. לכוויית היה סיפור מוקדם יותר עם הבריטים. ב1899 היא הייתה לשטח חסות בריטי וב1913 העות'מאנים יכירו באותה חסות. במהלך מלחמת העולם הראשונה המקום שימש כנקודת עוגן לצי הבריטי ומקום שבו כוחות בריטים יכלו להתכונן להתקפה צפונה. ב1922 בריטניה קבעה את הגבול שלה בין עיראק וסעודיה. זו התעשרה ביותר בשנים הבאות בזכות גילוי והפקת נפט בה. ערב מלחמת העולם הראשונה אותן 4 ישויות תהיינה למדינות חסות שלה ותשמשנה לה כנקודות עוגן לצי שלה ולנוכחות החיילים שלה. היא הייתה זקוקה להן בשביל הנפט וההגנה על

המסחר אך גם הן היו זקוקות לה כהגנה נגד איראן קאג'ארית ואז הפהלווית. שתיהן היו בעלות שאיפות גדולות יותר במפרץ הפרסי. עומאן לא הייתה תחת שלטון בריטי ישיר אך כן נהנתה מחסות בריטית. האומה של עומאן הייתה אומה של יורדי ים מצטיינים בעלי יכולת מסחרית בכל רחבי האוקיינוס ההודי. אלו היו גם שודדי ים מצטיינים והפורטוגזים לא יכלו להם במהלך המאה ה-17. הבריטים שיתפו איתם פעולה וסייעו להם לדכא מרידות. ההחלטה של הטורקים לחבור לגרמנים במהלך מלחמת העולם הראשונה הייתה איום לבריטים והזדמנות בשבילם. ברית גרמנית-טורקית הייתה עלולה לספק לגרמנים את הנפט שהם זקוקים לו ומאוחר יותר לאיים על הודו הבריטית, אולם ברית כזאת סיפקה להם את האמתלה לתקוף את העות'מאנים ולזכות בכל מה שהמזרח התיכון יכל לספק להם.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה לבריטים כבר הייתה נוכחות מספיק חזקה במפרץ כדי להשתלט עליו. בנובמבר 1914 כוח בריטי ביצע נחיתה אמפיבית בשאט אל ערב והתקדם צפונה, בתוך שבועיים הוא כבר כבש את העיר החשובה בצרה ובתוך מספר שבועות נוספים אבטח את השליטה על שדות נפט חשובים בדרום עיראק. באפריל 1915 הם החלו להתקדם צפונה לעיר בגדד עצמה זאת בו זמנית שהם מארגנים מרד ערבי מוצלח שבו תמכה המשפחה ההאשמית(להם הבריטים יגמלו לאחר מכן ובו זמנית ישתמשו בהם לשליטה עקיפה) ורוסיה תקפה את הטורקים מכיוון הקווקז. רק במרץ 1917 בגדד תיפול לידיהם. בו זמנית הבריטים פתחו בהתקפה מכיוון מצרים אל עבר ארץ ישראל ומשם לסוריה. באוגוסט 1918 העיר החשובה מוסול תיפול לידיהם על הנפט הרב שלה ובנובמבר המלחמה תגמר כשהטורקים יאבדו את האימפריה שלהם. כחלק מהסכם סייקס-פיקו שטחי ארם נהריים(מסופוטמיה), ארץ ישראל, וסוריה הגדולה, יחולקו בין בריטניה וצרפת. הבריטים יקבלו את האזורים הטובים יותר, כלומר אלו ששולטים על נתיבי מסחר ובהם יש את הנפט. הצרפתים יקבלו את האזורים שדורשים דיכוי אוכלוסייה עוינת ומפולגת עדתית ובלי יותר מידי נפט או נתיבי מסחר חשובים.

עכשיו כשהם ניצחו והמפרץ היה בידיים בריטיות מלאות ללא סכנה של פלישה טורקית או גרמנית ועם אחיזה חזקה יותר על פרס(מאוחר יותר שמה ישונה לאיראן) הם יכלו להתפנות להפיק את הנפט שכה נזקקו לו.

תעשיית הנפט פורחת

ב1901 נתנה ממשלת איראן לגאולוג אנגלי זיכיון לגלות ולהפיק נפט בח'וזיסטאן שבשטחה הדרומי. לאחר שנים של חיפושים והשקעות כלכליות הוא ימצא נפט רב ב1908 ובעקבות כך תוקם בלונדון ב1909 "חברת הנפט האנגלו-פרסית"(בגלגוליה המאוחרים יותר היא תהייה לענקית האנרגיה BP). זו הייתה תגלית הנפט המשמעותית הראשונה במזרח התיכון והראשונה בעלת משמעויות מסחריות ומיד הבריטים החלו להשקיע בדרום איראן בבניית בתי

זיקוק וצינורות נפט תוך חיפוש שדות נוספים. ב1913 ווינסטון צ'רצ'יל שהיה שר הימייה של האימפריה הבריטית ראה בכך הזדמנות גדולה. צ'רצ'יל היה תומך נלהב של הפיכת האוניות של הצי הבריטי מאוניות שמונעות על בסיס פחם לכאלו שמונעות על בסיס נפט, בכך הן תהיינה מהירות יותר והצי יהיה מוכן להתמודדות מול זה הגרמני. כך חדירת הרכבים המונעים ופיתוחים טכנולוגיים כמו מטוסים ומאוחר יותר טנקים חייבו את הבריטים להגדיל את תפוקת הנפט שלהם ואספקת הנפט ואת זאת צ'רצ'יל הבין מה שהוביל את ממשלת בריטניה לתמוך נחרצות בחברת הנפט האנגלו-פרסית והאינטרסים שלה באיראן והמפרץ הפרסי בדיוק כפי שבריטניה עשתה קודם לכן עם חברות הודו המזרחית והמערבית. האינטרס של החברות האלו להפקת נפט לא היה רק אינטרס כלכלי הוא היה בראש ובראשונה אינטרס ביטחוני לאומי. ההשקעה של צ'רצ'יל הייתה משתלמת ולאחר מלחמת העולם הראשונה בריטניה ייבאה נפט רב מהמפרץ הפרסי והמזרח התיכון אליה ואל בתי הזיקוק שלה ולאירופה בכלל. בנוסף לכך הוא הצליח להפחית מהתלות הבריטית בנפט האמריקאי וחברה האנרגיה האמריקאית סטנדרט אויל.

ב1911 הוקמה " חברת הנפט הטורקית" על ידי חברות אנגלית, גרמנית, ואמריקאית, במטרה לקבל זיכיון ממשלת טורקיה לגלות ולהפיק נפט בשטחה, בעיקר בעיראק. זו קיבלה את הזיכיון הראשון רק ב1925 תחת חסות בריטית ובאותה שנה אותה חברה קיבלה מונופול מטעם הבריטים על הנפט של עיראק. למעשה עיראק הייתה אמורה להיות מקור נפט חשוב ביותר לבריטים בנוסף לאיראן ולהם היה חשוב לשלוט על הסדר, ללא התקוממויות וללא מרידות ארוכות שהיו עלולות לפגוע בסדר התקין של הפקת הנפט. לשם כך הם השתמשו במשפחה ההאשמית שבשעה זו סולקה מחצי האי ערב על ידי הסעודים שהיו במסע כיבושים באזור(הבריטים לא הצליחו, למרות סיוע מוקדם יותר, לקבל שיתוף פעולה מהסעודים שלא סמכו עליהם). במאי-אוקטובר 1920 הבריטים ידכאו מרד לאומי נרחב בעיראק שיכלול עירוניים וכפריים, בני שבטים שונים, סונים ושיעים שירצו לעצור את השלטון הבריטי עליהם. אלו בחלקם הגדול לא הכירו בשלטון לא מוסלמי לאחר 400 שנות שלטון עות'מאני. אולם בתוך 5 חודשים הם הובסו ובין 10-20 אלף ערבים ימותו בהתקוממות הזאת. ב1921 הם ימליכו את פייצל הראשון בעיראק. פייצל קודם לכן נכשל בניסיון להשתלט על סוריה ולא הצליח לעמוד מול הצרפתים. מבחינת הבריטים נתינת עיראק וירדן להאשמים הייתה מצד אחד תשלום חוב על סיוע בארגון מרד ערבי נגד הטורקים ומצד שני דרך להמליך על הערבים שלטון מוסלמי פחות או יותר

לגיטימי לו הם לא יתנגדו, במיוחד כשהאשמים היו השריפים של מכה קרוב לאלף שנים ומיוחסים למוחמד ושבט קורייש. מעבר לכך הם היו חלשים מספיק כדי לא לצבור כוח נגד הבריטים ולכן נוחים לתמרון.

בוועידת קהיר של מרץ 1921 הבריטים יקרעו את ירדן(ארץ ישראל המזרחית) מידי היישוב היהודי ויתנו אותו להאשמים. יחד עם עיראק השליטה על כוויית תאפשר להם להפיק נפט רב תוך הרגעת הערבים מהתקוממויות ובניית צינורות נפט מהמפרץ הפרסי למזרח הים התיכון. עיראק תקבל עצמאות ב1930 אולם זה היה ברור כי היא תחת חסות בריטית כשהבריטים יסייעו להם לדכא מספר התקוממויות ערביות בשנים הבאות.

חברת הנפט הטורקית תמצא באוקטובר 1927 נפט ראשון בכירכוך, למעשה בהפקה הראשונית הייתה כזאת התפרצות רבה של נפט ש5 בני אדם טבעו למוות ממנו. שנתיים לאחר מכן החברה שינתה את שמה לחברת הנפט העיראקית. באוקטובר 1928 מספר חברות ואנשי עסקים אמריקאים, אנגלים, ואחרים כולל איש עסקים ארמני יסמנו קו אדום מסביב לשטחי האימפריה העות'מאנית ערב מלחמת עולם הראשונה, להוציא את כוויית, ויצרו קרטל נפט שבו יתמוך שר המושבות הבריטי לשעבר ווינסטון צ'רצ'יל. הדבר יקבל התנגדות מצד הסעודים שחששם מפני הבריטים וכל אימפריה אירופאית היה גדול מאוד ואלו ילכו ויתקרבו לצד האמריקאי.

למרות ההשקעות של החברות האלו בעיראק עיקר הפקת הנפט היה על ידי חברת הנפט האנגלו-פרסית באיראן. חברת הנפט האנגלו-פרסית עסקה בגילוי והפקת נפט בדרום המדינה, כשהעיר אבאדאן הייתה החשובה בתהליך הזה, ב1920 היא ניסתה לחדור לצפון המדינה כדי להמשיך באותו תהליך. שם חברת נפט רוסית הייתה אמורה להיות בעלת הזיכיון אך בשל פרוץ מלחמת האזרחים הרוסית אותו תהליך נעצר, למרות זאת האיראנים לא אפשרו לבריטים להגיע לצפון המדינה. הבריטים הפיקו נפט רב בדרום איראן אולם האיראנים לא היו מרוצים מכך. במהלך שנות ה-20 וה-30 הם יהלו מאבק משפטי נגד החברה ונגד לונדון על התמלוגים הנמוכים להם זכו במסגרת הענקת הזיכיון לגילוי והפקת נפט בשטחם. הם דרשו את הגדלת התמלוגים מ16% ל25%, שקיפות גדולה יותר של החברה, פתיחת סניף בטהראן בנוסף ללונדון, והשקעות פילנטרופיות במדינה עצמה. ב1933 הם יגיעו לפשרה וב1935 שם החברה ישונה והיא תקרא "חברת הנפט האנגלו-איראנית". בשנים הבאות השליטה הבלתי מעורערת שלה על הנפט של איראן ושל חברות אחרות על הנפט של

עיראק תמשיך. זאת לצד הקמת חברות מקומיות בחסות בריטית שהפיקו את הנפט של כוויית, בחריין, קטאר, ואיחוד האמירויות הערביות. הבריטים בנו צינורות נפט שיחברו בין המפרץ הפרסי ועיראק לחיפה ומשם לבתי זיקוק(לצורך הפקת מוצרים כימיים מהנפט והעמסתו על אוניות לאירופה) כמו צינור הנפט כירכוכ-חיפה שיכנס לשימוש ב1935 ויהיה בשימוש עד 1948 אז הנתיב שלו ישונה ללבנון.

ערב מלחמת העולם השנייה לבריטניה הייתה אספקת נפט עצומה מהמפרץ הפרסי והייתה לה עליונות על גרמניה מהבחינה הזאת. בעוד הגרמנים במלחמה סבלו ממחסור מתמיד בנפט וניסו להתגבר עליו באמצעות תחליפי פחם(שוב אותו היה להם בשפע) הבריטים יכלו לייצר ולתדלק בהיקף מלא. מבחינת הגרמנים מבצע ברברוסה היה חייב להניב נפט מהקווקז והים הכספי, הקרבות על סטלינגרד, על צפון הקווקז, בנהר הוולגה בו זמנית שהכוחות הגרמנים והאיטלקים התקדמו בצפון אפריקה לכיוון מצרים והמזרח התיכון, נועדו להתגבר על המחסור בנפט. אילו הם היו מנצחים באותם קרבות והיו מגיעים למפרץ הפרסי והים הכספי אז היו מצליחים לנצח במלחמה ולמנוע מהבריטים את הנפט שהיו זקוקים לו. הגרמנים חיפשו בעלי ברית במזרח התיכון ומצאו כאלו. איראן רצתה להתקרב לגרמניה כדי לקבל תמלוגים גדולים יותר על הנפט שלה מאשר אלו שקיבלה מידי הבריטים, וגם כי שאפה לעצמאות נרחבת יתר והאמינה שעם הגרמנים תקבל אותה. בעקבות כך באוגוסט-ספטמבר 1941 הבריטים והסובייטים פלשו בו זמנית לאיראן, הסובייטים מצפון כובשים את כל האזור שגובל בים הכספי, והבריטים מדרום כובשים את כל החוף האיראני במפרץ הפרסי. בפלישה הזאת היה רק כ1,000 הרוגים. ואיראן חזרה לתלם הבריטי. גם בעיראק היא סבלה מבעיות כאלו, הלאומנות הערבית במקום לא רצתה בבריטים או בהאשמים ורצתה את הנפט למדינה העיראקית. באותה שנה פרצה התקוממות ערבית פרו-גרמנית אך זו דוכאה במהירות.

בתום מלחמת העולם השנייה הבריטים היו בעלי אחיזה יציבה במזרח התיכון והנפט של המפרץ אך חדירת מעצמה חדשה למרחב והסדר עולמי חדש הטיל איום על השליטה שלהם במקום, איום שימומש לא על ידי כוח הזרוע אלא על ידי עצמה כלכלית.

האמריקאים נכנסים

בפברואר 1945 נפגשו פרנקלין רוזוולט ואיבן סעוד עבד אל עזיז על סיפון

האונייה קווינסי. איבן סעוד כבש ב40 השנים האחרונות את רוב חצי האי ערב, תוך שהוא מגרש את ההאשמים צפונה, משתלט על החרמיין, וכופה את הוהאביות כדת המדינה תוך דיכוי השיעים של מזרח הממלכה. הממלכה הסעודית הזאת נזקקה לחסות חיצונית מפחד האימפריה הבריטית והחברות שלה(ששאפו לשלוט במזרח סעודיה על מאגרי הנפט העצומים שלה) והיא נזקקה למקצועיות של האמריקאים בהפקת הנפט. רוזוולט יגיע להסכם עם איבן סעוד כי הסעודים יקבלו את החסות האמריקאית, הצי שלהם יגן על ריבונותה הימית של סעודיה, הוא ימנע מהבריטים מלתקוף אותה, היא תשמור ותספק הגנה צבאית ומידע מודיעיני מפני כל אפשרות של פלישה צבאית או התקוממות, והיא תספק לה נשק ואימונים צבאיים לבניית הצבא הסעודי המקצועי. בו זמנית סעודיה תקבל כסף רב מתמלוגים של החברות האמריקאיות שתפעלנה בשטחה. זו הייתה עסקה משתלמת לשני הצדדים. הן לסעודים שהיו זקוקים להגנה וכסף והן לאמריקאים שהיו זקוקים לנפט רב לאחר מלחמת העולם השנייה, גם לעצמם וגם לבעלות בריתם באסיה ואירופה נגד הסובייטים. למעשה עוד ב1936 הסעודים העניקו גישה לאמריקאים לשדות הנפט שלהם. זאת לאחר שב1933 הסעודים חתמו עם חברת סטנדרט אויל על זכויות להפקת נפט. ב1943 נשלח גאולוג אמריקאי לבדוק את היקף הנפט של הממלכה וזה חזה בדיוק רב כי יש לה עתודות עצומות וכי כל האזור הזה יהיה למרכז נפט עולמי בעוד שנים לא רבות. האמריקאים לקחו את העצה שלו ברצינות. הייתה חלוקה בין האמריקאים לבין הבריטים לגבי המפרץ הפרסי. האמריקאים יהיו לבעלי הבית בסעודיה הבריטים באיראן ושניהם ישתפו פעולה בעיראק. לחברות הנפט של "הקו האדום" מ1928 תצטרפנה חברות נפט נוספות ובשנות ה-70 אלו תהיינה קרטל שיהיה מוכר בשם "7 האחיות" האחיות היו ברובן אמריקאיות והיו בעלות כוח עצום במפרץ הפרסי ומקומות אחרים בעולם. היה להן לובי חזק בוושינגטון ובלונדון ואלו הכירו ביכולת של החברות לנהל דיפלומטיה מקומית, לשחד אמירים ושיח'ים, ולהפיק את הנפט שהן היו כה זקוקות לו. אותן חברות היו לשם דבר כמילה נרדפת לכוח של חברות הנפט בפוליטיקה העולמית. הערכה אחת מצביעה על כך שערב משבר האנרגיה של 1973 הן שלטו בכ85% מכלל עתודות הנפט המוכחות בעולם[1] הן במזרח התיכון והן בשאר העולם.

ארה"ב, שהייתה קודם למלחמת העולם השנייה הספקית העיקרית של

אירופה בכל הנוגע לנפט, חששה כי הבריטים והאירופאים יהיו דומיננטיים מידי ברמה האנרגטית ויוכלו לספק לעצם את כל הנפט שיזדקקו לו ויתחזקו. בשנות ה-40 עם סיום מלחמת העולם השנייה הדבר שהיה החשוב ביותר לאמריקאים היה לנצח את ברה"מ ולעצור את הקומוניזם. לשם כך היא יצרה את המסגרת של ברטון וודס, מסגרת כלכלית שתאחד את המדינות לאורך חופי אירו-אסיה מבחינה כלכלית ותיצור שוק חופשי עולמי שבו היא השולטת בימים עם הצי העצמתי שלה. אירופה הייתה צריכה להיות כפופה לה והאימפריות האירופאיות היו צריכות לשחרר את המושבות שלהן. זאת גם כדי להחליש אותן ברמה המעצמתית ולשמור אותן כפופות אליה אל מול ברה"מ וגם כדי למנוע מהקומוניזם להתפשט באפריקה ואסיה באמתלה של לחימה באימפריאליזם האירופאי. לאט ובבטחה האמריקאים היו לבעלי הבית של המפרץ הפרסי. אך הבריטים לא עזבו במהרה ועדיין זכו לסיוע אמריקאי.

ב1951 עלה באיראן לשלטון מוחמד מוסאדק. למעשה הוא הגיע לשלטון בצורה דמוקרטית תוך ביקורת נרחבת על השאה מוחמד רז שאה פהלווי. מיד עם עלייתו לשלטון הוא הלאים את תעשיית הנפט של המדינה כשהוא מורה לצבא להיכנס לכל מתקני הנפט בעיקר בעיר אבאדאן החשובה כל כך מהבחינה הזאת. הבריטים פינו 3,000 אנשי מקצוע ובני משפחותיהם שגרו במדינה והטילו עליה אמברגו ומצור ימי כשהצי הבריטי מוכן לתקוף במקרה הצורך. איראן חסרה את היכולת המקצועית להפיק את הנפט ונכנסה למשבר כלכלי קשה. אך הם לא הצליחו להכניע את מוסאדק ולמעשה הפסידו כסף וכוח בשל פגיעה ביכולת האנרגטית שלהם. ב1953, לאחר ששכנעו את האמריקאים כי מוסאדק יפנה לברה"מ ויאפשר לקומוניזם לעלות במדינה תוך הפיכתה לבובה סובייטית, האמריקאים החליטו לארגן הפיכה תחת השם "מבצע אייג'קס". מוסאדק הופל ושנה לאחר מכן שלטונו של השאה חזר להיות יציב והדיקטטורה שוב הייתה לכוח השליט במדינה. הבריטים יכלו לשוב להפיק נפט אך עתה גם חברות אמריקאיות הפיקו נפט באיראן תוך קשר הדוק יותר בין השאה לממשל האמריקאי.

גם בעיראק הם הלכו ואיבדו מכוחם. בית המלוכה ההאשמי, שהיה לא אהוד בלשון המעטה בגלל הקרבה שלו לבריטים, דרש וקיבל ב1952 תמלוגים גבוהים יותר מהפקת הנפט בשטח המדינה(12.5%). אלו עדיין היו מזעריים בהשוואה לשווי האמיתי של הנפט או לכל הפחות למה שהסעודים היו מקבלים. ב1950 סעודיה איימה בהלאמת הנפט שלה

והחברה המקומית "עראמקו" שהייתה למעשה חברת בת של סטנדרט אויל. זו קיבלה לאחר משא ומתן הבטחה לחצי מהרווחים מה שסייע לה להתעשר. המדינות מסביב לא היו עיוורות למהלך הזה.

ב1958 בוצעה הפיכה בעיראק על ידי עבד אל כרים קאסם. ההפיכה כללה את הוצאתו להרוג של פייצל השני וביטול השליטה של בית המלוכה ההאשמי במדינה. קאסם לא הלאים את תעשיית הנפט העיראקית מחשש לגורל דומה לזה של מוסאדק וגם בגלל חוסר יכולת להפיק את הנפט של המדינה בגלל היעדר אנשי מקצוע מתאימים אך הוא כן יעלה את תמלוגי הנפט שעיראק מקבלת. ב1961 95% מנכסי חברת הנפט העיראקית יולאמו. הלאמה מלאה תהייה רק ב1972 בזמנו של סדם חוסיין כשזה יקבל את החסות הסובייטית ואת המקצועיות שלה בהפקת הנפט תוך ביטחון מכל ניסיון פלישה מערבי. חוסר היכולת של בריטניה לשלוט בעיראק ואיראן הגבילה מאוד את הכוח של "ברית בגדד". ברית שהיא הקימה בין טורקיה, עיראק, איראן, פקיסטאן והיא עצמה אך ללא ארה"ב. הברית נועדה ליצור שיתוף פעולה מקומי תחת חסות בריטית וחיזוק הבריתות הצבאיות נגד ברה"מ בכל מצב של ניסיון פלישה דרומה. אך זו הייתה ברית שברירית עם מתחים פנימיים בין המדינות ובתוך המדינות כשארה"ב לא עמדה לצדה. ויותר מכך ארה"ב רצתה לדחוק אותה לאט ובבטחה מהמזרח התיכון ולהיות הדומיננטית במקום. נאצר ומצרים יזרזו את התהליך הזה עם המשבר בתעלת סואץ.

האימפריה נסדקת

בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה גל של עצמאות שטף את המזרח התיכון. סוריה, ישראל, ירדן, עיראק, לבנון, ומצרים היו למדינות עצמאיות ועד 1970 רוב רובן של מדינות אפריקה(מלבד אלו שהיו כפופות לפורטוגל הפשיסטית). גל העצמאות הזה נתמך על ידי ארה"ב שכחלק ממסגרת ברטון וודס רצתה שווקים עולמיים פתוחים ושגשוג כלכלי של בעלות בריתה כנגד ברה"מ ומניעת התפשטות הקומוניזם. האימפריות האירופאיות היו מכשלה לעליונות האמריקאית הזאת. בריטניה וצרפת איבדו את המושבות שלהן בצער רב אבל עם מטרה להמשיך לשלוט בהן בצורה עקיפה דרך חברות מקומיות ואחזקות בנמלים ומתקנים אחרים. אחד המתקנים האלו היה תעלת סואץ. ב1956 נאצר השתמש במקרה של איראן וההפיכה בה כדי לעורר את ההמונים כנגד האימפריות האירופאיות ומה שהוא קרה לו "האימפריאליזם המערבי". מבחינת נאצר מצרים הייתה צריכה להיות מרכז הלאומנות

הערבית ומרכז להתאחדות של מדינות ערביות במזרח התיכון ומאוחר יותר מדינות מוסלמיות בעולם. באותה שנה הוא הלאים את תעלת סואץ, התעלה יכלה להוות מקור לרווחים גדולים עבור מצרים, מקור לעצמאות גדולה יותר, ומקור לכוח תעמולתי בקרב ערביי המזרח התיכון. נאצר כבר היה תחת חסות סובייטית כשהוא יודע כי האמריקאים לא יפעילו כוח נגד מדינות(אלא אם כן הקומוניזם התפשט בהן והן כבר מפעילות כוח) כדי להעביר אותן לצדה במעין עצמה כלכלית. לבריטים והצרפתים העברת החסויות האלו הייתה פחות חשובה, להם היה חשוב לשמור על תעלת סואץ שהייתה מקור לרווחים ועצמה. יחד עם ישראל הן תכננו להחזיר לעצמן את השליטה בתעלה. בסוף אוקטובר 1956 ישראל פתחה "במבצע קדש" כנגד ארגוני הטרור הערביים ברצועת עזה וסיני והגיע עד לפאתי תעלת סואץ בתוך 8 ימים, מיד לאחר מכן הבריטים והצרפתים פתחו "במבצע מוסקיטר" שכלל הפצצות מהאוויר והים ופלישה אמפיבית. הם התקדמו מהר והתכוונו לפתוח את התעלה לתנועה מחודשת לאחר שנאצר מילא אותה בספינות שקועות כדי למנוע את התנועה. אולם הן נאלצו לעצור בגלל לחץ סובייטי ואמריקאי. ברה"מ איימה לשלוח כוחות צבאיים ואת חיל הים שלה לים התיכון כולל רמיזה למלחמה גרעינית ואילו ארה"ב שלא רצתה באימפריאליזם האירופאי עוד ורצתה למשוך את מצרים לצדה לחצה בכבדות תוך איום של מצור כלכלי על ישראל, בריטניה, וצרפת. אלו נסוגו במהירות.

בשנים הבאות הבריטים יתמודדו נגד התקוממויות בתימן. בין 1964-1967 היא תתמודד מול מרד בתימן הדרומית שהייתה תחת שלטונה ולמעשה תפסיד ותיתן לתימן הדרומית עצמאות. בתימן הצפונית התקיימה ממלכה סונית על בסיס השבטים השיעים שהייתה מקורבת לבריטים. ב1962 בהפיכה צבאית כוחות הרפובליקנים שהיו מקורבים לברה"מ ונתמכו ישירות על ידי נאצר הפילו את בית המלוכה. הבריטים החליטו לתמוך בשיתוף פעולה עם סעודיה, ירדן ,ועם ישראל במלוכנים. מלחמת אזרחים נמשכה עד 1970 ובמהלכה בין 100 ל200 אלף בני אדם נהרגו. הרפובליקנים ניצחו והתקווה של הבריטים לבסס בתימן מדינה שתהייה תחת חסותם נמוגה. הם עוד הצליחו לשמור על עומאן תחת חסותם כשב1970 קנדי בשם טימותי לנדון ארגן הפיכה שבה עלה קבוס בן סעיד אל סעיד לשלטון. סעיד נכלא 6 שנים קודם לכן על ידי אביו שחשש מכוחו ולנדון(שהיה איש כוחות הביטחון המיוחדים של בריטניה) הורה לו לשחרר את בנו ולהתפטר, כזה סירב אז הוא פשוט ירה לו ברגל ואז הוא התפטר. אך אלו היו דמדומי השלטון הבריטי במקום.

בינואר 1968 בריטניה הצהירה כי בתוך 3 שנים היא תפנה את כל כוחותיה שממזרח לעדן ותעלת סואץ. היא פינתה את כוחותיה מסינגפור, מלזיה, האיים המלדיביים והכי חשוב את הכוח הצבאי והצי שלה מהמפרץ הפרסי בו שלטה בחוזקה. ב1971 קטאר, בחריין, ואיחוד האמירויות הערביות זכו בעצמאותן(כוויית זכתה בעצמאות עוד ב1961) בריטניה פשוט הייתה חלשה מידי כדי להתמודד מול גל הלאומנות הערבית של המזרח התיכון, כדי להתמודד מול סכנת התפשטות הקומוניזם, או כדי להתמודד מול ארה"ב והעצמה שלה. ארה"ב לא תמכה בה בשתי המלחמות התימניות שכן לא ראתה בנוכחות הבריטית במרחב אינטרס בשבילה, לה היה את הצי שלה ואת הכוח להתערב כשתחליט לנכון, לא כשהבריטים יחליטו לנכון(היא גם רצתה את מצרים והתימניות לצדה וניסתה כמה שפחות להתחכך בהן). מעבר לכך ההקמה של אופ"ק או "ארגון המדינות המייצאות נפט" בוועידת בגדד ב1960 היוותה ירית פתיחה של מאבק אנרגטי גדול יותר. החברות המייסדות היו: איראן, עיראק, כוויית, סעודיה, וונצואלה ואליהן הצטרפו במהרה מדינות כמו לוב, קטאר, אינדונזיה ואחרות. זה היה קרטל אנרגיה שהיה אמור לווסת את תפוקת הנפט העולמית, נפט או גז, להעלות את המחיר שלו או לשמור על תפוקה נמוכה בשביל מחיר גבוה או פשוט להשתמש בו כבנשק נגד ארה"ב והמערב בכל פעם שאלו לא עומדים בקו המדיני של מדינות הקרטל. "7 האחיות" שהיו בעלות הכוח האנרגטי בעולם בשנות ה-40 עד שנות ה-70 מצאו את עצמן מפנות את הכוח לארגון החדש כשב1973 הוא כבר הפיק מעל למחצית תפוקת הנפט היומית בעולם ומדינות המפרץ בפרט הפיקו קרוב ל40% מהתפוקה היומית בעולם[2].

בריטניה לא יכלה לעמוד בתחרות הזאת או לעמוד מול המדינות האלו, במיוחד לא כשברה"מ עמדה מעבר לפינה וחיכתה לכל הזדמנות כדי לפרוס את חסותה מעל מדינה חדשה שתבקש את חסותה. האמריקאים דווקא יכלו. משנות ה-70, כשהבריטים עזבו, הם יהיו לבעלי הבית בעלי העצמה האמתית במזרח התיכון. ב1975 השאה היה לבעל ברית קרוב לארה"ב, הוא זכה לתמיכה צבאית מלאה ולשיתוף פעולה עם הסי.איי.איי והמוסד הישראלי בבניית מערכת ביטחון חזקה יותר. הוא היה יבואן גדול של נשק מארה"ב ואיראן אף זכתה לגיבוי שקט כשזו כבשה ב1971 איים מידי איחוד האמירויות הערביות בפתח מצרי הורמוז. הוא היה עתה לבעל ברית קרוב של ארה"ב במקום של בריטניה. משבר האנרגיה של 1973 הדגיש עד כמה יש צורך במעצמה חיצונית שתוכל לנהל את המזרח התיכון על רקע התחרות העולמית.

בריטניה עצבה את המזרח התיכון יחד עם הצרפתים. השלטון העות'מאני הגיע לסיומו כשגרמניה ורוסיה לא הצליחו לבסס את האחיזה שלהן במזרח התיכון. מדינות חדשות עוצבו בגבולות שלא היו קיימים קודם לכן: עיראק, ירדן, סוריה, לבנון, ואחרות. המפרץ הפרסי שהיה חסר חשיבות ברמה הכלכלית מעבר למסחר של פנינים ועבדים היה עתה למרכז כלכלי עולמי ולא רק מרכז כלכלי הוא היה מרכז אנרגטי עולמי ומקום לתחרות עזה בין מעצמות קרובות ורחוקות. ללא השהות הבריטית המזרח התיכון היה כנראה נראה אחרת, שבטיות ועדתיות היו קיימות בו(הם היו קיימים הרבה לפניה) וכנראה שהיו גבולות של מדינות על פי המתאר השבטי ועדתי עם מלחמות תכופות יותר אחת בשנייה על שדות הנפט. השהות הבריטית מתנה את התפרצות הקרבות האלו. אך לאמריקאים השהות הזאת כבר לא שרתה את האינטרסים והיא הייתה לבעלת הכוח החדשה כשצריכת הנפט שלה ושל בעלות בריתה עלתה בקצב גבוה לאחר מלחמת העולם השנייה וכתוצאה מההסדר של ברטון וודס.

החסות האמריקאית

ביולי 1944 בברטון וודס שבניו המפשיר בארה"ב התכנסו נציגי 44 מדינות ומושבות אירופאיות כדי לדון בעולם שלאחר מלחמת העולם השנייה. בפתח הועידה יציין רוזוולט כי: "הבריאות הכלכלית של כל מדינה היא עניינה של כל אחת משכנותיה הקרובות והרחוקות". ההסדר של ברטון וודס נוצר. אותו הסדר יכלול את האו"ם, את הבנק העולמי, את קרן המטבע הבין לאומית, את השווקים החופשיים בעולם, את חופש השיט והמסחר, את שמירת הצי האמריקאי על נתיבי השיט והמסחר העולמיים, את נאט"ו ולמעשה את מה שאנחנו מכירים בתור העולם החופשי כולל את האיחוד האירופי ואת השלום הארוך והלא מובן מאליו בכלל שאירופה חווה בעשרות השנים האחרונות. ארה"ב חתרה ליישם "פקס אמריקנה" ללא שימוש בעצמה נגד מדינות בעולם אלא רק באמצעות שפע וברכה כלכלית(כמובן ששימוש בעצמה יגיע על אף הכוונה).

מהזווית האמריקאית המקורית התערבות באירו-אסיה הייתה לרוב מיותרת. דוקטרינת מונרו שהוכרזה ב1823 קבעה כי היא לא תתערב מעבר ליבשת אמריקה ולא תיתן לאף אחת להתערב ביבשת אמריקה. אך כבר מסוף המאה ה-19 תחת הגותו של אלפרד תייר מהן היא תרחיב את הצי הימי שלה, תכבוש את הים הקריבי, תכבוש איים באוקיינוס השקט, ומאוחר יותר תשמיד את הצי של יפן ותפלוש לאסיה ואירופה. ארה"ב הייתה מעצמה אדירה, היה לה שפע של נפט וגאוגרפיה מושלמת. הכלכלה שלה פרחה לאחר מלחמת העולם השנייה וכך גם צריכת הנפט שלה, היא דאגה כי בעלות בריתה תשגשגנה כלכלית מה שהכריח אותן לצרוך נפט רב יותר. ובשביל זה היא הייתה צריכה או להפיק נפט רב יותר בשטחה או למצוא מקורות נפט אחרים. מקורות הנפט האלו היו במזרח התיכון או ליתר דיוק במפרץ הפרסי. הבדלנות האמריקאית שהייתה כה טבועה בה הייתה צריכה לפנות את הדרך למעורבות חזקה באירו-אסיה למען הניצחון נגד רוסיה במלחמה הקרה.

צריכת הנפט עולה

עוד באמצע המאה ה-19 התגלה נפט בארה"ב. טקסס הייתה מדינה שהתמלאה לאורך העשורים הבאים במראות של "חמורים" ששואבים נפט ותמונות בשחור לבן שמתארות את ההתפרצות של הנפט מהאדמה. אותו נפט סיפק לה את הדלק שהייתה כה זקוקה לו למען מהפכת הרכב בה

ולמען העצמת חיל הים שלה. ארה"ב, כמו מדינות רבות אחרות בעולם עד סוף המאה ה-19 התבססה רבות על פחם להנעת המכונות במפעלים והקטרים שלה, בין אם ברכבות או בים, הפחם היה חומר גלם חשוב למהפכה התעשייתית ועתה הנפט שינה את תפקיד המהפכה הזאת. מי שלא החזיק בנפט או בגישה לו כמו גרמניה היה מוגבל ביכולות הכלכליות והצבאיות שלו. ב1920 תפוקת הנפט האמריקאית כבר הייתה כשני שליש מתפוקת הנפט העולמית, יחד עם הנפט שהופק במקסיקו וונצואלה(הודות לחברות אנרגיה אמריקאיות) צפון אמריקה הייתה המקום החשוב ביותר להפקת נפט בעולם כשערב מלחמת העולם השנייה רוב הנפט של העולם הופק במקום וארה"ב הייתה ספקית הנפט העיקרית של בעלות בריתה באירופה.

אולם העלייה המהירה ברמת החיים באירופה ואסיה יחד עם גילוי והפקת נפט ממקומות רבים יותר בעולם(בעיקר המפרץ הפרסי שבו הופק כבר קרוב ל40% מהנפט העולמי ב1973) איימו על הדומיננטיות האנרגטית האמריקאית. במחצית השנייה של שנות ה-50 היא כבר נזקקה להשלמה בייבוא מקנדה ומקסיקו ומשנות ה-70 היא הפכה להיות יבואנית גדולה של נפט כשהמפרץ הפרסי הופך להיות חשוב יותר ויותר לאספקת הנפט האמריקאית. אם ב1950 ארה"ב ייבאה 177,714 מיליון חביות נפט אז ב1960 היא ייבאה 371,575 ב1970 היא ייבאה 483,293 וב1979 ערב משבר האנרגיה היא ייבאה 2,379,541 מיליוני חביות נפט באותה שנה[3]. ב1950 8.4% מכלל צריכת הנפט האמריקאית יובאה וב1979 43.1% היה נפט מיובא[4]. מעבר לתלות הרבה

שלה בייבוא נפט היא כבר לא הייתה המרכז המוביל של העולם בהפקת נפט.

תפוקת הנפט האמריקאית מתפוקת הנפט העולמית			
שנה	ארה"ב	עולמית	אחוז
1950	5.4	10.4	51.89
1955	6.8	15.4	44.17
1960	7	21	33.45
1965	7.8	31.8	24.54
1970	9.6	48	20.05
1975	8.3	55.8	15
1980	8.6	62.9	13.65
1985	8.9	57.4	15.6
תפוקת הנפט האמריקאית והעולמית במיליוני חביות ליום			
אחוז התפוקה האמריקאית מזו העולמית			
אחוזים ומספרי חביות הנפט היומיות עוגלו והן בגדר בקירוב			

[5]

למרות שבצפון אמריקה היו מאגרים עצומים של נפט והיסטוריה של הפקה,

ואולי הכי חשוב חברות מקצועיות וותיקות עם שוק צרכני גדול, עיקר התפוקה של הנפט(על ידי החברות האמריקאיות עצמן) היה מחוץ לשטח ארה"ב ובמפרץ הפרסי. הסיבה העיקרית לכך הייתה העלות הגבוה של הפקת וזיקוק הנפט בארה"ב יחד עם העלויות של כוח האדם. בעוד במפרץ הפרסי האדמה הייתה קלה יותר והנפט קל יותר יחד עם כוח אדם זול יותר.

ב1959 אייזנהאואר הטיל מכסה על ייבוא נפט לארה"ב, לא יותר מ12.2% מצריכת הנפט המקומית יכולה להיות מיובאת, אולם מכסה זו הייתה חסרת תועלת בגלל חוסר התועלת הכלכלית של הפקת נפט בצפון אמריקה. במיוחד כשאופ"ק לא נוסד או היה חלש מידי לאחר שנוסד ומדינות המזרח התיכון חלשות מידי בשביל לקבוע את מחיר הנפט בעצמן. ב1969 ניקסון שקל להחליף את המכסה במס גבוה יותר על ייבוא נפט אך נמנע מכך בשל החשש כי זה יגרום לכעס ציבורי על העלייה במחירי הדלק. ב1972 ניקסון ביטל סופית את המכסה של אייזנהאואר שהייתה מלכתחילה לא יעילה.

ארה"ב הייתה צריכה להבטיח לעצמה את אספקת הנפט והיא הייתה צריכה להיות דומיננטית יותר במזרח התיכון. סגירת יבשת אירו-אסיה הייתה חשובה בתחרות שלה נגד ברה"מ ומניעת כל מוצא ישיר לאוקיינוסים או לנמל מים חמים ממנה. היא לא הסכימה לעמוד לצד בריטניה בתימן או בעיראק או במצרים וגם התמיכה שלה בהפיכה באיראן ב1953 הגיעה רק כי השתכנעה כי זה יסייע לה בדוקטרינת טרומן ומניעת התפשטות הקומוניזם. לאורך השנים היא ניסתה להעביר לצדה מדינות ערביות, כשגם היא וגם הסובייטים התחרו על השפעה בקרבן. ישראל הפכה להיות בעלת ברית משמעותית לארה"ב במרחב. היא הכירה בה ב1948, למרות שאיבן סעוד הפציר ברוזוולט עוד ב1945 לא לתמוך בתנועה הציונית. ב1956 היא איימה על ישראל בשל מלחמת סיני וב1967 עמדה מהצד כשישראל פתחה במתקפת מנע נגד צבאות מצרים, ירדן, וסוריה והביסה אותן. ישראל לא הייתה בעלת ברית קלה, היא לא הייתה חזקה, לא החזיקה במאגרי נפט, הייתה שנואה על ידי הערבים סביב שנשבעו להרוס אותה ולזרוק את היהודים לים כשנאצר הפך את המאבק בה לגורם חשוב במדיניות החוץ שלו ואיחוד מדינות ערביות סביב הלאומנות הערבית בראשות מצרים.

ישראל ניסתה תחילה להצטרף לחבר העמים הבריטי אך ללא הצלחה(בריטניה רצתה לשמור על קשרים טובים עם הערבים בשביל הנפט) לאחר מכן היא ניסתה והצליחה לתקופה מוגבלת לקבל את החסות הצרפתית אך זו נטשה אותה ב1968 מסיבות דומות לאלו של בריטניה. באותה שנה

ארה"ב כבר הייתה קרובה אליה יותר והחלה לסייע לה צבאית ישירות על ידי העברת נשק ומטוסים כדי להתמודד מול המצרים במלחמת ההתשה. הסיוע לישראל היה חלק מתחרות גאו-פוליטית גדולה יותר בינה לבין ברה"מ על המזרח התיכון. חיזוק ישראל וניצחונה על פני הערבים יחליש בצורה עקיפה את האחיזה הסובייטית במקום ויכריח את מדינות ערב לעבור לצד האמריקאי. באוגוסט 1970 נגמרה מלחמת ההתשה בניצחון ישראלי(כשישראל השתעשע קודם לכן ברעיון התקפה אל עבר ערי הבירה של מצרים ,סוריה, וירדן). התמיכה הזאת בישראל סייע לה בעקיפין להתבסס במזרח התיכון.

אולם תמיכה זו לא הייתה ראליסטית בכלל. ישראל הייתה פשוט חלשה מידי, היה עדיף לה לתמוך במצרים נגד ישראל או בסוריה או בעיראק או בירדן ויצירת לאומנות ערבית ארץ ישראלית. ההחלטה הזאת לתמוך בישראל עלתה לה במשאבים רבים ואיבוד התמיכה הבלתי מסויגת של הערבים. אחרי הכול ארה"ב כן ניסתה להעביר אותם תחת חסותה. כמעט כל מדינות האזור, בעיקר איראן, ניהלו איתה יחסים ברמה כזאת או אחרת מלבד סוריה שהתנגדה בתוקף לכל שותפות עם ארה"ב. אפשר להגיד שהסיבה העיקרית לתמיכה בישראל הייתה הלובי הישראלי החזק בוושינגטון שהתבסס על האוכלוסייה היהודית-אמריקאית שב1950 מנתה כ3% בקירוב מהאוכלוסייה האמריקאית והייתה בעלת הון רב והשפעה בתקשורת והפוליטיקה האמריקאית, קיומה של אוכלוסייה כה חזקה והשפעתה על וושינגטון הייתה נכס אדיר לישראל. ב1970 פרץ בירדן מרד על ידי אש"ף שרצה להפיל את בית המלוכה ההאשמי ולהקים מדינה ערבית במקום אותו בית מלוכה. מדינה שתהייה כפופה לנאצר ולערביות. בית המלוכה ביקש את הסיוע של בריטניה וארה"ב בעוד הצבא הסורי החל להתקדם דרומה לתוך ירדן. ארה"ב נתנה לישראל את הגיבוי להרתיע את סוריה מפלוש לירדן בעוד היא עצמה קרבה נושאות מטוסים למזרח הים התיכון. בית המלוכה הצליח בסופו של דבר לדכא את המרד ולחסל עשרות אלפי ערבים כולל גירוש אש"ף ללבנון.

משברי הנפט

ב6 באוקטובר 1973 פתחו צבאות מצרים וסוריה בהתקפה משולבת על ישראל. מצרים הצליחה לחצות לצד המזרחי של תעלת סואץ וסוריה להחדיר כוחות לתוך רמת הגולן. ארה"ב שלחה לישראל נשק רב וישראל הצליחה לבלום את ההתקפה ולצאת בהתקפת נגד תוך חציית תעלת סואץ מערבה

ולהתקדם לקהיר בעוד היא בולמת את הצבא הסורי ומתקדמת לדמשק. ארה"ב עצרה את ישראל מלהתקדם בעוד אופ"ק החליט להטיל חרם על כל מי שתמך בישראל. ארה"ב, בריטניה, הולנד, יפן, קנדה, פורטוגל, רודזיה ודרום אפריקה היו אותן מדינות והן או צמצמו להן את מכירות הנפט או החרימו אותן לחלוטין. משבר הנפט של 1973 הגיע והוא נמשך מאוקטובר עד מרץ 1974 במהלכו מחיר חבית הנפט קפץ מ3 דולר ל12 דולר. זו לא הייתה פעם ראשונה שהערבים מנסים להשתמש בנפט כנשק. סוריה ומצרים עשו זאת ב1956 ו1967 כדי לפגוע במדינות שתמכו בישראל אך כוחן היה מוגבל. בשנים שלפני 1973 לוב, אלג'יריה, מצרים, סעודיה ומדינות ערביות אחרות הצליחו להכין את עצמן למצב הזה. מדינות המפרץ חווה עושר רב כתוצאה מכך. המערביות לא תקפו אותן ולא ביטלו את רכישות הנפט מהן פשוט כי לא יכלו לוותר על הנפט שלהן או לתקוף אותן מחשש להסלמה מול ברה"מ, לכן פשוט רכשו מהן נפט במחיר גבוה יותר. לסעודיה היה מספיק כסף עתה כדי לייצא את הוהאביזם[6].

בריטניה וארה"ב יחד עם מדינות רבות אחרות במערב נפגעו כלכלית כשמאות חברות פשטו את הרגל. בלונדון הייתה בעיה של עלטה ללא יכולת לייצר חשמל. באירופה חוסר יכולת להסיק את הבתים בחורף ובארה"ב תורי רכב ארוכים בכניסה לתחנות דלק ברחבי המדינה. תעשיות שהיו קשורות קשר ישיר לנפט נפגעו בצורה הקשה ביותר באותן מדינות, בעיקר תעשיית הרכב. הממשל האמריקאי עודד עתה את התושבים לעבור לרכבים פחות זוללי דלק תוך מיסוי על ייבוא או מכירת רכבים שיש להם צריכת דלק גבוה לאותו מרחק נסיעה. כתוצאה מכך תעשיית הרכב האמריקאית נפגעה ובמקומה צמח הייבוא של רכבים מיפן וקוריאה הדרומית שהיו חסכוניים יותר בדלק. הממשל האמריקאי גם עודד את האוכלוסייה להפחית מהשימוש ברכבים, להשתמש באנרגיה ירוקה, והוא עצמו החל בשנות ה-70 לייצר חשמל על בסיס אנרגיה גרעינית עד כדי כך שבעשור השני של המאה ה-21 חמישית מהחשמל במדינה מיוצר על ידי גרעין[7].

משבר האנרגיה לא נגמר רק בעלייה תלולה של מחירי הנפט ובפחד של מדינות באירופה מפני חרם אנרגטי ערבי הוא גם תרם להידרדרות הכלכלה העולמית. מאז מלחמת העולם השנייה כל מי שהיה תחת המסגרת של ברטון וודס וארה"ב חווה צמיחה כלכלית מהירה. מאז סוף שנות ה-40 ועד תחילת שנות ה-70. תעשיות בכל מקום התרחבו אולם עתה העולם חווה האטה בצמיחה הכלכלית ונכנס למיתון. ב1973-1974 שוק המניות התרסק ואותו מיתון נמשך אל תוך

שנות ה-80. על אף ניסיון למתן את המשבר ולתקן את היחסים עם מדינות ערב הסכנה של חרם נוסף הייתה קיימת. ישראל חוותה קירור ביחסים מכיוון ארה"ב כשהתמיכה בה פחתה. ארה"ב תמכה עתה ברמה כזאת או אחרת בנסיגות ישראליות מסיני, רצועת עזה, יהודה ושומרון, ורמת הגולן(אזורים בעלי חשיבות אסטרטגית עצומה לישראל). ב1979 נחתם הסכם שלום בין ישראל ומצרים כשישראל הייתה מחויבת לסגת מסיני. מצרים הייתה בחובות ובסכנת רעב ומרד אזרחי בעוד ארה"ב רצתה להעבירה מהחסות הסובייטית לחסות האמריקאית. הסכם השלום הזה העניק לארה"ב את החסות על המדינה הערבית החזקה במזרח התיכון ולמצרים סיוע כלכלי וצבאי שהייתה זקוקה לו נואשות, זה היה הפסד גדול לברה"מ ובמידה מסוימת גם הפסד לישראל. ישראל הייתה חזקה בגדה המזרחית של תעלת סואץ שבשלב זה נפתחה לתנועה ימית מחודשת. היא הרוויחה נפט מסיני ואת העומק האסטרטגי שלו, אבל בהתחשב בחוסר היכולת של המדינה היהודית הקטנה שהייתה בתחילתו של מיתון קשה להתמודד מול מצרים(כל שכן מול לחץ אמריקאי) לא היו לה הרבה ברירות אלא לקבל את הציווי האמריקאי לסגת. היחסים עם איראן המשיכו להיות תקינים והיא עדיין ייצאה נפט לישראל בשנות ה-70. אולם הסכם אלג'יר מ1975 בינה לבין עיראק של סדם חוסיין צננו את היחסים האלו. ב1971השאה מוחמד רזא פהלווי ארגן לעצמו מפגן עצמה גדול בפרספוליס כשהוא מציין 2,500 שנות היסטוריה פרסית. למרות מפגן העצמה כוחו לא ימשך אל תוך העשור הבא. ב1979 לאחר שהאוכלוסייה האיראנית התקוממה השאה הופל ואז יצא לגלות(הוא ימות במצרים ב1980). האייתוללה ח'ומייני יתפוס את השלטון ויהפוך את המדינה לרפובליקה אסלאמית שיעית. תחילה ישראל וארה"ב תנסנה לשמור על יחסים איתה אולם ללא הצלחה. משבר בני הערובה האמריקאים באיראן(שייגמר רק ב1981), הפלישה הסובייטית לאפגניסטאן ב1979 ושנה לאחר מכן הפלישה העיראקית לאיראן הטילו צל כבד על ייצוא הנפט של המפרץ הפרסי. איראן חדלה למספר שנים להפיק נפט ולייצא אותו בעוד עיראק גם הוגבלה בייצוא נפט. סכנת פרוץ מלחמה מלאה במפרץ הפרסי ופגיעה במתקני הנפט של סעודיה הגיעה דווקא בזמן שארה"ב הייתה באחד משיאי התלות שלה בייבוא נפט.

ב1977 46.5% מכלל הנפט של ארה"ב היה מיובא. הגבוה ביותר עד 1997. שוב פעם ארה"ב חוותה משבר אנרגיה. לא רק היא אלא עתה אירופה ומדינות רבות בעולם. משבר האנרגיה של 1979 היה שונה מזה של 1973 בכך שהוא לא יועד כנגד מדינה מסוימת הוא הגיע בגלל מחסור בנפט כתוצאה מאסון פוליטי באיראן ותחילת מלחמה עם עיראק.

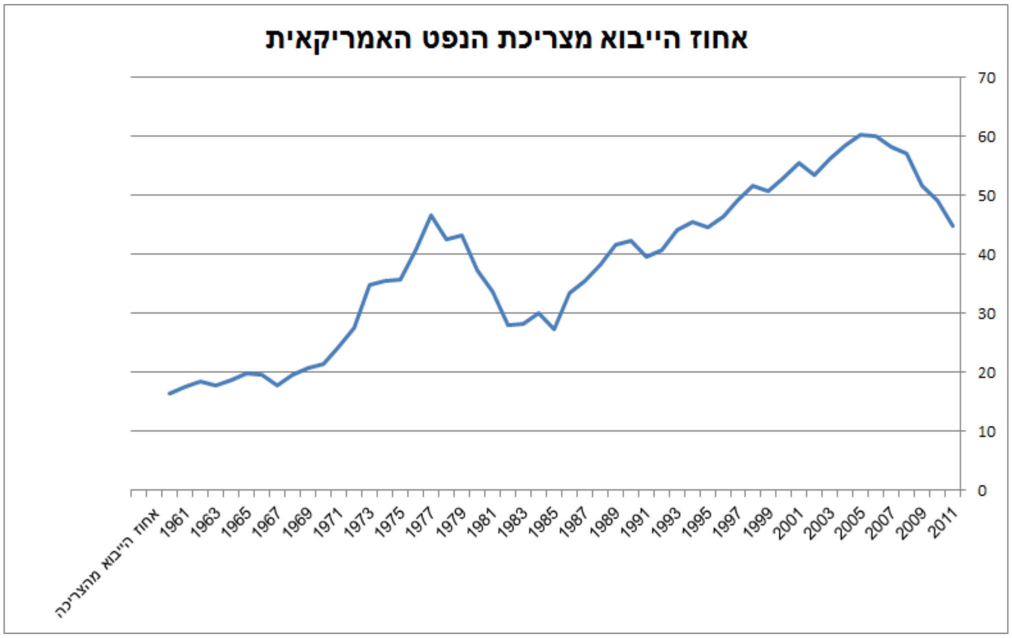

[8]

בין 1980 ל1981 היה מחסור של 10% בנפט העולמי. מחיר חבית הנפט יעלה בתוך 12 חודשים מקצת פחות מ16 דולר לכמעט 40 דולר לחבית. שוב פעם פגיעה כלכלית בחברות מערביות ושוב פעם תורי רכב ארוכים בתחנות דלק בארה"ב. למעשה תפוקת הנפט העולמית ירדה מ66 מיליון חביות ביום ב1979 ל57 מיליון ב1982. בו זמנית חברות אנרגיה מערביות שהבינו כי המפרץ הפרסי הולך ונסגר בפניהן(חברת עראמקו הסעודית הולאמה ב1980) חיפשו נפט במקומות אחרים בעולם: הים הצפוני, אנטרקטיקה, אלסקה, ניגריה, וונצואלה ומקומות אחרים. העלייה המחיר הנפט גרמה לחיפושי והפקת נפט באותם מקומות למשתלמת כלכלית והן עצמן כמעט שלא נפגעו מהמשבר הזה. בקרב הציבור האמריקאי הייתה מועקה כי המשבר הזה היה יזום ונועד לגרום לרווחים למען החברות האלו. ובארה"ב הייתה תחושה של חוסר ביטחון. לכן ביולי 1979 נשא קרטר נאום שזכה לכינוי "המשבר בביטחון" בו הוא השווה בין המחסור באנרגיה למצב של לחימה, קרא לתושבים לחסוך בדלק, לעבור לאנרגיה ירוקה וכו'. הוא ניסה להרגיע אותם ודיבר על החלום האמריקאי:

"זה משבר של ביטחון, זה משבר שפוגע בלב הנפש והרוח של האומה שלנו. אנחנו יכולים לראות את המשבר הזה כספק גדול של משמעות חיינו ובאיבוד אחדות המטרה של האומה הביטחון שתמיד היה לנו כעם הוא לא פשוט חלום רומנטי או פרק בספר מאובק שקוראים רק ב4 ביולי "[9]

בינואר 1980 בנאום לאומה הוא הציב דוקטרינה חדשה שבה האיום החד וברור כי אילו ברה"מ תנסה להגיע לים הערבי בעקבות הפלישה לאפגניסטאן ואילו הנפט שלה דרך המפרץ לא יסופק אז היא תשתמש במרב עצמתה הצבאית. ארה"ב תתחיל להיות: שחקנית צבאית ישירה במפרץ הפרסי.

לשמן את הנשק

ב3 ביולי 1979 חתם קרטר על צו נשיאותי שבו הוא מאשר מימון והעברת נשק לכוחות גרילה אנטי סובייטים ואנטי קומוניסטיים באפגניסטאן כדי להתמודד מול ההפיכה הקומוניסטית במדינה והפלישה הסובייטית אליה. ה-cia יחד עם שירות הביון הפקיסטאני החלו בהעברה מסיבית של נשק, לוחמים, והענקת אימונים למתנדבים מוסלמים מרחבי העולם לאפגניסטאן. עד 1992 הם יאמנו 100,000 לוחמים או את "המוג'האדין". יחד איתם ישתפו פעולה הבריטים, הסעודים, והסינים. וזאת על מנת לגרום, כפי שהודה בכך שנים מאוחר יותר מי שהיה היועץ לביטחון לאומי של ארה"ב באותה עת זבגנייב בז'ז'נסקי, ליצירת ביצה אפגנית שבה הכוחות הסובייטים יתמודדו במשך שנים נגד לוחמת גרילה כפי שארה"ב עשתה בווייטנאם(בז'ז'נסקי גם היה אחראי בין היתר על הסכם השלום בין ישראל למצרים). ארה"ב דאגה כי הנשק שישלח לא יהיה אמריקאי אלא סובייטי ויראה כאילו נפל שלל בקרבות. ישראל סייעה בכך בהעברת נשק סובייטי שתפסה מידי אש"ף בלבנון. יחד עם נשק קל היא תעביר גם מוקשים, נ"ט, והכי חשוב את הנ"מ המפורסם הוא הסטינגר כדי לפיל מטוסים ומסוקים סובייטים.

ב8 שנים השנים הבאות הרוסים ימצאו את עצמם נלחמים נגד גרילה מאורגנת וחמושה היטב ולבסוף יתייאשו וייסוגו. אפגניסטאן לא נפלה לידיה ולכן גם לא פקיסטאן וזו לא יכלה לאיים על המפרץ הפרסי. דוקטרינת קרטר עמדה פה בהצלחה והדלקים של המפרץ יישארו בצד האמריקאי. אבל פה תופיע בעיה חדשה והיא איראן כשארה"ב תצטרך לתמוך בבעל הברית של הסובייטים(שהיו עסוקים מידי באפגניסטאן) והוא סדם חוסיין.

ההחלטה של חוסיין לפלוש לאיראן הייתה שגויה בדיעבד אבל באותו הרגע היא נראתה שקולה. איראן זה הרגע חוותה מהפכה, הנפט בה הפסיק להיות מופק ולכן הפסיק להיות מיוצא והיא חסרה הכנסות. ארה"ב הסתכסכה איתה בשל משבר בני הערובה ולמרות ניסיון התחלתי לשתף איתה פעולה האיראנים

והאמריקאים לא הסתדרו(וזאת למרות שתחילה היא שלחה לאיראן מידע על התמרונים הצבאיים של עיראק בגבולה). גם הסובייטים לא שתפו איתם פעולה בשל ההתנגדות הנחרצת של ח'ומייני כלפי "האימפריה האתאיסטית". סעודיה חששה מפני איראן הרבה יותר מאשר מפני עיראק למרות הערביות של מפלגת הבעת' ששלטה במדינה. איראן הייתה מפולגת מבפנים כשהערבים של דרום המדינה היוו קרקע נוחה לחתרנות בו זמנית שאיראן חתרה בקרב השיעים של דרום עיראק. למעשה זו נראתה כהזדמנות מושלמת לתקוף להכניע אותה, או לכל הפחות לכבוש את רצועת ההרים זגרוס כדי לשמור על הגנה, לשלוט בשדות הנפט החשובים של אבאדאן ודרום המדינה כולל אלו שבקרבת טהראן ולהתעשר. מה יכול היה להשתבש?

בספטמבר 1980 עיראק פרשה מהסכם אלג'יר ופלשה לאיראן דרך 7 כיוונים לאורך הגבול שלהן. עיקר ההתקפה הייתה על חבל ח'וזיסטאן המישורי, הערבי, והעשיר בנפט. במשך חודש וחצי היא נלחמה על העיר החשובה חורמשר שבמחוז וכבשה אותה במחיר של 15,000 נפגעים לשני הצדדים. תחילה תנופת הכיבושים הייתה מוצלחת כשחיל השריון של סדם היה בלתי מנוצח וזה ניסה לפרוס את מטוסי המיג שלו לאורך המפרץ הפרסי כדי לתקוף את איראן, מה שהבהיל את סעודיה וכוויית. ארה"ב גינתה את הניסיון שלו לספח את ח'וזיסטאן ולפרוס כוחות במפרץ הפרסי אך לא התנגדה ורצתה לשמור על היציבות של ייצוא הנפט מהמפרץ. אבל מספר חודשים לאחר מכן תנופת הכיבושים נעצרה. לוחמי הבסיג' השיעים, חלקם ילדים, היו מלאי התלהבות דתית ויצאו בהתקפת נגד. ב1982 רוב שטחי איראן שנכבשו על ידי עיראק שבו לידיים איראניות. בגלי התקפה אנושיים שכללו הסתערות על שדות מוקשים וטיהורם למעבר טנקים, הסתערות עם מוקשים על טנקים עיראקים, או הסתערות המונית על עמדות עיראקיות, הם התקדמו אל תוך שטח המדינה. באותה שנה כבר היוו איום רציני עליה תוך התקדמות מערבה לשאט אל ערב והתקדמות לעיר השיעית החשובה בצרה. מבחינת עיראק השאט אל ערב היה אחת הסיבות החשובות לפתיחת המלחמה, זה היה המפגש של הנהרות הפרת והחידקל שנשפך למפרץ הפרסי, הוא היה אזור מישורי ופורה בדיוק בין כוויית ואיראן והעניק לה מוצא לים ושליטה על מאגרי נפט מקומיים. הרחבת שטח שליטתה מזרחה תעניק לה מוצא רב יותר לים אך עתה התקדמות האיראנים מערבה לשאט אל ערב ניתקה לה את המוצא לים. איראן הכריזה כי לא תפסיק במלחמה עד כי תכבוש את בגדד ותפיל את סדם חוסיין ומשם תתקדם עד ירושלים.

הלחץ של סעודיה ותוך הבנה כי קיומה של עיראק היה עתה מוטל בספק יחד עם ההבנה כי משם איראן תתקדם למזרח סעודיה דרך כוויית ותנסה להשתלט בסופו של דבר על כל המפרץ הפרסי ואף להגיע לישראל שבאותה עת הייתה עסוקה בלבנון, הניעו את האמריקאים לבחור בצד של סדם חוסיין ולסייע לו ישירות. ישנן השערות רבות(בעיקר של איראנים וערבים) כי האמריקאים נתנו לו "אור ירוק" להתקפה בשל ההבנה כי איראן חייבת להישאר חלשה והמפרץ הפרסי יציב למען אספקת הדלקים. בכל אופן הסיוע האמריקאי למשטר סדם לא היה סוד, ראיונות של בכירים אמריקאים, שימועים בסנאט, ודיונים בקונגרס על הסיוע הצבאי לו היה דבר שבשגרה בשנות ה-80. הסיוע היה למעשה מקיף. היא שלחה לו נשק, נתנה לו קו אשראי וקשרים לרכישת נשק לא אמריקאי ממדינות שונות בעולם, סייעה בהעברת נשק ממצרים דרך ירדן אליו(תוך רצון שדבר זה יסייע למצרים לצאת מהבידוד המדיני שנכנסה אליו לאחר השלום עם ישראל), היא העבירה לו מידע מודיעיני ותמונות לוויין על איפה מוצבים החיילים האיראנים, היא העבירה לו רכבים, סיפקה ציוד צבאי מתקדם, סיפקה הכשרה צבאית למפקדים ואימונים לחיילים עיראקים בשטח, נתנה ייעוץ צבאי ומודיעיני, וככל הנראה קצינים אמריקאים גם סייעו בהתוויית קו הלוחמה הטקטי בשטח. בנוסף לאלו ארה"ב הטילה חסות דיפלומטית מעל עיראק ולמרות שזו השתמשה בנשק כימי נגד האיראנים היא לא גונתה על ידי מועצת הביטחון של האו"ם והמשיכה לתקוף. בשנים הבאות התנהלה מלחמת התשה כבדה תוך ירי טילים בליסטיים על הערים אחת של השנייה והתקפות כימיות הדדיות רבות. ב1988 המלחמה נגמרה והגבולות נותרו פחות או יותר זהים רק עם 1.25 מיליון הרוגים. המלחמה נגמרה לשני הצדדים ללא שום דבר, מלבד אולי אחדות לאומית לאיראן החדשה והוכחה כי המהפכה האסלאמית הצליחה(אם מאות אלפי הרוגים הם באמת הוכחה לכך). מאזן הכוחות המזרח תיכוני נשמר לטובת האינטרס האמריקאי.

אולם היה דבר נוסף ואולי החשוב ביותר, והוא האספקה התקינה של הנפט שבגללה ארה"ב התערבה מלכתחילה ורצתה לסיים את משבר האנרגיה של 1979. ההתקפה של סדם חוסיין על איראן והקרבות באזור חורמשר וההתקפה הנגדית של איראן על השאט אל ערב הביאו לשיבוש רציני בהפקת הנפט, בו זמנית ספינות איראניות הטמינו מוקשים ברחבי המפרץ הפרסי, עצרו ותקפו ספינות עיראקיות. ארה"ב הגדילה בצורה דרסטית את הנוכחות הימית שלה במפרץ הפרסי ממספר מאות חיילים בסוף שנות ה-70 למעל ל10,000 באופן קבוע לאורך שנות ה-80. הצי החמישי נועד לעצור את התוקפנות האיראנית,

הצי האמריקאי באפריקה, דרום אסיה, והמזה"ת			
שנה	חיילים	שנה	חיילים
1977	996	1984	13,353
1978	996	1985	9,161
1979	1,614	1986	11,975
1980	18,559	1987	16,289
1981	14,184	1988	14,512
1982	12,266	1989	8,268
1983	8,942	1990	38,675

מספר החיילים האמריקאים שמשרתים במשחתות, נושאות מטוסים, נושאות מסוקים, צוללות וכו' בימים. אזורים בעלי נגישות למפרץ הפרסי וקשורים אליו מבצעית [10]

לשמור על תנועת הנפט החוצה ולמנוע כל שיבוש של תהליך שיקום תפוקת וייצוא הנפט. הנוכחות של הצי החמישי במפרץ הפרסי תעלה ותרד בשנים הבאות אך הוא תמיד יישאר דרוך לכל מצב שבו הצי האיראני או משמר החופים של משמרות המהפכה ינסה לסגור את מצרי הורמוז, להטמין מוקשים ימיים, ובכלל לשבש את אספקת הדלקים העולמית.

ההתערבות של ארה"ב לטובת עיראק וסעודיה שינתה לחלוטין את תוצאות המלחמה. לאיראן הייתה עליונות גאוגרפית מוחלטת עם ההרריות שלה לעומת עיראק וסעודיה המישוריות, הייתה לה אוכלוסייה גדולה יותר, צבא גדול מאומן ומחומש לאחר שנים של תמיכה אמריקאית. היא יכלה, אילו ארה"ב לא הייתה מתערבת, לכבוש את בצרה ובגדד ומשם לפנות דרומה לכבוש את כוויית ולאחר מכן את כל מזרח סעודיה ועד קטאר ובחריין ואז איחוד האמירויות הערביות ועומאן[11]. שום דבר לא באמת יכל לעצור אותה עם העצמה הצבאית וכוח האדם שלה. אילו הייתה מצליחה בכך(במיוחד כשברה"מ שקועה באפגניסטאן) אז הייתה שולטת במעל ל30% מאספקת הדלקים של אותה עת והופכת להיות מעצמה אזורית. אבל היא לא הצליחה בכך. האמריקאים עצרו אותה ברמה שאפילו הבריטים לא יכלו לעצור אותה. ומאזן הכוחות המזרח תיכוני עוצב לפי האינטרס האנרגטי האמריקאי. דוקטרינת קרטר כפי שהוא הציב אותה בינואר 1980 עמדה בהצלחה וארה"ב לאט החלה לצאת ממשבר האנרגיה.

התפתחות כלכלית

ביוני 1981 הניו יורק טיימס הכריז כי "הצפת נפט הגיע".

באותה שנה כבר היה ברור כי מחירי הנפט צונחים. המיתון של שנות ה-70 נמשך אל תוך שנות ה-80 ויחד עם משברי האנרגיה שתחילה גרמו למחירי נפט גבוהים הביאו לירידה במחירי הנפט בגלל ירידה בביקוש אליו לאחר

משברים כלכליים בתעשיות וחברות שנלוו לנפט, בעיקר לאחר העלייה התלולה במחירו בשנים 1979-1981 שפגעה במרכזים תעשייתיים כמו יפן, ועכשיו לאחר פשיטת רגל או קיצוצים נזקקו לפחות ממנו ובגלל שבאופן כללי האוכלוסייה האמריקאית והאירופאית צרכה פחות לאור המיתון. מחירי הנפט חזרו לעלות רק בסוף שנת 1986 (וגם זאת לאחר ירידה תלולה במחירו באותה שנה), אלו
שוב ירדו ב1987-1988 והמחיר יעלה בקצב קבוע מ1989.

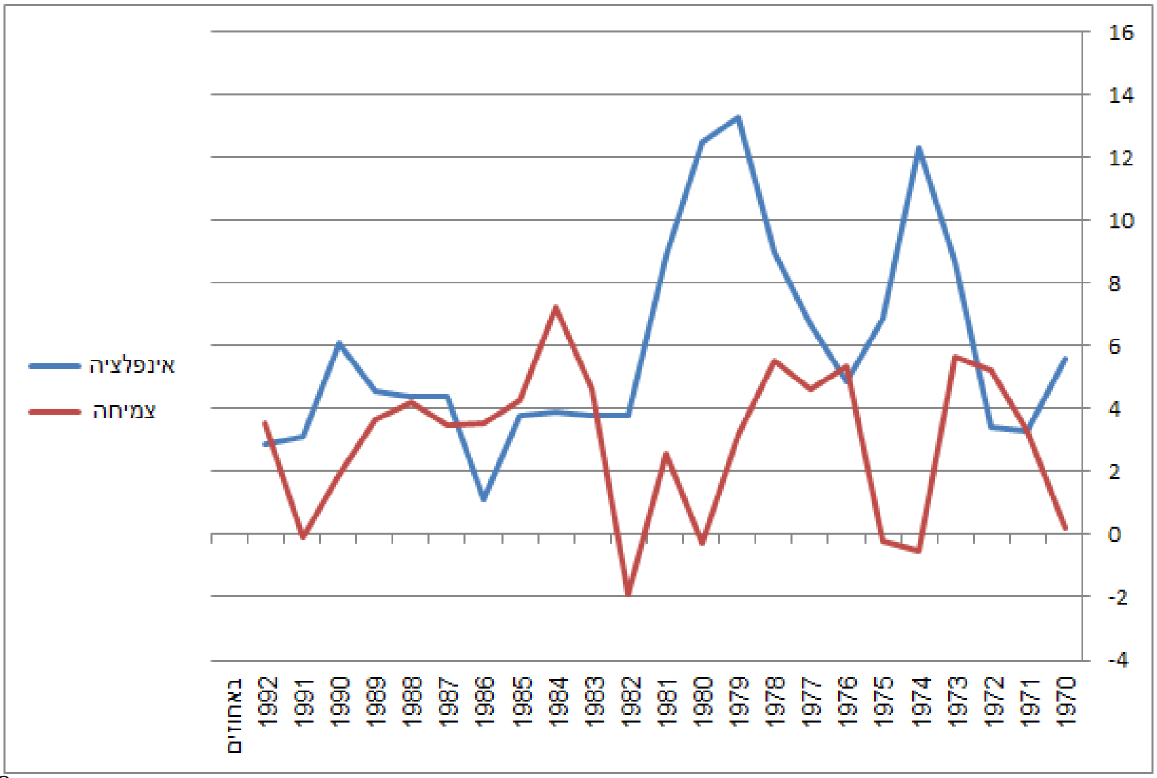

12

להאטה בכלכלה האמריקאית והעולמית אפשר להוסיף את התגברות בתפוקת הנפט במקומות אחרים בעולם. משברי האנרגיה של המפרץ הפרסי דחפו חברות אמריקאיות ומדינות בעולם לחפש ולהפיק נפט במקומות אחרים. ברה"מ הגבירה את תפוקת הנפט בשטחה, כך גם מדינות אחרות כמו ברזיל, נורבגיה, מצרים, עומאן, מלזיה, וארה"ב במפרץ מקסיקו ואלסקה. ב1977 היא סיימה לבנות את צינור הנפט הטרנס אלסקי.

תפוקת הנפט בארה"ב צמחה מ8.6 מיליון חביות ליום באפריל 1980 ל9.1 מיליון חביות ליום בפברואר 1986 מה שהוסיף למחירים הנמוכים של הנפט. אולם בשל העלות הנמוכה של החבית יחד עם עלויות גבוהות

להפקה במקומות מחוץ למפרץ הפרסי התפוקה האמריקאית הלכה וירדה מה שתרם לחזרה בעליית המחיר לצד השיפור בכלכלה האמריקאית והעולמית בעקבותיה.

בין השנים 1981-1989 יכהן רונלד רייגן כנשיא האמריקאי. רייגן האמין בצורה נלהבת בשוק חופשי. הוא יקצץ במיסים לחברות הגדולות כדי שאלו תשובנה למדינה מחו"ל, הוא יצמצם את הרגולציה, יגדיל את תקציב הביטחון ויתחיל במה שיכונה "מלחמת הכוכבים"(או יוזמת ההגנה האסטרטגית) וזאת כדי לגרום לצמיחה במשק דרך התעשייה הביטחונית שלה. והוא יקצץ בתקציבים הציבוריים והביטוחים הציבוריים. כל זאת במסגרת מדיניות כלכלית שהוא האמין בה ונקראה "כלכלה מחלחלת" כלומר שהחברות הגדולות הן האחראיות לצמיחה במשק ולכן חובה לשמור עליהן בריאות כלכלית ורווחיות, ככל שחברות מרוויחות יותר כך הן חוזרות להשקיע את הכסף במחקר ופיתוח וייצור מה שמגדיל את התעסוקה והמשכורות במדינה ואז את הצרכנות שלה וחוזר חלילה. המדיניות של רייגן הייתה מוצלחת וכבר בתחילת שנות ה-80 היא יצאה מהמיתון ולאט לאורך העשור היא תצמח כלכלית. הצמיחה הכלכלית הזאת כמובן השפיעה על הצמיחה בשאר העולם שהיה מחובר לשוק האמריקאי ויחד איתו הביקוש לנפט עלה ושוב היה ביקוש למפרץ הפרסי שנהייה חשוב יותר ויותר לשוק האמריקאי.

סדם חוסיין שהיה תחת חובות כבדים לסעודיה וכוויית ומדינתו על סף פשיטת רגל לאחר מלחמת איראן עיראק היה זקוק נואשות לכיסוי חובותיו. הוא התנער מחוב של 26 מיליארד דולר לסעודיה וטען כי זו הייתה חייבת לו את הכסף הזה על הלחימה באיראן וכי לחימה זו סייעה לה יותר מאשר לו(יש בכך היגיון גאו-פוליטי). הוא חזר וטען בנאומיו בתחילת 1990 כי סעודיה לא ראויה להחזיק בחרמיין וכי כוויית מפרה את מכסות הנפט של אופ"ק תוך שהיא מגבירה את התפוקה ומשתמשת בטכנולוגיות מערביות שלא מקובלות על הארגון וגם כי חלק ממקורות הנפט שהיא מפיקה נמצאים בשטח העיראקי ולכן היא מפרה את ריבונותה. הוא גם תקף מילולית באותה שנה את סעודיה ואף רמז על אפשרות לתקוף אותה. הוא חזר וטען כי כוויית היא חלק מעיראק והייתה חלק ממנה תחת שלטון האימפריה העות'מאנית ונקרעה ממנה על ידי "האימפריאליזם הבריטי" וזה רק חוקי שהיא תשיב אותה לחיקה כמחוז תחת ריבונות בגדד. ביולי 1990 הוא ריכז כבר 30,000 חיילים על גבול כוויית לקראת התקפה. היו מגעים בינו לבין הממשל

האמריקאי שאמר לו כי היא לא תתערב בסכסוכים פנימיים בין מדינות ערביות. מבחינת סדם זה היה אור ירוק לפלישה, אך הוא טעה בכך.

ארה"ב שהייתה במגמת צמיחה כלכלית(ובאותה עת 42% מהנפט שהיא צרכה היה מיובא והגבירה את הסתמכותה על מדינות המפרץ) לא יכלה לאפשר לעצמה שמדינה אחת תשתלט על כל המאגרים של המפרץ הפרסי או תשלוט בהם בעקיפין כי פירוש הדבר הוא עלייה בעצמתה העולמית ומנוף לחץ על ארה"ב. סדם טעה בחישובים גם כי לא לקח בחשבון כי ברה"מ הייתה רגע לפני התפרקותה ולמעשה הובסה במלחמה הקרה. אם ב1972 היא יכלה לסייע לו להלאים את מאגרי הנפט של "חברת הנפט העיראקית" הבריטית ואז להזמין חברות אנרגיה צרפתיות להשקיע במדינה אז עתה הרוסים היו חלשים מידי כדי לסייע לו ואפילו סייעו לארה"ב דיפלומטית במועצת הביטחון של האו"ם. הוא יעמוד לבדו מול העצמה האמריקאית, רק שבניגוד לאיראן לא הייתה לו טופוגרפיה הררית שתגן עליו.

באוגוסט 1990 הוא פלש לכווית וכבש אותה במהירות. באותו חודש ארה"ב הכריזה על מבצע מגן המדבר שבו היא הציבה מאות אלפי חיילים בסעודיה כולל הכנסת עשרות אלפי חיילים למימי המפרץ הפרסי עם נושאות מטוסים וכו'. המטרה הראשונית הייתה להרתיע אותו מלפלוש למזרח סעודיה. עד ינואר היא ארגנה קואליציה בין לאומית של קרוב למיליון חיילים וב17 בינואר פתחה בהתקפת "סופה במדבר" עד ה28 בפברואר כויית נכבשה וצבאו של סדם הובס כשהוא סופג כ30,000 הרוגים עם פחות מ400 לקואליציה האמריקאית. באותה מלחמה השיעים של דרום המדינה והכורדים של צפונה ניסו להתקומם וסדם דיכא אותם בכוח כולל שימוש בנשק כימי, ארה"ב כפתה עליו להפסיק את הטבח כשהכורדים בצפון קיבלו אוטונומיה והוא לא הורשה להשתמש בחיל האוויר שלו בחלקים השיעים בדרום והכורדים בצפון. אולם הוא לא הופל, זה לא היה אינטרס אמריקאי להפיל אותו וגם סעודיה דרשה כי יישאר בשלטון. לסעודים הדיקטטורה שלו לא שינתה הרבה מה שכן שינה הוא העצמה של צבאו כנגד איראן והכוח המרתיע שלו נגדה. סדם יישאר בשלטון אך האמריקאים שאפו לשוב ולהפיל אותו.

בשנים הבאות ייצוא הנפט העיראקי הצטמצם ולמספר שנים אף ירד לאפס בכל הנוגע לייצוא לשוק האמריקאי. בתחילת שנות ה-90 היה מיתון עולמי קל בגלל משבר האנרגיה שנוצר לאחר הפלישה לכוויית ובגלל מדיניות מוניטרית לא נכונה של ארה"ב אך משבר זה התחלף במהרה בצמיחה כלכלית יציבה לאורך כל העשור הזה. זה היה עשור של ברכה לעצמה האמריקאית

2000והאירופאית כשהאיחוד האירופי הוקם, ברה"מ הובסה, והייתה יציבות במזרח התיכון. גם משבר הדוט קום של תחילת שנות ה-2000 והתקפת הטרור על מגדלי התאומים לא פגעו בצריכת הנפט האמריקאית שהגיע לשיא באותה עת. בשנת 52.9% מהנפט שצרכה היה מיובא ובשנת 2005 זה כבר היה 60.3%. כשהיא חצתה את הייבוא של 10 מיליון חביות ביום.

ב11 בספטמבר 2001 פגעו מטוסים שנחטפו על ידי מחבלים של אל קאעידה במגדלי התאומים שבניו יורק וגרמו לכ3,000 הרוגים. ארה"ב זעמה ויצאה למלחמה העולמית בטרור נגד ארגוני טרור אסלאמיים. חודש לאחר מכן במסגרת מבצע "חרות מתמשכת" היא כבשה את אפגניסטאן והפילה את הטליבאן, במשך 13 שנים היא ניהלה במקום מלחמה עיקשת בארגוני הטרור והגרילה המקומיים כדי לשמור על היציבות במדינה ובפקיסטאן וכדי למנוע את זליגת הוהאביזם ואי הציבות שאל קאעידה שאפו ליצור במדינות בהן היה לה אינטרס מהותי. בשנת 2010 היו לה כ100,000 חיילים במדינה ועוד כ100,000 שכירי חרב[13]. לא רק אפגניסטאן הייתה יעד אמריקאי, היא פעלה ברחבי אפריקה ואיימה על לוב של קדאפי שהתנגד לה ושאף ליצור יכולת גרעינית. במרץ 2003 היא פלשה לעיראק במסגרת מבצע "חופש לעיראק" וכבשה אותה בתוך חודשיים תוך הפלת משטר סדם חוסיין. הטענה לפלישה הייתה כי הוא נותן מקלט לאל קאעידה בשטח המדינה וכי הוא מחזיק בנשק להשמדה המונית,

14

15

בין אם נשק כימי ביולוגי או שאיפה לנשק גרעיני. שנים לאחר מכן התברר כי שתי הטענות האלו היו לא נכונות והוא לא החזיק בנשק כזה או תמך באל קאעידה(אל קאעידה שאפו להפיל את משטר הבעת' שלו). הסיבה המרכזית לפלישה האמריקאית, כנראה, היא הרצון להבטיח לעצמה את יכולת ההרתעה שלה במפרץ הפרסי ולהחזיק בנפט של המדינה לאור הצמיחה הכלכלית שלה בשנות ה-2000 והצמיחה שלה בצריכת וייבוא נפט.

אולם לכך היה מחיר. במשך 8 שנים היא תלחם בעיראק כנגד ארגוני גרילה וטרור סונים ושיעים. הכורדים יברכו על תמיכתה אך כל השאר יראו בה כוח כובש זר. במשך 8 שנים היא נלחמה בהם וספגה כ4,700 הרוגים(יחד עם שכירי חרב אמריקאים). במדינה היו מאות אלפי הרוגים ופצועים והיסודות שאיחדו אותה תחת משטר הבעת' של סדם נהרסו. סעודיה התנגדה להפלת משטר סדם, זה היה חלש מידי בשביל לתקוף אותה באותה עת והיא הבינה כי הפלתו תוביל לחיזוק איראן. איראן אכן השתמשה בפלישה הזאת כדרך להתחזק במרחב, השיעים היו הרוב במדינה והיא אימנה ומימנה גופים פוליטיים וצבאיים שהתנגדו לאמריקאים בו זמנית שאל קאעידה הסתמכה על הסונים של מערב וצפון המדינה שחששו עתה מדיכוי שיעי. אלו פעלו במדבר אנבאר ומדבר אל ג'זירה כדי לתקוף את הכוחות האמריקאים שפעלו נחרצות נגדם. לחימת הגרילה ארוכת השנים הזאת יצרה פילוג עדתי גדול יותר שיזלוג מאוחר יותר לסוריה. רוסיה, שבינתיים התחזקה במהלך שנות ה-2000 הודות לעלייה במחירי הדלקים(היא תלויה בהם לכלכלתה) הגדילה

את הפעילות שלה במזרח אירופה וסין במזרח אסיה בעוד ארה"ב עסוקה במזרח התיכון. בשנת 2007 כבר היו 165,000 חיילים אמריקאים בעיראק ועוד 154,000 שכירי חרב אמריקאים[16] שמנסים בכוח לדכא את אל קאעידה ואת המרידות של השיעים. ג'ורג' בוש אומנם הביא את דוקטרינת קרטר לשיא חדש עם שליטה מלאה במפרץ הפרסי אבל הוא עשה את זה רגע לפני תחילת מהפכת פצלי השמן.

מספר ההרוגים הגבוה, הלחימה העיקשת בשתי המדינות, ולבסוף המשבר הכלכלי של 2008 הביאו רבים בציבור האמריקאי ממש להאמין בתיאוריות קונספירציה כי מגדלי התאומים הותקפו על ידי ממשלת ארה"ב למען הרווחים של חברות הנפט הגדולות ו7 האחיות המפורסמות. הירידה הזאת בתמיכת הציבור בלחימה ובעיקר הגברת תפוקת הנפט האמריקאית הביאה מאוחר יותר לנסיגה מאותן מדינות, וצמצום ניכר בהיקף הכוחות במזה"ת.

מתחילים לסגת

בנובמבר 2011 יישא ברק אובמה באוסטרליה את הנאום המפורסם שלו "הפיבוט לאסיה". אסיה וסין בפרט תהיינה עתה מרכז מדיניות החוץ האמריקאית עם האוקיינוס השקט וים סין הדרומי, הבעיות של המזרח התיכון נראו עתה חסרות חשיבות כשיש צורך לעצור מדינה שרוצה להיות מעצמה עולה. הנאום יהיה בעל השלכות גדולות ביותר למדיניות החוץ האמריקאית ואובמה ישנה את מרכז הכובד של אותה מדיניות חוץ(למרות שחשוב לציין שבוש עצמו החל בשינוי הזה) ויפחית מעצמת ההשקעה האמריקאית במזרח התיכון. חודש לאחר הנאום האמריקאים ייסוגו מעיראק וב2014 הם ייסוגו מאפגניסטאן. ממספרי השיא של שנת 2007 יישארו באותן מדינות ב2017 8,300 חיילים אמריקאים ו23,525 שכירי חרב באפגניסטאן וכ5,000 חיילים אמריקאים ועוד כ4,500 שכירי חרב בעיראק. צמצום דרסטי ביותר בהיקף הכוחות. הנסיגות של 2011 ו2014 יצרו ווקום שאותו אל קאעידה, הטליבאן, טורקיה, איראן, סין, רוסיה וכל מעצמה בסביבה ניסתה למלא כשקודם לכן היא נבלמה על ידי הנוכחות האמריקאית.

לא רק עיראק ואפגניסטאן גם שאר המדינות של המפרץ הפרסי: בחריין, קטאר, כוויית, איחוד האמירויות הערביות, עומאן וסעודיה תקבלנו פחות סיוע צבאי ישיר בדמות כוחות על הקרקע מארה"ב. אם בספטמבר 2008 היו בשטחן 73,402 חיילים אמריקאים אז ביוני 2018 נותרו רק 8,804 חיילים. כוויית וקטאר חוו את הצמצום המשמעותי ביותר כשבכוויית היו

כוחות אמריקאים במפרץ הפרסי		
מדינה	ספט-08	יונ-18
כווית	58,998	2,085
סעודיה	706	526
בחריין	4,811	4,836
קטאר	7,177	888
עומאן	53	20
אמירויות	1,657	449
סה"כ	73,402	8,804

[17]

כוחות קרקעיים נרחבים כנגד אפשרות של לחימה נגד איראן או התקוממות נרחבת יותר מכיוון סונים ושיעים בעיראק ובקטאר היה צמצום משמעותי של חיל האוויר האמריקאי. רק בחריין חוותה עלייה קלה במספר החיילים(25 חיילים נוספים) והיא משמשת כעוגן הראשי של הצי החמישי במפרץ הפרסי. אותה נוכחות ממשיכה היום בעיקר כנגד השאיפות של איראן במפרץ הפרסי. אבל כפי שנראה הנוכחות הזאת לאור מהפכת פצלי השמן האמריקאית היא לא מובן מאליה בעתיד.

מעבר לנסיגות עצמן מהמפרץ הפרסי ארה"ב צמצמה בצורה משמעותית את מספר חייליה בטורקיה מקרוב לעשרת אלפים בשנות ה-70 לפחות מ2,000 היום(אולם אותו צמצום ואותה נוכחות מלכתחילה הייתה קשורה בברה"מ ורוסיה ולא במפרץ הפרסי). ביוני 2009 אובמה נאם את נאום קהיר על חופש ודמוקרטיה במזרח התיכון ועל יחסים קרובים יותר בין המערב לעולם המוסלמי. שנה וחצי לאחר מכן יתחיל בתוניסיה האביב הערבי וזה יתפשט במהירות לסדרת מלחמות אזרחיות ומלחמות שלוחים על רקע דתי בין המעצמות האזוריות. העדר הנוכחות האמריקאית והוואקום שזו תשאיר ילהיט את עצמת הקרבות והמעורבות של המעצמות האזוריות באותם קרבות. ארה"ב כבר לא תתערב כפי שעשתה בעבר ותשאיר מקומות כמו סוריה, תוניסיה, סודאן, ומצרים לגורלן. דבר שלא היה עולה על הדעת רק שני עשורים קודם לכן.

*

הפנים של המזרח התיכון לאחר הנסיגה הסופית של בריטניה בשנות ה-70 עוצבו עתה על ידי ארה"ב והצרכים האנרגטיים שלה. 3 משברי אנרגיה: ב1973, 1979, ו1990 יגרמו לארה"ב להפעיל את מלוא כובד משקלה הדיפלומטי והצבאי באזור כדי לעצב אותו לפני הצרכים האנרגטיים שלה בדיוק כפי שבריטניה עשתה קודם לכן. בריטניה יצרה מדינות על אף הפילוג השבטי

והאתני, ארה"ב שימרה את המדינות האלו והמשטרים הדיקטטוריים שלהן, והייתה מוכנה להילחם בחירוף ולאיים במלחמה על ברה"מ אילו כל אחת במרחב הייתה מנסה להגביל את ייצוא הנפט מהמפרץ הפרסי ולשבש את אספקת הנפט האמריקאית.

קשה לדמיין כיצד היה נראה המזרח התיכון אילולא החסות האמריקאית. מה היה קורה אילו נניח בשנות ה-60 היה שפע של נפט במפרץ מקסיקו ברמה שתספיק לארה"ב לכל צרכיה. האם איראן הייתה כובשת את המפרץ? האם סדם חוסיין היה מצליח לכבוש אותו? האם אל קאעידה היה מצליח לגרום למלחמות אזרחים קשות ללא יכולת של המשטרים הדיקטטוריים לדכא את ההתקוממויות של האזרחים שלה? או שמא מעצמה חיצונית הייתה נכנסת לאזור כמו שבריטניה עשתה? וגם איך היו מוכרעות מלחמות ישראל ומדינות ערב? על השאלות האלו קשה לענות אבל מה שבטוח שהמזרח התיכון על מאזן הכוחות שלו והגבולות שלו נשמרו בגלל שלארה"ב היה אינטרס לשמור על מאזן הכוחות הזה כדי לשמור על אספקת נפט קבועה ואספקת גז נוזלי קבועה שתצא דרך מצרי הורמוז, בין אם לה או לבעלות בריתה במסגרת של ברטון וודס לחיזוקן אל מול ברה"מ. זה נראה כאילו עתה בסופו של העשור השני של המאה ה-21 ותחילתו של העשור השלישי אותם סדקים מעצמתיים ואינטרסים מנוגדים שבלאו הכי היו קיימים כבר פרצו לאחר פרוץ האביב הערבי ומעצבים את המזרח התיכון תוך מענה בדיעבד על מה אם ארה"ב לא הייתה פה.

אבל לפני שאנחנו מנסים להבין לאן המזרח התיכון מתקדם בעשור הקרוב נשאל את השאלה החשובה: למה ארה"ב עוזבת את המפרץ הפרסי?

מהפכת פצלי השמן

"ברגע זה ממש תפוקת הנפט האמריקאית היא הגבוה ביותר שהייתה ב8 השנים האחרונות, זה נכון 8 שנים. לא רק זה, בשנה שעברה הסתמכנו פחות על נפט זר מאשר בכל שנה ב16 השנים האחרונות. אבל, יש לנו רק 2% מעתודות הנפט העולמיות, נפט זה לא מספיק. המדינה הזאת צריכה אסטרטגיית על שתפתח כל מקור של אנרגיה אמריקאי. אסטרטגיה נקייה יותר, זולה יותר, ומלאת עבודות חדשות. יש לנו אספקה של גז טבעי שיכולה להספיק לארה"ב ל100 שנים. והממשל שלי ייקח כל פעולה אפשרית כדי לפתח בזהירות את האנרגיה הזאת. מומחים מאמינים שתעשייה זו תספק 600,000 מקומות עבודה עד סוף העשור "

זהו קטע מנאומו של אובמה בינואר 2012 בקונגרס האמריקאי. בנאום זה הוא למעשה התייחס למהפכת פצלי השמן שארה"ב עוברת עם תפוקה גבוה יותר של נפט שהופכת אותה לעצמאית יותר אנרגטית ופחות תלויה בייבוא נפט. ואולי יותר חשוב למדינה שעוברת מהסתמכות על נפט למדינה שמסתמכת על גז טבעי שנמצא בשפע בשטחה ולמקורות אנרגיה ירוקים.

המהפכה מתחילה

פצלי השמן זה שם כולל לטכנולוגית קידוח, גילוי, והפקת נפט חדשה שמאפשרת לשחרר דלקים מעומק האדמה שקודם לכן לא היה ניתן להוציא אותם. קידוח נפט מסורתי נעשה אל עבר מאגר אחד גדול בעומק האדמה שבו יש בועה רחבה של נפט וגז. אולם ישנם גם מאגרים נוספים שלא תחומים בשטח אחד אלא פזורים בבועות קטנות בעומק האדמה והן מנותקות אחת מהשנייה ולרוב מסתתרות מתחת לסלעים, מים, חול, או אדמה קשה לקידוח. מה שהופך את תהליך הגילוי וההפקה שלהם להרבה יותר יקר בגלל הצורך(עם הטכנולוגיה הישנה) לקדוח צינורות רבים יותר לתוך האדמה ולהפיק הרבה פחות דלקים לכל צינור. אולם מאז שנות ה-80 מתפתחת טכנולוגיה חדשה שבה מגלים מראש איפה באדמה אותן בועות פזורות, מכונת קידוח חודרת למרכז השטח ואז פונה בקידוח הצידה למספר מקומות. לאחר שהיא יוצרת מעין רשת של קידוחים מים בלחץ אדיר מוזרמים וסודקים בין הסלעים ושכבות החול ולמעשה משחררים את הנפט והגז לצינור הקידוח הראשי ויכולים להפיק את הדלקים שפזורים בבועות השונות. באופן טבעי אותה טכנולוגיה חדשה הביאה להגברת תפוקת הנפט והגז ולכן לשפע מהם ומחיר נמוך יותר לחבית או מ"ק.

מכמה סיבות ארה"ב הייתה המובילה באותה הפקה ונכון ל2016 99% מהבארות שבהן הופקו דלקים באותו אופן היו אמריקאים. אותה טכנולוגיה חדשה, כמו רוב הטכנולוגיות החדשות, היא יזמית באופייה ודורשת אנשי

מקצוע, שוק חופשי עם רגולציה נמוכה, תשתיות נפט וגז קיימות עם שוק צרכני קיים, זמינות לאנשי מקצועי מיומנים, וכמה שפחות בעיות ביטחוניות שיכולות לעכב את אותו תהליך זאת בנוסף לאדמה קלה לקידוח לטכנולוגיה שהיא עדיין יקרה לשימוש לפני שעוברת שכלולים נוספים ומים רבים לתהליך ההפקה. לארה"ב היו את כל אלו. רוב הגז האמריקאי נמצא על האדמה ובסמיכות לנהר המיסיסיפי, רשת צינורות גז, ושוק צרכני גדול מה שהקל על התהליך הזה. למעשה עם השנים אותה טכנולוגיה בארה"ב לא רק הגבירה את תפוקת הנפט והגז אלא השתכללה בעצמה. תחילה רבים היו סקפטיים לגביה ולגבי היכולת שלה להתחרות בחברות הנפט המסורתיות. אם ב2012 מחיר הפקת חבית נפט מפצלים היה 85 דולר לעומת 50 דולר לחבית נפט מסורתית אז ב2015 המחיר של הפקת חבית מפצלים ירד כבר לכ45 דולר לעומת 50 דולר לחבית מפצלים ונכון לינואר 2019 הוא היה 35 דולר בעוד חבית רגילה עדיין עמדה על עלות הפקה של 50 דולר[18].

אבל ארה"ב היא לא היחידה שמחזיקה במאגרים כל כך גדולים והיא בטח לא היחידה שבשטחה אפשר להפיק אותם. לה יש עתודות נפט של 78.2 מיליארד חביות נפט ו17.6 טריליון מטר מעוקב של גז, בהחלט עתודות עצומות. אך לסין יש עתודות גז גדולות ממנה. כך גם לגבי אלג'יריה, לוב, וארגנטינה. גם בשטחי האמזונס וכנראה בחצי האי ערב יש עתודות כאלו אך מסיבות של אקלים וטופוגרפיה קשים וחוסר כדאיות כלכלית כרגע לא ידוע כמה והאם יש להן את העתודות האלו. יחד עם קנדה, שלה יש לפי עתודות הפצלים 16.22 מיליארד מטר מעוקב של גז ו8.8 מיליארד חביות נפט ועוד מעל 14.1 טריליון מטר מעוקב של גז במקסיקו כתוצאה מעתודות פצלים, צפון אמריקה מחזיקה בכמויות פשוט עצומות של גז שתספקנה כפו שאובמה עצמה אמר בנאומו ל100 שנים ואפילו יותר. יש עוד עתודות שפזורות להן בטורקיה וצפון סוריה, במזרח אירופה אצל פולין או במרכז אסיה אבל כאמור ההפקה שלהן בשלב הזה דורשת תחכום, יזמות, מקצועיות, הון, ושוק חופשי שקיים רק אצל ארה"ב וככל הנראה עד 2035 הכדאיות הכלכלית להפקת דלקים מפצלים תישאר בצפון אמריקה אצל ארה"ב וקנדה. שאר מדינות העולם תצטרכנה לחכות עד שחברות אנרגיה אמריקאיות תהיינה מוכנות להשקיע בשטחן ולמצוא שווקים למכירת אותה תוצרת[19].

מבחינת קנדה, ובמיוחד מחוז אלברטה בקנדה, מדובר בהזדמנות כלכלית. קנדה בלאו הכי תלויה בארה"ב והכלכלה שלה מוטה דרומה. רוב ייצוא הנפט והגז שלה הוא לשוק האמריקאי ורשת הצינורות של מחוז אלברטה מקושר

לשוק האמריקאי. גם הנפט של המחוז הזה(שנמצא במרכז המדינה הקנדית) שמוזרם לחלקה המזרחי של המדינה צריך לעבור דרך השטח של ארה"ב. כך שמהפכת הפצלים וההסתמכות הגוברת של שוק זה על צפון אמריקה על פני המפרץ הפרסי מועילה גם לה.

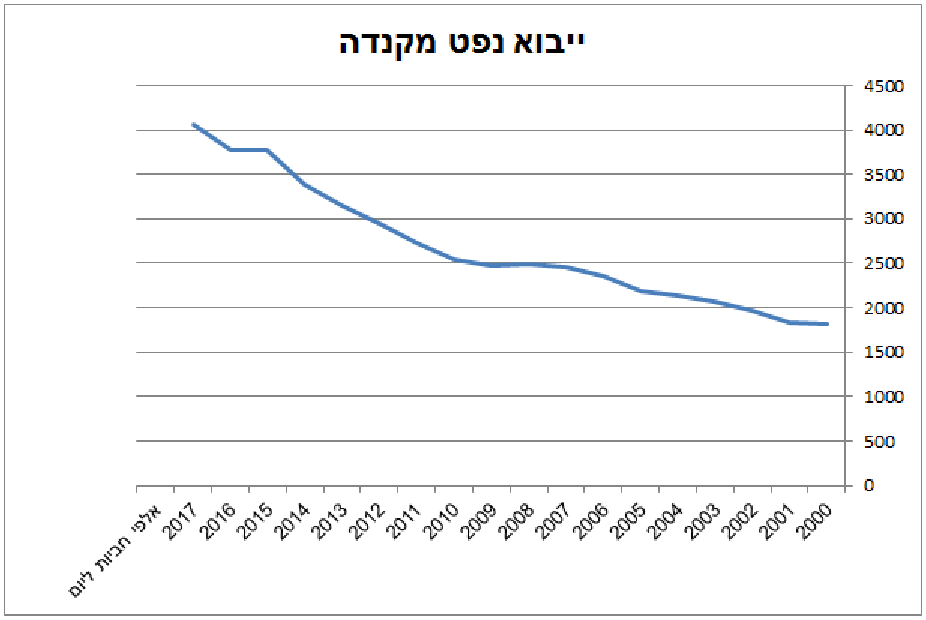

[20]

בין 2007 ל2017 ייצוא הנפט הקנדי לארה"ב למעשה הוכפל בזכות אותה מהפכה ועתה קנדה היא היצואנית הגדולה ביותר של נפט ומוצרים פטרוכימיים לארה"ב ואחראית נכון ל2017 ל40% מאותו ייבוא לשוק האמריקאי. בינואר 2017 טראמפ אישר את העמקת קו הצינורות קיסטון ממנה דרך מרכז ארה"ב לניו אורלינס שעל שפך נהר המיסיסיפי במפרץ מקסיקו כדי להגביר את אותו ייצוא אליה ודרכה לשאר העולם. זאת לאחר שב2015 אובמה עצר את העמקת קו הצינורות הזה מסיבות סביבתיות. בכל אופן נראה שקשר זה בין המדינות מתחזק ורק יתחזק מאינטרס פנים אמריקאי. כמובן שאי אפשר לדבר על מהפכת פצלי השמן מבלי לדבר על תפוקת הנפט האמריקאית עצמה. ב2007 עם הכניסה של אותה טכנולוגיה לשימוש נרחב שוק הנפט האמריקאי השתנה במהירות. עתודות הנפט הגולמי שלה עלו מ19.1 מיליארד חביות ב2008 ל39.16 מיליארד ב2017[21](בלי לכלול את ההערכות מעתודות של פצלי שמן) באפריל 2019 תפוקת הנפט הגולמי היומית בה הגיע לשיא של כל הזמנים, 12.3 מיליון חביות ביום לעומת 3.9 מיליון בספטמבר 2008,הכפלה של פי שלושה[22] ואם זה לא מספיק אז בינואר 2016 היא הגיע לתפוקה של 16.4 מיליון חביות נפט גולמי, גט"ן, ומוצרים פטרוכימיים אחרים[23].

מה שאומר שהיא למעשה הפיקה מעל ל75% מהצריכה שלה וייבאה פחות מ25%, זהו המספר הנמוך ביותר מאז שנת ה1971, הרבה פחות מ42% ייבוא של שנת 1990 או 60% של שנת 2005. אכן מדובר בשינוי מהיר ביותר בתלות בייבוא אנרגטי. הפער בין היבוא לצריכה הולך ומצטמצם.

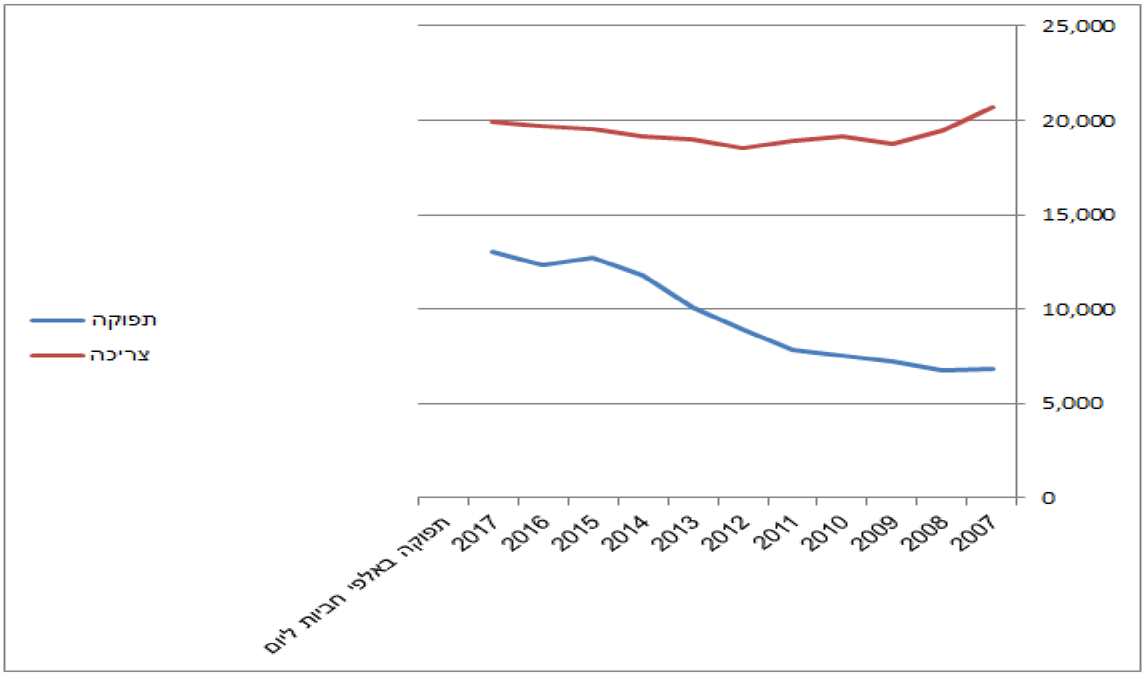

24

לפי דו"ח של ענקית האנרגיה בי.פי מאגרי הנפט גולמי של ארה"ב עלו מ30.5 מיליארד חביות ב2007 ל50 מיליארד חביות ב2016 ושל קנדה מ48.8 מיליארד חביות ל170.6. הכמות האמריקאית לבדה יכולה להספיק ל7 שנים של צריכה עצמית. הפקת הנפט הכוללת בה יחד עם תפוקה דלקית אחרת עלתה מ6.860 מיליון חביות ליום ב2007 לכ13 מיליון ביום ב2017 וזאת לצד ירידה בצריכת הנפט שלה. בכל צפון אמריקה, כלומר ארה"ב מקסיקו וקנדה, התפוקה עלתה באותן שנים מ13.6 מיליון חביות יומיות לכ20 מיליון(דווקא אצל מקסיקו הייתה ירידה בתפוקה בגלל התמעטות המאגרים המסורתיים) אולם כמות הצריכה הכוללת של שלושתן דווקא ירדה מכ25 מיליון חביות ליום לכ24.2 מיליון חביות ביום. מדובר בהתקרבות לעצמאות אנרגטית כשהשוק האמריקאי והקנדי ביחד כבר יוצרים עצמאות כזאת. למעשה ייצוא הנפט של ארה"ב כמעט והוכפל פי 100 בין פברואר 2009 לפברואר 2019 מ30 אלף חביות ליום לכמעט 3 מיליון חביות ביום[25].

יחד עם זאת חשוב לציין שארה"ב היא בעלת כלכלת שוק חופשי, זה שהיא לא

מפיקה את כל הדלקים שלה לא אומר שחברות אנרגיה בה לא יכולות לייצא אותם. יש בה חברות אנרגיה שמעדיפות למכור את הנפט או הגז לשווקים מחוצה לה על פני השוק המקומי ועיקר המחסור בשלב זה הוא בנפט גולמי. הירידה המהירה במחירי העלות של חבית נפט בשנים האחרונות מעכבים את אותה מהפכה שכן חברות אנרגיה הן כלכליות במהותן ולא ביטחוניות ומה שמניע אותן הוא רווח נקי על הפקה ואז מכירת החבית או הגז ולא העצמאות האנרגטית של המדינה. אבל מצד שני הגברת התפוקה של נפט בשטחה(גם אם לא כולו הוא נפט גולמי) והירידה במחירי ההפקה באמצעות פצלים מאפשרת לטראמפ לדרוש מסעודיה להגביר את התפוקה(מה שמוריד את המחירים ופוגע ברווחיות החברות) ולערער על הביטחון של מדינות המפרץ ומדינות שהיו תלויות בשוק האמריקאי לייצוא נפט.

סך הייבוא של נפט מהמפרץ הפרסי אליה ירד מכ2.3 מיליון חביות ביום ב2005 לכ1.7 מיליון חביות ביום ב2017 ומ657 אלף חביות ביום מאלג'יריה ב2006 ל189 אלף בלבד ב2017(מה שתורם בין היתר לבעיות הכלכליות ואי היציבות הפוליטית באותה מדינה) ומכ1.7 מיליון חביות ביום מסעודיה ב2003 ל955 אלף בלבד ב2017[26]. אפשר לתת דוגמאות נוספות כמו עיראק וכוויית או מדינות אופ"ק אחרות כמו ניגריה ואנגולה אבל המגמה ברורה: התלות של ארה "ביבוא נפט בכלל וביבוא נפט מהמפרץ הפרסי בפרט יורדת בקצב חד ומהיר ולכן ההסתמכות שלהן על הגנה אמריקאית בנוסח דוקטרינת קרטר יורדת גם היא. הן מבינות את זה יפה מאוד ומנסות לעצור את אותה טכנולוגיה. זו פרצה ב2007 כשמחירי נפט היו בשיאם ערב המשבר הכלכלי העולמי(מעל ל140 דולר לחבית) אך צנחו ל50 דולר לחבית ב2009 בגלל ירידה חדה בביקוש העולמי. בגלל העלות הגבוהה של הפקה באותה עת הירידה במחיר הביאה לירידה בביקוש. בשנים הבאות המחיר נשאר נמוך ועלה לאט בגלל האטה בכלכלה הסינית, האטות בכלכלה הרוסית והברזילאית וכלכלות נוספות וצמחה בהדרגה לסביבות ה110 דולר לחבית ב2014 ושוב הייתה רווחית והתפוקה יכלה להמשיך לצמוח. בשעה זו סעודיה ומדינות המפרץ הבינו את הבעיה והחליטו לפעול נגדה. הן השקיעו בארגוני סביבה אמריקאים שהבהילו מפני סכנת זיהום ושימוש חוזר במים כפי שאותה טכנולוגיה דורשת שתזהם את הסביבה(עם השנים היא השתפרה בשימוש במים והייתה לנקייה יותר). אבל בעיקר ב2014 סעודיה פתחה במלחמת מחירים כשהיא מוסיפה לתפוקה היומית שלה

עוד 1.5 מיליון חביות כדי לגרום לצניחת מחירים ואכן היא הצליחה בכך. ב2016 מחיר חבית כבר עמד על סביבות ה-30 דולר אבל בו זמנית הטכנולוגיה המשיכה להשתכלל ולהיות זולה יותר והיא עצמה יחד עם מדינות המפרץ ואופ"ק אחרות לא יכלו לעמוד במחירים הנמוכים שכן ייצוא דלקים הם עיקר הכלכלות שלהן(מעל ל90% מהייצוא הסעודי למשל הוא דלקים) ולכן שוב נדרשו לחתוך בתפוקה כדי להעלות את המחירים. אפשר לומר כי הן הפסידו במערכה הזאת והשוק האמריקאי הרוויח. אולי המבהיל ביותר מבחינת מדינות המפרץ שהסתמכו על ההגנה האמריקאית ואולי המרומם רוח ביותר לציבור האמריקאי הוא דו"ח של משרד האנרגיה האמריקאי מ2019 שחוזה את שוק האנרגיה ותפוקת הדלקים בה עד שנת 2050 ובו למעשה מצוין כי ב2025(במידה והביקוש והמחירים של נפט וגז נוזלי יישארו גבוהים) היא תוכל להגיע לעד תפוקה יומית של 24 מיליון חביות ולהפיק את אותה הכמות היומית של סעודיה ורוסיה ביחד[27]. נוסיף לזה את התפוקה של קנדה ומקסיקו ובצפון אמריקה יהיו עודפים של מספר מיליוני חביות נטו כל יום, זה לא רק שהיא לא תצטרך לייבא נפט אלא היא גם תהייה יצואנית מובילה שמתחרה על שווקים למכור להם את התוצרת שלה.

אם ב2007 צפון אמריקה ומערב אירופה היו היעד העיקרי לכל יצרניות הנפט והגז הנוזלי כשמזרח אסיה הייתה שוק נלווה אז ב2015 העקבות המיתון של אירופה והגברת התפוקה בצפון אמריקה אז מזרח אסיה הפכה להיות השוק העיקרי לכל מי שמייצא בגלל שהיא היחידה שעדיין צריכה ותלויה(בהתאם לצמיחה של הכלכלות המקומיות) ועד 2025 צפון אמריקה תצא מהטווח של היצואניות בכלל ויחד עם היותה במגמת כלכלת שוק סגורה שממשיכה לסגור את עצמה עם הסכמים מחודשים עם קנדה ומקסיקו והטלת מכסים על ייבוא היא תלך לבדה כשהמפרץ הפרסי יהיה חסר כל חשיבות ביטחונית מבחינתה. מהפכת פצלי השמן שינתה את שוק הנפט האמריקאי ולפני שנבדוק את ההשפעה על גז נעבור על ענקית נפט נוספת מדרומה ומה מתפתח בה, כלומר ונצואלה.

נפט על ספת הים הקריבי

בשנים האחרונות ענקית האנרגיה האמריקאית אקסון מובייל מבצעת תהליכי גילוי של נפט באגן גיאנה-סורינם, שתי מדינות שנמצאות בדרום הים הקריבי והן קרובות ביותר לשוק האמריקאי. לפי הערכות של אקסון מובייל עד 2025 היא תוכל להפיק במקום 750,000 חביות ביום ויש שם כנראה עתודות של 4-5 מיליארד חביות נפט. הצלחה של אותו אגן מטילה איום על ונצואלה שבלאו הכי

נמצאת במשבר כלכלי חריף ומתיחות גבוה עם ארה"ב, וזו חווה ירידה רצינית בתפוקת הנפט שלה בשנים האחרונות. וונצואלה מחזיקה בכ20% מעתודות הנפט העולמיות, ככל הנראה כ300 מיליארד חביות נפט. זו הכמות הגדולה ביותר בעולם שיש למדינה בודדת, הרבה יותר מאשר לסעודיה. הכמות הזאת בפני עצמה יכולה להספיק לארה"ב לכ40 שנים על בסיס הצריכה הנוכחית שלה. וונצואלה היא מדינה בעלת היסטוריה ארוכה של תפוקת נפט, עוד משנות ה-20 היא כבר הייתה מפיקה גדולה ובשנות ה-30 היא הייתה המפיקה ה3 בגודלה בעולם והיצואנית הגדולה ביותר. חברות אנרגיה אמריקאיות ואירופאיות חדרו לשטחה כדי להפיק ולמכור אותו. המצב הזה גרם לנהירה של המונים מהכפר לעיר כדי לעבוד באסדות וכל התעשיות שנלוו לתעשיית הנפט, אלו הרוויחו הרבה יותר באותן תעשיות מאשר בחוות הקודמות שלהן או באזורים הכפריים. במהרה המדינה הייתה לבעלת כלכלה ריכוזית כשרק חלק קטן מהאוכלוסייה החזיק במרב ההון. המדינה הפכה במהירות לבעלת כלכלה ריכוזית שמתבססת על ייצוא נפט במקום על מגוון תעשיות אחרות. זו למעשה תופעה שנקראת "קללת המשאבים" שבה מוצר אחד שהוא חומר גלם או דלק ומופק ישירות מהאדמה ונמכר במחיר גבוה מביא במהרה לרווחים, במקום לפתח תעשיות אחרות הרווחים האלו מרוכזים בידי אליטה מצומצמת וממשל שמעדיף מדיניות רווחה ולא פיתוח תעשיות מתחרות. חלק קטן מהאוכלוסייה מתעשר בעוד הרוב נמצא תחת משטר ריכוזי שמונע תחרות כדי לשמור על הכוח שלו ומידי פעם מחלק סובסידיות או מדיניות ציבורית טובה כלשהי בהתאם ליכולת שלו(היכולת שנובעת ממחיר חומר הגלם או הדלק בשוק העולמי). וכך המדינה הופכת להיות מושחתת ולא יצרנית כשמרידות או מלחמות אזרחים על רקע אתני ועל משאבים הם חלק ממנה. חדירת חברות זרות לוונצואלה גרמה לממשל לפחד מפני זרים והיא הייתה במהרה סגורה וקיבלה צביון אידאולוגי כזה. ב1945 היא כבר הפיקה מיליון חביות ביום ובמהלך מלחמת העולם השנייה והשנים שלאחר המלחמה התעשרה בזכות הביקוש הגבוה לנפט, כשארה"ב הייתה היעד העיקרי שלה לייצוא. אולם עלייתן של מדינות המפרץ והנפט הקל והמתוק שלהן(היא עצמה מחזיקה בנפט כבד ויקר לזיקוק) הביאה לה מתחרות שפגעו ברווחיות שלה. למרות שהיא הייתה מהמייסדות של אופ"ק היא לא הצטרפה לחרם על ארה"ב ומדינות במערב של 1973 ולכן המשיכה לשגשג. אך למרות זאת היא לא השכילה להפנות רווחים לפיתוח תעשיות אחרות ואפילו הגבירה את מגמת הריכוזיות שלה כשב1971 היא הלאימה את תעשיית הגז שלה וב1975 הקימה את חברת הנפט הממשלתית פדבסה כדי להתחיל בתהליך הלאמה של הנפט שלה. בשנות

ה-80 כששוק הנפט הוצף בעולם והייתה ירידה חדה במחיר החבית היא נפגעה כלכלית ובשנות ה-90 שוב צמחה כשמחירו עלה. ב1999 עלה הוגו צ'בס לשלטון והחל במה שמכונה "המהפכה הבוליברית" שהיא סוציאליסטית במהותה במטרה להלאים את התעשיות הגדולות, להטיל מכסים כבדים על ייבוא, רגולציה, ולהשתמש ברווחי הנפט למען מדיניות רווחה. ב2002 פדבסה ניסתה למרוד בו ול48 שעות הוא אף הודח אך לבסוף חזר לשלטון פיטר 12,000 מעובדי החברה והחליפם במקורבים. ענקיות אנרגיה אמריקאיות כמו אקסון מובייל, שברון, ואחרות נדחקו מהשוק שלה. למעשה אותן חברות עד היום רוצות להיכנס לאותו שוק. במהלך משברי האנרגיה של שנות ה-70 הן השקיעו בפיתוח תעשיית זיקוק נפט כבד בארה"ב כדי להיות מוכנות לקבל נפט כבד ממקומות בעולם שהם מחוץ למפרץ הפרסי בעל הנפט הקל, וונצואלה יכולה לתת להן לזקק אותו אך היא בעלת יחסים נוראים עם ארה"ב.

צ'בס לא רק היה סוציאליסט במובן של שליטת המדינה על הכלכלה תוך רגולציה ומיסוי על חברות למען מדיניות רווחה. הוא היה מרקסיסט של ממש, אדם שמאמין במהפכה עולמית של הפועלים תוך לחימה בחברות עסקיות גדולות ונגד אליטות במדינה והעולם שכביכול מנהלות ממשלת צללים ורק מהפכה באותו "קולוניאליזם" תביא לחופש ושגשוג, זאת תוך התעלמות מכך שהוא הפך את כלכלת המדינה לחסרת כל חופש והמדיניות שלו וקודמים לו תוך זניחת פיתוח תעשיות אחרות היא האחראית לכך. הוא האמין בכך ברמה כזאת שניסה לגרום למדינות אופ"ק ואמריקה הלטינית ליצור גוש חוסם לארה"ב. ימי שלטונו עד 2013 היו בסימן של התנגשות בממשל בוש ואובמה עד כדי כך שסנקציות החלו להיות מוטלות על אישים בכירים בה בשל טענות על הפרות זכויות אדם.

התרסקות מחירי הנפט ב2008 ו2014 בשל הצפה בשוק העולמי הביאו לפגיעה כלכלית חמורה במדינה עד כדי סכנה של חרפת רעב(דבר צפוי למדינה שמבססת את הכלכלה שלה על משאב אחד). פתאום לא היה בנמצא מזון ומצרכים בסיסיים במרכולים שלה והמונים יצאו לרחובות למחות נגד יורשו ניקולס מדורו עד כדי מאות הרוגים במהלך ההפגנות והמהומות. מחירו הנמוך של הנפט וההצפה הביאו, יחד עם התחרות הדיפלומטית הגלויה בארה"ב, לירידה ניכרת בתפוקת הנפט שלה, שהיא למעשה מקור ההכנסה הבלבדי שלה. הממשל האמריקאי, במיוחד זה של טראמפ, תומך בגלוי בהפלת משטרו של מדורו והעלאת האופוזיציה

בראשות חואן גוואידו לשלטון. בינואר 2019 גוואידו הכריז כי הבחירות של 2018 במדינה שבהן מדורו זכה היו מזויפות והוא למעשה הנשיא החוקי החדש. טענה שזכתה לגיבוי מלא של ארה"ב ומדינות

רבות בעולם

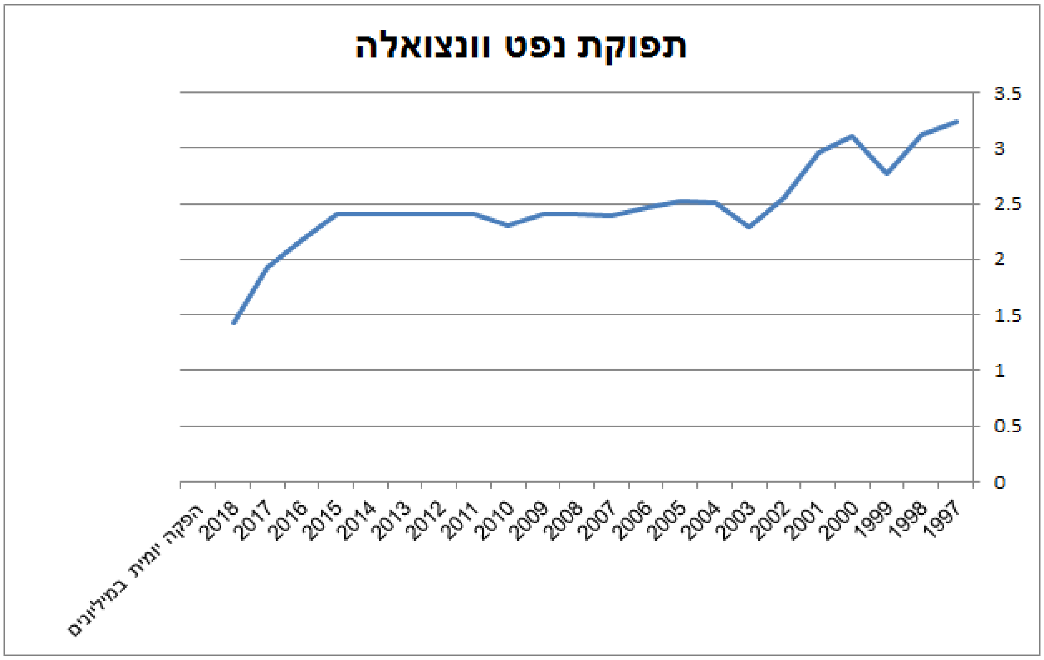

28

באוגוסט 2017 טראמפ הצהיר כי הוא לא שולל מהלך צבאי נגד וונצואלה כדי לפתור את בעיות המדינה. ב28 בינואר 2019 היועץ לביטחון לאומי שלו ג'ון בולטון חשף לעיני המצלמות כתב יד קצר עם אזכור של שליחת 5,000 חיילים לקולומביה, שכבר קיבלה 2 מיליון פליטים מוונצואלה שברחו אליה בשל בעיות רעב. לזה אפשר להוסיף כי באפריל 2019 במהלך דיון במועצת הביטחון של האו"ם סגן נשיא ארה"ב מייק פנס שלח איום ישיר לנציג וונצואלה במקום כשהוא אומר לו שהוא לא צריך להיות נוכח במקום והממשל שלו הוא לא חוקי, איום שלא מסתיר את הכוונות של הממשל הנוכחי להפיל את משטר מדורו. וב30 באפריל מנהיג האופוזיציה גוואידו(שזוכה לחסות אמריקאית ומשטר מדורו לא יכול לפגוע בו) קרא למרד גלוי והפלת משטרו של מדורו. כרגע קריאה זו למרד לא מומשה על ידי אזרחי המדינה שממשיכים להפגין.

אם להוסיף שמן למדורה אז החל מ2019 סנקציות אמריקאיות מיוחדות על וונצואלה אוסרות עליה להכניס דולרים לשטח המדינה לאחר מכירה לשוק האמריקאי(32% מהייצוא שלה הוא לארה"ב). כלומר היא כן תוכל למכור לה נפט אבל הדולרים שיתקבלו לא ישובו או ישמשו את וונצואלה מה שהופך את

המכירה לחסרת ערך. היא כבר הודיעה כי לא תשתמש בדולר אלא ביואן ויורו ותעביר לסין ורוסיה עודפי נפט, היא בלאו הכי בחובות אליהן ונותנת להן נפט כיסוי חובות, אך גם להן מדובר במהלך חסר סיכוי כי הן לא תוכלנה לקבל דולרים כתוצאה ממכירה זו במסגרת הסנקציות. מדינות אלו, בעיקר סין, תלויות מהותית בייצוא לשוק האמריקאי ולא יכולות להסתדר ללא הדולרים. לה זה לא משאיר הרבה ברירות אלא לקבל את החסות האמריקאית ולבצע חילופי שלטון אם היא לא רוצה לסבול חרפת רעב.

בחלק הצפון מזרחי שלה ישנה רצועה בשם "רצועת אורינוקו" שבה יש לפי ההערכות בין 200 עד 500 מיליארד חביות נפט מסוג נפט כבד. כל מצב של הפיכה במדינה וקבלת החסות האמריקאית תוביל ישירות לכניסת ענקיות אנרגיה אמריקאיות, בעיקר אקסון מובייל, שתרצנה להפיק את הנפט הכבד שלה. לה זו תהייה הקלה כלכלית אדירה, לחברות האמריקאיות רווחים נוספים, ולשוק האמריקאי הצפה נוספת של נפט.

גז טבעי

השימוש העיקרי בגז טבעי הוא ייצור חשמל והוא נחשב למקור אנרגיה זול ונקי שמחליף ויחליף פחם בעולם. נכון ל2018 ארה"ב מייצרת 35% מהחשמל שלה על גז, השימוש הזה לא מחליף או מפחית את השימוש בנפט מיבוא אבל כן מחליף את השימוש בפחם. יש לה עתודות אדירות של גז, נכון ל2017 כבר 464 טריליון רגל מעוקב[29] (אם שמים בצד את ההערכות על בסיס פצלי שמן). כמו נפט גם פה היא חוותה עלייה תלולה בהפקה של גז נוזלי בשטחה, בזכות התשתיות המקצועיות והאנרגטיות הטובות שכבר היו לה, מחיר יחידת חום אומנם ירד דרסטית בעולם[30] אבל בשל הביקוש הגבוה אצלה התפוקה לא הפסיקה לעלות והחל משנת 2014 היא מפיקה יותר גז טבעי מאשר צורכת ולמעשה עצמאית מאותה בחינה.

השינוי שעושה עתה צעדים רציניים אצלה הוא גז נוזלי. מפני שגז הוא אחרי הכול גז.... אי אפשר פשוט לאחסן אותו להעמיס על ספינה או משאית ולהעביר לעיר או המדינה השכנה. גז רגיל חייב לעבור דרך צינורות בשטח יבשתי. עדיף שהוא יהיה כמה שיותר קרוב לעיר, וזו לא בעיה כמו עם פחם כי הוא לא מזהם באותה מידה, ואותו מוכרים ישירות ומשתמשים בו ישירות. אבל יש מדינות כמו יפן או קוריאה שמנותקות יבשתית מתשתיות גז או מדינות כמו סין שבניית צינורות גז אליהן ממערב רוסיה דורשת שנים ואלפי קילומטרים של הנחת צינורות לכן ישנו פתרון נוסף והוא הנזלת גז. שבו למעשה צינור מאסדת

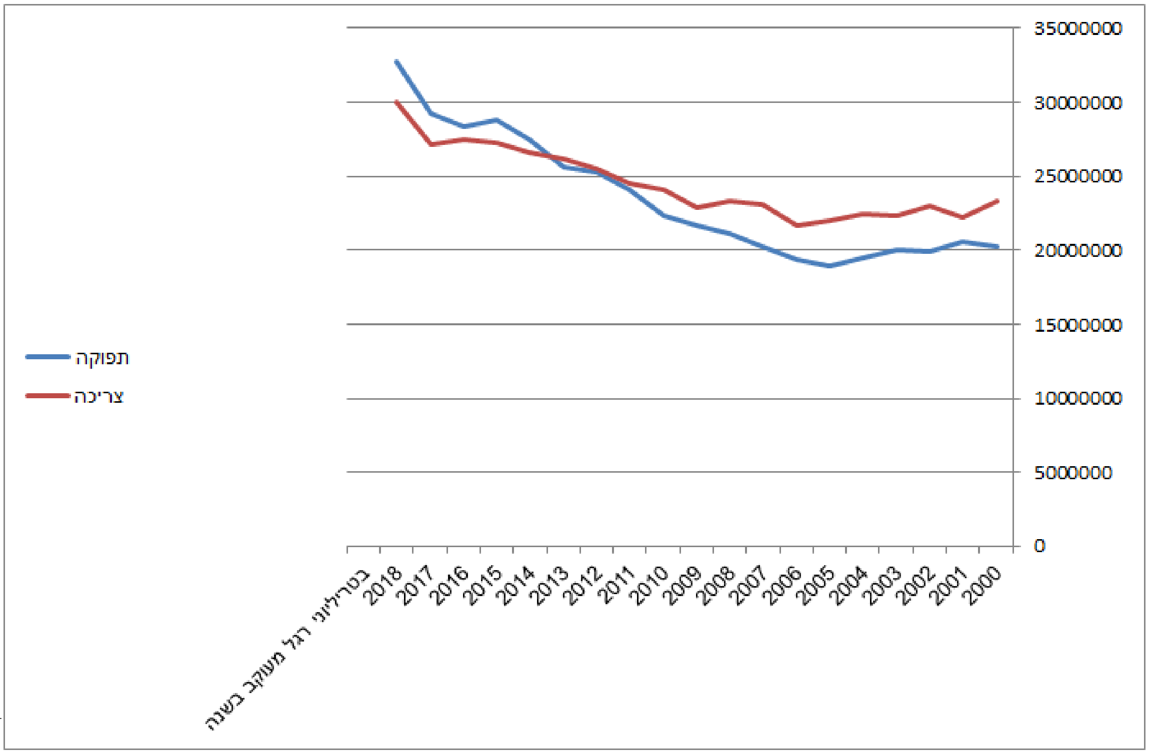

[31]

הקידוח אל עבר מפעל הנזלה מעביר את הגז ושם זה מקורר והופך להיות נוזלי ומשם הוא מעומס על ספינות מועבר למדינות אחרות אל מתקני ההפשרה שלהן הופך להיות בחזרה גז ומועבר לתחנות הדלק או החשמל ברשת הצינורות של אותה מדינה.

התהליך הזה נשמע יקר יותר מאשר פשוט להעביר את הגז לתחנת החשמל הקרובה והוא אכן יקר יותר לעיתים פי 3 יותר. ארה"ב חסכה לעצמה את אותו תהליך. אם בשנת 2007 היא הייתה מייבאת 21.82 טריליון מטר מעוקב של גז נוזלי אז ב2017 היא ייבאה רק 2.16 קצת יותר מפי עשרה פחות![32] מתוך השארית הנותרת 65.810 מגיעות ממדינת טרינידד וטובגו[33]. זו מדינת אי בים הקריבי בת 1.2 מיליון תושבים שבלאו הכי נמצאת תחת טווח החסות האמריקאית ממנה היא גם מייבאת בזול יחידת חום ב6 דולרים במקום הטווח העולמי הממוצע של 8-10 דולרים ליחידת חום נוזלית. את המעט שנותרה היא מייבאת מניגריה, קנדה, ובריטניה. לא בדיוק מדינות המפרץ הפרסי. מבחינה הזאת ארה"ב לא תלויה בכלל במפרץ הפרסי או המזרח התיכון. יותר מכך היא עולה כמתחרה אנרגטית עולמית נגד רוסיה על שליטה בשוק הגז.

"תנולי להיות ברור מאוד בנוגע לנקודה מהותית. ארה"ב לעולם לא תשתמש באנרגיה כדי לפגוע במדינות שלכן ואנחנו לא יכולים לאפשר לאחרים לעשות זאת אנחנו יושבים על אנרגיה עצומה ואנחנו עכשיו יצואנים של אנרגיה כך שבכל פעם שתזדקקו לאנרגיה פשוט תתקשרו אלינו"

את הדברים האלו נשא טראמפ ביולי 2017 בוועידה של מדינות מזרח-מרכז אירופיות שתלויות בייבוא גז מרוסיה לצורך ייצור החשמל שלהן. הדברים האלו כוונו ישירות נגד רוסיה(מספר ימים לפני שטראמפ פגש את פוטין למשא ומתן על חלקים שונים בעולם) והדברים האלו נועדו להגיד למדינות בעולם כי ארה"ב היא מקור אנרגיה בטוח. היא תייצא באופן קבוע במחיר סביר ולא תעצור את הזרימה של גז או נפט לאותן מדינות ואחרות בעולם בשל תחרות כלשהי. חודש לפני כן האונייה האמריקאית הראשונה שעמוסה בגז נוזלי הגיע לפולין והחלה באספקה של אותה מדינה שכה מתבססת על פחם לחשמל וחוששת ממצור אנרגטי מכיוון רוסיה.

בשנים האחרונות ארה"ב חצתה את רוסיה בתור מפיקת הגז הגדולה בעולם וב2019 היא חצתה את אינדונזיה בתור יצואנית הגז הנוזלי השלישית בגודלה בעולם אחריה אוסטרליה שנמצאת במקום השני וקטאר במקום הראשון, זו מייצאת פי 5 יותר גז נוזלי ממנה נכון ל2017 שהולך לשווקים במזרח אסיה אבל נראה כי התחרות הזאת נהיית צמודה יותר. אם הצמצום בייבוא גז נוזלי לארה"ב היה חד ומהיר בין 2007 ל2017 אז הייצוא שלה בגז נוזלי באותן שנים היה מדהים אף יותר. למעשה בין 2014 ל2018 הוא קפץ כמעט פי 67! מ460 מיליון מטר מעוקב של גז בשנה למעל ל20 מיליארד מטר מעוקב של גז בשנה. העלייה בתפוקה שלה והמיצוי של השוק המקומי מפנה את העודפים לתהליך ההנזלה ואז הייצוא לאירופה ואסיה. ארגנטינה, ברזיל, צ'ילה, סין, הודו, יפן, טורקיה, טיוואן, וקוריאה הדרומית(שהיא יעד הייצוא הגדול ביותר שלה היום) מקבלות גז מארה"ב[34]. בשנים הבאות ככל שמהפכת הפצלים בה תעמיק והעלויות להפקה תהיינה זולות יותר ויותר ככה גם ייצוא הגט"ן(גז טבעי נוזלי) שלה יגדל והיא תמצא את עצמה מתחרה בקטאר על שווקים במזרח אסיה. כרגע היא לא יכולה להתחרות בה ברמה הזאת כי היא לא יכולה לספק את מה שקטאר מספקת אך בקצב הנוכחי בעוד עשור ככל שמחירי ההפקה שלה ירדו והיא כן תהייה ברמת היכולת לספק את הצרכים של המדינות שקטאר מייצאת אליהן אז לא תהייה לה סיבה להגן על אותה מדינה. כיום חברת האנרגיה קטארגז מקבלת גיבוי של חברות אנרגיה בעולם, בהן הענקית האמריקאית אקסון מובייל שלה יש לובי חזק בוושינגטון, ואפשר

להגיד שהיא מוגנת ברמת מה. אבל כל מצב של תחרות מצדה יכול לגרום לארה"ב להשאיר אותה חשופה להתקפה מכיוון סעודיה או איראן או מלחמה במפרץ הפרסי שפתאום אפילו תשרת את האינטרס האמריקאי למכור גז ונפט כשמחירי הדלקים שוב יזנקו אבל הפעם דווקא האמריקאים הם אלו שיכולו למלא את החסר.

בספטמבר 2018 נשא טראמפ נאום בדלני ביותר בעצרת הכללית של האו"ם בו הוא למעשה האשים את גרמניה כי היא מקבלת מעל ל60% מהגז שלה מרוסיה ובכך חושפת את עצמה ואת אירופה לתמרון רוסי, וכי על גרמניה לגוון את מקורות האנרגיה שלה, כלומר לייבא גט"ן ממנה. האם טראמפ פתאום הפך ממבקר נחרץ של גרמניה האיחוד ומרקל לאוהב גרמניה? לא ממש לא, הוא פשוט רוצה שאותה מדינה תגביר את הייבוא שלה מהאמריקאים ואף איים עליה בסנקציות אילו תמשיך בשיתוף פעולה עם רוסיה לבניית צינור הגז נורד סטרים 2 בים הבלטי. באותו החודש הוא כפה עליה לחתום איתו על הסכם שבו גרמניה תבנה מתקנים להנזלת גז בצפונה ועד 2022 תתחיל לקבל ממנה גז נוזלי ודרכה ארה"ב תייצא לשאר אירופה. חברות האנרגיה האמריקאיות גם מגבירות את שיתוף הפעולה שלהן להפיק גז בים הצפוני, במזרח הים התיכון, מדרום לפקיסטאן, במערב הודו, בים סין הדרומי ומקומות נוספים בעולם. החשיבות של גז תלך ותגדל בשנים הבאות בתור מקור אנרגיה חשוב ואולי עיקרי לייצור חשמל ודרכו היא תוכל לצמוח כלכלית ולנהל כלכלות של מדינות שונות בעולם בין היתר מדינות חשובות כמו יפן, גרמניה, ובריטניה.

צמצום בצריכת הנפט

לכל ההתפתחויות האלו בהפקת נפט וגז בצפון אמריקה אפשר להוסיף עוד שתיים שלא קשורות לפצלי השמן. האחת היא התפתחויות טכנולוגיות: מכוניות ללא נהג, מכוניות חשמליות, שיפור בייצור חשמל על ידי לוחות סולאריים, התפתחות טכנולוגיה לייצור חשמל דרך זכוכיות וחלונות בבנייני משרדים, מכונות הדפסה תלת ממדיות שמאפשרות לייצר מוצרים בצפון אמריקה במקום לשלח אותם בספינות שדורשות נפט ועוד. צריכת הנפט למעשה ירדה בעולם עם השנים והיום למרות שהאוכלוסייה גדולה יותר ממה שהייתה בשנות ה-90 או ה-70 ניצול הדלקים השתכלל והצורך היחסי בהם פחת.
בדצמבר 2017 טראמפ הצהיר על קיצוץ במס החברות מ35% ל21% במטרה למשוך אותן חזרה לארה"ב וצפון אמריקה. חברות רבות כמו גוגל או אפל חיפשו מקלטי מס באירלנד, בשווייץ, בהונג קונג וסינגפור או מקומות אחרים עם מיסי חברות נמוכים. הבריחה שלהן מחוץ לצפון אמריקה השאירה את

המס למדינות אחרות שיכלו לגבות אותו.

בנוסף לכך הן יכלו ליצור מקומות עובדה באותן מדינות, מה שהפחית עבודה לאמריקאים. טראמפ מבין זאת ורוצה שהעבודה והמס יהיו בתוך מדינתו לאזרחים שלו, ובין אם הוא מבין או לא את נושא הנפט בהקשר הזה אז עצם העובדה שהן מתמקמות בצפון אמריקה חוסכת נפט נוסף לחברות וספינות אמריקאיות לשינוע לצפון אמריקה.

ההתפתחות השנייה היא יציאת דור הבייבי בום לגמלאות. דור זה שנולד בין 1946 ל1964 מונה עשרות מיליונים והוא אחראי לחלק גדול מהצמיחה של הכלכלה האמריקאית ושכבת ההשקעות שלה. ב2007 ראשוניו יצאו לגמלאות ועם היציאה הזאת הם מושכים את ההשקעות שלהם, מפסיקים לעבוד(ברובם), ומצמצמים את הצריכה שלהם כפי שעושים אנשים בגילאי 60 ומעלה. הדבר הזה באופן טבעי גורם להאטה באוכלוסייה וצמצום צריכת הדלקים והאנרגיה בכלל. בתחילת שנות ה-20 אותה יציאה לגמלאות תהייה מסיבית יותר. אבל לא רק בארה"ב, גם במדינות אירופה, יפן ואחרות תהייה כזאת יציאה שכן גם אצלן היה בייבי בום לאחר מלחמת העולם השנייה. "החורף הדמוגרפי" הוא תופעה מוכרת בעולם שבה בגלל ילודה נמוכה והעלייה בתוחלת החיים מספר בני ה65 ומעלה נהייה נתח גדול יותר ויותר באוכלוסייה עם השפעות על מבנה התעסוקה והצרכנות שלה. גרמניה, יפן, ורוסיה חוות את זה בצורה קשה, וגם סין הולכת ונכנסת לבעיה הזאת(אצלה זו עלולה להיות המכה הגדולה מכולן). הצריכה היומית של סין היא 13.5 מיליון חביות נפט ביום ובעשור הבא הצריכה הזאת עלולה להיות פחותה. בכל אופן צפון אמריקה פשוט לא תצטרך את הנפט של המפרץ הפרסי כפי שהצטרכה בעבר. רמת החיים בסין עולה מה שמבטל את היתרון שלה בכוח עבודה זול, חברות אמריקאיות מוצאות מדינות אחרות בדרום מזרח אסיה ואת מקסיקו כמקור לכוח עבודה זול, ועצם העברת העבודות למקסיקו(שהיא בעלת אוכלוסייה צעירה נרחבת) שוב פעם מפחיתה את הצורך

בשימוש בנפט בצפון אמריקה לטובת שינוע.

*

קרטר נתפס על ידי רבים בארה"ב כנשיא גרוע[35] אבל בין אם הוא היה כזה או לא מה שבטוח זה שהוא הוביל מדיניות מאוד ברורה למזרח התיכון והמפרץ הפרסי שמטרתה לשמור על ייצוא הנפט ממנה לבעלות הברית האמריקאיות וכמובן שלצפון אמריקה. אבל מהפכת פצלי השמן שמה בסימן שאלה גדול את המשך המעורבות האמריקאית במזרח התיכון. אנחנו כבר רואים בעשור

האחרון צמצום דרסטי של הנוכחות הצבאית שלה פה במרחב עד כדי אלפי חיילים בודדים בכל המפרץ הפרסי ולעיתים ללא נושאת מטוסים אחת. מהפכת פצלי השמן יצרה כזה שפע של נפט בצפון אמריקה עם כזה שפע של גז ועוד יותר שפע של גז נוזלי שארה"ב עולה כמתחרה אנרגטית ברמה העולמית עם רצון לקחת שווקים לעצמה מרוסיה באירופה ומזרח אסיה. ב2025 היא כבר צפויה, יחד עם קנדה ומקסיקו(ואולי וונצואלה, תלוי בהפיכה במקום) ובתוספת הים הקריבי, להיות מרכז אנרגיה עולמי בדומה למפרץ הפרסי בעבר. רק שפה יושבת המעצמה החזקה ביותר בהיסטוריה ולא שבטים בדווים שאוחדו בכוח שבט אחד ונתונים תמיד לאיום פרסי.
אז האם ב2025 דוקטרינת קרטר עוד תהייה בתוקף? והאם ארה"ב תתערב לטובת סעודיה ומדינות המפרץ במצב של מלחמה כוללת במקום? ככל הנראה שהתשובות הן שלא או לכל הפחות המעורבות תהייה מינימלית כשהצי החמישי ישוט במרחב כדי להגן על אינטרסים עסקיים צרים של חברות אמריקאיות ולא אינטרסים ביטחוניים מהותיים של האומה האמריקאית. בינואר 1980 קרטר נשא נאום ובו דברים אלו:

"שהעמדה שלנו תהייה ברורה לחלוטין, ניסיון של כל כוח חיצוני להשיג שליטה על אזור המפרץ הפרסי, ייחשב כתקיפה על האינטרס החיוני של ארצות הברית של אמריקה. וכזאת התקפה תענה על ידי כל כוח אפשרי כולל כוח צבאי".

העמדה הזאת היא בהחלט ברורה לחלוטין כלפי המפרץ הפרסי וסעודיה בתוכה, אולם כעבור 38 שנים נשיא ארה"ב יישא נאום אחר לגמרי....

זה לא משהו אישי אלו רק עסקים

"אנחנו מגינים על ערב הסעודית, הייתם אומרים שהיא עשירה? ואני אוהב את המלך, המלך סלמאן, אבל אמרתי לו מלך! אנחנו מגנים עליכם. לא הייתם שם שבועיים בלעדינו, אתם חייבים לשלם על הצבא שלכם. אתם חייבים לשלם"

את המילים האלו נשא טראמפ באוקטובר 2018. והן לא פחות ממדהימות לעומת נאומו של קרטר, עמדתו של רייגן כלפי המפרץ הפרסי, מלחמת המפרץ של ג'ורג' בוש האב ופעולותיו של ג'ורג' בוש הבן. מה שטראמפ אומר למעשה הוא: "אם אתם רוצים לחיות ושאיראן לא תטרוף אתכם תשלמו לנו, את הנפט שלכם אנחנו לא צריכים, אבל את הכסף כן". או במילים יותר פשוטות מה שטראמפ מבקש מסעודיה אלו דמי חסות, או "פרוטקשן".
במאי 2017, 4 חודשים לאחר כניסתו לתפקיד, הוא ערך את מסעו הראשון מחוץ לארה"ב והגיע לסעודיה, ישראל, והוותיקן. מטרתו הייתה לשפר את היחסים עם סעודיה לאחר שנפגעו בתקופת אובמה שבחר בצד האיראני ובכלל יחסים לא טובים איתה למרות טענות על אהדתו האישית לאסלאם. באותו ביקור הוא רקד את ריקוד החרבות הסעודי עם המלך, שנחשב לכבוד מלכים גדול באותה ממלכה, וחתם איתם על הסכם נשק ושורה השקעות נוספות שבה סעודיה התחייבה לשלם 350 מיליארד דולר לאורך 10 שנים ו110 מיליארד דולר במידי. כשרק רבע מצריכת הנפט האמריקאית מגיע בייבוא עם הערכות לעצמאות אנרגטית בתוך עשור נוסף והחלק היחסי של המפרץ הולך ויורד אז למה באמת להגן? אין בזה היגיון ביטחוני, עסקי אולי, אבל עסקי טוב לחברות מסוימות לא לכלל האומה האמריקאית שתידרש להילחם ולהקיז את דמה בשעת הצורך. טראמפ חייב אותם "רוצים הגנה צבאית אמריקאית? תשלמו!".
עסקת הנשק הזאת והמעורבות העסקית שלה במזרח התיכון מקבלת פנים חדשות ומי שלא ישלם, או שאין לו לובי חזק בוושינגטון, לא יקבל הגנה:

"זו השיחה הראשונה שהם מקבלים ב35 השנים האחרונות...אתה חייב לשלם, אתה חייב לשלם, זה לא הוגן אנחנו מגנים עליכם ואתם עשירים בטלפון אחד אנחנו אוספים 500 מיליון דולר ועכשיו אנחנו נאסוף הרבה יותר "

באפריל 2019 הוא שוב חזר על דברים דומים כחלק מקמפיין הבחירות שלו לקראת הבחירות לנשיאות של 2020 מה שאומר שהעמדה של הממשל האמריקאי תחתיו תהייה מאוד ברורה. המזרח התיכון הוא לא עדיפות ביטחונית הוא מקום לעשיית רווחים בתמורה לחסות צבאית. אבל לפני שקופצים להאשמות אישיות כלפי טראמפ צריך לשוב ולהזכיר, הוא לא היה זה שהחל

בנסיגות האמריקאיות מהמזרח התיכון בוש החל בצמצום מסיבי של כוחות ואובמה היה זה שהכריז על הפיבוט כלפי אסיה ועל הנסיגות מעיראק ואפגניסטאן כולל על צמצום חיילים במפרץ הפרסי. ולפני שקופצים להאשמות כלפי בוש ואובמה צריך להזכיר כי מהפכת פצלי השמן היא זו שיצרה עודף עצום בנפט וגז בצפון אמריקה וצפי להפיכתה של ארה"ב ליצואנית גז נוזלי היום ולקראת 2030 מתחרה עולמית על שווקים לייצוא נפט.

אבל יש דבר נוסף והוא ההיחלשות של רוסיה וירידת הצורך במסגרת של ברטון וודס.

שוב פעם ברטון וודס

צריך לזכור כי מבחינת ארה"ב יצירת מסגרת כלכלית עולמית מעולם לא הייתה מסיבות כלכליות. היא כבר הייתה המרכז התעשייתי של העולם והמדינה העשירה ביותר עוד קודם למלחמת העולם השנייה. הסיבה הייתה ביטחונית. היא רצתה לשמור על אירו-אסיה סגורה מתוך פחד כי מעצמה בתוך "ארץ הליבה" כל כך תתחזק עד כי תוכל לאחד את כל אותה יבשת אדירה תחתיה על האוכלוסייה והמשאבים האדירים של אותה יבשת ולערער על כוחה של ארה"ב ובעתיד אף לפלוש ליבשת אמריקה. ארה"ב הבינה זאת עוד מהמאה ה-19 ולכן פעלה לשליטה ישירה או עקיפה במדינות שלאורך חופי אירו-אסיה כדי למנוע מיבשת בתוכה לצבור מספיק כוח תוך יצירת מוצא לים. המלחמה הקרה הייתה מלחמה עקיפה אחרי הכול עם תחרות כלכלית גדולה, ארה"ב שמבטלת את המבנה הכלכלי הקודם שהתבסס על אימפריאליזם וקולוניאליזם יצרה כלכלת שוק חופשי עולמית שבמידה מסוימת בדיעבד נראית כמו כלכלה קולוניאלית גלובלית. וזה הצליח, מדינה אחת אחרי האחרת עזבה את ברה"מ בין אם זו הייתה סין או מצרים או כל אחת אחרת וקיבלה את החסות הצבאית של ארה"ב דרך נאט"ו ודרך תקציבים לבניית צבא כולל נוכחות צבאית מסיבית של חיילים אמריקאים בשטחיהן[36] . ומנגד הן קיבלו חסות כלכלית דרך גופים בין לאומיים כמו הבנק העולמי, קרן המטבע הבין לאומית, ארגון הסחר העולמי, הן קיבלו גישה ישירה לשוק האמריקאי עם מכסים נמוכים או ללא מכסים בלבד והסכמי סחר חופשיים(כשהיא עצמה מתעלמת מהמכסים שאלו מטילות על ייצוא אמריקאי אליהן). סין לא יכלה לצמוח ללא הגישה הזאת לשוק האמריקאי והמערבי ואירופה לא יכלה להיות מאוחדת ללא אותה חסות אמריקאית. החלק שהוא אולי החשוב ביותר, ולעיתים נדמה כהכי מובן מאליו לרבים אבל הוא

ממש לא כזה, וזה גם אולי החלק הכי מהפכני, הוא השיט החופשי באוקיינוסים והימים. הציים האמריקאים שמרו על האוקיינוס השקט פתוח, הם שמרו על האוקיינוס ההודי, מצרי מלאקה, וים סין הדרומי פתוחים. על האוקיינוס האטלנטי ועל מצרי הורמוז פתוחים. כלכלת שוק חופשי עולמית התקיימה דרך סחר ימי עולמי וזה היה פתוח הודות לצי האמריקאי, לא הרוסי, לא הסיני, לא היפני)שהושמד במלחמת העולם השנייה ועתה נבנה מחדש(, ולא הבריטי. ארה"ב שמרה על עולם בטוח וחופשי כלכלית כדי לאחד את מדינות מערב אירופה ומזרח אסיה שקודם לכן היו אויבות תוך שמירה על אספקת דלקים קבועה מהמפרץ הפרסי כדי ליצור ברית עולמית להבסת ברה"מ.

ברה"מ הובסה, ומה עתה? עתה לאט עם השנים אותה מערכת נסדקת ומקבלת צורה חדשה ישנה כשהיא חזרה ללאומנות והאינטרסים המקומיים מכיוון ארה"ב שכמובן משליכה על שאר המדינות בעולם לכיוון לאומני[37] מאז 1991 היו ניסיונות אמריקאים להתאים את עצמה למערכת העולמית הקיימת אך ללא הצלחה.
השאלה האם להיות מעורבות או בדלנית כלפי שאר העולם היא חלק מהיסודות הפוליטיים של ארה"ב. כבר עם הקמתה האבות המייסדים שלה הצהירו על חוסר רצון להתערב בעניינים של אירופה. דוקטרינת מונרו מ1823 הבהירה בצורה שלא משתמעת לשתי פנים כי ארה"ב לא תתערב בעניינים הפנימיים של אירופה ואירופה לא תוכל להתערב בעניינים של יבשת אמריקה "אמריקה לאמריקאים" הייתה סיסמה מוכרת במאה ה-19 גם כלפי המהגרים החדשים שהגיעו אליה וגם כלפי ספרד צרפת ובריטניה שעוד חשבו שיש להן מקום בים הקריבי.
מלחמות העולם יצרו מצב שבו היא הייתה חייבת להיות מעורבת. מבחינת האמריקאים הסכנה הגדולה ביותר מכיוון אירו-אסיה היא כוח חזק מספיק באחד הגבולות של היבשת עם מוצא לים וכוח ימי ברמה כזאת שיכולה לערער אותה. אם יפן מתחזקת יותר מידי או אם סין או גרמניה שמתחזקת עם ניסיון לנצח\להתאחד עם רוסיה או אם בריטניה מצליחה להכפיף את אירופה תחת חסותה. אלו סיבות להתערב. גם איראן יכולה להיות סיבה כזאת. איראן ששולטת בכל המאגרים של המפרץ הפרסי ומחזיקה בגשר יבשתי דרך עיראק סוריה ולבנון למזרח הים התיכון יכולה לגרום להודו וסין לקבל מדיניות שתואמת למדיניות שלה בגלל הנפט והגז שהיא תספק להן(ואלו תלויות בצורה מהותית בייבוא דלקים) ככה שאיראן חזקה מידי היא גם איום בטווח הרחוק לארה"ב,

אבל היא שולית ביותר לעומת יפן סין או גרמניה ומולה לא צריך לשמור כוח גדול אלא מספיק פעולות דיפלומטיות, נושאת מטוסים אחת בים הערבי או פשוט לחזק את האויבות שלה כדי לשמור אותה חנוקה. בכל אופן המערכת העולמית עם הסדר העולמי נסדקים, כשתחת ממשל טראמפ אותה היסדקות מקבלת תאוצה:

-נאט"ו היה אחד מיסודות הלחימה נגד ברה"מ במלחמה הקרה. הרעיון היה כי כל המדינות שנמצאות בארגון, בצפון אמריקה ומערב-מרכז אירופה, משתפות פעולה ותלויות אחת בשנייה נגד ברה"מ בשעת הצורך. אם אחת מותקפת אז כולן מותקפות ואם הסובייטים מחליטים לפלוש לגרמניה המערבית או לטורקיה אז כולן פותחות נגדה במלחמה. הברית הייתה מהותית וארה"ב הייתה המממנת העיקרית שלה. מאז התפרקותה לא היה בה עוד צורך. מדינות נוספות במרכז-מזרח אירופה הצטרפו לברית הזאת תוך ציפייה כי גרמניה וצרפת תעמודנה לצדן עם רוסיה תתקוף אותן. אבל לאחר 1991 כבר לא היה צורך בברית הזאת, ברה"מ התפרקה ורוסיה נחלשה בשנות ה-90. העלייה בכוחה בשנות ה-2000 הודות לעלייה במחירי האנרגיה הייתה בעיה בעיקר למדינות במזרח היבשת ולא במערבה. גרמניה רצתה בשיתוף פעולה איתה כדי לקבל את הגז שלה. אוקראינה הייתה תחת האיום הגדול ביותר ועם סיפוח קרים המדינות הבלטיות ופולין הרגישו כי הן הבאות בתור. אבל צרפת, איטליה, ספרד וכ'ו לא היו חלק מהרגשת האימה הזאת. הברית פשוט נסדקה והאחדות בה שמלכתחילה הייתה מלאכותית לא הייתה קיימת יותר. מדינות במזרח אירופה היום רוצות את ההגנה האמריקאית ושיתוף פעולה גובר איתה כולל הגברת הרכש הצבאי ממנה. לארה"ב זו הזדמנות כלכלית וכבר לא ביטחונית, למכור נשק טוב לעסקים והילחם לצדן קרקעית נגד רוסיה זה כבר לא הכרח ביטחוני. מעבר לכך ארה"ב מרגישה מרומה מכיוון נאט"ו, מדינות האיחוד לא סיפקו לה כוחות ונשק במבצעים שלה במפרץ הפרסי ואפגניסטאן וגם במבצעים באפריקה ההשתתפות שלהן הייתה בדרגה נמוכה יותר. כבר ג'ורג' בוש הבן ואובמה ביקרו את נאט"ו ודרשו ממדינות האיחוד האירופי להגדיל את תקציב הביטחון שלהן ואת השתתפותן במבצעים במזרח התיכון כולל את המחויבות הצבאית שלהן כלפי מדינות מזרח אירופה. טראמפ לקח את הדרישה הזאת לרמה גבוה יותר. עם התקפות חוזרות ונשנות על הברית והמדינות בה כולל איומים לחתוך את תקציב הביטחון האמריקאי לברית ואת היקף הכוחות האמריקאים באירופה. באפריל 2019 במהלך פגישה עם המזכ"ל הצבאי של נאט"ו הוא הודה לו על תחילת הגדלת תקציב הביטחון אך דרש כי זה יהיה בקצב מואץ יותר.

במהלך פסגת הג'י-7 ביוני 2018 הוא שוב תקף את מדינות האיחוד האירופי ונאט"ו והפעם הוציא איום נוסף כלפיהן. האיום היה למעשה הצעה: להשיב את רוסיה לארגון ולהחזיר אותו להיות הג'י-8. רוסיה הושעתה על ידי אובמה מהארגון בגלל סיפוח קרים והמעורבות הצבאית הישירה שלה במזרח אוקראינה. הצעה כזאת על ידי טראמפ אומרת למעשה כי הוא מוכן לקבל את הסיפוח הזה. ביוני 2018 הוא אף הצהיר כי קרים שייכת לרוסיה כי בלאו הכי מרבית תושבי חצי האי הם רוסים. הצהרה שגם היא איום כלפי האיחוד האירופי ונאט"ו. ביולי 2017 וביולי 2018 הוא פגש את פוטין בפסגות הלסינקי לשיתוף הפעולה בין המדינות ונרמול היחסים שלהן. מבחינת הממשל שלו רוסיה היא לא איום ביטחוני היא פשוט מתחרה אחת מיני רבות. נאט"ו לא מוסיף לביטחון האמריקאי במעורבות הצבאית שלה בדרום מזרח אסיה והוא פשוט ארגון שהולך ומאבד מהחשיבות שלו.

-בדצמבר 2015 נחתם בוועידת האקלים בפריז הסכם אקלים שאמור היה לצמצם את השימוש בדלקים בעולם, להפחית מהזיהום, להגדיל את היצע המזון והמים הרואיים לשתייה וכו'. ההסכם יצר מעין רגולציה בין לאומית שתחייב את כל מדינות העולם תחת אידאולוגיה סביבתית ברורה. רבים מהמדינאים שחתמו על ההסכם האמינו כי ההתחממות הגלובלית היא מעשה ידי אדם ויש לעצור אותה על ידי כפיית אורח חיים מסוים על בני האדם בעולם ורגולציה סביבתית על חברות ברחבי העולם. אולם אנשים כמו טראמפ ורבים מתומכי המפלגה הרפובליקנית כולל תומכי ימין ברחבי העולם המערבי לא מאמינים באותה השקפה ורואים בה אמצעי לכפיית מדיניות גלובליסטית אחת[38]. ביוני 2017 הוא הודיע על פרישה חד צדדית מההסכם הזה וכי ארה"ב לא תקבל תכתיבים עולמיים. שנה ו3 חודשים מאוחר יותר הוא יאמר באו"ם מה היא השקפתו על הפוליטיקה העולמית שהיא למעשה המשך לאותה פרישה:

> "ארה"ב תמיד תבחר עצמאות ושיתוף פעולה על פני ממשלה עולמית, שליטה, ודומיננטיות. אני מכבד את הזכות של כל מדינה באולם הזה כדי לממש את התרבות, אומה, והעדפות שלה. ארה"ב לא תגיד לכם איך לחיות או לעבוד או לסגוד"

מילים שמראות אם לא על נסיגה פוליטית מניסיון ליצור סדר עולמי אז לפחות על נסיגה אידאולוגית כזאת. לאחריו יעלה עמנואל מקרון ויישא דברים בעד גלובליזציה ומעורבות של מדינות אחת בענייני השנייה. המילים של מקרון בתוספת פעולות של צרפת בשנים האחרונות באפריקה מצביעות על רצון לשוב להיות מעצמה קולוניאלית, גם אם לא בשם

-לבעיות מול נאט"ו והרצון להפסיק את הגלובליזציה אפשר להוסיף את התחרות הגלויה באיחוד האירופי. במהלך 2018 ממשל טראמפ הטיל מכסים של 25% על ייבוא פלדה ו10% על ייבוא אלומיניום לארה"ב יחד עם מכסים על ייבוא מהאיחוד כולל ייבוא רכבים(תעשייה חשובה בגרמניה). הדבר הוביל לחילופי מהלומות דיפלומטיות ותקשורתיות בין האיחוד לממשל טראמפ כשזה תומך בפרישת בריטניה מהאיחוד ובכלל מתנגד לעצם קיומו. שינוי חד מארה"ב שמימנה את תכנית מרשל לשיקום מערב אירופה ותמכה באחדות האירופית. גם הפרישה מהסכם הגרעין במאי 2018 והאיום בסנקציות על מדינות האיחוד אם תפרנה את הסנקציות שלה על איראן היא חלק מכך, מפני שאלו לא מעוניינות בהחלשת איראן ורוצות להמשיך במסחר וההשקעות איתה, כל שכן ייבוא דלקים ממנה.

באוקטובר 2018 היא חתמה על הסכם סחר מחודש עם מקסיקו וקנדה. בשונה מהסכם נפטא של 1994 לא מדובר פה על הסכם סחר חופשי נוסח קפיטליזם חסר מעורבות ממשלתית אלא הסכם שמקדם את הרווחיות של השוק האמריקאי ודואג לתת עדיפות לתעשיות המקומיות שלה. אירופה שוב נשארת בצד. ממשל טראמפ שם את הדגש במאבק שלו נגד גרמניה וכופה עליה קבלת גז נוזלי ממנה על פני גז רוסי. גרמניה שהסתמכה במשך עשורים על תמיכה אמריקאית ללא מגבלות מבינה כי כללי המשחק משתנים עתה כשארה"ב סוגרת את שעריה על ידי מכסים. בריטניה אולי תוכל להצטרף לשוק האמריקאי הסגור הזה עם הסכמי סחר חופשיים איתה. פה חשוב להזכיר כי המתיחות בין האיחוד והאמריקאים לא התחילה בגלל טראמפ. היא הייתה קיימת בימי אובמה ובוש כשהאיחוד סירב לתמוך בפלישתו לעיראק ובמלחמה העולמית בטרור אך לא סירב לקבל הטבות אמריקאיות.

-ב1972 הגיע ניקסון לביקור בן מספר ימים בסין בו הוא פגש את הרודן ורוצח ההמונים מאו דזה דונג. כמה שנים מאוחר יותר ייפגש קרטר עם דנג שיאופינג ויחתום איתו על הסכמי סחר מחודשים בין המדינות. סין יכלה לצמוח כלכלית בקצב מואץ הודות לכוח העבודה הזול שלה, אוכלוסייה צעירה והמונית, וחברות מערביות שרעבות לכוח עבודה צעיר וזול. היא צמחה מהר, מאוד מהר, לעיתים מעל 10% בשנה במשך מספר שנים רצופות. סין יכלה להגיע למצב של הכלכלה השנייה בגודלה בעולם אחרי ארה"ב, להפנות את הרווחים לבניית צבא גדול יותר, צי גדול יותר, ולהתחרות במדינות מזרח אסיה על הדומיננטיות בים סין הדרומי. אבל הצמיחה הזאת הגיע בזכות ארה"ב שרצתה להוציא אותה מטווח ההשפעה הסובייטי. עתה כשזו מתחרה בה אז למה לה לתת לה

לצמוח?

בתקופת כהונתו של אובמה ארה"ב העבירה את מרכז כובד משקלה מהמזרח התיכון למזרח אסיה וים סין הדרומי. היא החליטה כי סין צמחה מספיק והגיע הזמן להיאבק בה ולהגביל את כוחה. הפרות סחר, גנבת קניין רוחני, התקפות סייבר וכו' גרמו לה להבין כי צריך לעצור את סין ואת התחרות שלה בארה"ב. אובמה שקל להטיל סנקציות והממשל שלו הכין תכניות לכך אך אלו לא הוטלו בממשלו. עוד במהלך מסע הבחירות של טראמפ הוא העלה התקפות קשות נגד סין והתקפות נגד סחר חופשי איתה וטען כי סחר חופשי כזה מזיק לאמריקאים אך מועיל לסינים. בינואר 2019 הוטלו המכסים הראשונים על ייבוא מסין, מכסים על ייבוא לוחות סולאריים. ב1 במרץ הוטלו המכסים על ייבוא פלדה ואלומיניום שפגעו גם באיחוד וגם בה. בין מרץ למאי הוטלו שורה של מכסים על ייבוא מוצרים ממנה, מתפוחים ועד חלקי חילוף למטוסים בשווי 100 מיליארד דולר בשנה. לאורך החודשים הבאים הוטלו מכסים חדשים ובספטמבר 2018 עוד מכסים בשווי 200 מיליארד דולר. עד מאי 2019 נוספו מכסים נוספים עליה עד שהגיעו לשווי כולל של 600-800 מיליארד דולר בשנה או סך הכול 25% מיסוי על כל ייבוא מסין. הסינים בעצם מנסים להטיל מכסים על ייבוא אמריקאי, בעיקר על ייבוא של מוצרים חקלאיים כדי לפגוע באחד מבסיסי התמיכה של טראמפ אך עד כה ללא הועיל[39]. מעבר לתחרות הגאו-פוליטית מול סין מדובר בהמשך הצעדים לסגירת הכלכלה האמריקאית על ידי ממשל טראמפ שרוצה להצמיח את הכלכלה הפנימית שלה וליצור מעין שוק סגור צפון אמריקאי עם עוד מספר אזורים בעולם שסגורים לתוצרת האמריקאית. דבר שהוא רחוק מהקפיטליזם העולמי של ברטון וודס.

-למרות שהחלק הזה כבר הוזכר צריך להזכיר אותו שוב. התמיכה שלה בסעודיה והרצון לשמור על מצרי הורמוז פתוחים עם ביטחון במפרץ הפרסי חייב אותה לשמור על כוחות צבאיים במזרח התיכון עם נוכחות חזקה של הצי החמישי במפרץ הפרסי או לכל הפחות בקרבתו. אבל בעשור האחרון האזור חווה צמצום רציני של כוחותיו עד כדי כך שב2017 נותרו באפגניסטאן רק כ8,000 חיילים אמריקאים ובעיראק בין 2012 עד 2014 לא נותרו בכלל חיילים אמריקאים מעבר לשכירי חרב. מספר החיילים במפרץ הפרסי ב2018 היה רק עשירית ממה שהוא היה במקום ב2008 (לא כולל עיראק). ככה שהאזור כבר

חווה ווקום שאפשר ומאפשר את המלחמה הנוכחית בין איראן וסעודיה.

-ביוני 2015 חתמה ארה"ב יחד עם מדינות באירופה ואיראן על הסכם וינה או הסכם הגרעין שבה היא למעשה מבטיחה להשהות את פיתוח הנשק הגרעיני שלה בתמורה להקלות בסנקציות כשהמדינות האירופאיות זכאיות לייבא ממנה דלקים ולהשקיע בה. היא זכתה לדברי טראמפ 3 שנים מאוחר יותר ב150 מיליארד דולר כתוצאה מההסכם הזה ולהרחיב את הפעילות הצבאית שלה במזרח התיכון. מבחינה ראליסטית היה הרבה היגיון בהסכם הזה. ממשל אובמה כבר לא ראה את הצורך להישאר במזרח התיכון, הוא כבר הסיג את מרב הכוחות שלו מהמקום והתכונן להסתמכות על הנפט של צפון אמריקה. איראן היא חזקה פי כמה מסעודיה ויכולה לייצב בשבילה את האזור(כלומר לכבוש אותו בצורה ישירה ועקיפה) ולמתן את השאיפות העצמאיות הגוברות של טורקיה. מבחינת סעודיה, מדינות המפרץ, וישראל הדבר היה בגידה ממדרגה ראשונה. מה קרה להבנות הקודמות? פתאום ארה"ב לא רוצה ולא צריכה להגן עליהן. אבל באוקטובר 2017 טראמפ לא אשרר את הסכם הגרעין(זה היה צריך להיות מאושרר כל 3 חודשים) ובמאי 2018 הוא פרש ממנו ובתוך 6 חודשים הטיל סנקציות מלאות עליה כולל איומים על מדינות בעולם שתפרנה את הסנקציות ועד מאי 2019 גם הכריז על משמרות המהפכה כארגון טרור ולא אישר הארכת הפטורים לייבוא נפט וגז מאיראן למספר מדינות שקיבלו אותם מלכתחילה. שתי הפעולות האלו הן חלק מאותה מגמת בדלנות אזורית. האחת של אובמה פגיעה בבעלות הברית הוותיקות באזור והשנייה של טראמפ פגיעה בבעלות ברית אחרות(אירופה ומזרח אסיה) והפרת הסכמים קודמים[40].

-התמיכה של ממשל טראמפ בישראל היא כה חזקה שהיא מראה עד כמה התמיכה במדינות המפרץ או הצורך למשוך לצדה מדינות ערביות ומוסלמיות נוספות בעולם ושמירה על יחסים מצוינים איתן היא כבר לא ממדרגה ראשונה. בתקופת המלחמה הקרה היא רצתה לגרום להן להישאר לצדה, לעצור את התפשטות הקומוניזם או החסויות הסובייטיות ולשמור על אספקת נפט קבועה. כדי להימנע מפלישות צבאיות היא חיזרה אחריהן דיפלומטית וכחלק מהחיזור הזה היא לחצה על ישראל לסגת משליטתה ביהודה, שומרון, עזה, רמת הגולן, וסיני והכירה בערביי המקום ובאש"ף כנציגם. הדבר הזה החליש את ישראל אך שמר על דימויה החיובי בקרב ערביי המרחב. אפילו ממשלים אוהדים כמו רייגן או בוש דרשו מישראל נסיגות והכרה בערביי יש"ע כביכול לאום בעל זכויות. אבל המצב הזה משתנה, את התמיכה של חלק גדול מהן לא צריך, את השמירה עליהן גם

לא, את הנפט שלהן פחות ופחות, ואת הגז בכלל לא. אבל תמיכה בישראל היא תמיכה בבסיס בוחרים נרחב בתוך ארה"ב ואם כבר אין את ההתניות החיצוניות להגבלת התמיכה הזאת אז אפשר לשנות את המצב. ממשל טראמפ פרש מארגון זכויות האדם של האו"ם, הוא קיצץ רבע מיליארד דולר מתקציב האו"ם בדצמבר 2017, הוא הכיר בירושלים כבירת ישראל והעביר אליה את השגרירות שלה. הוא פגע פעם אחר פעם בערביי יש"ע בקיצוץ תקציבים וביכולות הדיפלומטיות של אש"ף כולל סגירת הנציגות של אש"ף בוושינגטון. ואף הכיר ברמת הגולן כשטח בעל ריבונות ישראלית. אלו פעולות שמראות את חוסר הרצון שלה בערבים בכלל מעבר לאינטרסים עסקיים צרים במפרץ הפרסי ומספר מקומות נוספים. וגם על הפגיעה במוסדות הבין לאומיים כמו האו"ם או הכרה בסיפוח שטח שנכבש במבצע צבאי, דבר שאין לו תקדים לאחר מלחמת העולם השנייה.

לכל אלו אפשר לקרוא בשם "מגמת הבדלנות האמריקאית" המעורבות של ארה"ב בעולם הולכת ופוחתת ויותר מכך המעורבות הזאת לא נועדה ליצור סדר עולמי אלא לממש אינטרסים אמריקאים צרים שלא מתחשבים בשלום או סדר עולמי. ארה"ב תמשיך להיות מעורבת בעולם ובמזרח התיכון אבל בצורה אחרת ולמען מטרות אחרות. מטרות שממשות את האינטרסים שלה, אם בעבר בעידן של ברה"מ אלו היו ביטחוניים אז עתה אלו עסקיים ולא דורשים פעולות צבאיות גדולות.

לעשות כסף

יש כמה מישורים שארה"ב תפעל בהם ברמה העולמית מהעשור הבא ובשנים שלאחריו כדי לממש את האינטרסים העסקיים שלה. ואותם אינטרסים ידרשו מעורבות ממשלתית כדי לממש אותם, בין אם בתוספת של מעורבות צבאית או פשוט סנקציות ומכסים שיוסיפו שחברות ענק בעלות לובי חזק בוושינגטון תוכלנה ליצור:

-ייצור וייצוא נשק הוא אחת התעשיות הגדולות שלה. בין 2014-2018 ייצוא הנשק האמריקאי גדל ב29 אחוזים לעומת 2009-2013 והחלק היחסי שלה במסחר העולמי צמח מ30 ל36%. זו כמות גדולה ב75% מזו של רוסיה בשנים האחרונות. מעל למחצית הנשק שלה מיוצאת למזרח התיכון: סעודיה, טורקיה, ישראל, ירדן, מצרים, מדינות המפרץ הפרסי וצבא עיראק(זה שנאמן לבגדד ולא המיליציות שנאמנות לאיראן) רוכשים בעיקר ממנה נשק. למעשה ייבוא נשק במזרח התיכון צמח ב87% ב4 השנים האחרונות

בשל המלחמה הסעודית-איראנית וסדרת התחרויות האזוריות שנוצרה והתאפשרה בעקבות הווקום האמריקאי בעוד ארה"ב מונעת מרוסיה להגדיל את ייצוא הנשק שלה למזרח התיכון ושומרת בקנאות על המונופול האמריקאי באותן מדינות על פני זה הרוסי. ב4 השנים האלו 35% מכלל הרכש העולמי היה במזרח התיכון סעודיה מובילה באותו ייבוא כשהיא הקניינית נשק הגדולה בעולם והגדילה פי 3 את יבוא הנשק שלה כשגם ישראל, קטאר, וצבא עיראק הגדילו משמעותית את ייבוא הנשק שלהן. ייבוא הנשק של משטר אסד בסוריה צנח אבל זה בעיקר מקבל נשק מהציר הרוסי-שיעי ולא רוכש אותו. ייצוא הנשק האמריקאי גדל משמעותית גם למדינות במזרח אסיה, מאוסטרליה ועד יפן וקוריאה הדרומית, כשהיא מתחרה עם רוסיה על השוק ההודי. גם ייצוא הנשק הבריטי למזרח התיכון צמח וזו משתפת פעולה עם ארה"ב ביטחונית בעולם וכנראה תצטרף לשוק הסגור שזו יוצרת. בנוסף למזרח התיכון ארה"ב מגדילה את ייצוא הנשק שלה לפולין, רומניה, המדינות הבלטיות, ואוקראינה. יחד עם זאת טורקיה מנסה לצאת מטווח ההשפעה האמריקאי ולקבל מדיניות חוץ עצמאית יותר וזה מתבטא בין היתר בתחרות בין האמריקאים והרוסים על השוק שלה כשארה"ב רוצה למכור לה טילי פטריוט ובעוד רוסיה מערכת 400-ס. התחרות על שוק הנשק היא אחת מנקודות המחלוקת העיקריות בין שתי המדינות לאחר שרוסיה כבר לא מהווה עליה איום ביטחוני[41].

-לאלו אפשר להוסיף שיתופי פעולה בתחום הביטחון. מכירת מידע מודיעיני, תמונות לוויינים, אימוני חיילים ואימונים משותפים, תשלום על נוכחות חיילים ובסיסים אמריקאים. ייצור נשק משותף, אימונים בתרגילים ימיים ואוויריים וכו'. פולין היא מהמובילות בתחום הזה כשהיא אף מוכנה לשלם לארה"ב להקים בה בסיסים צבאיים להגנה מפני רוסיה וגרמניה. זה יכול להיות מקור הכנסה שתעשיית הנשק האמריקאית תפעיל לחץ בוושינגטון ליישמו. לזה אפשר להוסיף את שכירי החרב או "חברות האבטחה" האמריקאיות שפועלות ותפעלנה במקומות שונים בעולם ודורשות על כך שכר. אלו מוגנות על ידי ממשלת ארה"ב.

-החברות והפירמות הגדולות בעולם הן אמריקאיות. והן כמו חברות גדולות אחרות בעולם מחפשות מדינות בעלות כוח עבודה זול ורמת חיים נמוכה כדי לייצר את המוצרים שלהן ולמכור אותן במחירים גבוהים יותר במדינות מערביות, בעיקר לשוק האמריקאי עצמו. לחלקן יש לובי חזק בוושינגטון שנועד לסייע להן למנוע רגולציה שמטיבה עם העובדים או העלאת השכר במדינות עניות יותר. יפן וקוריאה הדרומית היו מדינות עם כוח עבודה זול,

כשרמת החיים בהן עלתה אז הן התמקדו בסין, ועכשיו כשרמת החיים בה עולה יחד עם מלחמת סחר סינית אמריקאית אז הן עוברות להתמקד בשני מקומות עיקריים בעולם. האחד הוא דרום מזרח אסיה: ווייטנאם, אינדונזיה, קמבודיה, בורמה, ולאוס. והמקום השני הוא אמריקה הלטינית: ארגנטינה, ברזיל, מקסיקו, ואולי קובה וונצואלה(תלוי בהתפתחויות הפוליטיות). התמקדות בשווקים האלו באה יחד עם מעורבות דיפלומטית אמריקאית ומכסים על סין והאיחוד האירופי שמפחיתות את התחרות לחברות האמריקאיות הגדולות על הצרכן האמריקאי ומנגד גם מסייעות לשמור על כוחו של הדולר. אותן מדינות הופכות להיות מעין כפופות קולוניאליות לארה"ב והחברות שלה. מנגד החברות הגדולות גם מחפשות קנייניות של מוצרים והשקעות יקרים יותר, ופה נכנסות מדינות עשירות יותר כמו סעודיה ומדינות המפרץ או קוריאה הדרומית או יפן או הונג קונג, מדינות שנמצאות תחת סיכון ביטחוני ורוצות שהכסף שלהן ילך לחברות בעלות קשרים בוושינגטון ותפעלנה בשבילן מנופי לחץ בשעת צרה.

-על אף שארה"ב עדיין לא מובילה בעולם בייצוא נפט והיא עדיין נזקקת להשלמה התחזיות של משרד האנרגיה האמריקאי מאוד ברורות. עצמאות אנרגטית צפון אמריקאית עד 2025. בשלב הזה נפט יהיה לא רק מוצר בשפע בצפון אמריקה הוא גם יהיה מוצר שחסרים לו לקוחות ואותו צריך לייצא. העלייה התלולה בהפקת נפט בארה"ב מגיעה כתוצאה ממהפכת הפצלים כשבמרץ 2019 הופקו בה 8.4 מיליון חביות נפט ביום כתוצאה מפצלים[42]. העלייה התלולה הזאת תמשיך בזכות הירידה במחירי התפוקה שלה וזאת תוך סטטיות במחיר התפוקה של חבית נפט בטכנולוגיה המסורתית. ההתגברות בתפוקת הנפט(יחד עם המיתון המסתמן בכלכלה העולמית) כבר הביאו בסוף 2018 לירידת מחיר חבית הנפט לפחות מ50 דולר ועתה(מאי 2019) הוא מזנק חזרה לכ70 דולר. הזינוק הוא בשורה טובה לתפוקה המסורתית וכמובן שהוא בשורה טובה עבור מפיקות הפצלים, אלו אחרי הכול רוצות להרוויח כסף, אבל בעוד המסורתיות חייבות מחיר של לכל הפחות 50 דולר כדי לכסות את ההוצאות הפצלים צריכות רק 40 דולר ואפילו מעט פחות. מה שאומר שהתעשייה הזאת תתפתח בשנים הבאות. התעשייה החדשה הזאת שרק פרצה את הדרך ב2007 חסרה את אותה השפעה בוושינגטון כמו לענקיות האנרגיה(אקסון מובייל, BP, של, שברון, טקסקו ועוד רבות אחרות) חלק מאותן חברות שוות רק כמה מאות מיליוני דולרים אבל ככל שהן תנגוסנה יותר ויותר בנתח מהשוק כך יגדל הרווח שלהן ובסופו של דבר ההשפעה הפוליטית.

בעוד חברות מסורתיות רוצות לראות מעורבות אמריקאית גדולה יותר בים הקריבי וונצואלה, בים הצפוני, המפרץ הפרסי, ודרום מזרח אסיה שם מפיקים נפט בשיטות המסורתיות. חברות הפצלים דווקא מביטות למקומות אחרים: ברזיל, ארגנטינה, קנדה, מקסיקו, דרום אפריקה, צרפת, שוודיה, פולין, הבלטיות, אוסטרליה, לוב, אלג'יריה, ודרום סין. אלו המרכזים העיקריים של נפט וגז באמצעות פצלים. מה משותף לכולם? הם לא במפרץ הפרסי. האינטרס העסקי האמריקאי הזה שגורר איתו את הבנקים האמריקאים, הדיפלומטיה שלה, ואולי אפילו מעורבות צבאית קלה פוסח את אותו מפרץ.

-אפשר להגיד שמהפכת פצלי השמן האמתית היא בגז ובעיקר גז נוזלי. גז הפך להיות משמעותי יותר ויותר רק ב30 בשנים האחרונות. על אף שהוא היה קיים ומופק עוד מהמאה ה-19 פחם היה העדיפות העיקרית לייצור חשמל בעיקר כששימוש בגז בטכנולוגיות הישנות היה יקר יותר. ארה"ב כבר היום היא עצמאית אנרגטית של גז ויצואנית גדולה של גז נוזלי. היא כבר היום מתחרה ברוסיה על גרמניה ופולין והיא כבר היום ספקית גדולה של מדינות במזרח אסיה. בשנים הבאות החברות שלה תחפשנה להפיק גז ממקומות אחרים בעולם. אותה רשימת מדינות להפקת נפט באמצעות פצלים היא גם רשימת מדינות להפקת גז באמצעות פצלים[43] גם פה אותם מקומות הם לא במפרץ הפרסי וגם פה ברובם נמצאים בים או על שפת הים כך שמעורבות עסקית שלה יחד עם הגנה ימית אמריקאית תספיק להפקה ללא צורך בכוחות צבאיים גדולים. זה פשוט הרבה יותר משתלם למדינה מבחינת שמירה על חיי אדם והדימוי הציבורי של המפלגה או המדינאי שבראשותה מאשר לשלוח מאות אלפי חיילים למזרח התיכון.

צורת העסקים הזאת והפירוק של ברטון וודס לא תקרה ביום אחד ואין לה תאריך יעד מוגדר. אפשר לראות בה אבולוציה של מדיניות החוץ האמריקאית. בעשור האחרון היא נעה לאט ובהדרגה אל עבר אותה מדיניות ואותה התנהלות כשעסקים, כלומר רווח לחברות והציבור האמריקאי על פני לחימה צבאית ישירה ועימותים לצורך אבטחת נפט וגז, הם היעד של אותה התנהלות. כל זה לא אומר שארה"ב לא תהייה מעורבת או עיוורת למה שקורה בעולם. עם קרוב ל1,000 לוויינים בחלל היא לא יכולה לפספס את מה שקורה על כל נקודה על פני כדור הארץ. היא כן תהייה בעלת אינטרסים וכן תחפש למנוע מכל מעצמה חדשה לעלות. אבל מה שזה כן אומר שהיא לא תשלח מאות אלפי חיילים או אפילו כמה אלפי חיילים לעימותים ברחבי העולם. העסקים האלו יכולים להיות ממומשים על ידי דרכים אחרות. סנקציות, מכסים, בידוד מדיני,

איסור כניסה לארה"ב, התקפות תקשורתיות, חתרנות ותשלום למתנגדים פוליטיים של מדינאי במדינה כלשהי שמתנגד לאותה מדיניות, מכירת נשק, ריגול, ובמקרה הצורך גיחה אווירית והתקפות בטילי שיוט. פעולות קלות ביותר על ידי המעצמה החזקה בהיסטוריה שלא מתקרבות אפילו לרמת המעורבות שדוקטרינת קרטר מציבה.

המזרח התיכון, שחשיבותו הביטחונית לארה"ב הולכת ויורדת, יהיה גם עוד מקרה עסקים כזה. לפני שנראה מה יכולים להיות היעדים העסקיים שלה במרחב שלנו נעבור על המעורבות האמריקאית במזה"ת מאז תחילת האביב הערבי.

מעורבות מוגבלת

את פרוץ האביב הערבי, עם ההפגנות למען חופש ודמוקרטיה במצרים ותוניסיה אובמה קיבל בברכה עם קריאה לקבלת הדמוקרטיה על ידי הדיקטטורים של המזרח התיכון. לארה"ב יש מסורת מאוד מוזרה מבחינה הזאת, מצד אחד היא תמיד קראה לדמוקרטיזציה כחלק "מהייעוד הגלוי" שלה כשהיא מאמינה כי היא המבשרת של הדמוקרטיה, חופש לעמים, חרות לנדכאים וכו' במדינות שונות בעולם. אך מנגד היא תמכה במשטרים דיקטטוריים ביותר באמריקה הלטינית, במרכז אסיה, ובמזרח התיכון(בסעודיה הייתה עדיין עבדות כשרוזוולט ואיבן סעוד הסכימו על שיתוף פעולה). המשטרים הדיקטטוריים של מובארק או של המלך הירדני עבדאללה חשובים לתמיכה בכוח האמריקאי במזרח התיכון. אבל עכשיו החשיבות לכוח הזה הלכה וירדה. התפשטות האביב הערבי הפכה להיות במהרה לסדרה של מלחמות אזרחים שהפכו להיות במהרה לסדרה של מלחמות בין מעצמתיות במזרח התיכון על רקע דתי. ארה"ב סייעה בהפלת משטר קדאפי בלוב כשמטוסי נאט"ו הפציצו את כוחותיו[44] וסייעו למורדים בשטח לתפוס את השלטון, לא לפני שהם מדרדרים את המדינה למלחמת אזרחים שבטית על נפט וגז, מסחר בנשק, ומסחר בעבדים. משטר מובראק הופל ובמקומו עלו האחים המוסלמים לשלטון במצרים, הם ישלטו שם עד 2013 בתמיכת ממשל אובמה שיתנגד להפיכה הצבאית הנגדית של א-סיסי באותה שנה. בסוריה תתפשט במהירות מלחמת אזרחים, בתימן תתפשט מלחמת אזרחים. הלחימה הבין עדתית שהייתה קיימת בעיראק עוד בזמן הכיבוש האמריקאי תעלה עתה מדרגה ללא הנוכחות הצבאית שלה בשטח שעתה צומצמה לאפס חיילים(אבל כן נוכחות של שכירי חרב ששומרים על האינטרסים של חברות הנפט). איראן וטורקיה עומדות לזהות את ההזדמנות ולתמוך כל אחת בפלג שמתאים לה, לרוב על רקע עדתי של סונים-שיעים, רוסיה וצרפת

גם עומדות להיכנס למלחמות האלו בתמיכה מהצד בפלג כלשהו. וארה"ב שרצתה לצאת תמצא את עצמה מחויבת להישאר כשבתי המלוכה בסעודיה ומדינות המפרץ וגם זה שבמרוקו, שותפה וותיקה שלה, יהיו בסכנה. האינטרסים האנרגטיים שלה היו אכן בירידה אך בשעה זו עוד לא נגמרו סופית יחד עם אינטרסים עסקיים שהיו קיימים ולכן היא הייתה חייבת להישאר מעורבת. זאת בנוסף לצורך שלה לשמור על ישראל למען תמיכה פנים אמריקאית וקבלת הקו של הלובי הפרו ישראלי בוושינגטון.

אבל ארה"ב לא רצתה לצאת למלחמה גדולה. זו לא הייתה מלחמת איראן-עיראק בשבילה או כל מבצעי סופה במדבר. אם היה מדובר בשנות ה-80 היא הייתה עושה הכול כדי לייצב את המצב אבל אלו לא היו שנות ה-80 או ה-90 ובטח שלא שנות ה-2000 בהם באמת שלחה מאות אלפי חיילים לשהות קבועה. אלו היו שנים בהן לא היה לה את הסיבה הביטחונית-אנרגטית להישאר ודעת הקהל האמריקאית התנגדה מהותית לנוכחות צבאית כזאת. הנקודה הראשית של המאבק הגאו-פוליטי הזה בין המעצמות האזוריות שנקרא עתה "האביב הערבי" היה המלחמה הסורית. אליה יתנקזו כל הסכסוכים והתחרויות של המעצמות במרחב. האוכלוסייה הסונית תתקומם ברובה נגד המשטר העלווי שאליו חברו המיעוטים במדינה וחלק מהאוכלוסייה הסונית. בו תתמוך איראן ורוסיה. את אותו משטר ממשל אובמה ניסה לקרב אל ארה"ב, כמו שעשו ממשלים קודמים, אך כמו אותם ממשלים הוא לא יצליח ויבחר בנתיב של תמיכה במורדים הסונים כדי להפיל את משטר אסד ולהחליפו במשטר סוני שיהיה מקורב לארה"ב והמערב. כבר מ2011 הסי.איי.אי החל לתמוך בפלגים של צבא סוריה החופשי עם משלוחי נשק וציוד הומניטרי זאת לצד חסות דיפלומטית של ארה"ב לאופוזיציה הסורית. ב2013 אובמה החליט על סיוע בגובה של מיליארד דולר בשנה למימון צבא סוריה החופשי זאת לצד המימון והנשק שצרפת שלחה לו. יחד עם סעודיה, קטאר, ובריטניה הן שלחו להם נשק מלוב, בין היתר דרך ירדן. אחד מכלי הנשק העיקריים שנשלח היה מערכת הנ"ט מדגם טאו לפגיעה בטנקים של אסד. בית הנבחרים האמריקאי תמך בפעולות האלו.

אבל הייתה בעיה מהותית באותה תמיכה. הסונים הם לא מקשה אחת והם בטח שלא לאום, אלו נלחמו אחד בשני ללא הרף. חלק מהתמיכה הזאת הגיע לפלגים סלפיים המשויכים לאל קאעידה והם השתמשו בנשק כדי לחסל פלגים שנתמכו על ידי ארה"ב. ההשקעה הזאת הייתה חסרת תועלת מלכתחילה. אילו

הסונים היו מאוחדים הם יכלו בזכות הסיוע האמריקאי וכוחם המספרי להפיל את אסד ולטבוח בעלווים, אבל הם היו רחוקים מכל אחדות.

המלחמה כללה שימוש נרחב בנשק כימי ובאוגוסט 2013 אסד הפציץ את מזרח דמשק בנשק כימי וגרם למותם של כ1,000 אזרחים. המראות גרמו לגל הלם בקהל המערבי. אובמה שקודם לכן התנה את התערבותה של ארה"ב במלחמה הסורית בכל מצב של שימוש בנשק כימי כקו אדום היה חייב עתה לאכוף את איומו. הוא שלח נושאת מטוסים למזרח הים התיכון וגם רוסיה שלחה כוח ימי למקום. אבל ארה"ב נסוגה והגיע להסכם לפירוק הנשק הכימי. הסכם שכולם ידעו שלא ייאכף. מה קרה פה? האם ארה"ב פתאום איבדה את כל כוחה הצבאי ונרתעה מול הצי הרוסי? לא ממש לא. היא לא נרתעה בכלל. ארה"ב ששלחה קרוב למיליון חיילים לסעודיה ב1990 הייתה בעלת כוח קרקעי וימי מספק כדי להטביע את הצי הרוסי ולהפיל את משטר אסד. הבעיה הייתה שלא הייתה לה סיבה לעשות זאת. מלחמות עולות כסף וחיי אדם, וחיי אדם עולים בדעת הקהל והתמיכה הפוליטית. כשיש מחסור באנרגיה והאמצעי לספק אותו הוא המפרץ הפרסי אז מעורבות צבאית תקרה(ארה"ב איבדה אחרי הכול כ4,500 חיילים בעיראק) אבל פה לא הייתה שום סיבה למעורבות כזאת והתקפה לא הגיע. ביוני 2014 המדינה האסלאמית עשתה את הפריצה הגדולה שלה וכבשה שטחים אדירים בעיראק ולאחר מכן בסוריה. הצבא האמריקאי מיד הגדיל את נוכחותו הצבאית בעיראק ואת הסיוע לצבא של ממשלת בגדד. באותו החודש הוא פתח במבצע "נחישות טבועה" שבו מטוסים של נאט"ו פתחו בהתקפות אוויריות על המדינה האסלאמית בלוב ועיראק ולאחר מכן גם בסוריה. באוקטובר ככל שהמדינה האסלאמית התקדמה לכיבוש העיר הכורדית הנצורה קובאני אז ארה"ב הגבירה את הסיוע לכורדים, תחילה בחיפוי אווירי ואז קרקעית. היא הבינה כי הערבים הסונים חסרי כל יכולת להיות מאוחדים ולכן עדיף לה לתמוך בכורדים שיש להם סוג של לאומיות ומסורת של לחימה ואחדות צבאית. בין אם ב-pkk או bpj או בפשמרגה. עם האחרונה הייתה לה שותפות מאז ימי סדם חוסיין. בספטמבר 2014 בית הנבחרים אישר סיוע בגובה 500 מיליון דולר לאימון לוחמים נגד המדינה האסלאמית. ב2015 ארה"ב גם התחילה לסייע לסעודיה בצורה עקיפה במלחמתה בחות'ים בתימן זאת בנוסף לסיוע בדיכוי תאי טרור של אל קאעידה בתוך סעודיה עצמה. שיתוף הפעולה שלה עם ממשלת בגדד היה הכרחי לדיכוי המדינה האסלאמית בעיראק ודיכויה בלוב. המטרה שלה פתאום הייתה לא לחימה באיראן למען הנפט ולא לחימה ברוסיה לדחיקתה מגבולות אירו-אסיה, היא הייתה לחימה ציבורית

בעיקר למען דעת הקהל נגד המדינה האסלאמית על ההוצאות המוניות להורג שזו ביצעה.
הסכם הגרעין עם איראן ביוני 2015 סייע לזאת להשיג את הכוח הנדרש לביסוס כוחה הצבאי במדינות במזרח התיכון, זה נראה שממשל אובמה בחר בה להיות המדינה שתהייה ההגמונית ודרכה היא תשלוט במזרח התיכון בצורה עקיפה ללא כל צורך להיות נוכחת. אם ממשל אובמה התכוון לזה אז הוא הצליח, כי איראן הצליחה(בסיוע אווירי של ארה"ב כחלק מנחישות טבועה) לדכא עם הגרורות שלה את המדינה האסלאמית בעיראק ולדכא את הסונים בסוריה תוך טיהור אתני. בו זמנית הכורדים היו הכוח העיקרי נגד המדינה האסלאמית בצפון עיראק וצפון סוריה, שם אלו נלחמו אחד בשני על שדות הגז והנפט של המקום. ב2017 הכורדים פתחו בתנופת כיבושים דרומה כשעד תחילת 2018 הם יגיעו לגבול עיראק סוריה ויהפכו את נהר הפרת לגבול שלהם עם משטר אסד שמצדו ב2016-2017 ייצא למערכה גדולה מזרחה למיגור המדינה האסלאמית. המדינה האסלאמית בשעה זו ככוח צבאי גדול הובסה(למרות שרק בתחילת 2019 כל מובלעת שלה תמוגר סופית מזרחה לפרת) ארה"ב תתמוך ביצירת ארגון גג למיליציות והפלגים הפוליטיים של הערבים והכורדים במזרח סוריה תחת השם "הכוחות הדמוקרטיים של סוריה". ובפברואר 2018 גיחה אווירית אמריקאית באזור העשיר בנפט בשם דיר א-זור תחסל בין 100 ל200 לוחמים רוסים שינסו לפרוץ מזרחה לנהר הפרת. הגבול נקבע המדינה האסלאמית הובסה ואיראן התחזקה. ארה"ב החזיקה בתחילת 2019 כ5,200 חיילים בעיראק ועוד כ2,000 חיילים בסוריה לא כולל שכירי חרב. היא תחווה רק מספר עשרות הרוגים באותן שנים בגלל מעורבות קרקעית מאוד מוגבלת כשעיקר המעורבות תהייה אווירית. היא לא רצתה להיות נוכחת בקרקע ולכן נתנה את כל העבודה שקשורה בהקזת דם לכורדים או לצבא סוריה החופשי עם הטלת חסות על פלג שלו במובלעת אל טנף שם היא עדיין מקיימת נוכחות צבאית. ב18 בדצמבר 2017 טראמפ יישא נאום הפוך לנאום הפיבוט של אובמה. בו הוא למעשה מעכב את הנסיגה מהמזרח התיכון ומתנה את הנסיגה הזאת בתבוסת המדינה האסלאמית ועצירת ההתפשטות של איראן תוך זניחת כל רעיון לדמוקרטיזציה של האזור. הנאום הזה היה חשוב מאוד לכורדים, לישראל, ולמדינות המפרץ כשארה"ב הכניסה את משטר אסד וכל ניסיון של שיקום סוריה תחת סנקציות מה שמקשה על החדרת כסף למדינה לצורך שיקום. אבל בו זמנית טראמפ מצהיר השכם וערב על רצונו לעזוב את המזרח התיכון. זה היה חלק גדול ממסע הבחירות שלו(זה לצד שורה של הצהרות בדלניות) כשבמרץ 2018 הוא הכריז על נסיגה מהירה ביותר ובדצמבר 2018 הכריז שוב פעם על נסיגה מהירה ביותר בסוריה תוך צמצום מידי של הכוחות האמריקאים בעיראק מ14,000 ל7,000[45] אבל אותה נסיגה לא קרתה כשהוא מנסה בעצמו לעצור

את איראן במרחב ואת חיזוק משטר אסד. באפריל 2017 ושוב פעם באפריל 2018 הוא תקף ופגע בבסיסים של משטר אסד, בעיקר בסיסים אוויריים. אבל לא בצורה מכרעת וזאת מתוך אי רצון להתערב במלחמה. לפי הצהרה שלו בתחילת 2019 סוריה היא פשוט "דם וחול". מעבר לכך ההחלטה שלו להטיל סנקציות על איראן ולחנוק אותה כלכלית עד כדי כניעתה מחייבת הישארות של כוחות אמריקאים בסוריה ועיראק אחרת הגשר היבשתי האיראני, כלומר החיבור הישיר שלה למזרח הים התיכון דרך עיראק סוריה ולבנון, ייוצר מידית כשלכורדים אין ברירה אלא לחבור אליהם. מעבר לכך לארה"ב יש אינטרס במזרח התיכון, זה לא קשור לנפט ואספקת אנרגיה אבל כן אינטרס עסקי. מייק פומפאו, מזכיר המדינה האמריקאי, התנה לאיראן 12 דרישות במאי 2018 שאם תמלא אותן הסנקציות מעליה יוסרו(בין היתר וויתור על פרויקט הגרעין ונסיגת כוחות מלאה מהמזרח התיכון) הוא מנסה ליצור קואליציה ערבית שתכלול את מצרים ומדינות המפרץ וזו תשלח כוחות קרקעיים למזרח סוריה וצפון עיראק להגנה על הכורדים מפני טורקיה ותמנע מאיראן ליצור גשר יבשתי. אלו מסרבות לכך בתוקף בשל חוסר אינטרס ופשוט אי לאומיות. ארה"ב בשעה זו רוצה לשמור על המקום מרוסן ללא התקפה ישירה של איראן על המפרץ הפרסי כשבמאי 2019 המתיחות בינה לבין ארה"ב עלתה מדרגה עד כדי חילופי מהלומות ואיום במלחמה מצד ארה"ב נגד איראן. סעודיה והמפרץ הן בעלות חשיבות לאינטרס האמריקאי אבל לא הביטחוני אלא העסקי. סעודיה נראה הופכת להיות מספקית נפט לפרה חולבת שאת הכסף שלה אפשר לקחת.

לעשות עסקים עם המפרץ

כמו עם שאר החלקים של אירו-אסיה גם במפרץ הפרסי הירידה של האינטרס האמריקאי הביטחוני לא אומרת בהכרח ירידה באינטרס האמריקאי העסקי. יש כמה נושאים בהם האמריקאים יוכלו לעסוק במזרח התיכון כדי להרוויח והם חופפים לתחומי העניין האמריקאים בשאר העולם:

-מדינות המפרץ הן עדיין מדינות עשירות ביותר. למרות הירידה במחירי הנפט וחוסר צפי לעלייתם חזרה למעל 100 דולר(אלא אם כן יש מלחמה קשה במפרץ שגורמת למחסור בהם) יש להן יתרות מט"ח גדולות. יתרות המט"ח של סעודיה הצטמצמו ממעל ל700 מיליארד דולר ביולי 2014 לפחות מ500 מיליארד דולר בתחילת 2019[46]. מדובר בסכום כסף גדול שיכול לאפשר לה להיות קניינית או מקור להשקעות לשחקניות גדולות. באפריל 2016 יורש העצר הסעודי הצעיר

והשאפתן מוחמד בן סלמאן, בן ה32, הכריז על כוונתו לשנות את כלכלת סעודיה מכלכלת דלקים לכלכלה מוטת השקעות ובעלת שוק מקומי נרחב עם תעשיות מגוונות. לשם כך הוא הזמין מדינות וחברות רבות בעולם להשקיע במדינה. בעשור שלפני 2014 סעודיה ערכה מגוון השקעות ברחבי העולם, בחברות חקלאיות, חברות חדשות, מועדוני ספורט ועוד כדי לשמור על תיק השקעות עולמי נרחב. אותן השקעות היו אמורות להיות כמו קופת חיסכון למקרה צרה ועכשיו מקרה הצרה הגיע כשמחירי הנפט צנחו ולה אין את אותה האפשרות להמשיך להשקיע בחברות שונות בעולם. כנ"ל לגבי מדינות אחרות במפרץ שפעלו באותה צורה וחסרות את אותן הכנסות ממכירות נפט. יש לה אוכלוסייה צעירה גדולה שיכולה להיות אוכלוסייה צרכנית והיא מבקשת מדינות וחברות בעולם להשקיע בה לרווחתן ורווחתה. היא הכריזה על מעל ל80 מיזמים שונים, כמו בין היתר בניית עיר חדשה "ניאום" שעל מצרי טיראן. חברות כמו גוגל קלאוד, ג'יי פי מורגן, פורד, אובר, ואחרות רוצות להשקיע בה. אך זה ידרוש ממנה שינויים מרחיקי לכת בתוכה. היא תצטרך לבצע קיצוץ נרחב בסובסידיות, במענקים הממשלתיים לשבטים השונים, בדיור המוגן, בשימוש בצבא כמקור תעסוקה, במשרות ציבוריות חסרות תועלת וכו'. היא תצטרך גם לתת לנשים לצאת לשוק העבודה ולרכוש השכלה כולל שינוי שיטת הלימוד בה מדתית לאקדמית. אלו לא מקובלים על הממסד הדתי הוהאבי שלה שלא מעוניין בשום שינוי וחידוש. וזה גם מאוד לא מקובל על שבטים רבים שתמכו בבית סעוד למען השוחד בדמות תקציבים ועבודות קלות ורווחיות. אבל עדיין היא תצטרך לבצע התאמות אילו היא רוצה באמת לשנות את הכלכלה שלה.

לחברות אמריקאיות יש מה להרוויח מכך, מעבר להשקעות הן יכולות לכרות את המחצבים שלה ולבנות בה כורים גרעיניים. בנובמבר 2018 מוחמד בן סלמאן הניח את אבן הפינה לבניית הכור הגרעיני הראשון במדינה. המטרה היא ליצור חשמל ולהפחית את השימוש שלה בנפט שיוכל להיות מנותב לייצוא(וגם כדי להרתיע את איראן). איחוד האמירויות הערביות כבר החלה בבניית כורים גרעיניים. אחד מהם נבנה מאז 2012 וצפוי לייצר חשמל ב2020. סעודיה רוצה לבנות 16 כורים גרעיניים עד 2040 כשתאגידים רוסיים, סיניים, צרפתיים, אמריקאים וקוריאניים מתחרים על השוק שלה ועל התשלום לאותה בנייה. היא יכולה גם להסתמך על פקיסטאן שלה יש יכולות גרעיניות אבל פרויקט מהסוג הזה נועד גם למשוך את ארה"ב או את רוסיה להטיל עליה חסות. אם חברות אמריקאיות באמת בונות בה בעלות של עשרות מיליארדי דולרים אז יש לוושינגטון אינטרס להגן עליה. כרגע זה נראה כי האמריקאים ייקחו את הפרויקט הזה או הקוריאנים שכבר החלו בבניית כורים אחרים במפרץ[47]. כדי

שכל זה יצליח סעודיה פשוט צריכה לשרוד כנ"ל לגבי מדינות אחרות במפרץ שיכולות לשלם לאמריקאים והחברות שלהם אם פשוט לא תותקפנה על ידי איראן. גם השוק הטורקי הוא בעל חשיבות לייצוא אמריקאי אך זה הולך ונסגר בתחרות בין המדינות.

-כאמור ייצוא נשק ותחרות על שווקים חשובה לאמריקאים. במאי 2017 טראמפ חתם על עסקת נשק עם סעודיה בשווי 350 מיליארד דולר ל10 שנים, מתוכם 110 מיליארד דולר ישולמו במידי. כבר אובמה קידם עסקה כזאת איתם בהיקף של 115 מיליארד דולר אך זו נעצרה בגלל התקפות חוזרות ונשנות של הסעודים בתימן נגד אזרחים שיעים באמצעות נשק אמריקאי. חברות נשק כמו לוקהיד מרטין, בואינג, רייתון וחברות אחרות כמו אקסון מובייל, דאו כימיקלים, ג'ייקובס, ועוד רבות אחרות שהן בעלות לובי בוושינגטון היו חלק מאותה עסקה. נשק רב אמור להגיע לסעודיה כמו מערכות נ"מ, ראדרים, טילים, טנקי אברהמס, מטוסים, פריגטות, מסוקי תובלה ועוד. סעודיה תתחזק ותהווה משקל נגד לאיראן בעוד האמריקאים עוזבים ומרוויחים. לא רק הצבא הסעודי גם זה של מצרים, ישראל, ומדינות המפרץ הם יעד למכירות כאלו. גם פה טורקיה מערימה עליה קשיים ברצון שלה לרכוש נשקים על פי הקו הצבאי הטורקי ולא האמריקאי כשזו אמורה לרכוש ממנה טילי פטריוט ומטוסים מסוג אף-35. מעבר למכירת נשק חברות אבטחה אמריקאיות יכולות להיות פעילות במזרח התיכון בשמירה על אישים או אימון צבאות או הגנה על תפוקת דלקים.

-המפרץ יישאר אחד ממקורות הפקת הדלקים הגדולים בעולם. חברות מסורתיות אמריקאיות עדיין תרצנה לקחת בו חלק. למרות שהשוק האמריקאי יסתמך יותר ויותר על נפט מפצלים אלו עוד יכולות להניב רווחים מייצוא נפט סעודי או מעיראק או מכווית כולל ממסחר בגז הנוזלי של קטאר. רק שפה החשיבות היא כבר עסקית ולא ביטחונית. באפריל 2019 טראמפ הכיר בגנרל ח'ליפה ח'פתר, אשר שולט במזרח לוב ופתח בהתקפה נגד ממשל טריפולי במערבה במטרה לכבוש את המדינה ולהכפיפה תחתיו, כשליט של המדינה ובירך אותו על חתירה לשלום לחימה בטרור ושמירה על שדות הנפט והגז של המדינה. ח'פתר הפך להיות הכוח הדומיננטי במדינה כשכל השחקניות העולמיות כבר מכירות בו על פני ממשל טריפולי. לוב מחזיקה בעתודות עצומות של גז ונפט שהחברות המסורתיות תוכלנה להפיק לאחר סוג של דחיקה מצפון אמריקה על ידי חברות הפצלים. עם השנים ככל שארה"ב תייצא יותר ויותר גז נוזלי ונפט היא כנראה תמצא את עצמה מתחרה ממש בקטאר ומדינות המפרץ

על שווקים בעולם[48].

- -לישראל יש לובי חזק בוושינגטון. התמיכה הבלתי מסויגת של טראמפ בישראל, התמיכה הלא ראליסטית של ארה"ב דווקא בישראל לאורך העשורים, באה בזכות יהדות ארה"ב ואיפא"ק שדחפו לכיוון של מדיניות פרו-ישראלית שלא תמיד הייתה טובה לאמריקאים וכן היו לה חלופות אחרות. יהדות ארה"ב תמשיך להתקיים בעשור הבא וזה שלאחריו להיות כוח פוליטי, תקשורתי, עסקי, ואלקטורלי, זאת יחד עם האוכלוסייה האוונגליסטית הגדולה שמעריצה את ישראל. מה שיכול לשמור על לכל הפחות מדיניות של תמיכה בישראל ושיתוף פעולה ביטחוני איתה. באוקטובר 2018 ממשל טראמפ אישר סיוע ביטחוני בגובה של 38 מיליארד דולר לעשר שנים לישראל[49], כש500 מיליון דולר לשנה נועדו כדי לפתח מערך טילים לצה"ל. התקפות של איראן או כל איום אחר על ישראל יכול להביא לסיוע אמריקאי בזכות הלובי החזק שלה.

-המזרח התיכון סובל מבצורת קשה ביותר ומחסור הולך וגדל במזון. זאת לצד המשך הצמיחה באוכלוסייה תדרוש ייבוא רב יותר. ארה"ב היא יצרנית המזון הגדולה בעולם ותוכל למכור למדינות כמו מצרים או סעודיה את כל המזון שתצטרכנה.

בדומה לשאר האזורים של אירו-אסיה אותם אינטרסים לא צריכים מעורבות צבאית ישירה כדי להיות ממומשים. איראן היא האיום הגדול ביותר על סעודיה ומדינות המפרץ ומספיק נושאת מטוסים אמריקאית אחת כדי לשמור על המפרץ הפרסי פתוח, ומספיק גיחה אווירית אחת כדי לשתק את הייצוא האיראני דרך נמל בנדר עבאס ובכך לשתק את הכלכלה שלה. סנקציות על איראן, סנקציות על טורקיה עם מכסים עליה, איום בסנקציות על מדינות אירופה אם תתערבנה לטובת איראן או חברות מערביות תחלטנה לסחור עם אסד, אלו מספיקים כדי לשמור את המזרח התיכון על אש קטנה ללא סחרור למלחמה קשה במפרץ הפרסי. זה לא אומר שהמזרח התיכון לא חווה מלחמות עם מעורבות חלקית כזאת, הוא כן ומלחמות קשות ביותר מאז 2011, אבל זה מספיק כדי להביא לכך שסעודיה ומדינות המפרץ תישארנה קיימות ותוכלנה לשלם לארה"ב אחרי שהן מייצאות את הנפט שלהן דרך מצרי הורמוז. ארה"ב לא צריכה במצב כזה לשלוח כוחות גדולים כמו לעיראק ואפגניסטאן ולא צריכה להסתכן במות חייליה או פגיעה בדעת הקהל של פוליטיקאי כזה או אחר, מידי פעם איום בסנקציות או ירי טיל טומהוק ישמור על המקום מרוסן עם מלחמות "קטנות" אבל שמירה על

זרימת רווחים.

ב2018 פורסם כי ארה"ב מוציאה 81 מיליארד דולר בשנה להגנה על נתיבי המסחר הימיים שמשמשים ספציפית את הובלת הנפט בעולם[50]. אף אזרח אמריקאי, כל שכן פוליטיקאי אמריקאי, לא ירצה שמדינתו תמשיך להגן על המזרח התיכון. טראמפ לוחץ על אופ"ק לקבל את התכתיב האמריקאי ועל המדינות שלהן להגדיל את תפוקת הנפט למען מחיר נמוך יותר לחבית. הוא רוצה לראות את הארגון הזה מתפרק ובמובן מסוים מצליח(עם הפרישה של קטאר ממנו). יחד עם המעורבות הצבאית החלקית שלה היא מחזקת את ישראל. השיתוף הפעולה הצבאי שלה איתה והתמיכה שלה בברית הים תיכונית בין ישראל לקפריסין ויוון יחד עם הגיבוי בסנקציות על איראן הופכת את ישראל לשחקן מפתח גדול יותר בלבנט כשחיל האוויר הישראלי מתקיף פעם אחר פעם בסוריה עם איומים להתקפות בעיראק. בפברואר 2019 התקיימה פסגה מדינית בוורשה פולין לחיזוק בעלות הברית האמריקאיות במזרח אירופה ומזרח הים התיכון נגד רוסיה ואיראן. מדינות המפרץ גם הן היו חלק מכך ומתקרבות לישראל מסיבות ראליסטיות ברורות. הן נדרשות על ידי הממשל האמריקאי לשלוח חיילים בעצמן לסוריה כשממשל זה חותר להוציא את חייליו מהמזרח התיכון מהר ככל האפשר.

דוקטרינת טראמפ? כלומר תשלמו ותקבלו הגנה? אפשר להגיד. ההצהרה של טראמפ ביולי 2017 למדינות אירופה והעולם כי ארה"ב לא תשתמש באנרגיה כנשק היא רק הצהרה ואם אין סיבה ביטחונית ויש סיבה עסקית דברים יכולים להראות אחרת לגמרי והמדינות שהסתמכו על ארה"ב במזרח התיכון צריכות למצוא דרך אחרת לפעול בשנים הבאות, לשלם זו דרך אחת להילחם היא דרך נוספת. אבל קודם כל הן צריכות להבין מאין יגיעו להן מים.

בצורת ורעב

המושגים בצורת או רעב "בקנה מיד תנכ"י" נועדו לתאר מצב שבו אוכלוסייה שלמה סובלת חרפת רעב כתוצאה מפגעי טבע. בצורת קשה, ארבה, או כל דבר שמזכיר תנועה המונית של בני אדם מפחד מפני איתני הטבע ורצון לברוח למקום שבו יש מזון ומים. בצורות כאלו קרו פעמים רבות בעשורים האחרונים באפריקה והועלו בתקשורת המערבית והעולמית בכלל כפגעי טבע איומים שדומים לאירועי התנ"ך. האו"ם, ארגוני זכויות אדם, וארגונים הומניטריים התנדבו לשלוח כמויות גדולות של מזון ומים(לרוב חיטה ודגנים) כדי לעצור את התפשטות הרעב והמגפות. למרות שזה לא נפוץ לחשוב על זה אבל מאות אלפי בני אדם נהרגים בכל עשור באפריקה כתוצאה מפגעי טבע כאלו, בין אם התפשטות המדבור עם התייבשות בארות או התייבשות שדות חקלאיים או התייבשות שדות מרעה לבקר. מה שגורם מעבר למוות עצמו לנדידת שבטים ואוכלוסיות שונות בתוך מדינות היבשת אחת אל השנייה. דברים כאלו כרגע קורים בעיקר במדינות של הסהרה: סודאן, ניז'ר, מאלי, אתיופיה ואחרות. מחסור במים יכול להגיע בגלל תופעת טבע חד פעמית שגורמת להרס בחברות חקלאיות שבטיות שמתבססות על חקלאות בעל(כלומר על גשמים ללא מערכת השקיה או שמירת מים מתוחכמת) או שהוא יכול להיות תופעה איטית והדרגתית שמתפתחת שנה אחרי שנה ולאט לאט מכרסמת באוכלוסייה. מדינות המזרח התיכון, ואלו של "הסהר הפורה" ארצות בין הנהרות או מסופוטמיה שהיו בעבר ערש האנושות ומרכזים לייצור תבואה הן חלק מאותו תהליך איטי והדרגתי.

מחסור במים יכול להיגרם כתוצאה משימוש ביתי ותעשייתי לא נכון במים ומקורות המים של המדינה. צינורות פגומים שנוזלים מהם מים ואלו שבתוכם מזדהמים. שימוש לא נכון במים בחקלאות עם שימוש מוגזם בהם או שמירת מים במקומות שמזהמים אותם. זיהום המים על ידי זריקת אשפה לנהרות, השלכת פסולת תעשייתית לנהרות ואגמים, כביסה בתוך הנהרות והנחלים, גנבת מים ממקורות ציבוריים ואחסנתם לפרטיים, ובניית סכרים בין מדינות שעוצרים זרימת מים של נהר במדינה אחת וזה לא ממשיך או ממשיך בצורה מצומצמת בנהר במדינה השכנה. מעבר לכך נהרות לא חייבים להיעצר לחלוטין בזרימתם בין מדינות מפני שירידה מסוימת במפלס מי הנהר גורמת להתייבשות שלו כתוצאה מחום השמש או פשוט עלייה במליחות והזיהום בו. וכמובן שיש גם את הבצורת. בצורת של שנה אחת או שנתיים יכולה להיות מתוקנת בתוך כמה שנים של גשמים טובים אם המקורות ותשתיות המים לא

נהרסו, אבל כשההרס כבר נגרם אז התיקון קשה פי כמה. ימת ארל הייתה אחת הגדולות בעולם בתחילת המאה ה-20 וסיפקה מים לאוכלוסייתה הגדולה של מרכז אסיה. אבל בניית סכרים בשנים הראשונות של ברה"מ בתחילת הנהרות שהיו למקורות האגם לטובת הפניית מים להשקיית שדות כותנה גרמה להתייבשותו. היום האגם כמעט יבש ולא רק זאת אלא ייבושו גרם לשינוי פני הסביבה המקומית ולהתפשטות מדבור בטורקמניסטן. דבר דומה קורה עתה בסוריה ועיראק ומקומות אחרים במזה"ת.

המזרח התיכון חווה על פי נאס"א את הבצורת הקשה ביותר ב900 השנים האחרונות[51]. הבצורת הזאת החלה בשנת 1998 עם האטה משמעותית בכמות הגשמים. היא מכה בלבנט, כלומר ישראל, ירדן, לבנון, סוריה, קפריסין, חלקים מטורקיה וחלקים מעיראק. התמעטות הגשמים הזאת הגיעה יד ביד עם תהליכי מדבור קשים ברחבי המזרח התיכון. ככל שהגשם פוחת והשימוש בקרקע גובר כך הקרקע מאבדת מהמינרלים שלה ונהיית מלוחה ורכה מידי ולכן הופכת להיות מדבר. החולות הנודדים פוגעים באדמות השכנות והתהליך מזין את עצמו בשילוב חוסר או מיעוט הגשמים. הבצורת והמדבור חמורים במיוחד בחצי האי ערב, כשעומאן מאבדת מקורות שתייה. גם ישראל, ירדן, סוריה, עיראק וכל צפון אפריקה להוציא מרוקו נפגעות ממנו. המדבור הזה פוגע ברמה מסוימת גם בטורקיה, איראן, ולבנון אך ברמה חלקית בזכות ההרריות של אותן מדינות[52]. למעשה רמת הלחץ באותן מדינות היא הגבוה בעולם, אפילו בהשוואה למדינות מסוימות בסהרה. כל מדינות המזרח התיכון חוות לחץ מדבור ונסיגת מים ברמה של 70% ויותר כשחצי האי ערב ירדן וישראל ברמה של 80% ויותר[53].

למעשה סוריה חוותה אפשר להגיד את הבצורת הזאת ברמה הקשה ביותר. בשנים שלפני פרוץ מלחמת האזרחים מאות אלפי חקלאים נטשו את אדמותיהם והחוות שלהם לערים הגדולות. העיר דרעא שבדרום המדינה(בה פרצה מלחמת האזרחים) התמלאה בחקלאים מובטלים שנאלצו לנטוש את מטעי הזיתים שלהם בגלל יבול נמוך כתוצאה ממיעוט גשמים. חבל הבשן, אחד הפורים על פי התנ"ך, איבד עתה את פוריותו. דבר דומה קרה בשאר סוריה, כשהערים דמשק, חלב, חומס, חמה, אידליב ואחרות התמלאו בפליטי טבע. גם לאורך נהר הפרת עם הערים דיר א–אזור, אבו-כמאל, ואל מיידין, הגיעו אותם פליטי טבע והפכו להיות ראשוני המפגינים ולאחר מכן הלוחמים של המהפכה. במצרים המוני חקלאים הגיעו לערים בחיפוש אחרי עבודה. גם מצרים חווה תהליך איבוד מסיבי של מים ברמה מסוכנת ביותר יחד עם מדבור, רק שאצלה הבעיה הייתה

התפוצצות אוכלוסין ומיעוט החלקות החקלאיות או המים הראויים לשתייה בגלל זיהום ניכר של חלקים מהנילוס.

ישנם שני סוגים של מחסור במים. האחד הוא מחסור כלכלי, שבו דווקא יש מים במדינה אבל אין תשתיות כדי לנצל אותם. כך למשל בקונגו, המדינה שקרויה על שם הנהר האדיר שלה אבל לכפרים במרחק כמה קילומטרים ממנו אין מים ונדרשים לצעוד לשם קבלת המים לכפר והמשפחה שלהם. ויש מחסור במים כי פשוט אין מספיק מים לשתייה במדינה.

מעבר לבצורת יש סיבה נוספת לאיבוד מים במדינה גם ללא בצורת קשה או בצורת בכלל והיא צמיחה מהירה של האוכלוסייה. יותר בני אדם משמעותו צורך גדול יותר במים וניצול של המים הקיימים. הניצול הגובר הזה מגביר את התחרות על המים הקיימים מגביר את הבזבוז שלהם ואת המליחות שלהם. למעשה הערכה אחת מצביעה על כך שבין 2017 ל2030 הדרישה למים בעולם תגדל ב40%. למרות הירידה בילודה ברחבי העולם ובמזרח התיכון בפרט האוכלוסייה עדיין גדולה ועדיין גדלה בקצב רציני. בדרום מערב אסיה[54] הצפי שהאוכלוסייה תצמח מ279 מיליון בני אדם בשנת 2020 ל321 מיליון ב2030 ומשם ל360 מיליון בשנת 2040. אוכלוסיית טורקיה מ82 מיליון ב2020 ל90 מיליון בשנת 2035 מה שכמובן יגביר את הדרישה שלה למים (זאת בלי לקחת בחשבון עלייה בתוחלת החיים וברמת החיים שגם מגבירה את השימוש במים) טורקיה פשוט תצטרך עוד מהמים של הפרת והחידקל שזורמים לעיראק בעוד אוכלוסיית עיראק תצמח מ38 מיליון תושבים היום ל54 מיליון עד 2030[55]. זאת לפי קצב הילודה ותוחלת החיים הנוכחית. הצמיחה המהירה הזאת באוכלוסייה יחד עם תהליכי איבוד המים(מכל הסיבות שצוינו) מביאים לפיחות במים המתחדשים לנפש בשנה. כלומר מים שנוצרים במדינה באופן טבעי בין אם על ידי גשמים, נהרות, מקורות וכו' בחלוקתם לאדם בממוצע. הממוצע העולמי של מים מתחדשים לאדם נכון ל2014 היה 5,920 מ"ק. בארה"ב הוא היה 8,900, בצרפת 3,000, וברוסיה כ30,000. כמויות עצומות של מים. במזרח התיכון הוא היה נמוך ביותר. והלך וירד עם השנים:

אספקת המים המתחדשת לאדם במזרח התיכון				
מדינה	2002	2007	2012	2014
טורקיה	3,484	3,261	3,044	2,946
איראן	1,890	1,783	1,680	1,637
סעודיה	109	95	82	77
עיראק	1,411	1,239	1,073	1,005
סוריה	417	363	349	371
עומאן	599	525	404	353
ירדן	128	110	85	77
ישראל	114	104	94	91
לבנון	1,362	1,174	976	856
קטאר	86	47	26	23
בחריין	5	3	3	2
האמירויות	42	24	16	16
מ"ק מעוקב של מים מתחדשים בשנה בממוצע לאדם				

[56]

הנתונים האלו של הבנק העולמי הם לא פחות מאשר קטסטרופה מתקרבת לחלק מהמדינות במזרח התיכון. פחות מ1,000 מ"ק מים לאדם נחשבים למחסור במים פחות מ500 נחשבים למחסור חמור. לטורקיה שיושבת על ההרים יש מים בשפע, לאיראן יש עדיין כמות מספקת מעל למשבר אבל יחד עם בעיות זיהום מים. לכל מדינות המפרץ הפרסי יש מחסור חמור ביותר במים עד כדי סכנת התייבשות. לעיראק שיושבת על הפרת והחידקל עם החיבור שלהם לשאט אל ערב יש מספיק מים בקושי, אבל בניית סכרים בטורקיה ומדבור שמה אותה בסכנה חמורה. סוריה חוותה "שיפור" בין 2012 ל2014 אבל השיפור המדומה הזה הגיע בגלל פיחות האוכלוסייה כתוצאה ממלחמת האזרחים ומיליונים שעזבו את המדינה. ישראל וירדן גם חוות משבר אבל למזלה של ישראל היא הצליחה לבצע פריצת דרך מהפכנית מבחינת התפלת מי ים וכרגע הצילה את עצמה.

אבל שאר מדינות המרחב הן לא ישראל או חלק ממדינות המפרץ העשירות בדלקים שיכלו ליצור לעצמן התפלה. אותן מדינות ממשיכות לסבול ממחסור במים עם תחרות גוברת על מעט המים שנותרו. אותם מים הם לא רק מקור שתייה והתקיימות אנושית, הם מקור לחקלאות ותעסוקה נרחבת לאוכלוסייה ולמעשה הכלכלות המקומיות. ובשביל עיראק ומצרים הם גם מקור לגאווה ואחדות לאומית. לאט ובהדרגה גוברת התחרות על המים המתמעטים של המזרח התיכון לאור הבצורת המתמשכת.

בניית סכרים

אז מה אפשר לעשות אם נגמרים לך המים? אם יש לך את האפשרות אז לפחות לגנוב אותם, כלומר לבנות סכרים ולעצור את זרימת מי הנהרות. אותה עצירה היא לא פחות מאשר מלחמה ממשמשת ובאה בין אתיופיה ומצרים. הנילוס הוא מקור החיים העיקרי של המצרים לאורך כל ההיסטוריה שלהם, הוא משמש אותם לשתייה, לחקלאות(שהיא עדיין מקור תעסוקה גדולה במדינה), לגאווה וזהות לאומית, ואף לייצור חשמל. כל המבנה של המדינה, פריסת האוכלוסייה שלה, היא בהתאם למיקום הנהר. מצרים היא למעשה מדבר אחד ענק. קילומטר וחצי מזרחה ומערבה לנהר, שחוצה אותה בדיוק במרכזה, יש חולות ומחסור רציני במים. המים של הנילוס מתחילים בשני מקורות עיקריים. האחד הוא אגם ויקטוריה והנילוס הלבן שבאוגנדה והשני הוא בנילוס הכחול שברמה האתיופית. שניהם עוברים בסודאן ונפגשים בצפון סודאן על יד הבירה חרטום והופכים להיות נהר אחד. הנהר עובר מדרומה לצפונה של מצרים ויוצר את ההתיישבות של האוכלוסייה בה. בצפון הוא נגמר בדלתא של הנילוס ושם יש את הריכוז הגדול ביותר של תושביה. אבל שתי בעיות נוצרו למצרים לאורך השנים. האחת היא פיצוץ אוכלוסין. האוכלוסייה כל כך גדלה שתושבים רבים חווים צמצום בנגישות שלהם למים. האוכלוסייה החקלאית של המדינה נהנתה(כשהיא הייתה קטנה יותר) מקרקעות רבות לאורך הנהר ולמעשה שטחים רבים לידו גם בערים מה שאפשר השקיה נרחבת של שדות החיטה והכותנה שלה. אבל כשהיא גדלה פתאום עוד ועוד חקלאים מצאו את עצמם עם חלקה קטנה יותר או ללא חלקה כלל ונאלצו להגר לעיר שם הצפיפות הביאה במהרה לזיהום ניכר של המים עם זריקת שפכים חזרה לנהר, זיהום הנהר על ידי חלחול רעלים, או פשוט שימוש לא נכון במים. מראות של הרי אשפה שטים על הנילוס על יד הערים הגדולות הוא נפוץ ביותר.

הבעיה השנייה היא ההתחזקות של המדינות באגן הנילוס. בתחילת המאה ה-20 כשמזרח אפריקה הייתה תחת שלטון אירופאי ישיר ואתיופיה הייתה חלשה מידי כדי לקבוע מדיניות ברמה היבשתית, מי הנהר חולקו כך שלמצרים הייתה את הזכות על מרב המים ואת הזכות לאסור או להגביל כל פעילות של המדינות במקורותיו על הגבלת הזרימה שלו. אבל לאורך השנים, ככל שמצרים נחלשה, הן התחזקו, והאירופאים כבר לא היו חלק מהמשחק, וגם האוכלוסייה שלהן צמחה מהר יותר כך הן העלו דרישות נוקבות יותר לקבל חלוקה גדולה יותר של מי הנילוס ולעצור את זרימתו. אתיופיה היא הראשית בכך. ב2011 היא התחילה לבנות את סכר הרנסנס. סכר זה יטה חלק ממי נהר הנילוס ליצירת אגם מלאכותי גדול בצפון המדינה שישמש את החקלאים המקומיים שלה להגדלת ייצור המזון, ליצירת ברכות דגים, וליצירת חשמל.

הנילוס הכחול שמתחיל ברמה האתיופית אחראי ל85% ממי הנילוס שמגיעים בסופו של דבר למצרים. היא התחילה דווקא ב2011 בגלל ההפיכה במצרים והמשבר במדינה וראתה בכך הזדמנות. הבנייה וסגירת הנהר נדחית כל הזמן בגלל מחלוקות עם מצרים וסודאן וכרגע צפויה להיגמר ב2020. אתיופיה בסופו של דבר לא תוותר על אותה בנייה כי גם אצלה האוכלוסייה צומחת בקצב מהיר. אוכלוסיית מצרים צפויה לצמוח מפחות מ100 מיליון היום ל151 מיליון עד 2050. אוכלוסיית אתיופיה מ104 מיליון היום ל138 מיליון ב2030. דרום סודאן מ14 ל18 מיליון עד 2030 ואוגנדה מ45 מיליון ל61 מיליון עד 2030[57]. אלו בעיות שדורשות פתרונות מיידים כבר עכשיו למרות שהן מגמות. השיחות בין אדיס אבבה לחרטום וקהיר לא מניבות בינתיים פתרון אבל לכולן ברור כי משבר מחכה מעבר לפינה. אתיופיה לא תוותר על בניית הסכר ושמירת המים אצלה שכן לה יש היסטוריה ארוכה של בצורות. רק ב2011-2012 היא חוותה רעב וצמא המוניים כחלק מבצורת קשה בכל מזרח אפריקה עם הערכות ל-50-260 אלף הרוגים. ולמצרים זו יכולה להיות בעיה גדולה יותר על סף רעב בקנה מידה תנכ"י ממש. מבחינתה המצב הזה דומה למלחמה גרעינית כשכל האוכלוסייה עלולה להיכחד.

לא רק אתיופיה, גם סוריה בנתה סכר. בין 1968-1973 נבנה סכר טבקה בצפון סוריה על נהר הפרת. הסכר נבנה באזור אסטרטגי ויצר את אגם אסד. בזכותו היא יכלה להפנות מים רבים יותר להשקיית שדות החיטה והשדות החקלאיים שלה בצפון המדינה. כל הרצועה הצפונית של סוריה על גבול טורקיה היא אסם החיטה של המדינה. אבל לעיראק היה מדובר באיום רציני שהגביל את כמות המים שלה. ב1974 כמות המים שזרמה דרומה צומצמה משמעותית וזו איימה על סוריה במלחמה, לבסוף הן הגיעו לפשרה וסוריה ויתרה על סגירת זרימת מי הנהר. במלחמת האזרחים הסורית הסכר נפל לידי המדינה האסלאמית ולאחר מכן הוא נפל לידי שליטת הכורדים שכרגע מחזיקים בו. אלו יוכלו(במידה ותהייה להם חסות מעצמתית) להשתמש בו נגד עיראק או להגדיל את כמות המים שלהם בצפון המדינה.

טורקיה היא המרכזית בבניית סכרים. עם כל כך הרבה הרים וודיות היא פשוט חייבת לבנות סכרים כדי לייצר חשמל. למעשה 22.4% מכלל ייצור החשמל שלה הוא על ידי סכרים והטיית נהרות[58] היא בנתה מאות סכרים בעשרות השנים האחרונות שהשתמשו בנהרות שזרמו לים האגאי, הים השחור, כאלו שיצרו מקורות לנהרות שנשפכו לים הכספי, לים התיכון, וגם כאלו שהשתמשו במקורות הפרת והחידקל. הפרת והחידקל הם מקור המים העיקרי של סוריה

ועיראק ועיקר המקורות שלהם הוא בטורקיה ומעט באיראן. בשנות ה-70 היא יצאה בפרויקט דרום מזרח אנטוליה שנועד לפתח את גבולה הדרומי. בניית סכרים במקום הייתה חלק מהפרויקט הזה והיא השאירה מים רבים יותר לחקלאים במקום כדי להגדיל את התפוקה שלהם. היא יצרה חשמל לערים הגדלות שלה במקום ופשוט פיתחה את הכלכלה שלה. באותו מחוז יש היום 20 סכרים, 12 נוספים בתהליך בנייה, ועוד 4 בתכנון. סכר אטאטורק הוא הגדול בהם ויוצר אגם מלאכותי ענק, הסכר נבנה בשנים 1983 עד 1995. סכר אטאטורק וסכרים אחרים גורמים למתיחות רבה בינה לבין סוריה ועיראק שמבינות כי טורקיה כבר היום מגבילה את כמות המים שלהם ומבינות עוד יותר כי אילו תרצה בכך בעתיד תוכל להשתמש בהם כנשק לעצירת זרימת המים דרומה והכנעת אותן מדינות לקבלת המדיניות הטורקית. וטורקיה לא תעצור את בניית הסכרים. היא מנסה להעביר את ייצור החשמל במדינה למבוסס גז(כמה שפחות מרוסיה),הידראולי על ידי סכרים, ובתחנות רוח. צמיחת האוכלוסייה שלה, הצורך בחשמל נוסף לרמת חיים וכלכלה גדולה יותר, והצורך במזון ולכן במים דוחפים אותה להמשיך בבניית הסכרים. מדינה כה הררית יכולה להרגיש מוגנת מפני התקפה קרקעית של שתי מדינות מדבריות ומישוריות מדרומה שנחותות מולה צבאית וכלכלית.

בין 1951 ל1966 התקיימה סדרה של קרבות בין ישראל לסוריה וירדן שנקראה "הקרב על המים". המטרה של המדינות הערביות הייתה להסיט את מקורות מי הכינרת ונהר הירדן: החצבני, בניאס, ודן, ולגרום לישראל מחסור רציני כולל שליטה גדולה יותר על מים לתועלתן. ישראל, שסובלת ממחסור רציני במים, לא יכלה להרשות לזה לקרות. אף צד לא רצה כי העימות הזה ידרדר למלחמה והוא כלל לחימת גרילה והתשה הדדית. ירי צלפים על דייגים, ירי על טרקטורים, פשיטות של הקומנדו הישראלי מעבר לגבול הסורי, פגיעה במתקני מים, פגיעה בכלים הנדסיים של ערבים, ועוד. ישראל בנתה בשנות ה-50 את אגם החולה ובנתה לאורך שנות ה-50 וה-60 את המוביל הארצי שהוביל מים מהכינרת לאורך דרום הגליל ומישור החוף עד לצפון הנגב. לישראל היה ברור כי המים האלו שייכים לה ולא לערבים. לבסוף הניצחון שלה במלחמת ששת הימים קבע סופית כי היא ניצחה בקרב על המים עתה כשרמת הגולן הייתה שייכת לה וגם יהודה ושומרון על מקורות המים שלהם אשר זורמים לבקעת הירדן ומישור החוף הישראלים.

הקרב הזה על המים נעשה עם אוכלוסייה קטנה בהרבה ובעשור הבא ככל

שהווקום האזורי יגדל בגלל מגמת הבדלנות האמריקאית, האוכלוסייה תצמח, והמדבור יימשך קרבות נוספים כאלו בין מיליציות ומדינות יכולים לחזור ברמת עצימות גבוה יותר.

אסם התבואה

יש משהו אירוני ביותר בצמצום התבואה והתלות בייבוא מזון של המזרח התיכון. ארם נהריים, כנען, ומצרים היו מרכזי תרבות יחד עם ערי מדינה נוספות בסוריה. הן היו מרכזי תרבות בגלל ייצור החיטה ושעורה יחד עם דגנים נוספים שיכלו להאכיל אוכלוסייה גדולה וליצור עירוניות. אבל עכשיו זה נגמר. חיטה היא מרכיב בסיסי בקיום האנושי. לא רק ברמה ההיסטורית אלא גם ברמה הגאו-פוליטית. חיטה היא מדד טוב לרמה החקלאית של המדינה. היא אחראית למרב סל המזון האנושי: לחם, מאפים, פיתות, ומוצרי מזון אחרים שמבוססים על חיטה ונחשבים למצרך מזון בסיסי. היא דורשת קרקע רחבה, מים מגשמים או הטיה מנהרות, דישון וטכנולוגיה חקלאית וכו'. בקרקע שאפשר לגדל חיטה אפשר גם לגדל גידולים אחרים ומחסור ביכולת הזאת או במרכיבים לייצור חיטה בשל מיעוטם או אוכלוסייה גדולה מידי גורם לתלות בייבוא מזון. מדינות המזרח התיכון הפכו מיצרניות מזון ליבואניות גדולות בגלל שילוב של הבצורת וצמיחה מהירה באוכלוסייה ועתה, כל מדינות המרחב, מלבד טורקיה,
הן יבואניות חיטה:

תפוקה וצריכת חיטה במזה"ת		
מדינה	תפוקה	צריכה
טורקיה	21,500	18,300
איראן	14,000	16,400
מצרים	8,800	20,400
אתיופיה	4,830	6,300
ישראל	72	1,950
ירדן	25	1,015
סוריה	2,200	4,100
עיראק	2,974	7,900
סעודיה	620	3,700
תימן	90	3,400
לבנון	130	1,700
סודאן	463	3,200
באלפי טון		

59

מצרים(מי שהייתה אסם התבואה של האימפריה הרומאית) היא עתה יבואנית החיטה הגדולה בעולם. כל מדינות האזור תלויות או בהשלמה קטנה או בייבוא מסיבי, בעיקר אלו של חצי האי ערב, ישראל, וירדן. האזורים שמועדים לפגיעה

על ידי מדבור בשנים הבאות הם האזורים שפשוט לא יוכלו להפיק עוד חיטה. אתיופיה תהייה חייבת עם צמיחת האוכלוסייה שלה להשיג עוד מים ממקורות הנילוס הכחול לייצור חיטה מה שכמובן יגיע על חשבון מצרים. מרכזי ייצור החיטה העיקריים של סוריה ועיראק נמצאים בגבולן הצפוני, היכן שהכורדים מרכזים את מרב כוחם ושליטתם לאחר הלחימה המוצלחת נגד המדינה האסלאמית ואלו אותם אזורים שטורקיה מתכננת בהם מבצע צבאי כנגד הכורדים. לעיראק יש גם מרכז גדול לייצור חיטה במרכזה, סביב אזור בגדד צפונה לשאט אל ערב, ולסוריה יש באזורי חומס ודרעא(הבשן) אך אזורים אלו מועדים למדבור בשנים הבאות. במקום מסוים קשה לחשוב על תופעה של רעב המוני בעולם העכשווי, המחשבה הראשונה שעולה היא כי המערב יתערב ויסייע במשלוחי מזון לעצירת הבעיה. אבל דבר כזה הוא אפשרי בהחלט.

מלחמת האזרחים בתימן, בשילוב הבצורת וצמיחת האוכלוסייה, הביאה לכך כי סעודיה הפציצה דרכים ומרכזי תשתיות בתימן היא הפציצה מרכזי אוכלוסייה ושדות חקלאיים כדי לפגוע בחות'ים ולגרום לאוכלוסייה השיעית בצפונה לדרוש את כניעתם לסעודיה. כתוצאה מכך מאז 2016 יש רעב המוני בתימן כשב2017 סעודיה יחד עם איחוד האמירויות הערביות מטילות מצור ימי ואווירי עליה שמקשה עליה לקבל מזון. 17 מיליון בני אדם, מתוכם 3.3 מיליון הם ילדים ונשים הרות, נמצאים בתת תזונה. באוקטובר 2018 האו"ם הזהיר כי 13 מיליון בני אדם נמצאים על סף תמותה מרעב. ארגון זכויות אדם מקומי הצהיר כי 85,000 ילדים מתו מרעב מאז 2016 וכ2,500 בני אדם מתו מכולרה, מחלה זיהומית שנגרמת כתוצאה מתנאי תברואה ירודים, עם עוד 500,000 שחולים במחלה על פי ארגון הבריאות העולמי. מלחמות האזרחים האלו(יחד עם דוגמאות מאפריקה של השנים האחרונות) הן עדות לכך שחוסר הימצאות של מעצמה חיצונית באזור עם המשך המלחמות והבצורת יכולה לגרום למשבר בקנה מידה תנכ"י. ארה"ב היא יצרנית החיטה הגדולה בעולם והיא יצואנית החיטה השנייה בגודלה בעולם. היא יכולה למלא את החסר למדינות באזור בשעת משבר, וגם רוסיה יכולה כשהיא עצמה היצואנית הגדולה בעולם של חיטה. אבל לא ארגוני זכויות אדם הם אלו שמגדלים חיטה אלא חברות פרטיות, אישים פרטיים, כשהמטרה היא מוטת רווחים. מי שרוצה לקבל חיטה, או כל מוצר חקלאי אחר, צריך לשלם על זה. וכשמחירי הנפט וגז עלולים לצנוח בשנים הבאות עם המשך גידול אוכלוסייה וצורך לרכוש עוד נשק בגלל תחרויות אזוריות קשה להבין מניין אלו תשגנה כסף לאותו תשלום. הפתרון לחלק ממדינות האזור הוא קבלת חסות למען

קבלת מזון. כלומר לקבל הלוואות גדולות שהדרך היחידה להחזיר אותן היא באמצעות השכרת בסיסים באותן מדינות, נמלים, הגבלת אישור טיסה ושייט של מדינה מתחרה למדינה המלווה וכו'. כלומר לקבל חסות מעצמתית. אבל אולי יש פתרון לבעיית המזון והמים לאותן מדינות, והפתרון האפשרי הזה נקרא התפלת מי ים.

התפלה

למעשה מדינה יכולה להקים תחנות לאורך חופיה על הים כדי לשאוב את מי הים ולהפוך אותם למים ראויים לשתייה, לצרכים ביתיים ותעשייתיים, ואף לחקלאות. לתהליך הזה קוראים התפלה והוא דורש רמה מקצועית גבוה ביותר עם הרבה מאוד חשמל, ישראל היא אחת המובילות בו.

לישראל הייתה בעיה רצינית של מחסור במים עוד מימי הציונות. המחסור בגשמים ונהרות גדולים יחד עם האתוס הציוני של הפיכת עם ישראל לעם עובד אדמה שנשען על חקלאות דרשו למצוא מקורות מים. גלי העלייה שלאחר קום המדינה הביאו להכפלת האוכלוסייה ושוב דרשו מציאת מקורות מים. בניית המוביל הארצי פתרה את הבעיה בטווח הקצר כשבשנים הבאות צמיחת האוכלוסייה והעלייה ברמת החיים גרמה לכך שאפילו מי המקורות והמים של יהודה ושומרון לא הספיקו לה. ב1997 (לאחר שמשנות ה-70 היא שיפרה את תהליך ההתפלה על ידי אוסמוזה הפוכה) הוקם מתקן ההתפלה הראשון באילת שסיפק לעיר את כל צרכיה. ב2008 לאור הבצורת המזרח תיכונית הקשה ישראל החליטה כי עד 2020 היא תתפיל 750 מיליון קו"ב מים בשנה. שהם למעשה כל הצריכה הביתית והעירונית שלה. ישראל הצליחה בכך אבל אותה צריכה היא פחות מחצי מהצריכה הכוללת כשהחקלאות דורשת מים רבים[60]. ישנם 5 מתקני התפלה לאורך ערי החוף שלה וב2018 היא התחילה לבנות את הגדול שבהם בשורק שאמור להתפיל 200 מיליון מ"ק בשנה. התהליך הזה שדורש שימוש נרחב בחשמל וכוח אדם מקצועי מתאים לישראל וזו מצליחה אף לסייע למדינות כמו הודו וקליפורניה בבעיות המחסור שלהן. למרות שמשימת העצמאות ביצירת מים עוד לא נגמרה, המצב הנוכחי מצביע על כיוון חיובי מאוד מבחינת ישראל, זאת בשונה משאר מדינות האזור[61].

סעודיה היא המתפילה הגדולה בעולם עם 27 מתקני התפלה. אך זה דורש ממנה שימוש גדול בדלקים כשרבע מכלל תפוקת הדלקים שלה מועברת

ליצירת חשמל לצורך התפלה. המצב הזה דומה בכל מדינות המפרץ: כוויית(שלה יש התפלה עוד משנות ה-50), בחריין, קטאר, איחוד האמירויות, ועומאן. חלקן מייצרות את רובו המוחלט של המים שלהן על ידי התפלה שכן המים הטבעיים שלהן פשוט לא מספיקים. הם כולן מפנות רווחים מייצוא הדלקים שלהן או את הדלקים עצמם להתפלה. המפרץ הפרסי נחשב לריכוז הגדול בעולם של מתקני התפלה. אבל מעל אלו עומד סימן שאלה כיצד הם יוכלו להתקיים ללא הנוכחות של ארה"ב במפרץ הפרסי ובמצב של מלחמה באיראן בשילוב של ירידת מחירי הדלקים או מחסור בדלקים אצלן כתוצאה מלחימה במפרץ.

מצרים נחשבת מאז 2005 למדינה בעלת מחסור במים(פחות מ1,000 מ"ק מים מתחדשים לנפש בשנה) כשהיא מתקרבת למחסור חריף עם פחות מ500. ההערכה לשימוש מים במצרים היא 55.5 מיליארד מ"ק מים בשנה וזה כבר פחות מהצורך שלה ב59 מיליארד בשנה. כשהנילוס הוא מקור ההסתכמות הבלבדי שלה עם זיהום ומיעוט ניכר כש85% מכלל המים הולכים לחקלאות שלה[62]. מצרים נואשת להתפלת מים כשיש לה כבר 58 תחנות התפלה פעילות והיא מתכננת לבנות 35 נוספות. אלו ביחד יכולות ליצור לה 1.8 מיליון מ"ק של מים ביום או 657 מיליון בשנה, כלומר כעשירית מהצרכים הנוכחיים שלה[63]. זה לא מספיק בלשון המעטה. עם המשך צמיחת האוכלוסייה וזיהום המים הנוכחי(שלא לדבר על סכר הרנסנס) היא חייבת להגדיל דרסטית את היקף ייצור המים שלה אחרת תחווה רעב וצמא המוניים. אבל התפלת מים דורשת כמויות עצומות של חשמל. למצרים יש מאגרי גז טבעי עצומים והיא מפנה אותם לייצור חשמל במקום לייצוא. למעשה למרות שיש לה יותר גז מישראל היא מייבאת ממנה בגלל הצרכים שלה וחוסר המקצועיות של האוכלוסייה. פתרון אפשרי למצרים הוא שינוי מוחלט של המבנה התעסוקתי שלה ואת העדיפות בחלוקת מים. כלומר לזנוח את החקלאות. זניחת החקלאות יכולה להפנות 85% מהמים לצרכים אחרים ובכך לפתור את הבעיה. רק שאת זה הרבה יותר קל להגיד מאשר לעשות. מצרים היא מדינה חקלאית, ואצלה כמו אצל מדינות אחרות במרחב חלק גדול מהאוכלוסייה עוסקים בחקלאות. שינוי שיטת התעסוקה, או אפילו ניסיון לעשות את זה, יכול לגרום למשברים פנימיים.

האוכלוסייה החקלאית

הממוצע העולמי של תעסוקה בחקלאות ב2018 הוא 28% לעומת 43% ב1991. אצל מדינות המזרח התיכון הייתה התקדמות בכיוון הזה אבל תוך

הישענות על ייבוא מזון מהאגן השחור[64] או מארה"ב כשהתשלום שלהן מבוסס על ייצוא דלקים או חסות מעצמתית של ארה"ב שהיו מוכנות לתת להן הלוואות כדי שאלו תמשכנה להיות יציבות. בעיות החקלאים היו גורם ראשוני להפיכה במצרים, למלחמת האזרחים בסוריה, ולאפשרות למלחמת אזרחים נוספת בעיראק עם משבר מים שהולך ומחריף גם אצלה[65]. גם היום אחוז המועסקים בחקלאות הוא גדול מידי כדי לא לקחת אותו בחשבון להתפתחויות של המזה"ת בעשור הבא:

אחוז החקלאים	
מדינה	אחוז
טורקיה	19.2
מצרים	24.86
סוריה	14.66
לבנון	12
ירדן	3.467
ישראל	0.985
עיראק	18.85
איראן	17.39
אתיופיה	66
סעודיה	4.87
עולמי	28.3
מכלל כוח העבודה	

לשם השוואה אחוז המועסקים בחקלאות בארה"ב הוא 1.42, בצרפת 2.6, וברוסיה הוא 5.83. ואלו יצרניות החיטה הגדולות בעולם. מה שמצביע על חוסר יעילות של משקי החקלאות במזרח התיכון לייצור מזון וכי היקף המועסקים הגדול שלהן הוא לא מדד לעצמאות תזונתית. הטבלה הזאת גם מצביעה על הצורך של אתיופיה וטורקיה לבנות סכרים, לא רק כדי לייצר מזון, אלא גם כדי לשמור על יציבות פנימית ותעסוקה רווחית לאוכלוסייה שלהן. איראן, עיראק, וסוריה שסובלות ממדבור וזיהום מים חייבות לפתור את הבעיות שלהן למען היציבות הפנימית. כשאצל מצרים, יבואנית החיטה הגדולה בעולם, מדובר בבעיה רצינית. מצרים מסבסדת את המזון של האוכלוסייה שלה כדי לשמור אותה מרוסנת. ב18-19 ביוני 1977 התקיימו בה "מהומות הלחם" בגלל רצון של משטר סאדאת להעלות את המיסים, להוריד את הסובסידיות, ולמעשה לפתוח את השוק שלה לתחרות כדי לקבל הלוואה מהבנק העולמי אל מול הצרכים הגדלים של המדינה שנמצאה בחובות קשים. ביומיים האלו 79 בני אדם נהרגו במהומות שכללו 1.5 מיליון אזרחים לאורך ערי המדינה, לסאדאת לא הייתה ברירה אלא לעצור את הליברליזציה הכלכלית שלה. המצרים פשוט לא היו

מוכנים לוותר על הסובסידיות שלהם בתחום המזון. למזלם מצרים הגיע להסכם שלום עם ישראל ועברה לטווח החסות האמריקאית ויכלה לקבל את הלוואה גם ללא שינוי המבנה הכלכלי. ללא חסות אמריקאית המצב שלהם לא יהיה טוב בכלל. ואם היא רוצה לשנות את מבנה התעסוקה שלה כדי לשמור על עוד מים היא תהייה חייבת לדחוף מיליוני חקלאים נוספים לערים, כלומר לקבל על עצמה עוד מיליוני מובטלים. המהומות וההפיכה של 2011 הגיעו בגלל אוכלוסייה צעירה גדולה ללא אופק תעסוקתי, בגלל בעיות מים, בגלל הסובסידיות, אבטל, והשחיתות של המדינה. הן הביאו את האחים המוסלמים לשלטון עד 2013 והפיכה הנגדית של א-סיסי ומצב זה שממשיך להתקיים הוא לא דבר חיובי עבור משטר א-סיסי שיהיה עכשיו בשלטון בכוח הזרוע עד 2030. זה רוצה לשמור את האחים המוסלמים חלשים ולכן מחויב לשמור על השיטה הקיימת. אבל השיטה הקיימת לא פותרת את בעיות המים של המדינה. לטורקיה בעיות המים והמזון של מצרים והמזרח התיכון הן הזדמנות.

המצרים הטורקים

מצרי הבוספורוס והדרדנלים, או המצרים הטורקים, אחראים לתנועת מרב המזון של המזרח התיכון מהאגן השחור. כרגע אותם מצרים פתוחים הודות להסדר של ברטון וודס, שוק חופשי עולמי, שארה"ב יצרה. המזרח התיכון יכול

להיות בטוח לעת עתה שיש לו אספקת חיטה ומזון:

יעדי ייבוא החיטה למזה"ת		
מדינה	האגן השחור	ארה"ב
ירדן	76	19.5
ישראל	43	4.7
עיראק	0	51
סוריה	100	0
איראן	93	0
סעודיה	0	4.7
אתיופיה	46	50
סודאן	2.1	77.7
תימן	51.1	14
מצרים	91	1.9
יעדי הייבוא העיקריים		

[67]

אבל עבור טורקיה, שתחת שלטונו של ארדואן והתחזקות האסלאם הפוליטי בה, השאיפה היא לשוב להיות מעצמה אזורית כחלק מהניאו-עות'מאניות. הידידות הזמנית של היום עם רוסיה היא לא דבר טבעי, ומדינות אלו חווה סדרה

ארוכה של מלחמות בעבר ומתיחות סמויה גם היום על מגוון מקומות: הבלקן, מרכז אסיה, הקווקז, אפריקה, וסוריה. הנוכחות הרוסית בסוריה באה להסיט את הכוח הטורקי מהים השחור ומהמעורבות שלה באוקראינה. טורקיה לא מרוצה מהנוכחות שלה בכלל וכרגע מוגבלת מפעולות נגדה בגלל התלות שלה בייבוא גז רוסי. בדצמבר 2015, לאחר הפלת המטוס הרוסי על ידי טורקיה והעלייה המפלס המתיחות ביניהן, טורקיה עצרה 27 ספינות רוסיות במצרים הטורקים ולא נתנה להן לעבור בטענה של אי עמידה בתנאים הביורוקרטיים של המצרים. אלו בסוף עברו אך זה מצביעה על המתיחות הברורה בין המדינות. רוסיה עצמה, ללא קשר למזרח התיכון, מתכוננת למערכה גדולה במזרח אירופה נגד הבלטיות, ממשל קייב, פולין ואולי רומניה כשהיא רוצה לספח בחזרה את בלארוס. מצב כזה של מלחמה יכול לצאת לפועל בעשור הבא. מלחמה כזאת תהייה מקומית בעיקרה ולא עולמית ותכלול רק את מדינות מרכז-מזרח אירופה עם סיוע של בריטניה ללא צרפת או איטליה וספרד, נגד רוסיה. היא תרתק את מרב המאמץ הרוסי במזרח אירופה[68] כשלארה"ב לא יהיה איום ביטחוני אבל מקור רווחים ענק כתוצאה ממכירות נשק וגז נוזלי. הצלחה רוסית יכולה להוות איום לטורקיה בטווח הרחוק וסביר להניח כי היא לא תצפה בו מהצד ללא מענה. שיתוף הפעולה הנוכחי שלהן בנוגע לסוריה והרצון לחלוקתה עם הרצון של טורקיה בגז הרוסי(או יותר נכון המרכז אסיאתי שעובר דרך רוסיה וגרורות שלה) מגביל כרגע את המתיחות ביניהן. אבל ברגע שארה"ב עוזבת ורוסיה עסוקה במזרח אירופה לה זו הזדמנות אדירה לרכז את הכוח הימי שלה בים השחור ולשלוט ברמה גבוה יותר בתנועה של המצרים הטורקים. היא תוכל לבטל את התנועה של ספינות רוסיות במצרים או פשוט להטיל עליהן מס נוסף מה שמגביל את זרימת החיטה והמזון למזרח התיכון, זהו נשק עצמתי בשבילה.

הטבלה מראה בדיוק מי נפגעת מכך ביותר. סוריה, ירדן, מצרים, ואיראן[69]. סוריה של אסד בלאו הכי מקבלת את החיטה שלה מרוסיה כחלק משיתוף פעולה ביטחוני והחכרת נמל טרטוס לרוסים. מצרים גם תוכל להחכיר את נמלי אלכסנדריה ופורט סעיד לרוסים[70] ולתת להם זיכיונות גדולים יותר על הגז שלה. אבל טורקיה לא תקבל את זה. טורקיה כבר היום מאוימת מהנוכחות הרוסית מדרומה בסוריה ולא רוצה לראות אותה מגיע עד מצרים, כל שכן בשל השאיפות הטורקיות במזרח הים התיכון ובאפריקה היא חייבת להיות בעלת כוח במצרים. כשארה"ב לא במזרח התיכון ובמזרח אירופה יש מלחמה שמעסיקה את רוסיה אז לטורקיה יש הזדמנות גדולה להתערב במצרים. ארדואן מעולם לא הכיר במשטר א-סיסי ורואה בו משטר לא חוקי.

הוא תמך באחים המוסלמים שהיו קרובים אליו אידאולוגית והיה שיתוף פעולה בין המדינות("מפלגת הצדק והפיתוח" של ארדואן היא בעלת אידאולוגיה של האחים המוסלמים). הטלת מכסים כבדים על ייצוא מזון למצרים דרך המצרים הטורקיים או אפילו איסור על מסחר כזה דרכה יגרום למחסור מצד אחד או לכל הפחות להאמרת מחירי המזון במצרים, מה שבתורו יוביל לאי סדר אזרחי ואולי אפילו מלחמת אזרחים(שלא לדבר על אפשרות לרעב המוני). טורקיה תוכל לחתור בתוך האי סדר הזה ולהעלות את האחים המוסלמים בתמורה להעברת מזון אליה. היא תוכל לדרוש פטור ממכסים לחברות טורקיות שעוברות בתעלת סואץ, היא תוכל להציע מימון למצרים וסיוע בשיקום החקלאות שלה או עבודות בטורקיה אם האחים המוסלמים בשלטון, ואף תדרוש לקיים נוכחות צבאית טורקית במצרים כפי שהיא עושה עכשיו בסומליה וקטאר. בנוסף לאלו היא תוכל לדרוש שכל הגז המצרי יעבור לטיפולן של חברות האנרגיה הטורקיות. או במילים אחרות מצרים תיפול תחת החסות הטורקית ותהייה חלק מכלכלה קולוניאלית טורקית. בנוסף לכך לטורקיה יש את האפשרות להטיל חסות על בולגריה ורומניה שגם מאוימות על ידי רוסיה ולהגדיל את שיתוף הפעולה עם הונגריה במצב של מלחמה כזאת(גם זו מתנגדת לרוסיה יחד עם פולין). וללא אחדות אירופית או נאט"ו חלש יותר לטורקיה יש מנופי השפעה גדולים יותר בקרבן, ואלו כמובן הן יצרניות חיטה גדולות. טורקיה תומכת גם באוקראינה ורואה בסיפוח קרים מעשה לא חוקי, במצב כזה של לחימה במזרח אירופה היא תוכל להיות גם לסיוע לה בתמורה לחיטה האוקראינית. וזה חוזר אליה למנופי לחץ על מצרים, סודאן, תימן, ואף מדינות אפריקאיות כמו לוב, אתיופיה, ואלג'יריה(שהיא יצואנית גז נוזלי גדולה לטורקיה). אפשר להוסיף לאלו את השאיפות הטורקיות בצפון סוריה ועיראק. במקומות אלו מרוכזת אוכלוסייה כורדית גדולה וחמושה שטורקיה רואה בה מקור לטרור כורדי בתוכה. ארדואן מצהיר השכם וערב על נכונותו לצאת במערכה קרקעית נגדה כפי שעשה נגד הכורדים בעפרין בתחילת 2018 וגירש בין 150-300 אלף מהם דרומה לחלב שתחת שלטון אסד. כרגע החסות האמריקאית על כורדים והאיומים של טראמפ נגד טורקיה שאילו היא תפתח בהתקפה קרקעית נגד הכורדים(אלו בעלי ברית לאמריקאים בסוריה ועיראק) אז זו תפתח במלחמה כלכלית נגדה, בולמים התקפה כזאת. אבל הבלימה הזאת לא תימשך לנצח. ההתקפה המוצלחת של צבא עיראק ומיליציות טורקמניות נגד הכורדים של כירכוכ באוקטובר 2017 וזו של הטורקים נגד הכורדים בעפרין 2018 מראה בבירור עד כמה הם פגיעים להתקפות כאלו וגירוש המוני(בכירכוכ 100,000 כורדים

גורשו). ארדואן רוצה ליצור רצועת ביטחון דרומה נגד הכורדים ו-pkk שפעיל בטורקיה אבל אותה רצועת ביטחון היא למעשה בעלת שליטה על מקורות חיטה גדולים. 79% מכלל החיטה הסורית גדלה במחוזות חלב, אל חסקה, וא-ראקה שבצפון סוריה ו41% מהחיטה של עיראק גדלה במחוזות נינווה, סולימאנה, אירביל, דוהוק, וא-טאמין שבצפונה[71]. אלו נמצאים בדיוק בטווח ההתקפה הטורקית והדרישות שלה ליצירת רצועת ביטחון. התקפה כזאת ללא נוכחות אמריקאית שתגן על הכורדים(או רוסית-איראנית לצורך העניין) תגרום לגירוש של מאות אלפים מהם דרומה אם לא מיליונים. במזרח סוריה, "רוג'בה" לפיהם, חיים כ2.4 מיליון כורדים. גירוש שלהם או לפחות חלקם יהיה חלק מההתקפה הזאת. טורקיה תראה בכך הזדמנות ליישב לפחות חלק מ3.6 מיליון פליטים סונים שהגיעו אליה מסוריה בעקבות מלחמת האזרחים הסורית. כבר היום היא מיישבת פליטים כאלו במובלעת ג'רבלוס שהיא כבשה בסוריה מידי המדינה האסלאמית והכורדים ב2016-2017 והיא מיישבת סונים באידליב ועפרין, ממנה גרשה חלק גדול מהכורדים, היא מבצעת הסבה תעסוקתית לחלקם לצורך עבודות חקלאיות. ומקימה מפעלים ותעשיות אחרות שם בנוסף להכשרת חלק מהערבים הסונים תחת חסותה להיות שוטרים וחיילים בצבא סוריה החופשי. אין לה כוונה לעזוב את המקומות האלו והיא כן תרצה להשתמש בהם למקור תעסוקה ויצרנות חקלאית, גם לעצמה בטורקיה, גם למתיישבים שלה, וגם למכירת חיטה למדינות אחרות במרחב. ככל הנראה בהתקפה כזאת היא תמשיך דרומה עוד כמה עשרות קילומטרים ותכבוש את א-ראקה ואת סכר טבקה ובכך את אגם אסד. מה שיגביר את המים שלה בצפון סוריה וגם את מנוף הלחץ על עיראק ומשטר אסד. כל החלק הצפון מערבי של סוריה עד לחוף העלווי נסמך על האגם הזה לשתייה וחקלאות וזהו איום אדיר למשטרו. לישראל בניגוד לחלק גדול ממדינות האזור קל ליצור חלופות לייבוא מזון, זאת בנוסף להצלחה שלה בהתפלת מים. אומנם 43% מהמזון שלה כן מגיע מהאגן השחור אבל יש לה גם ייבוא משווייץ, הולנד, גרמניה, בריטניה ומדינות אחרות. היא מדינה עשירה שלא תלויה בשינויים של מחירי הדלקים בעולם עם כלכלת הייטק מפותחת מוטת השקעות. יש לה קשרים חזקים בוושינגטון ותוכל לייבא ממנה מזון או ממדינות באירופה כמו פולין שתהיינה צריכות את הגז שלה בשנים הבאות. ישראל גם הולכת ונהיית עצמאית אנרגטית בזכות תגליות הגז והנפט בשטחה הימי. ככה שהתרחיש הנורא הזה בעשור הבא למדינות המזרח התיכון לא תופס לגביה. איראן גם עלולה להיות בבעיה כזאת אך לה יש את הנגישות למרכז אסיה שגם על המקום הזה טורקיה תתחרה בה יחד עם

האפשרות שלה ליצור שטחים תחת חסותה הכלכלית והתזונתית. מי מפסיד מלבד שלושתן? כל האחרות שחייבות או לכבוש מים ושטחים ראויים לחקלאות או לגווע ברעב כשאין להן מקור הכנסה נוסף מלבד הדלקים איתו הן תוכלנה לייבא מזון ממדינות עשירות כמו ארה"ב וקנדה.

*

כשאומרים קללת המשאבים לרוב מתייחסים לכך שמדינה מבססת את הכלכלה שלה על חומר גלם או דלק אחד ובונה את כל הכלכלה שלה סביבם תוך יצירת משטר ריכוזי ומושחת שקל להיפגע על ידי התנודות הבין לאומיות. המזרח התיכון נמצא בבעיה הזאת, בעיקר מדינות המפרץ, והאחרות נמצאות במעין קללת משאבים. מצרים, סוריה, ירדן, והכורדים בנו את עצמם סביב נפט וסביב חקלאות או העסקה חקלאית עם תעשיות קטנות ומצומצמות אחרות. ועתה הן חוות את המכה שבאה בעקבות אותה קללה. מעבר לזה אפשר לקרוא למה שהן חוות עם המדבור, מיעוט המים, וחוסר המזון קללת משאבים במובן שהן מאבדות הכול בגלל שהן מאבדות את המזון והמים שלהן. טורקיה ואיראן(וישראל) לא שותפות לבעיה הזאת להן קל מאוד להטיל חסות על שאר המדינות בסביבה כדי להגיע לדומיננטיות מזרח תיכונית. האוכלוסיות של עיראק וסוריה הן חומר הגלם, אותן אוכלוסיות לא נדרשות למעצמות המקומיות והרחוקות. הן חומר גלם, הן מקור לאתניות חזקה נגד סונים או נגד שיעים, הן מקור לגיוס לצבא או למיליציות, והן מקור לחתרנות. מעבר לזה הן מפריעות. סוריה ועיראק וגם תימן נמצאות בדיוק באמצע הדרך למזרח הים התיכון או למפרץ הפרסי או האוכלוסייה המצרית לתעלת סואץ ואפריקה והים האדום. כלכלות שמבוססות על נפט וגז לא דורשות אוכלוסייה גדולה כדי להתעשר, להפך הן לא צריכות את האוכלוסייה הזאת. כמה מאות פועלים יכולים להפיק נפט משדות שונים וכמה מיליוני תושבים מסביב ידרשו להיות שותפים לתמלוגים למרות שהם לא חלק מההפקה. עיראק מחלקת סובסידיות לתושבים שלה כמו שאר המדינות במרחב על בסיס הרווחים למרות שהאוכלוסייה היא לא חלק מכך. ישראל היא כלכלה מתקדמת שבה האוכלוסייה היא חלק מההתפתחות הכלכלית עם רמת חינוך וטכנולוגיה גבוה, לא כך אצל שאר מדינות הסביבה. סעודיה מוכנה להכחיד את האוכלוסייה השיעית של צפון תימן ואפילו האוכלוסייה הסונית של מזרח תימן בחד'רמות כדי להשיג לעצמה מוצא לים ולבטל את האיום מדרומה. טורקיה מוכנה לתת לכורדים להיות מושמדים וכנ"ל לגבי העלווים כדי לממש את השאיפות שלה

דרומה. גם האוכלוסייה השיעית של דרום עיראק מיותרת מהבחינה הזאת. כשהיא בונה סכרים ברור לה שיש פחות מים למי שמדרומה, היא לא עיוורת לכך. איראן לא צריכה את הסונים של סוריה ועיראק ויחד עם העלווים מטהרת אותם אתנית מהמקום, אבל גם הערבים השיעים של דרום עיראק נמצאים תחת סכנה מוות בגלל צמא ורעב כשמפלס הפרת והחידקל יורד ותפקיד הנפט שלה בכלכלה העולמית יורד גם הוא. ישנה לאומנות ערבית בעיראק שלא רוצה בהגמוניה הדתית הפרסית. איראן עצמה גם חווה בעיה של מחסור במים ומחסור במזון וזה לא מין הנמנע שתעצור את יובלי החידקל שבתחומה מלהגיע לעיראק. האוכלוסייה גדולה מידי ומיותרת גם היא. טורקיה לא צריכה מצרים של 100 מיליון תושבים, מספיק 10 מיליון כדי לשלוט בה, בתעלת סואץ ובגז שלה עם שער לאפריקה והים האדום. אוכלוסיית העולם צמחה בקצב מואץ ב100 השנים האחרונות וזה יכל לקרות הודות להסדר של ברטון וודס והמלחמה הקרה, למרות שזה יכול להישמע אכזרי אבל המלחמה הקרה אחראית להצלחת האנושות ובלעדיה למה שארה"ב תסייע למזרח התיכון על רקע מהפכת פצלי השמן? המעצמות המקומיות הן בעלות אינטרסים שלא מתיישבים עם חומר הגלם המקומי, כלומר האוכלוסייה של המזרח התיכון. וכשאין חסות מעצמתית, כשאין כוח גדול שמגיע לסיוע מיליוני נרדפים על רקע פוליטי או אסונות טבע אז למראות של רעב המוני מבעד למרקעי המחשב והטלוויזיה כבר אין הרבה השפעה פוליטית.

המלכודת הסונית-שיעית

בשנת 656 נערך על יד בצרה קרב בין כוחותיו של עלי איבן טאליב לבין כוחותיו של מועאויה איבן סופיאן. עלי היה הח'ליף ה4 לאחר מוחמד ותקופה זו הייתה עדיין ראשית האסלאם. חסידיו של עלי האמינו כי הוא היה הראוי להוריש את מוחמד ראשון ולא רביעי ואילו מועאויה היה משבט אומיה, שבט חזק ששלט בעבר במכה ועתה היה שליט סוריה. הקרב נועד לקבוע מי ישלוט באימפריה המוסלמית החדשה. עאישה, אחת מנשותיו של מוחמד, תמכה בבית אומיה ובקרב רכבה על גמל תוך קריאות עידוד ללוחמים לבית אומיה. ועל כן הקרב גם נקרא "קרב הגמל". עלי ניצח.

אולם בית אומיה לא וויתרו. הם ראו בעצמם את הכוח של האימפריה המוסלמית והיו אחראים לרציחתו של הח'ליף הקודם, עות'מאן איבן עפאן. שנה לאחר מכן עלי שוב ינצח את מועאויה, הפעם בקרב צפין. האומיים ישלטו בסוריה כשבירתם דמשק ועלי לא יצליח להכניעם חזרה לריבונות מכה. הוא ימשיך בסדרת קרבות נגד מתנגדיו. למרות הדימוי של המסורת השיעית כי המוסלמים פשוט לא יכלו לקבל על עצמם את "השליט הראוי" הסיבה לחוסר היציבות בתקופתו הייתה כי השבטים הערבים שיצאו מחצי האי ערב קיבלו כוח גדול יותר במקומות החדשים שכבשו: פרס, עיראק, סוריה, מצרים, ומקומות אחרים שהיו עשירים במים ותוצרת חקלאית משובחת ומי ששלט בהם יכל לגייס מספיק הון כדי ליצור צבא חזק ולכן מערכת פוליטית חזקה. ההתעקשות של "ישרי הדרך" לשלוט דווקא דרך מכה באה לרעתם וזה היה רק טבעי כי הכוח ינוע למקומות אחרים. ב660 מועאויה יצליח לקבל את הלגיטימציה לכוח בקהיר ושנה לאחר מכן עלי יירצח. הירצחותו נחשבת לאחת מאבני היסוד של התאולוגיה השיעית.

9 שנים לאחר מכן בנו חסן נרצח(ככל הנראה הורעל) בידי האומיים כדי שיאזיד, בנו של מועאויה, ימשיך בשלטון. 11 שנים לאחר מכן, חוסיין איבן עלי בנו של עלי ייצא ממכה עם צבא מאמינים למסע מלחמה צפונה. מסעו יהיה מיתי ממש בתאולוגיה השיעית כשתושבי כופה שבעיראק יזמינו אותו להושיע אותם מידי בית אומיה שהוא עתה שליט האימפריה המוסלמית. חוסיין האמין כי הוא יורשו של מוחמד שנלחם בעריצות וזהו מסע מלחמה מקודש למען החרות. כשיגיע לעיראק יגלה כי תושבי כופה נטשו אותו ועברו לצד של בית אומיה ובקרב כרבלא צבאו יובס והוא ימות. ופה בית עלי ירד למחתרת עם נאמניו. הם יהיו לא לח'ליפים אלא לאימאמים וחסידיהם יפתחו עם השנים בידול דתי לבידול

הפוליטי הראשוני. קבוצות סופיות רבות תקבלנה על עצמן את ההערצה לעלי ופלגים שונים לאורך האימפריה המוסלמית גם כן. בית אומיה(שהיה סוני במהותו, על אף שזהות זו לא הייתה קיימת אז) ירד ב750 ויפנה את הדרך לבית עבאס. הבירה עברה מדמשק לבגדד, מכה פשוט לא הייתה במיקום כלכלי ומנהלי מספיק טוב כדי להוות בירה מעבר לדתית. אבל זה לא יהיה הסוף בשביל השיעים. המאה ה-9 וה-10 הייתה "המאה השיעית" שבה מספר שושלות שיעיות או פרו-שיעיות צברו כוח וטריטוריות ברחבי המזרח התיכון.
החזקה בהן הייתה השושלת הפאטימית.

הפאטימים שלטו במצרים, סוריה, החיג'אז, וצפון אפריקה בין 909 ל1171. זאת תוך שימוש בסדרת קרבות ומערכות פוליטיים שביססה להם קשת רחבה של תמיכה. שיעה הייתה דת המדינה של מצרים(דבר משונה מאוד לעומת הסוניות הבולטת במקום היום). אבל עקב לחצים חיצוניים: הצלבנים, ברברים בצפון אפריקה, ולבסוף האיובים הם קרסו והשיעים שבו לאפלה הפוליטית. בתורכיה היו ניסיונות של שיעים לצבור עצמה אך ללא הצלחה שכן השבטים התורכיים היו סונים אדוקים ונלחמו נגדם. במאות השנים הבאות הם חסרו את הכוח לחזור לשלטון עד שבשנת 1501 השאה איסמעיל הראשון בן ה-14 השתלט על תבריז ואזרבייג'ן וכפה במקום את השיעה כדת המדינה. הוא השתייך למסדר הסופי הצפווי, מסדר בן 400 שנים שתחילה היה בכלל סוני. הצפווים האמינו בשיעה והיו אדוקים באמונתם. איסמעיל ניהל סדרה של קרבות נגד התורכים ונגד ישויות אחרות במרחב וכבש את מזרח אנטוליה, דרום הקווקז, חלקים מעיראק, כל פרס ועד אפגניסטאן של היום. שיעה הייתה הדת המחייבת ומי שלא קיבל אותה הסתכן בעונש מוות. הוא הזמין חכמים שיעים מבחריין ולבנון כדי לחנך את ההמונים ועתה שיעה, שהייתה בעלת הבדלים דתיים מועטים ובעיקרה פוליטית, הייתה זרם דתי נפרד לכל דבר. העות'מאנים המוסלמים והאיראנים השיעים(בשעה זו האימפריה הצפווית) יתנגשו בשדה הקרב מספר פעמים.

והאביה

סעודיה של היום היא לא ממלכה חדשה אלא היא סעודיה השלישית. והשורשים שלה נעוצים בחצי האי ערב של המאה ה-18 ובתנועה הדתית של מוחמד איבן עבד אל והאב.

והאב חי בין השנים 1703 ל1792. הוא היה תלמיד אדוק של האסלאם עוד מילדותו וטיפח סגפנות עם בוז כלפי כל מודרנה אפשרית, הוא הסית נגד הערצה לקדושים מוסלמיים, אפילו הערצה למוחמד וכי כל הערצה צריכה להיות רק כלפיי האל המוסלמי. ב1740 הוא חזר לכפר הולדתו בנג'ד לאחר לימודים

בעיראק והחל לגבש עדת מעריצים ותומכים עם חסות של ראש שבט מקומי. הוא הוביל רפורמות דתיות שכללו הרס כל דבר שהזכיר אלילות או הערצת קדושים והחזיר את עונש המוות לניאוף, את הסקילה. הוא וחסידיו הרסו מקומות עלייה לרגל שלא היו מכה עצמה, בהם את הקבר של מוחמד. ב1744 הוא גורש מכפרו בשל אותה קיצוניות וחבר לראש השבט הסעודי, מוחמד בן סעוד. סעוד העריץ את והאב והשניים כרתו ברית נישואין על ידי חיתון בתו של ואהב ובנו של סעוד. יחדיו הם יצאו למסע לחימה וטיהור דתי של חצי האי ערב. בשנים הראשונות רק אזור דיריה במרכז חצי האי היה בשלטונם כשוהאב מנסה לגייס תמיכה מחכמי ההלכה האסלאמיים וסעוד לכבוש כפר אחרי כפר. השניים כפו את התורה הדתית שלהם שכללה אפילו איסור על שימוש בקפה וטבק וחזרה לאורח החיים הפוריטני של המאה ה-7.

עד 1816 הסעודים יכבשו את כל השטח שהוא היום סעודיה, קטאר, איחוד האמירויות, וחלק מעומאן. שיעים וכל מי שלא קיבל את תורם היה כופר שדינו מוות ואכן שיעים סבלו בתקופתם. ב1801 הם יפשטו על כרבלא שבעיראק, יהרסו מסגד שיעי חשוב ויחסלו 5,000 שיעים. הם יכבשו את מכה ומדינה מידי העות'מאנים, אלו שלטו בחרמיין מאז 1517 וזה יהיה להם למקור כוח ולגיטימציה דתית. העות'מאנים השיבו מלחמה. בין 1811 ל1818 תתנהל המלחמה העות'מאנית-סעודית או המלחמה הווהבאית כשהסעודים יובסו וממלכתם הראשונה תתפרק.

לאחר מכן שרידי השבט ניסו להשיב לעצמם את כוחם. בין 1824 ל1891 תתקיים הממלכה הסעודית השנייה. ההיסטוריה שלה תהייה מלאה במלחמות בין שבטיות, היא לא תתקדם מעבר לנג'ד ומזרח חצי האי ערב ולא תעז שוב פעם לעמוד מול העות'מאנים. בסופו של דבר גם היא תתפרק בגלל חוסר יכולת לאחד את השבטים. שארית המשפחה תברח לכוויית. אבל שם אדם כריזמטי וצעיר בשם מוחמד עבד אל עזיז איבן אל סעוד בן ה-25 יאחד את שארית השבט ב1901 וייצא למסע מלחמה דרומה. עם 20 איש בלבד הוא יכבוש את ריאד ויתחיל לקבץ סביבו את השבטים של הנג'ד. בתוך 3 שנים הוא יכבוש את הנג'ד ובתוך מספר שנים נוספות את מזרח חצי האי ערב. במלחמת העולם הראשונה הוא ישתף פעולה עם הבריטים נגד העות'מאנים אבל גם נגד ההאשמים בעלי הברית של הבריטים והשריפים של מכה. תכניותיו לפלוש צפונה ולכבוש את ירדן, עיראק, וסוריה נגוזו בגלל חדירת הבריטים והצרפתים. ההאשמים גורשו צפונה וב1932 הוא יאחד את כל סעודיה של היום לממלכה אחת ויהיה למלך. הממלכה הזאת תהייה גם היא על טהרתה

הוהאבית כשמרכז הממלכה היא והאבית בעיקרה, מזרחה שיעית, ומערבה סונית. היום הממלכה יציבה ומאוחדת הודות לחסות האמריקאית וזרם ההכנסות הודות לנפט. העושר הכלכלי שלה מאפשר לה לשחד את השבטים הרבים בה והחסות האמריקאית מונעת התקפה ישירה עליה מכיוון איראן או טורקיה. היא מנהלת בעשור האחרון מלחמת שלוחים נגד איראן וספק כמה תוכל לשרוד ללא החסות האמריקאית. שתי הממלכות הסעודיות הקודמות נפלו בגלל לחץ מעצמתי וחוסר יציבות שבטית, אותן סיבות שיכולות להפיל את הממלכה הסעודית השלישית.

האחים המוסלמים

הוהאביות נשענת על מה שנקרא סלפיות, כלומר רצון לשוב לאורח החיים של האבות המייסדים של האסלאם במאה ה-7. אלו שוללים את אורח החיים המערבי ואת החידושים הלא רצויים שמשפיעים על אורח החיים האסלאמי ופוגעים בו. לא רק בסעודיה התפתחו השקפות סלפיות כאלו ששוללות את אורח החיים המערבי. אלו עלו בפקיסטאן, בהודו, בבנגלדש ואינדונזיה וכל מקום שהיה לו מגע עם האירופאים. במצרים דבר זה היה הבולט ביותר. ב1928 הקים חסן אל בנא בן ה-22 בעיר אסמעיליה שבמצרים את "אגודת האחים המוסלמים". תחילה זו הייתה אחת האגודות הדתיות מיני רבות במצרים שקראה לשיבה לאורח החיים המוסלמי, לצדקה, לאדיקות דתית וכו' וגם למאבק באימפריאליזם הבריטי. באותה תקופה בעקבות נפילת מחירי הכותנה בעולם כלכלת מצרים נפגעה ותנועות כאלו יכלו לפרוח. אבל זו הייתה שונה בשל הכריזמטיות הגדולה של אל בנא ובמלחמת העולם השנייה כבר היו לה 500,000 חברים במצרים עם שלוחות בכל רחבי המזרח התיכון. גרמניה תמכה באותה תנועה ואף שלחה לה כספים כדרך לחתור בבריטים במזרח התיכון והוא נעצר. הוא נרצח ב1949, ככל הנראה על ידי המשטרה החשאית של מצרים המלוכנית בגלל ההתנגדות שלו לבית המלוכה המצרי. היא הייתה שונה מהסלפיות של הסעודים בכך שלא שללה מהיסוד כל דבר שהוא מערבי. היא כן רצתה אורח חיים דתי אדוק וקבלת השריעה("האסלאם הוא הפתרון" זהו סיסמתה) אך כן קיבלה טכנולוגיה מערבית, מנהיגים התלבשו בחליפות ועניבות בניגוד ללבוש המדברי עם כיסויי הראש של הסלפים ועם אורח החיים הבדווי. הם כן אישרו דברים כמו שתיית קפה או חינוך לנשים וכן הלאה. המטרה שלהם לא הייתה מלוכנית, הם לא שאפו ליצור ממלכה גדולה אלא מדינת שריעה. מדינה שמערכת החינוך, הרווחה, הכלכלה, יחסי החוץ ועוד

תתבסס על השריעה. זה לא במקרה שהסניפים שלה במזרח התיכון הצליחו דווקא במקומות העירוניים, טורקיה, תוניסיה, אלג'יריה. ומקומות שבטיים יותר כמו עיראק היא לא הצליחה. אחד ההוגים המשפיעים ביותר שלה היה סייד קוטב, זה הצטרף אליו ב1951 והיה במהרה לראש התעמולה בו. ב1964 הוא פרסם את "המניפסט האסלאמי" כי בעולם יש מאבק בין הקפיטליזם לבין הקומוניזם אבל שתי אלו הן אידאולוגיות מערביות ולא מוסלמיות והמאבק של המוסלמים צריך להיות בעד האסלאם ודחיית תרבות המערב. הוא האמין כי על המדינה לכפות באורך הדרגתי את אורח החיים המוסלמי וכי הדת צריכה להתפתח בה מלמעלה ולגיטימציה של המנהיגים הייתה רמת הדתיות שלה, מה שהכעיס את נאצר והממשל המצרי. קוטב הוצא להורג ב1966 והוא משמש כשהשראה לאסלאמיסטים ברחבי העולם מאז. התנועה נרדפה על ידי כל המנהיגים במצרים עד 2011 וגם לאחר שתפסה את השלטון במדינה הצבא לא היה מוכן לקבל אותה לכן הפיל אותה ואת מורסי בהפיכה ב2013 תוך הרג מספר מאות אסלאמיסטים ברחובות.

האחים המוסלמים לא שואפים למלחמת דת בדומה לסלפים ולאיזה ג'יהאד המוני כנגד הכופרים תוך הרג השיעים, הם מקבלים את השיעים כמוסלמים בניגוד לוהאבים. והם כביכול "מתונים" יותר. אחד הדברים שעמדו במרכז הווייתם הפוליטית ואידאולוגית בעשורים האחרונים היה לחימה בקומוניזם שבה ראו אידאולוגיה אתאיסטית מרושעת אף יותר מהקפיטליזם. הם התנגדו לסוציאליזם והערביות(למרות שינקו ממנה) ושאפו למדינת שריעה גדולה. המאבק בקומוניזם היה אחת הסיבות לעליית האסלאמיזם בטורקיה בשנות ה-70, עשור שבו ברה"מ חתרה בה כדי לבסס את הקומוניזם במדינה. כחברה עירונית מתקדמת דווקא האידאולוגיה של האחים המוסלמים הכתה שורש בה. ארדואן ואנשי מפלגת הצדק והפיתוח הם לא יוצרי האסלאמיזם במדינה אלא הם תוצר שלו, רבים מהם גדלו והתחנכו על ברכי האסלאמיסטים במדינה של שנות ה-80. ואותה אידאולוגיה עומדת עתה נגד הוהאביות של סעודיה.

מלחמת האזרחים בלבנון

מעבר לפילוגים דתיים פנים אסלאמיים בין סונים לשיעים ובין סונים לסונים יש כמובן את הפילוג הדתי-אתני בין מוסלמים לנוצרים. המקום שבו דבר זה הוא הבולט ביותר טרם מלחמת האזרחים הסורית הוא לבנון.
בשל הטופוגרפיה הררית של לבנון היא תמיד הייתה מקום אליו מיעוטים יכלו לברוח ולהתחבא. לבנון הייתה חפה מזירות הקרבות הגדולים של המזרח

התיכון לאורך ההיסטוריה של המקום בגלל שלא נמצאת בנקודת מעבר חשובה(כמו ארץ ישראל המערבית) ובגלל ההרריות הקשה שלה. לכן היא יכלה לקבל גלי פליטים וקבוצות קטנות יותר יכלו להתחבא בה. זו לא תופעה ייחודית לה, זו תופעה של כל חברה הררית, בשל ההרריות גם קשה ליצור מבנה מאוחד ויציב עם שלטון ריכוזי ככה שכל מקום מפתח את המנהל שלו, לעיתים הצבא שלו, ולבסוף הזהות שלו. לבנון פשוט נשארה חברה מפורדת ועם הקהילה הנוצרית הגדולה במזרח התיכון לפי אחוזים במאה ה-20. מפקד האוכלוסין האחרון שלה היה ב1932 והוא הצביע על מעל ל50% נוצרים. מאז היא לא ביצעה מפקד אוכלוסין אך הערכות שונות מצביעות היום על פחות מ40% נוצרים כשהשיעים נהיים דומיננטיים יותר. המתח הזה היה קיים בה שנים וב1958 פרצה בה מלחמת אזרחים קצרה בין המחנה הנאצריסטי שהורכב בעיקר מסונים נגד המחנה הפרו-מערבי שהורכב בעיקר מנוצרים. הראשון זכה לסיוע של ברה"מ ומדינות ערב והשני של ישראל ארה"ב ואיראן, לא היו במלחמה הזאת יותר מכמה אלפי הרוגים.
בשנים הבאות המתח העדתי עלה. ריבוי טבעי גדל של שיעים, הגירת סונים רבים מישראל בעקבות מלחמת העצמאות של 1948 שהתיישבו בערי החוף שלה, ועזיבת נוצרים למערב. אלו גרמו לירידת חלקם היחסי של הנוצרים באוכלוסייה ופחד שלהם מפני איבוד הכוח. הפלגנות הנוצריות הלכו והתכוננו למצב של מלחמה. יחד עם זאת בין 1968 ל1982 התבססו מיליציות אש"ף בדרום לבנון, אלו זכו לנשק ותחמושת מצד ברה"מ, מצרים, וסוריה(שאף פעם לא באמת רצתה לוותר על לבנון "שנקרעה" ממנה). ההתחזקות של אש"ף באה על בסיס האוכלוסייה הסונית המקומית ועל בסיס המוני מחבלים שברחו מירדן ללבנון ב1970. אלו עלו בכוחם היחסי באוכלוסייה ושלטו למעשה בדרום לבנון וברצועת החוף שלה עד ביירות. הנוצרים חששו, ובצדק, מאיבוד כוחם. לבנון גם הייתה מחולקת עדתית, בין אם פוליטית עם משרות ששמורות על פי שיוך עדתי ואפילו צבאית כשיש גדודים לכל עדה. באפריל 1975 היו חילופי אש בין אש"ף לפלנגות בביירות. בתוך זמן קצר המדינה הידרדרה לטרור נרחב: צליפות, ירי על קהל, פיגועי תופת, התקפות על שכונות, מיקוש, הפצצות וכו'. מלחמת האזרחים יצאה לפועל. ישראל צפתה בה מהצד עם נכונות לסייע לנוצרים להשיג את השלטון ולהעביר את לבנון מהמחנה הערבי למחנה המערבי. במרץ 1978 ישראל יצאה למבצע ליטני לטיהור קיני אש"ף בדרום לבנון שלא הפסיקו לירות קטיושות על ישראל וביוני 1982 ישראל פתחה במבצע של"ג עם התקפה עד ביירות עצמה וגירוש אש"ף מלבנון לתוניסיה. הסונים הובסו אך השיעים עלו.

איראן שלחה סיוע מסיבי לאמל וחיזבאללה ששמו לעצמם את ישראל כמטרה. סוריה גם חדרה ללבנון והתנגשה בקרבות נגד ישראל, סוריה הייתה בשלב זה בצד האיראני. ישראל הידרדרה למלחמת התשה ארוכה עם רצועת ביטחון בדרום לבנון ונוכחות בה עד שנת 2000. באוקטובר 1990 סוריה פתחה בהתקפה על מזרח ביירות וכבשה אותה תוך הבסת שאריות ההתנגדות הנוצרית, היא עשתה זאת באישור ארה"ב שרצתה בסיום המלחמה והתקרבות סוריה לצדה לקראת המערכה נגד עיראק.

במלחמה זאת מתו לכל הפחות 100,000 בני אדם וכנראה 150,000 ויותר. עם מאות אלפי נפגעים ומאות אלפי פליטים שברחו למערב. והרס מוחלט של התשתיות בה. רעיונות הלאומיות הערבית נהרסו בה כליל(ושוב פעם בסוריה 21 שנים מאוחר יותר) כשהמתח העדתי קיים בה עד היום עם התחזקות השיעים במדינה, בצבא, וההתעצמות של חיזבאללה ששולט בחלקה הדרומי. זיכרון המלחמה כנראה מנע ממנה להידרדר למלחמת אזרחים נוספת לאחר פרוץ האביב הערבי, אך לא מנע מארגונים סונים והמדינה האסלאמית לבצע בה פיגועים נגד שיעים ולכבוש חלקים מצומצמים בצפון מזרחה.

המלחמה בתימן

המפה העדתית של תימן מחולקת בין הצפון מערב ההררי שבו יושבים שיעים-זידים לבין הדרום והמזרח המישורי יותר שמיושב על ידי סונים. כאמור תימן הייתה מחולקת בין הצפון המלוכני ואז רפובליקני שמקורב לערביות של נאצר ואילו הדרום שהיה מקורב לבריטניה וסעודיה. אבל התעוררות האסלאם הפוליטי שחווה המזרח התיכון השפיע גם עליה כשאיראן הבינה כי החות'ים של צפונה יכולים להוות משקל נגד לסעודיה ודרך לחדור לים האדום ומצרי באב אל מנדב.

ארגון החות'ים הוקם ב1994 בקרב האוכלוסייה הזיידית שלה. תחילה כארגון הסברה והתנדבות שחינך לשנאת סונים, סעודיה, יהודים, ארה"ב, ישראל ולמעשה כל מי שלא שיעי. ב2004 הם הפכו להיות אלימים ופתחו במלחמת גרילה הררית בעצימות נמוכה נגד הממשלה הסונית של תימן. עד 2015 היו בין 5,000 ל7,000 הרוגים. ב2011 כחלק מהאביב הערבי הרחב יותר גם בתימן יצאו המונים לרחובות להפגין בעד תעסוקה, שיפור המצב הכלכלי, שיפור התברואה והנגישות למים, ליברליזציה וכו' וגם אצלה זה הידרדר במהירות למרי אזרחי עד שבפברואר 2012 הודח הנשיא עלי עבדאללה סלח והוחלף על ידי עבד מנסור האדי. אך זה לא נגמר בחילופי שלטון. השבטים והעדות שלה החלו להילחם אלו באלו, אל קאעידה של חצי האי ערב פתח בגל של התקפות טרור נגד סונים ונגד שיעים. המדינה הידרדרה למלחמת אזרחים.

בתחילת 2014 החות'ים(שבשלב זה כבר נתמכו על ידי איראן בנשק ותחמושת) פתחו בהתקדמות דרומה מהקצה הצפון מערבי של תימן בו שלטו. בספטמבר הם כבשו את עיר הבירה צנעא ובאוקטובר את עיר הנמל החשובה במערב המדינה על הים האדום אל חודיידה. הייתה סכנה כי אלו יתקפו את עיר הנמל החשובה של הדרום ששימשה עתה כעיר הבירה עדן. אכן באפריל 2015 הם הטילו עליה מצור. זה היה נראה בשלב זה כי השיעים על סף ניצחון. במרץ 2015 פתחו סעודיה ומדינות המפרץ יחד עם מצרים, מרוקו, וסודאן, במבצע "סופה נחרצת" שהיה אווירי בעיקרו. הם הפציצו בצורה קשה מרכזים עירוניים מעבר למחנות צבא של החות'ים והפציצו מתקנים אזרחיים, תשתיות וכו'. הן הטילו על תימן מצור ימי ואווירי תוך סיוע בנשק ואימונים לסונים של המדינה והשתתפות פעילה בקרבות. לסעודיה הצטרפה בעיקר איחוד האמירויות הערביות כשסעודיה עצמה פלשה לצפון מערב לתימן ונלחמה קרקעית בחות'ים במקום וממשיכה בלחימה ללא יכולת הכרעה בשל טופוגרפיה הררית קשה(יש לה בין 1 ל3 אלפים הרוגים כולל אלפי הרוגים למדינות מפרץ אחרות שמשתתפות בקרבות בתימן). בזכות תמיכת מדינות המפרץ המצור מעל עדן הוסר, למרות שהחות'ים היו קרובים עוד מספר פעמים לעיר, הסונים החלו לאט לאט להתקדם צפונה. בין יוני לנובמבר 2018 הסונים ניהלו סדרת קרבות על עיר הנמל חודיידה עם מספר מאות הרוגים אולם ללא הכרעה, זו עדיין חצויה בין צפון שיעי לדרום סוני.

התוהו ובוהו במדינה הזאת ממשיך עם קרבות בלתי פוסקים ומובלעות בין פלגים שונים בין אם שבטיות או עדתיות. מספר ההרוגים במדינה מקרבות הוא כ90,000 עם מעל ל3 מיליון עקורים, מוות גדול מרעב וכולרה וסכנה להתפרצות רעב ומגפות המוניות. לא איראן ולא סעודיה לא מוכנות לוותר על המדינה הזאת. מבחינת כל אחת הצד השני יכול לגסוס למוות. מבחינת סעודיה כל הזיידים יכולים למות יחד עם אל קאעידה והשבטים שתומכים בו, ומבחינת איראן כל הסונים יכולים למות. רעב המוני או לא העיקר הניצחון. ארה"ב מבינה כי זה המצב ומנסה לצאת ממנו. בין הסנאט לטראמפ מתנהל מאבק של ממש בחודשים האחרונים כשהסנאט רוצה להפסיק כל תקצוב וכל מעורבות במלחמה הזאת ואילו טראמפ מטיל ווטו על נסיגה כזאת. וכל עוד הוא טראמפ מוביל מאבק נגד איראן על תימן פשוט אי אפשר לוותר.

המלחמה הסורית

זוהי למעשה המלחמה המרכזית של המזרח התיכון והיא מרכז המאבק הגאו-פוליטי על המזרח התיכון. מעצמה אזורית שתוכל לשלוט בה תוכל בצורה

עקיפה להגדיל את השפעתה על כל השאר. סוריה היא ישות מחולקת אתנית בין ערבים סונים, נוצרים, דרוזים, כורדים, ועלווים שהם עובדי אלילים המתרכזים בעיקר ברצועת החוף של המדינה . האידאולוגיה הערבית של מפלגת הבעת' ששלטה ועדיין שולטת בה מנסה ליצור ערביות מלאכותית שבה כל מי שדובר ערבית על ניביה השונים הוא בן עם ערבי אחד לא משנה מאיזו דת עדה או שבט. זוהי אידאולוגיה מלאכותית שכן בכל מדינה ערבית כזאת ישנה דיקטטורה חזקה שכופה את אותה אחדות. בסוריה העלווים(שהוכרו על ידי איראן בשנות ה-80 כזרם שיעי, ועדיין איראן מתייחסת אליהם בבוז)עובדי האלילים הם השולטים ומשפחת אסד מדכאת את כל השאר בכוח. ב1982 הייתה התקוממות סונית בעיר חמה שהתחילה בפעילות מחתרתית של האחים המוסלמים ובתגובה אסד האב הפעיל טבח המוני בעיר שבו היו עד כ40,000 הרוגים. סוריה פשוט לא יכלה לחיות בשלום עם עצמה. איראן מאז 1979 ראתה בה כלי להגיע למזרח הים התיכון ואל לבנון, ארה"ב ניסתה לחזר אחריה אך ללא הצלחה כשהיא תמיד הייתה בצד הסובייטי-רוסי, וטורקיה של ארדואן רצתה להפיל את משטר אסד. התפרצות מאבק אתני פנימי יכולה בקלות להוביל להתערבות מעצמתית בה.

ב15 במרץ החלו הפגנות בעיר דרעא שבדרומה. הפגנות אלו התפשטו במהרה לכל חלקי המדינה והיו חלק מהפגנות האביב הערבי על דמוקרטיה, חרות, תעסוקה לאוכלוסייה הצעירה, ובמקרה שלה גם על מים. עד אפריל אלו כבר התרחבו למאבק של ממש כשסונים נטבחו על ידי משטר אסד מה שהוביל לעריקות סונים מצבא סוריה. ביולי אותם עורקים כבר הקימו את צבא סורי החופשי(צס"ה). צס"ה היה מפולג לפלגים שונים על פי שיוך עירוני ושבטי כולל אידאולוגי. הוא זכה בהתחלה לתמיכה רבה מטורקיה, צרפת, קטאר, סעודיה, וארה"ב אבל לא יכל להוות גוף מאוחד. רבים מלוחמיו הקימו מאוחר יותר מיליציות סלפיות חדשות. ב2012 כבר היה ברור כי המדינה עברה למלחמת אזרחים עם מובלעות בדרעא, מזרח דמשק, על גבול לבנון, נהר הפרת ואידליב(המובלעות האלו החלו להופיע כבר בסוף 2011). משטר אסד היה במצוקה, נחיתות בכוח אדם ובנשק ואיראן שלחה לו נשק רב כולל טנקים, יועצים צבאיים, ולוחמים שיעים. בעוד רוסיה וסין נתנו לו גיבוי בין לאומי כדי למנוע מצרפת וארה"ב את הרוב הנחוץ באו"ם לתקוף ולהפיל אותו. חיזבאללה נכנס ללחימה פעילה

לצד כוחות אסד בעוד חמה, שהייתה מרכז הלחימה הסונית של הפלגים החילונים של צס"ה נהרסה עד הייסוד על ידי חיל האוויר האסדי, מרכזי הלחימה שלהם עברו לדמשק וחלב. ביולי-אוגוסט 2012 אסד כבר איבד את אידליב, עפרין, ג'רבלוס, מנביג' וחלב עצמה(העיר החשובה בצפון סוריה) הייתה תחת מצור. עד דצמבר הוא יאבד את כל החלק הדרומי של נהר הפרת מלבד דיר א-זור שהייתה תחת מצור. עיר זאת יושבת על צומת כבישים חשוב, כבישי 4 ו7, ומרכז של הפקת נפט וגז. עד מרץ 2013 למעשה כל החלק שממזרח לנהר הפרת מלבד מספר מובלעות קטנות נפל לידי הסונים בפברואר סכר טבקה נפל לידי הסונים. אסד למעשה נתן פקודה לחלק גדול מכוחותיו לסגת כדי להתמקד בלחימה על דמשק, החוף העלווי, חלב והעיר קוסייר האסטרטגית אותה הם כבשו בחזרה ב2013 בזכות שיתוף פעולה מצד חיזבאללה. ארה"ב לא התערבה באוגוסט-ספטמבר 2013 לאחר ההתקפה הכימית של אסד ורוסיה הגבירה את המעורבות שלה לצדו, התקפות כימיות נוספות הגיעו ללא סוף בלחימה הזאת בין אם שלו נגד סונים או להפך. המחנה הסוני הלך והתפרק. תאי אל קאעידה רבים שהיו פעילים בעיראק בשנים הקודמות עברו לתוך סוריה ותאים רבים אחרים קמו בסוריה. מיליציות סלפיות צברו תאוצה כשסונים נלחמו בסונים, ערים וכפרים עברו מצד לצד יחד עם נאמנויות. חוסר אחדות מוחלטת. הופעת המדינה האסלאמית ב2013 הייתה בעיה גם לצבא עיראק מטעם ממשלת בגדד השיעית וגם לשאר הפלגים של צס"ה והסלפים בסוריה. השנים 2013-2014 היו קשות ללבנון וחיזבאללה שכן הסונים ניסו לפרוץ מספר פעמים למדינה במטרה לעודד את האוכלוסייה הסונית שלה להתקומם ולהגיע לעיר הנמל הסונית החשובה טריפולי ממנה יוכלו לקבל אספקה חיצונית, אך הניסיונות האלו לא צלחו.

מ2013 הכורדים כבר היו כוח משמעותי בצפון סוריה בזכות נסיגות אסד. אלו היו מרוכזים במובלעות אתניות שלהם קודם לכן והמיליציה ypg כבר הייתה קיימת ופעילה נגד טורקיה משטחה. הופעת המדינה האסלאמית הביאה(בעיקר לאחר קרב קובאני ב2014 ותחילת מבצע נחישות טבועה) את ארה"ב ונאט"ו לתמוך בהם בהעברת נשק ותחמושת, גיבוי אווירי, אימונים, וחסות דיפלומטית. ה-ypg תאחד תחתיה מיליציות כורדיות וערביות סוניות אחרות כשבאוקטובר 2015 אלו ייקבלו את השם "הכוחות הדמוקרטים של סוריה" וחודשיים לאחר

מכן הם יקימו גוף פוליטי בשם "המועצה הדמוקרטית של סוריה" במטרה ליצור אוטונומיה כורדית-ערבית המגנה על מיעוטים במזרח סוריה בשם "רוג'בה". מלכתחילה הם יתקלו בבעיות אחדות רבות וחוסר רצון של ערבים לשלוט בהם תוך צורך בגביית מס קשה מחקלאים וסוחרים לאורך עפרין ועד א-ראקה מה שיגרום ל130,000 כורדים לנטוש אותם ולנוס לטורקיה. אך בינתיים כל עוד יש חסות אמריקאית נגד המדינה האסלאמית הם מסתדרים. בינואר 2014 המדינה האסלאמית כבשה שטחים גדולים ממזרח לנהר הפרת וביוני היא תפתח בהתקפה ותכבוש שטחים עצומים בעיראק וסוריה כולל את הערים החשובות א-ראקה ומוסול. אבו בכר אל בגדדי יכריז על עצמו באותו חודש במסגד הגדול של מוסול אמיר אל מואמינין וח'ליף שכל המוסלמים חייבים לתת לו שבועת אמונים. הדבר גרם לגל הלם ברחבי העולם, מוסלמים רבים העריצו אותו, מיליציות סלפיות ומיליציות מוסלמיות נתנו לו את שבועת "הביעה" זרם של מתנדבים יגיע ממדינות המערב, הוא יקים מדינת שריעה יהרוס עתיקות וכל מה שמזכיר עבודת אלילים, יכריז מלחמה על כל העולם, יכריז מלחמה על כל המדינות סביב, ויפתח בהוצאות המוניות להורג. פעולות אלו יחרצו את גורל מדינתו לאבדון מלכתחילה. באותו חודש המנהיג השיעי העליון של עיראק עלי סיסתאני הכריז כי כל תושבי המדינה חייבים להתגייס ולצאת ללחימה נגד המדינה האסלאמית מה שהוביל להקמת ההתקהלות העממית "אחשד א-שאבי" עשרות מיליציות שונות, רובן שיעיות(וגם סוניות, טורקמניות, ונוצריות) תקבלנה סיוע מאיראן. חלקן היו קיימות קודם לכן בלחימה נגד הכיבוש האמריקאי ועכשיו הן נלחמות במדינה האסלאמית. אלו יחד עם צבא עיראק יצאו בהתקפה צפונה. הפשמרגה, או הלוחמים הכורדים של עיראק זכו לסיוע אמריקאי בנשק ותחמושת רבים כולל אימונים צבאיים וחיפוי אווירי פתחו בהתקפה דרומה נגד המדינה האסלאמית בעיראק תוך לחימה על שדות נפט. הכורדים של רוג'בה גם פתחו בלחימה דרומה וחיל האוויר האמריקאי הפציץ את המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה. זאת לצד לחימה פעילה נגד מיליציות סוניות אחרות. היא פשוט לא יכלה לעמוד בהתקפה מכל הכיוונים. המדינה האסלאמית הייתה קרובה מספר פעמים לבגדד אך מעולם לא יכלה לפתוח בהתקפה על הבירה שבה חיו מיליוני שיעים. היא שלטה במדבריות עצומות עם שבטים שנתנו לה נאמנות אך לא על מרכזי ערים, גם השליטה שלה

על סכר טבקה לא הביאה לה יתרון.

במאי 2015 היא הגיעה לשיאה לאחר שכבשה את העיר תדמור במרכז סוריה על הדרך לדמשק. בשלב הזה המדינה האסלאמית הייתה כבר לסמל המלחמה ולא צס"ה. היא ערכה שורה של פיגועים במערב ובעיראק קודם לכן כדי לעורר מלחמה גדולה והצליחה. בספטמבר אסד כבר היה בשפל מדרגה הוא איבד לחלוטין את מזרח סוריה, בקושי שלט בכביש 5, והסונים הידפקו על דלתות החוף העלווי תוך מצור על חלב ומצור מתקרב על דמשק. אבל אז רוסיה נכנסה למערכה. חיל האוויר הרוסי התמקם בבסיס חמיימים ומשם פשוט הפציץ ללא רחם במדינה. ההפצצות הרוסיות השטיחו ערים שלמות במטרה ברורה של לגרום למיליוני תושבים לברוח. איראן בו זמנית שלחה אלפי לוחמים שיעים לצד כוחות אסד ואלו התמקדו בהתחלה בחלב. לאורך 2016 הם פתחו במספר התקפות עד ששחררו אותה ממצור. חלב הייתה חשובה בגלל הקרבה שלה למאגר טבקה ולמקורות מים וחקלאות, שליטה בה הייתה חשובה מההיבט הכלכלי והתזונתי לסוריה. ב2017 כוחות אסד בחיפוי חיל האוויר הרוסי פתחו בהסתערות גדולה מזרחה וכבשו ממנה שטחים נרחבים, כולל את העיר תדמור והסירו את המצור מעל דיר א-זור בספטמבר אותה שנה. הכוחות הדמוקרטיים של סוריה פתחו בהתקפה דרומה כשבמערכה של מרץ-מאי 2017 הם כבשו את סכר טבקה ובאוקטובר 2017 בירת המדינה האסלאמית א-ראקה נפלה לידיהם. בו זמנית ביולי 2017 צבא עיראק כבש את העיר מוסול.

בעקבות פיגועים של כורדים ושל המדינה האסלאמית בטורקיה וחשש של טורקיה כי הכורדים, שהיו בתנופת כיבושים, יצרו רצף טריטוריאלי בין מנביג' לעפרין וישלטו בכל גבולם הדרומי, טורקיה פתחה במבצע מגן הפרת. בין אוגוסט 2016 למרץ 2017 היא כבשה את השטח שהוא היום ג'רבלוס. בין ינואר למרץ 2018 היא כבשה את עפרין לאחר שזו איבדה את החסות האמריקאית וממנה גורשו לפחות 150,000 כורדים. אידליב הייתה לשטח חסות טורקית במיוחד בשיתוף פעולה עם המיליציה הסלפית החשובה ג'בהת אל נוסרה שהפכה להיות תחריר א-שאם בינואר 2017 עם הניתוק כביכול מאל קאעידה. בכל אופן במערכה הגדולה של 2016-2017 גם ארה"ב והכורדים השתתפו, ארה"ב תמכה בפלג של צס"ה עם התקפה במדבר הסורי ממרץ 2016 "מבצע אל טנף" שבו היא כבשה לעצמה

מובלעת בסוריה והקימה בו בסיס אמריקאי. המובלעת ישבה בדיוק על כביש 2 שמחבר בין בגדד לדמשק. הכורדים היו בעצמם בהסתערות דרומה בעוד כוחות אסד בהסתערות מזרחה כדי לכבוש את כל שדות הגז והנפט של מזרח נהר הפרת. הם הצליחו במשימה. בפברואר 2018 כוח רוסי-אסדי ינסה לחצות את נהר הפרת מזרחה כדי להשתלט על חלק מהשדות אך גיחה אווירית אמריקאית עצרה אותם תוך חיסול בין 100 ל200 לוחמי ואגנר רוסים.

עד ינואר 2018 המדינה האסלאמית ככוח צבאי תובס ועד תחילת 2019 היא תאבד את כל שטחיה הטריטוריאליים ותישאר ארגון טרור עם רשת תאים שמבצעים פיגועים ברחבי המדינה. הכורדים ברוג'בה צריכים להתמודד איתם ועם מיליציות ותסיסה ערבית שלא רוצים בשלטונם והחשש מפני נסיגה אמריקאית שלמעשה תגרום להתקפה טורקית מצפון והתפרקות המדינה החדשה שלהם. זאת לאחר שבאוקטובר 2017 צבא עיראק תקף בהצלחה את הכורדים במקום וכבש מהם את העיר כירכוכ וגרש 100,000 כורדים מבתיהם תוך פילוג כורדי פנימי בין נאמני שתי המשפחות הגדולות במקום. באפריל 2018 ארה"ב ביצעה התקפית חלקית נגד כוחות אסד לאחר שימוש בנשק כימי אך ההתקפה החלקית כבר הצביעה על חוסר נכונות להילחם לצד הערבים הסונים. במאי המובלעות של דומיאט, מזרח קלמון, וחומס\ראסטן נכנעו לכוחות אסד. בהתקפה גדולה על מזרח דמשק גם הרוט'ה נכבשה. במערכה גדולה בדרעא ביוני-יולי כל הגבול לאורך ישראל נכבש על ידי כוחות אסד כשישראל לא התערבה לצד הסונים למרות דיווחים על שיתוף פעולה קודם. באוגוסט התפרצו קרבות כבדים לאורך גבול אידליב שם היו קרוב ל100,000 לוחמים סונים ו3 מיליון פליטים סונים. טורקיה לא יכלה להרשות לעצמה את המלחמה הזאת ואת גל הפליטים ולכן התערבה במקום לטובתם. ב17 בספטמבר נחתם בינה לבין רוסיה הסכם אי לוחמה במקום אך בינואר 2019 תחריר א-שאם יכבשו את רוב אידליב ועד היום הלחימה במקום ממשיכה בעצימות גבוה. צס"ה שנאמן לטורקיה יחד עם חיילים טורקיה מתכוננים למערכה במנביג' ותוקפים ללא הרף באזור שנקרא תל ריפאת(שהבה על ידי הכורדים) מצפון לחלב. הלחימה ממשיכה יחד עם נוכחות טורקית באידליב ובצפון סוריה תוך אימונים של ערבים וניסיונות לשיקום כלכלי.

ועידות אסטנה וסוצ'י שמתקיימות מאז דצמבר 2016 בין טורקיה

לרוסיה ואיראן באות במקום ועידות השלום המערביות הקודמות שניסו להגיע לפשרה על סוריה. אלו למעשה נועדו לחלק את סוריה בין המעצמות האלו שלהן יש אינטרסים מנוגדים במדינה: רוסיה לשמר את שלטון אסד ולשלוט במזרח הים התיכון, איראן לשמר את משטר אסד לטהר את סוריה אתנית מסונים ולשלוט במזרח הים התיכון, וטורקיה להפיל את משטר אסד להעלות את הסונים לשלטון ולשלוט במזרח הים התיכון. שיתוף הפעולה הזה לא יישאר לתמיד. ישנן הערכות שונות למספר ההרוגים במלחמה, הן נעמדות במאות האלפים, לרוב חצי מיליון ומעלה. מספר הפליטים הוא מעל ל5 מיליון ומספר העקורים במדינה הוא 7 מיליון. טורקיה, ירדן, ולבנון קיבלו את כמות הפליטים הגדולה ביותר. עיראק, בגלל מערבה המדברי, לא קיבלה המוני פליטים. ישראל שמרה על גבול סגור ועמדה בלחצים וגם לא קיבלה פליטים. אירופה קיבלה מעל ל1.5 מיליון פליטים מהמזרח התיכון והיא שומרת על גבול סגור. גלי הפליטים גרמו למשבר בתוך האיחוד האירופי בשאלה האם לקבל אותם או לא והביאו להתחזקות הלאומנות בה(שבלאו הכי התחזקה).

בכל אופן המלחמה הזאת לא נגמרה. נכון לשעה זו ידו של אסד היא על העליונה, אבל השאיפות הטורקיות, השאיפות האיראניות, מדבור ומחסור חמור במים, המתח העדתי, ירידת כוחו של הנפט, ובעיקר מגמת הבדלנות האמריקאית מצביעות לאותה מדינה המשך לחימה.

המלכודת

מכל התיאור לעיל אפשר לקבל את הרושם כי המלכודת הסונית-שיעית היא המשך מלחמות בין שני המחנות בגלל ההבדלים הדתיים והאיבה ההיסטורית. אבל המלכודת האמתית היא התפיסה שההתפתחויות במזרח התיכון טמונות בהבדלים העדתיים. אותה עדתיות היא גורם אחד למלחמות והמתח המזרח תיכוני ולא הסיבה המהותית להם. מלחמות בין סונים לסונים היו קיימות לאורך כל ההיסטוריה המוסלמית. בין אם בין ברברים לערבים, בין האיובים לממלוכים, בין הממלוכים לעות'מאנים, בין מרוקו לאלג'יריה, או דוגמאות אחרות מההיסטוריה של האסלאם. גם במהלך המלחמות של העשור האחרון במזרח התיכון שיעים נאבקו בשיעים בעיראק כשיש איבה בין הלאומנות הערבית שרוצה להוביל את השיעה של עיראק על פני זו של איראן וכי הערבים המחזיקים בנג'ף וכרבלא עדיפים על הפרסים מהעיר הקדושה להם קום. סונים נלחמו נגד סונים ללא הרף בסוריה בין אם צס"ה נגד ג'בהת אל נוסרה או תחריר א-שאם נגד אחראר א-שאם או המדינה האסלאמית נגד כל השאר. סונים נלחמו לצד כוחות אסד נגד סונים כמו שעשתה "חטיבת ירושלים"(ליוואא אל קודס). אל קאעידה ככלל

נלחמת באפריקה נגד משטרים אסלאמיים "מתונים"(המרכאות הן כי אותם משטרים הם לרוב דתיים לעומת אלו של המערב). אל קאעידה במגרב נאבקת נגד בית המלוכה המרוקאי שמייחס את עצמו למוחמד, אל קאעידה בחצי האי ערב נגד הוהאבים ובית המלוכה הסעודי: סונים נגד סונים. באפגניסטאן הטליבאן נלחם נגד המדינה האסלאמית במקום, שוב סונים נגד סונים. זאת לצד פיגועים קשים נגד נוצרים ושיעים באותה מדינה והמדינה השכנה פקיסטאן. הכורדים, שהם סונים בעצמם, חווים דיכוי מצד איראן השיעית ומצד טורקיה הסונית. אפשר להוסיף לכך כי סודאן הסונית של באשיר(שהודח ב2019 מהשלטון) מתקרב לרוסיה ואיראן השיעית וכי מצרים של האחים המוסלמים אף הזמינה את אחמדינג'אד למדינה. או כי טורקיה משתפת פעולה עם איראן נגד הכורדים בסוריה ועיראק ולקבלת גז ונפט אליה מהמפרץ הפרסי. ישנן עוד דוגמאות רבות כמו למשל ההתערבות של רוסיה "הצלבנית" במזרח התיכון, אבל הנקודה היא שהבדלים עדתיים הם לא העיקר. הם משחקים תפקיד אבל לא את התפקיד הראשי. צעיר שיעי מאיראן שיוצא למלחמה בסוריה כן מאמין שהעדתיות והדתיות היא העיקר והוא מוכן להרוג סונים ואילו תימני סוני שמתגייס לאל קאעידה כן מאמין שהכול נוסב סביב הדת והוא מוכן להרוג זיידים ושיעים אחרים. אבל זה לא הדבר המכריע. מה שכן מכריע הוא כל מה שראליסטי: גז, נפט, כסף, מטוסים, רקטות, בריתות בין מעצמות, חסות דיפלומטית, מים, ייבוא מזון, ועוד.

התפיסה הזאת של המזרח התיכון מאז 2011 או עיראק מאז 2003 צריכה להיגמר כי היא גורמת לבלבול ושימת הדגש על המקום הלא נכון. את העשור השני של המאה ה-20 במזרח התיכון אולי אפשר לכנות "הסכסוך הסוני-שיעי" אבל העשור הבא כבר יהיה ראליסטי הרבה יותר. שוב פעם סוניות ושיעיות קיימת אבל היא לא החלק המכריע, מה שמכריע הוא מה שראליסטי. סיבה אפשרית לחלחול התפיסה הזאת בעולם היא "התנגשות הציוויליזציות" של סמואל הנטינגטון שיצא לאור ב1996. לפיה העולם שלאחר המלחמה הקרה מחולק לגושים על פי שיוך תרבותי, כמו התרבות המערבית נגד התרבות האורתודוקסית ונגד התרבות המוסלמית וכן הלאה. בעקבות פיגועי התאומים ותחילת המלחמה העולמית בטרור של ארה"ב זה היה נראה כי החזון שלו מתגשם. אבל החזון שלו על התנגשות של תרבויות היה רק חלק מהמציאות. המציאות עצמה הייתה הרבה יותר ראליסטית והצרכים הגאו-פוליטיים של המעצמות אשר מתערבות במזרח התיכון הם חזקים בהרבה. נפט וההתערבות האמריקאית יכלו לשמור על המזרח התיכון יציב, מבוסס כלכלית במידת מה, ומעין לכלוא את כל הבעיות האזוריות תחת לחץ מעצמתי ומשטרים דיקטטוריים שנתמכים על ידי אותה מעצמה. ככל שהיא מצמצמת את הנוכחות שלה במזרח התיכון כל השדים מתחת לפני השטח יוצאים ומעצמות קטנות יותר מנסות למלא את הווקום. אחת מהן, יורשתה של האימפריה העות'מאנית, שמרה על המקום מאוחד במשך 400 שנים והיא מנסה להשיב לעצמה את עצמתה הקודמת.

האימפריה הטורקית

"בשם האזרחים שלי אני קורא, אחיי ואחיותיי באירופה. אל תביאו רק 3 ילדים, תביאו 5. המקום שבו אתם עובדים וחיים הוא עכשיו המולדת החדשה שלכם. תתבעו בעלות עליה. תפתחו עוד עסקים, תשלחו את הילדים שלכם לבתי ספר טובים יותר, תשכנו את המשפחות שלכם בשכונות הטובות ביותר, תנהגו ברכבים הטובים ביותר, תגורו בבתים הכי יפים. זה בגלל שאתם העתיד של אירופה. זו תהייה התשובה הטובה ביותר לוולגריות ואי הצדק שנעשה כנגדכם"

את המילים האלו קרא ארדואן לטורקים והמוסלמים של אירופה במרץ 2017 כקריאת תגר על התחזקות הימין הלאומני ביבשת שלא רצה את המוסלמים. אותה קריאה באה למעשה להדגיש את התפקיד החדש שארדואן והאסלאמיסטים של טורקיה מייעדים לה באירופה, במזרח התיכון, ולמעשה בעולם המוסלמי, להיות למנהיגת האסלאם. טורקיה חווה שינוי חד בפנים הלאומיות והמדיניות שלה כשהיא מתנתקת לאט מהתפקיד הקודם שכמאל אטאטורק ייעד לה כמדינה חילונית ופשוטה במזרח התיכון, למנהיגת האסלאם הסוני.

ההרריות של טורקיה והמבנה הגאוגרפי שלה כחצי אי הפכו אותה למוגן מפני פלישת צבאות האירופאים במלחמת העולם הראשונה והגנו עליה מפני ברה"מ ורוסיה הקיסרית. הנגישות שלה לים השחור, הים התיכון, הים האגאי, הקווקז, הבלקן, והמזרח התיכון הפכו אותה למרכז המגשר בין אירופה לאסיה ואפריקה. הצמיחה הכלכלית של טורקיה, הוואקום שמותירה ארה"ב, ותהליך האסלאמיזציה שלה יוצרים לה פנים חדשות.

התחזקות האסלאם

האימפריה העות'מאנית לא הייתה אימפריה טורקית. כלומר היא לא הייתה אתנית ולאומית במובן שאנחנו מכירים היום. היא הייתה אימפריה רב לאומית כשהזהות העות'מאנית הייתה זהות אסלאמית של נאמנות לסולטאנים והכרה בהם כח'ליפים של המוסלמים. תורכים, ערבים, כורדים, בוסנים, קווקזים, פרסים, ואפילו נוצרים ויהודים יכלו להיות חלק מהמדינה אם קיבלו את הנאמנות לסולטאן ושילמו את המס המצופה מהם. בצבא העות'מאני גם שירתו נוצרים והאימפריה חולקה על בסיס עדתי ודתי כשכל עדה ניהלה את ענייניה הפרטיים(תוך תשלום המס הנכון). לכורדים היה מנהל עצמי וכך גם ליהודים או ליוונים. אסלאם היה חלק חשוב מהאימפריה שכן היא הייתה מגינת החרמיין(מכה ומדינה). טיפוס בסולם הדרגות הצבאי והמנהלי חייב התאסלמות ועל כן היה סגור בפני לא מוסלמים. אבל הוא היה פתוח בפני כל המוסלמים, לא

רק התורכים. כל עוד מוסלמי היה סוני ולא שיעי או עלווי ונאמן לסולטאנים אז הוא יכל לטפס בסולם הדרגות אבל לא להיות חלק מהמלוכה שכן זו הייתה על בסיס משפחתי. למעשה במאה ה-19 שליש מאנטוליה היו נוצרים בעוד מוסלמים היו רוב בחלקים נרחבים של יוון והבלקן. אבל מסוף המאה ה-19 דברים החלו להשתנות משתי סיבות, האחת היא ירידת כוחה של האימפריה העות'מאנית והשנייה היא התחזקות הלאומיות הטורקית ששינתה את פני טורקיה.

בין 1856 עד 1914 היגרו 7 מיליון מוסלמים משטחי האימפריה העות'מאנית אל תוך אנטוליה. אלו היו קווקזים, ערבים, בוסנים, ומוסלמים מרחבי הבלקן ויוון. מה שצמצם משמעותית את היקף הנוצרים באנטוליה. ההגירה אליה נבעה מלחץ של המעצמות סביבה ומלחמות אזרחים בבלקן שהביאו אותה לאבד את השטחים שלה ומוסלמים רבים להגר אליה. למעשה במאה ה-19 מיליון צ'רקסים גורשו מהקווקז על ידי רוסיה ואלו התיישבו בה ונטמעו בעמים התורכיים הקודמים שישבו בה. בשנות ה-20 היא ניהלה מלחמות וחילופי אוכלוסין עם יוון עד כדי שבשנת 1927 רק 2.6% מהאוכלוסייה שלה היו נוצרים. זהו שינוי חד במבנה האתני שלה שדרש התאמה לאומית מחודשת. יחד עם זאת תורכיה ניהלה יחסים צבאיים ודיפלומטיים עם גרמניה וצרפת במאה ה-19, כשקצינים ואזרחים תורכים התחנכו באותן מדינות וספגו את רעיונות הלאומיות החילונית של אירופה. ב1909 תורכיה חוותה מהפכה, הסולטאן הודח באופן זמני כדי להתאים את המדינה לדגם האירופי, וזו הפכה להיות טורקיה בעלת דגם לאומי ואלפבית חדש. לאחר מלחמת העולם הראשונה מוסטפא כמאל אטאטורק יבצע מהפכה של ממש במדינה כשהוא יבטל את מוסד הח'ליפות, ידיח סופית את הסולטאנים העות'מאנים, ייכפה את החילוניות, ישנה את הכתב, יאסור לימודי דת ואורח חיים דתי במרחב הציבורי, ולמעשה ישנה את המדינה. הוא יצור לה 6 חצים כדרך חיים מדינית שניים מהם היו לאומיות וחילוניות. טורקיה תהייה עכשיו מדינה לאומית עם שיוך לעמים התורכיים של מרכז אסיה ומונגוליה מאות שנים קודם לכן(למרות שרבים מהטורקים לא הגיעו בכלל משם אלא מהסביבה הקרובה בהגירות גדולות). טורקית תהייה השפה הרשמית, כל שפה אחרת תדחה הצידה, גם האסלאם יידחה הצידה ויישאר רק כאופי תרבותי, היא תראה בעצמה זהות תרבותית ייחודית במזרח התיכון שלא קשורה לשאר המוסלמים ותשים לעצמה כמטרה להתקרב לאירופה וארה"ב עם תרבות ואורח חיים זהים להם. אבל מרבית האוכלוסייה במדינה לא הייתה עירונית ולא הייתה קרובה לאותה

חילוניות. מרביתה הייתה מוסלמית מסורתית שחיה באזורים הכפריים של אנטוליה. אלו ימשיכו באורח החיים המוסלמי ועל בסיסם תקומנה תנועות אסלאמיות, בעלות אופי זהה לזה של האחים המוסלמים, מאז שנות ה-70. מאותן תנועות ייצמחו מנהיגים מוסלמים שירצו להחזיר עטרה ליושנה. לשים את האסלאם כזהות הראשית שלה. מבחינתה עלווים, נוצרים, יהודים ואחרים לא יכולים להיות חלק מהממסד אם הם לא סונים. תנועות לאומניות טורקיות כמו "הזאבים האפורים" שרצו לאחד את כל הטורקים לא משנה מה הדת שלהם על בסיס זהות אתנית מהבלקן ועד מונגוליה לא היו בעלי חשיבה משותפת לאסלאמיסטים. ארדואן היה אחד מהם והוא יתפוס את השלטון בתחילת שנות ה-2000 עם מפלגתו "מפלגת הצדק והפיתוח". ארדואן שם לעצמו כמטרה לחזק את המדינה על ידי צמיחה כלכלית תוך רפורמות ליברליות בכלכלה שלה, אחדות עם הליברלים והכורדים שלה, ולאט לאט לחזק את זהותה האסלאמית. והוא יצליח בכך מאוד.

למעשה בין השנים 2005 ל2015 ייבנו בטורקיה 9,000 מסגדים חדשים. מסגד גדול נבנה באיסטנבול כדי לפאר את הדתיות שלה, מסגד שהוא גדול ממסגד מוחמד במדינה. האיסור על לבישת הרעלה או לימודי האסלאם וכל איסור אסלאמי אחר בוטלו. אסלאם חדר למערכת החינוך הממלכתית כולל חידוש חגים בעלי אופי דתי ודחיקת אורח חיים חילוני עד כדי קידום טורקים במערכת הציבורית בהתאם לרמת הדתיות שלהם[72].

ארדואן שתחילה זכה לתמיכת רוב הציבור(כולל ארמנים) נהייה שנוא על הציבור. במאי-יוני 2013 בכיכר גזי שבאיסטנבול פרצו מהומות ענק שהתפשטו ל70 ערים נגד מדיניות האסלאמיזציה שלו אבל הוא דיכא אותם בכוח. שליטתו גם הייתה לריכוזית יותר ויותר, לאחר ניסיון ההפיכה הכושל של 2016 הוא הוציא לפועל משאל עם במדינה כדי לחזק את סמכויותיו כנשיא. תוצאות המשאל הראו עד כמה הציבור הטורקי מחולק בהערצה אליו מצד אחד ושנאה אליו מצד שני. 51.41% הצביעו בעד ו48.59% הצביעו נגד[73]. בבחירות הכלליות של 2018 הוא זכה ב52% מהקולות ושוב המשיך לכהן כנשיא תוך דחיקת כוחם של הכורדים והחילונים במדינה. ההגנה שלו על מוסלמים באירופה, פריחה מחודשת של תרבות עות'מאנית שכוללת שירים, מחוזות, ספרים, סדרות, וסרטים כמו הסרט "פתיח' 1453" מהללים את העבר העות'מאני תוך הדגשת מוטיבים דתיים הם חלק מאותו תהליך. הוא מסייע בהקמת

מוסדות דת וחינוך בטורקית ברחבי אפריקה והסדרות הטורקיות מעלות את הפופולריות של המדינה בקרב הציבור הערבי במזרח התיכון. הוא מציג את עצמו כמגן האסלאם והערבים כשהמונים מניפים בדגלי טורקיה ותמונותיו מסוריה ועד סנגל. העו'תמאניות החדשה הזאת מתאימה בדיוק ללאומיות המגייסת הזאת שלא מתמקדת רק בדוברי הטורקית והוא עצמו הסולטאן החדש. רק שיש ציבור כורדי גדול בטורקיה שדבר זה לא עומד באינטרסים שלו.

הלאומיות הכורדית

יש בין 20-40 מיליון כורדים במזרח התיכון ולמרות הדימוי הלאומי שלהם הם רחוקים מלהיות לאום. לכורדים יש 3 ניבים שונים, שתי שיטות כתב שונות, הם מחולקים בין סונים לשיעים נוצרים ועלווים. הם מחולקים לעשרות שבטים שונים עם נאמנויות משפחתיות שונות והם מחולקים לעשרות אידאולוגיות ממרקסיזם ועד סלפיזם. רובם שוכנים בצפון מערב איראן, דרום מזרח טורקיה, צפון עיראק, וצפון מזרח סוריה. עם חלום ליצור את כורדיסטאן הגדולה שתאחד את כל האזורים האלו ותגיע למוצא לים דרך מזרח הים התיכון והמפרץ הפרסי. הכורדים מייחסים את עצמם לממלכת מדי הקדומה ולמרות שהיו להם מספר אוטונומיות בשטח לאורך השנים הם לא הצליחו לאחר מלחמת העולם הראשונה להשיג עצמאות בגלל חוסר אחדות. ב1978 הוקמה ה-pkk גוף שאמור לתת לכורדים עצמאות. גוף זה הקים שלוחות ברחבי המזרח התיכון וזכה בשנות ה-80 לחסות של משטר אסד האב כדרך ליצור שלוחה בטורקיה עצמה שתחליש אותה. בשנות ה-80 הכורדים בטורקיה התקוממו והובסו(הזרוע הצבאית שלהם נקראת HPJ היא הוקמה ב1984 ומונה ככל הנראה 32,000 לוחמים). בשנות ה-90 הם שוב התקוממו והובסו. התקוממויות נוספות היו נגד איראן(השאה והאייתוללות), ונגד סדם שטבח בהם. הם גם נלחמו אחד בשני. בין 1994 ל1997 הייתה מלחמה בכורדיסטאן העיראקית בה נאמני משפחת טלבאני נלחמו בנאמני משפחת בראזני. היו בה כ5,000 הרוגים ובתיווך אמריקאי היא נגמרה תוך חלוקת האוטונומיה בין שתי המשפחות. ארדואן התקרב אליהם וב2009 אף החלו שיחות שלום בין הממשל הטורקי ל-pkk באותה שנה הוא אישר הקמת ערוץ טלוויזיה ממלכתי שמשדר בכורדית ואישר את השימוש בשפה הכורדית. אלו תמכו בו ובמפלגתו(בעיקר הכורדים בעלי הקרבה לדת). ב2002, 2007, ו2011 הוא ניצח בבחירות בזכותם. בבחירות של 2011 שני מחוזות כורדיים במיוחד בדרום מזרח טורקיה נתנו את מרב המושבים שלהם בפרלמנט הטורקי למפלגתו, דיארבקיר נתנה 6 מתוך 10

וסיריט 2 מתוך 3[74]. אבל המצב הזה לא יכל להימשך לתמיד. פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה והתחזקות הכורדים בסוריה ועיראק תחת החסות האמריקאית למען הלחימה במדינה האסלאמית העלו חששות בקרב הטורקים. אלו קודם לכן רצו להתקרב למשטר אסד(תוך תכניות להרחבת צינור הגז הערבי מסוריה לטורקיה), גם כדי למשוך אותו מאיראן ורוסיה לצדה, וגם כדי להחליש את הכורדים ברוג'בה. אבל העמידה העיקשת של איראן ורוסיה לצד אסד וההתחזקות של הכורדים ביטלו את הקלף הזה וגרמו לטורקים להעלות את מפלס הלוחמנות נגדם. ב2015 פרץ מרד שנמשך עד היום בקרב הכורדים בדרום מזרח טורקיה שבו יש אלפי הרוגים ומאות אלפי עקורים, נכון למאי 2019 הוא ממשיך עם קרבות בלתי פוסקים כשהכורדים במקום מנסים לחקות את הדגם הסורי, כלומר לכבוש ערים וכפרים, להכריז על אוטונומיה ולקוות לחסות מערבית. אבל זה בינתיים לא מצליח להם. הפלישה הטורקית לג'רבלוס בסוריה ולעפרין תוך גירוש המוני כורדים. שיתוף הפעולה הצבאי עם צבא עיראק שכבש את כירכוכ וההכרזות הבלתי פוסקות על מבצע "מגן הפרת וכיבוש מזרח סוריה מעלים את מפלס החשדות והלוחמנות בין שני הצדדים.

מדיניות החוץ החדשה

עד תקופת ארדואן הנחו את מדיניות החוץ הטורקית שני עקרונות. האחד הוא אפס סכסוכים עם מדינות המזרח התיכון וכמה שפחות התערבות בענייניהן. והשני הוא התקרבות גדולה יותר לארה"ב ואירופה והישענות עליהן להתחזקות צבאית וכלכלית זאת לצד חיקוי תרבותי. אולם מצב זה משתנה לחלוטין. קודם כל טורקיה מנסה ליצור מערכת בריתות כלכליות חדשות, היא משקיע רבות באפריקה עם הקמת מיזמים דיפלומטיים, הקמת בתי ספר, יעדי תעופה, השקעות באותן מדינות והקמת בסיסים צבאיים. בין 1999 ל2010 המסחר שלה עם מדינות האו.אי.סי.די ירד מ76% ל50% בלבד בגלל גיוון המסחר שלה עם מדינות במזרח התיכון, מרכז אסיה, המזרח הרחוק, ואפריקה. היא הקימה 15 שגרירויות חדשות באפריקה ופתחה ב15 מיזמים דיפלומטיים. למעשה היא החליטה על השקעה במה שנקרא "העולם הדרומי" במקום על פני אירופה וארה"ב וצמצום המסחר איתן. היא מגבירה את העצמה הרכה שלה על ידי גיוון ההשקעות, עסקים, מסחר, לימודים בטורקיה, תכניות בטורקית וסרטים ועוד[75]. אבל מעבר לצד החיובי של גיוון ההשקעות והקשרים הדיפלומטיים היא גם לא הפסיקה להתנגש בארה"ב, המתיחות בין ממשל ארדואן לבוש הייתה חריפה בגלל חוסר הרצון שלו לשתף איתה פעולה בעיראק ואף הגבלות בשימוש בבסיס האוויר אינג'ירליק[76]. ארדואן הסתכסך באובמה ובטראמפ בשל הלחימה שלו בכורדים, הרצון לרכוש נשק מרוסיה, להתאחד עם סין(עד כדי שיתוף פעולה צבאי עם סין ורכישת מערכות נ"מ ממנה) ולהיות מעצמה אזורית ללא

קשר לאירופה או ארה"ב. גם היחסים עם רוסיה הוחרפו אבל זה לא בגלל ארדואן אלא בגלל הצורך של רוסיה לכתר את טורקיה(מכיוון קרים, סוריה, ארמניה) לפני מערכה במזרח אירופה. יחד עם זאת הוא הסתכסך עם סעודיה, מצרים של משטר א-סיסי, וישראל. משט המרמה ב2010, ההתקפות הרטוריות על ישראל, ועוד קודם לכן הזמנת ראשי חמאס לטורקיה ותמיכה בהם החל מ2006 הפכה אותה לעוינת לרוב הסביבה. הרעיון של "אפס סכסוכים" ועומק אסטרטגי דיפלומטי של אהמט דבוטאולו נמוג(הוא פוטר ב2016).

לטורקיה יש מספר שאיפות גאו-פוליטיות מסביבה. היא רוצה לחזק את ממשלת קייב תוך השבת קרים לידיה כדי לרסן את כוחה של רוסיה בים השחור. היא רוצה השפעה גדולה יותר בקווקז ומרכז אסיה תוך בניית צינורות גז ונפט רבים יותר מהמקום אליה להזנת הצרכים האנרגטיים הגדלים שלה. היא רוצה להיות בעלת השפעה גדולה יותר בבלקן ועל מקורות התזונה שלו. היא רוצה להחליש את יוון ואת קפריסין(אליה פלשה וכבשה את צפונה ב1974) היא רוצה להיות בעלת הבית של מזרח הים התיכון תוך שליטה בכל מאגרי הגז במקום כולל אלו של מצרים ולוב ולהיות הדומיננטית מבחינת כוח ימי. היא רוצה להשמיד כל שאיפה לעצמאות של הכורדים בצפון סוריה ועיראק. היא רוצה לרסן את כוחה של איראן אבל להשאיר אותה כספקית אנרגיה אליה תוך הכפפת עיראק וסוריה תחתיה, כולל לבנון. יחד עם זאת להחליש את ישראל, את סעודיה, ומדינות המפרץ ושמירה על נוכחות צבאית בקטאר[77]. יש לה בסיסים בסומליה וסודאן עם שאיפות לחזק את הקשרים שלה באפריקה ואת האחיזה באלג'יריה(ספקית הגז הנוזלי הגדולה ביותר שלה). וגם בטווח הרחוק לדחוק את ארה"ב ורוסיה מהמזרח התיכון. אלו שאיפות מאוד גדולות שעומדות בקנה מידה אחד עם האמונות העות'מאניות\אסלאמיות של ארדואן ומפלגתו.

הצבא הטורקי אמור לאכוף חלק מההתחזקויות האלו, בין אם נגד הכורדים או נגד ישראל ויוון במזרח הים התיכון. הוא נחשב לאחד החזקים בעולם ולרביעי בכוחו בנאט"ו[78]. מעבר לצבא היבשה האיום הגדול של טורקיה הוא דווקא בים והאוויר. היותה מדינה הררית מגינה עליה מפני פלישה ולכן לא מחייבת אותה להתקפת מנע יבשתית. יש לה 60,000 אנשי צוות בחיל האוויר ו668 כלי תעופה. זהו חיל אוויר מתקדם שלו יש עשרות שנים של שיתוף פעולה עם הצבא האמריקאי וצבאות אחרים בנאט"ו עם תרגילים משותפים ושיתופי פעולה טכנולוגיים. הוא מחזיק ב245 מטוסים מדגמי אף-16, מטוסי בואינג, הרקולס, משתתף בפרויקט האף-35, יש לו מטוסי פאנטום, מסוקי סיקורסקי ועוד עם רכש רב מענקית הנשק האמריקאית לוקהיד מרטין[79]. נכון לדצמבר 2016 יש

לה 12 צוללות, 16 פריגטות, 10 קורבטות, ועוד 45 כלי שיט למטרות פטרול, מיקוש ימי, ואימונים. התוצרת הצבאית שלה כוללת כלי שיט אמריקאים וגרמנים ושיתופי פעולה כולל אימונים של עשרות שנים עם נאט"ו. וזאת יחד עם 33 כלים אמפיביים[80]. למרות שגם היא וגם יוון הן חלק מנאט"ו(המטרה ההתחלתית הייתה לדחוק את ברה"מ מהים התיכון) שתיהן אויבות מרות. טורקיה מפירה את השטח האווירי והימי של שתיהן תדיר וב1974 פלשה לקפריסין הצפונית ו"שחררה" אותה. הדרומית ניצלה הודות לנוכחות הצבאית הבריטית במקום. חיל הים הטורקי עורך תרגילים אמפיביים קבועים במטרה לכבוש איים בים האגאי. בכל מצב של התפרקות נאט"ו ולוחמה במקום היא תוכל לתקוף ולכבוש את רודוס, לסבוב, איים במרכז הים האגאי ואולי אף לנסות לפלוש לכרתים. לאלו אפשר להוסיף כי היא בונה נושאת מטוסים קלה שמתאימה גם לפעילות אמפיבית מתוקף יכולתה לשאת טנקים, נגמש"ים וחיל רגלים. זו צפויה להיות מבצעית ב2019 ונושאת מטוסים כזאת מגדילה את כוחה בים התיכון והים השחור בצורה משמעותית. היא משתתפת קבועה במבצעים צבאיים באפריקה ואפגניסטאן ועם כוח האדם שלה וגודל הכלכלה תוכל לבנות צבא מספיק גדול ומקצועי כדי לפעול ברחבי המזרח התיכון.

הכלכלה והלירה הטורקיות

במשך שנים רבות הצמיחה הכלכלית שלה נתנה לה את הדימוי כי מדינה יכולה להיות מוסלמית ודמוקרטית ומשגשגת. היא הכלכלה ה-17 בגודלה בעולם על פי הבנק העולמי(נומינלית) ועברה צמיחה גדולה מאז שנות ה-80. טורגוט עוזל שהוביל אותה הביא לצמיחה הזאת על ידי נטילת הלוואות גדולות תוך מכירת אגרות חוב למשקיעים זרים ויצירת מדיניות מוניטרית שמקלה על האוכלוסייה הטורקית ליטול הלוואות ולקבל אשראי זול לצריכה ויזמות מה שביחד הוביל לצמיחה הכלכלית שלה. היא עברה עיור נרחב, פתיחת השוק לתחרות, הגברת המסחר העולמי, משיכת השקעות, בנייה נרחבת(בנייה ומיזמי בנייה הם חלק חשוב מהצמיחה הכלכלית שלה בבית ובחו"ל), יצירת תעשיות חדשות כמו אלקטרוניקה, לבוש והנעלה, תעשיית תעופה, תעשיית נשק גדולה, מחשוב, תיירות נרחבת(עם כ40 מיליון תיירים בשנה), היא יצרנית הרכב ה-15 בגודלה בעולם, בניית רכבות והרשימה עוד ארוכה. בכך החקלאות והטקסטיל שאפיינו אותה היו עתה בנוסף למתפתחות. המונים עברו לערי החוף שלה: איסטנבול, איזמיר, בורסה, וערים בפנים אנטוליה התפתחו כמו אנקרה, דיארבקיר, גזיאנטפ, ועוד. התפתחה תופעה שקיבלה את השם "הנמרים האנטוליים" כלומר ערים בדרום המדינה לאורך הגבול של סוריה וטורקיה שצמחו כלכלית

ובאוכלוסייה שלהן. התוצר לנפש בה עלה מ3,119 דולר לאדם ב2001 ל10,546 דולר לאדם ב2017[81]. מאז 2010 הצמיחה השנתית שלה היא לא פחות מ3% בשנה כשב2011 היא הייתה 11% וב2017 7.4%[82].

אבל יחד עם הצמיחה המרשימה הזאת שגרמה לקנאה גדולה ברחבי אפריקה והמזרח התיכון צריך לזכור כי אותה צמיחה התבססה על הלוואות כבדות, הלוואות שהמשכן תלוי מצד אחד ביציבות פוליטית בתוך המדינה ומצד שני המסגרת של ברטון וודס שמאפשרת את המסחר העולמי החופשי. בשנות ה-80 וה-90 אותה שיטה הביאה לצמיחה כלכלית אבל גם לחוב עצום. ב1996 קרן המטבע הבין לאומית משכה ממנה 70 מיליארד דולר מחשש לאי יציבות וב1997 הצבא ביצע הפיכה בשל חשש מאסלאמיזציה. הדבר הוביל לקריסת שוק המניות והכלכלה שלה ופיחות דרסטי בלירה הטורקית עד כדי עלות של 2.6 מיליון לירות לדולר. ב2003 בזכות סיוע חיצוני ואישור תכנית חילוץ בנקאית היא הורידה 6 אפסים מהלירה וחזרה לצמוח עם אותה שיטה של הלוואות ורפורמות ליברליות בכלכלה של ארדואן. הכלכלה שוב פעם זינקה קרוב ל15 שנים.

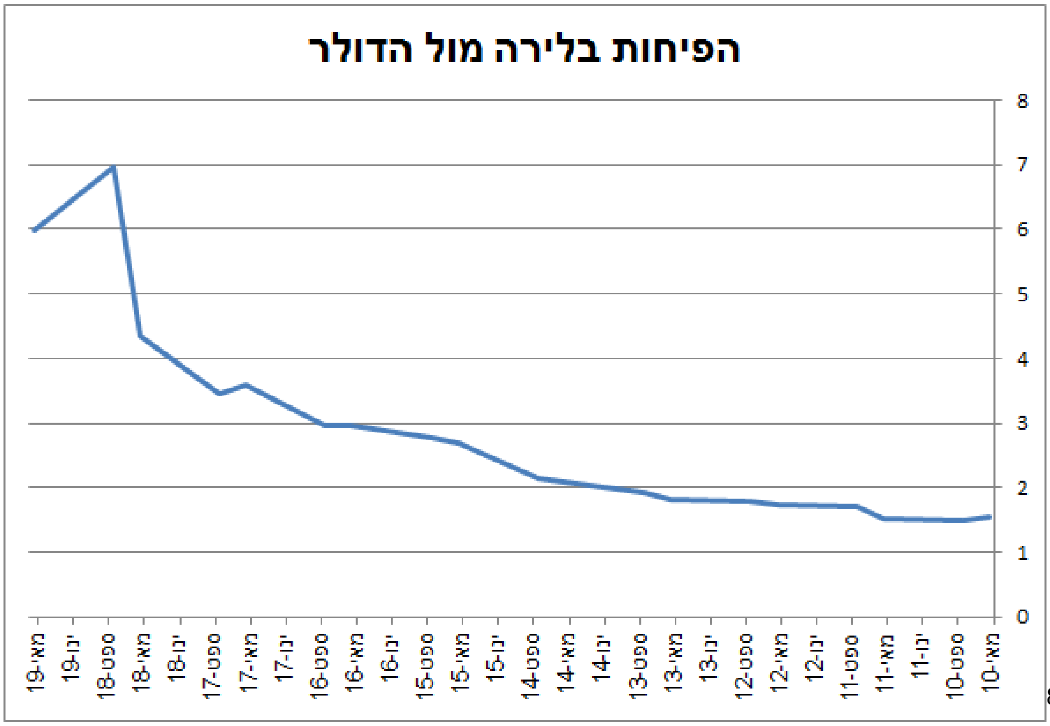

[83]

עם השנים טורקיה שוב צברה חובות גדולים יותר יחד עם ריכוזיות כלכלית ופוליטית גדולה יותר בשנים האחרונות בשל המדיניות הריכוזית של ארדואן. דבר זה הבריח משקיעים זרים(במיוחד לאחר ניסיון ההפיכה ומשאל העם

לחיזוק סמכויות הנשיא) והחוב החיצוני שלה צמח מ36% ב2011 ל57% ב2018[84]. החרפת היחסים בין ממשל טראמפ לממשל ארדואן, סגירת השוק האמריקאי כחלק מפירוק המסגרת של ברטון וודס, המכסים על השוק הטורקי, הסנקציות בעקבות האחזקה באיש הדת הנוצרי-אמריקאי ברנסון, וההתחזקות בדולר האמריקאי אלו גרמו שוב פעם ב2018 למשבר לירה רציני שזינק באותה שנה בעשרות אחוזים והגיע לשיא של כ7 לירות לדולר באוגוסט 2018(ראה טבלה בעמוד.) אותו משבר נרגע כרגע אבל הוא עומד כאיום מעל הכלכלה הטורקית.

מבחינת ארדואן והאסלאמיסטים של טורקיה זהו משבר זמני שלא יעצור את השאיפות האימפריאליסטיות שלהם. צמיחת הכלכלה התבססה על שוק חופשי אבל שוק זה נסגר וטורקיה נהיית מדינה יותר ויותר דיקטטורית. כחלק מהתחזקות כוחה ויצירת כלכלת שוק סגורה לה ולבעלות בריתה במזרח התיכון ואפריקה טורקיה זקוקה לאנרגיה: גז, נפט, גרעין, ואנרגיה ירוקה. היא חותרת להיות עצמאית אנרגטית וחתירה זאת היא חלק מהחתירה שלה לעצמה גאו-פוליטית.

אנרגיה

למרות שהיא נמצאת בנקודה גאוגרפית מהותית וקרובה למאגרי הדלקים העצומים של המפרץ הפרסי היא עצמה לא עצמאית אנרגטית(ורחוקה מלהיות כזאת) ולמרות שהיא יכולה להוות מרכז למסחר ומעבר דלקים, רוב הדלקים שעוברים בשטחה מיועדים לה. צינורות גז רבים עוברים בה כמו צינורות נורד וטורק סטרים מרוסיה בדרכן לאירופה, צינור תבריז-אנקרה מאיראן, צינור הגז הדרום קווקזי מאזרבייג'ן והים הכספי ממנה לאירופה. יש לה גם תכניות להרחיב את צינור הגז הערבי דרך סוריה צפונה)תלוי בהמשך המלחמה במקום(. היא שותפה לבניית צינור הגז הטרנס אדריאטי ממנה לאיטליה דרך יוון שבנייתו צפויה להסתיים ב2020. ובנוסף לאלו היא שואפת לספח את מאגר אפרודיטה של קפריסין הדרומית, שבו יש 129 מיליארד מ"ק גז[85], ולהכריח את ישראל יוון וקפריסין לחבר את הגז שלהן לאירופה דרכה. בנוסף לאלו עוברים בה גם צינורות נפט, כמו צינור כירכוכ ג'ייהאן שפעיל מאז 1970 ומעביר כ1.6 מיליון חביות נפט ביום. כורדיסטאן העיראקית תלויה לחלוטין בטורקיה למסחר וצמיחה כלכלית והיא מחזיקה בעתודות נפט מוכחות של 43.7 מיליארד חביות ועתודות לא מוכחות של 25.5 מיליארד חביות יחד עם עתודות של 6 טריליון מ"ק גז(89% מהגז העיראקי)[86] הגז עוד לא מופק וטורקיה חומדת אותו לעצמה. בכל מצב של מלחמה בצפון עיראק וסוריה

שתערב אותה היא תנסה לכבוש את המאגרים שלהן תוך תמיכה בערבים של רוג'בה נגד הכורדים ומשיכת ממשלת בגדד אליה כשהיום יש לה 2,000 חיילים בצפון עיראק. אולם למרות המיקום שלה רוב הגז מיועד אליה ולא לאירופה והיא עצמה בעלת תלות גדולה בייבוא אנרגטי. אותה תלות מכריחה אותה לשמור על יחסים טובים עם רוסיה, עם איראן, עם עיראק, ומגבילה את היכולות שלה ברחבי המזרח התיכון ומזרח
אירופה.

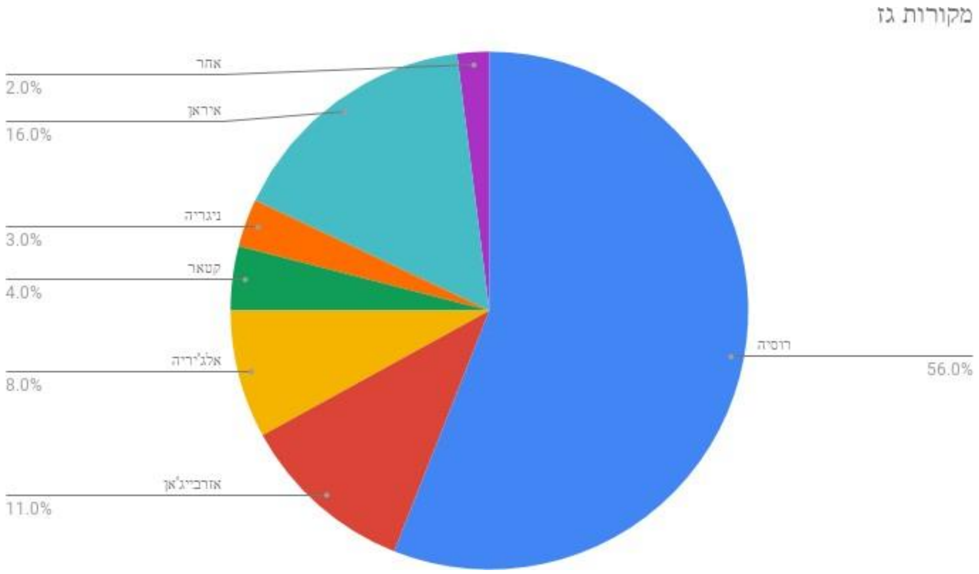

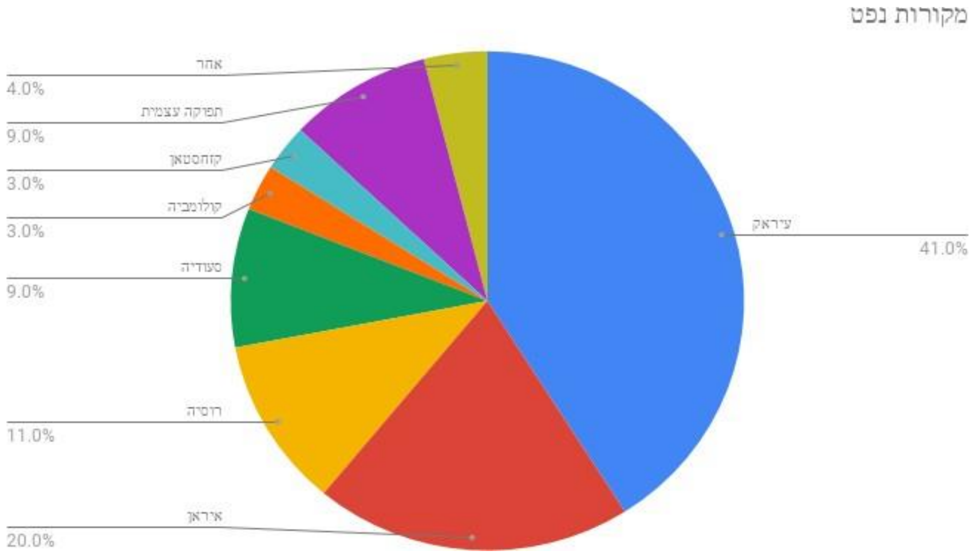

87

שתי הטבלאות בעמוד הקודם מצביעות עד כמה היא תלויה בשכנות שלה. יש שתי סיבות לתלות הגדולה הזאת ויותר מכך לצורך שלה בשנים הבאות לחתור להגדיל את השפעתה במפרץ הפרסי, אפריקה, הקווקז ומרכז אסיה, ומזרח הים התיכון כדי להגדיל את העצמאות האנרגטית שלה והן צמיחה בייצור החשמל ושינוי אופי ייצור החשמל בה. צריכת החשמל בטורקיה צמחה מ50.13 twh ב1990 ל243.69 ב2016[88]. הצמיחה הזאת בייצור חשמל קשורה קשר הדוק לצמיחה הכלכלית שלה ובאורח החיים והעושר לנפש בה. כל המשך התעצמות בה תלויה בהמשך צמיחה כלכלית מה שיחייב אותה להגדיל את ייצור החשמל שלה. השנייה היא היעדר מקורות נפט וגז. יש לה עתודות של

רק 0.3 מיליארד חביות נפט ו90 מיליארד מ"ק גז[89] זה מעט מאוד למדינה בעלת ייצור חשמל גדול וכלכלה שממשיכה לצמוח למעשה צריכת הנפט שלה צמחה מ695 אלף חביות ביום ב2007 ל1,599 אלף חביות ליום ב2017[90]. אבל לטורקיה כן יש כמויות גדולות מאוד של פחם וב2018 היא הגיע לשיא בתפוקת הפחם: 101.5 מיליון טון[91] אבל יש כאן בעיה עצומה. פחם הוא מקור מזהם ואלפי בני אדם מתים בה כל שנה בגלל הזיהום של הפחם, הפגיעה הסביבתית שלו, זיהום מקורות המים, וזיהום האוויר בערים. בעוד תחנת כוח מבוססת גז אפשר לבנות בסמיכות לעיר תחנה שמבוססת על פחם אי אפשר מה שמחייב לשנות את התכנון העירוני, התחברותי, והכלכלי שמגדיל את העלויות ומשמש את הצמיחה העירונית. תופעה זו לא ייחודית רק לטורקיה, מדינות המערב כבר שנים מצמצמות את צריכת הפחם שלהן. סין והודו עושות מאמצים גדולים להפסיק להתבסס על פחם שפשוט פוגע נחרצות בחיי היום יום בהן(הן מדינות בעלות מאגרים עצומים של פחם) וכמו רוב העולם גם טורקיה עוברת לשימוש בגז טבעי בצורה נחרצת יותר. גם פה כמו עם הנפט הצריכה שלה צמחה בין 2007 ל2017 מ33.9 מיליארד מ"ק גז בשנה ל51.7 מיליארד[92].

ישנן עתודות נפט גדולות בצפון סוריה ועיראק, נמל ג'ייהאן מייצא מיליון חביות ביום בזכות הצינורות שמגיעים אליה משם ומהים הכספי, ובדרום מזרחה יש גם עתודות נפט בלתי מוכחות, אבל שני אזורים אלו מהולים בבעיות ביטחוניות עם הכורדים שלה ועם הכורדים בהם היא גובלת. היא מנסה להגדיל את ההשפעה שלה בסודאן בזכות הנפט שלה ואת ההשפעה שלה בקרב מדינות אפריקאיות אחרות כדי להגדיל את היבוא מהן. 16% מכלל הגז שלה מגיע אליה בדמות גז נוזלי, מחציתו מאלג'יריה שאיתה היא שומרת על יחסים טובים. ב2017 שתי המדינות חגגו 500 שנות יחסים כשטורקיה גאה במורשת העות'מאנית שלה במקום. בין ארדואן לממשל בוטפליקה היו יחסים מצוינים עם

הסכמי סחר ואנרגיה. הדחתו והמתח במדינה ב2019 שמים סימן שאלה סביב היחסים האלו, במיוחד לאור התחזקות השאיפות האנרגטיות של מעצמות אירופה באפריקה, אבל נכון לעכשיו הם תקינים. טורקיה גם מנסה לחזק את השפעתה בלוב דרך ארגונים אסלאמיסטיים מקומיים אבל נדחקת לטובת ח'ליפה ח'פתר והמעצמות שתומכות בו. גם השאיפות שלה בקווקז ומרכז אסיה כרגע מוגבלות כל עוד רוסיה יציבה ולא עסוקה בבעיות במזרח אירופה, והשאיפות שלה במזרח הים התיכון(בו היא החלה ב2018 בתהליכי גילוי גז) עומדות מול ישראל והברית הים תיכונית שלאחרונה זכו לחסות אמריקאית. שתי המדינות עליהן היא יכולה להסתמך בצורה הטובה ביותר לכמות גדולה של גז ונפט בשנים הבאות הן קטאר ואיראן.

בעקבות הסכם בין המדינות מ2014 יש בקטאר בסיס טורקי שיכול לשכן עד 5,000 חיילים. המצור הסעודי עליה ביוני 2017 הוביל מידית לשליחת כוחות טורקיים אליה כולל לאיום כנגד סעודיה ומדינות המפרץ ורכבת מזון אווירית מצד טורקיה ואיראן. טורקיה פרשה עליה את החסות(יחד עם כוח אמריקאי שממשיך כרגע לשכון בה) ושואפת לחזק איתה את היחסים ולייבוא ממנה גז. קטאר היא המדינה השלישית בגודלה בעולם מבחינת עתודות גז מוכחות והיא היצואנית הגדולה בעולם של גז נוזלי. היא מפיקה כ1.8 מיליון חביות נפט ביום ומייצאת גז בהיקף נרחב למדינות אסיה, בהן יפן סין קוריאה הודו ועוד[93]. בשטח שבינה לבין איראן יש את שדה הגז הגדול בעולם, דרום פרס\השדה הצפוני שמחולקים אחת בין השנייה. זה התגלה ב1971 והתחיל להיות פעיל ב1989. גם לאיראן וגם לקטאר יש צינורות אליו. הצינורות של קטאר מזרימים את הגז שלה למתקני הנזלה ושל איראן גם למתקני הנזלה וגם לרשת הצינורות שלה שממשיכה צפונה לטורקיה. אבל למרות הקרבה של שני השדות והצינורות שלהם(פחות מ30 קילומטרים) אלו לא מחוברים. אי החיבור הזה מגיע בגלל לחץ אמריקאי וסעודי שלא רוצות בניתוק קטאר באופן מוחלט מההשפעה שלהן תוך התקרבות לטורקיה ואיראן ותוך חיזוק אנרגטי וכלכלי של השתיים האחרונות. זוהי שאיפה ארוכה של טורקיה לחבר את קטאר אליה בצינור גז ישיר מה שיגביר משמעותית את ייבוא הגז שלה ושל איראן אליה ויפחית את התלות שלה בגז הרוסי והמדיניות הרוסית.

לטורקיה יש גם יחסים חזקים מאוד עם איראן. לאורך רוב המאה ה-20 הן שיתפו פעולה(למרות חדשנות הדדית) ואפשר להמשיל את היחסים שלהן ל"כבדהו וחדשהו". איראן חייבת צרכנית של נפט וגז וטורקיה ככלכלה צומחת זקוקה למי שתמכור לה את הנפט והגז. היא תמכה בתכנית הגרעין האיראנית

גם כדי לדחוק את ארה"ב מהמזרח התיכון וגם כדי לחזק את היכולת שלה לבנות כורים גרעיניים, אבל התמיכה היא לייצור חשמל ולא לנשק גרעיני שיאיים גם עליה. יש לשתי המדינות שותפות אנטי-כורדית ושתיהן מוכנות במקרה הצורך לתקוף את הכורדים ביחד כדי לבטל כל שאיפת עצמאות שלהם. ושתיהן לא רוצות את רוסיה במזרח התיכון מעבר לשיתוף פעולה שלה כמשקל נגד לארה"ב והשמדת גורמים סלפיים. אבל יחד עם זאת יש להן חילוקי דעות כמו בנוגע לאזרים בצפון מערב איראן, בנוגע להשפעה בקווקז ועל אזרבייג'ן, בתחרות על עיראק ועל מרכז אסיה וברצון להפיל את אסד מצד אחד ולשמר את משטרו מצד אחר. שתיהן יכולות להיות בעלות ברית ואפילו חייבות להיות. טורקיה צריכה את הדלקים שאיראן וקטאר יכולות להעניק לה ויחד איתן הן יכולות ליצור גוש מזרח תיכוני חוסם לכל השפעה אמריקאית או רוסית ולהכניע את ישראל והברית הים תיכונית, כל שכן הכנעת סעודיה. טורקיה בסופו של דבר שואפת להגיע להגמוניה מזרח תיכונית כולל בחצי האי ערב ולא תוכל לעשות זאת ללא שיתוף הפעולה האנרגטי של איראן שמחזיקה בעתודות הנפט והגז בין הגדולות בעולם ובגישה ישירה למפרץ הפרסי.

בנוסף להגדלת הייבוא של גז והעצמאות האנרגטית דרך דלקים טורקיה פועלת במישור הירוק. כלומר יצירת אנרגיה ירוקה. כפי שראינו היא כבר מייצרת חשמל רב באמצעות אנרגיה הידראולית ויש לה את האפשרות להגביר את האספקה הזאת על חשבון המים של סוריה ועיראק. היא בין המדינות "הירוקות" בעולם כשעל פי משרד האנרגיה הטורקי נכון ליוני 2018 22.4% מהחשמל שלה מיוצר על ידי אנרגיה הידראולית(עם פוטנציאל ל32% בהגבלה מתאימה של זרימת המים דרומה), ו11.7% באנרגיה מתחדשת(רוח, סולאר, גאותרמי)[94]. במאי 2018 היא פרסמה כי עד 2023 50% מייצור החשמל שלה יתבסס על אנרגיה ירוקה[95], דבר שהוא לא רחוק מהמציאות ויחזק את העצמאות האנרגטית שלה במעט אבל לא מספיק כדי לבסס את עצמה כעצמאית ברמה כזאת שתוביל אותה להגמוניה אזורית, בשביל זה היא חייבת ברית עם איראן וכוח רב יותר במזרח הים התיכון, הקווקז ומרכז אסיה, ובעיקר במפרץ הפרסי.

*

ב17 באפריל 2019 נפגשו שרי החוץ של איראן וטורקיה באנקרה כדי לחזק את הברית האנרגטית בין המדינות. איראן חווה סנקציות כלכליות מצד ארה"ב כשטורקיה ומדינות אחרות בעולם צפויות לחוות את הסנקציות האמריקאיות אילו תייבאנה דלקים ממנה ותשתפנה איתה פעולה כלכלית. שני השרים

הצהירו על כך כי טורקיה תשלש את ייבוא הגז האיראני אולם חודש לאחר מכן טורקיה מיתנה את הטון הרטורי שלה והבינה כי היא חייבת להתיישר עם הקו האמריקאי ואף צמצמה את הפעילות האנרגטית שלה מכיוון איראן. העצמה האמריקאית מחייבת אותן, נכון לעכשיו, להפחית מהשותפות בין המדינות אבל היעדר אותה נוכחות תיצור באופן טבעי את אותה שותפות. טורקיה פשוט חייבת אותה כדי לבנות את צינור הגז מקטאר אליה וכדי להגביר את ייבוא הנפט והגז האיראנים זאת יחד עם החלשת סעודיה וישראל מה שבתורו יחזק אותה במזרח הים התיכון ובסופו של דבר במקומות אחרים ככל שהכלכלה שלה תצמח. אותה אימפריה עות'מאנית מחודשת, בעלת אידאולוגיה של האחים המוסלמים, יכולה לבסס את כוחה ברחבי המזרח התיכון, אפריקה, הקווקז, ומרכז אסיה. היא יכולה למשוך אליה מוסלמים רבים בעולם ככל שתצמח כלכלית וככל שתהייה בעלת יכולת לספק להם את המזון שהם זקוקים לו אל מול המדבור שחווים המזרח התיכון ואפריקה.

רוסיה שמנסה לכתר את טורקיה מכל הכיוונים לא תראה זאת בעין טובה כשהיא עסוקה במזרח אירופה והצורך שלה להתרחב במקום אל מול משבר דמוגרפי מבית וישראל גם כן לא תראה את הדבר בעין טובה כשמי שמאיימת עליה תדיר ותומכת בארגונים שקוראים להשמדתה, מתחזקת. גוש חוסם בין איראן וטורקיה במזרח התיכון יחד עם קטאר יכול להביא לכוח גדול לשתי המדינות האלו אבל לאסון לכל השאר כשמדינות המפרץ וסעודיה יחד עם האוכלוסייה של סוריה, מצרים, עיראק, הכורדים, ואחרות תעמודנה מול כוח גדול ומאיים שלא יצטרך אותן או את האוכלוסייה שלהן במצב של מיעוט מים ומזון. אבל יחד עם זאת לשתיהן יש נקודות חיכוך רבות עם היסטוריה של מלחמות אחת בשנייה. והשותפות ביניהן יכולה גם להיות לאיבה אילו אחת תתחזק יותר מידי על חשבון השנייה.

נכון לסוף העשור השני של המאה ה-21 אותה שותפות מוגבלת בכוחה כל עוד יש נוכחות אמריקאית במזרח התיכון עם תמיכה בישראל ומדינות המפרץ וכל עוד רוסיה עוד נוכחות במזרח הים התיכון וסוריה ולא עסוקה כל כולה במזרח אירופה. אבל יציאה ואו אי מעורבות של שתיהן במזרח התיכון בגלל מהפכת פצלי השמן והבדלנות האמריקאית מצד אחד וההיחלשות של רוסיה והתמקדותה במזרח אירופה מצד שני תיצור ווקום שבו שתיהן תוכלנה להרחיב את הפעילות שלהן. בין אם למטרות האנרגטיות של טורקיה או למטרות השאפתניות של איראן ליצור אימפריה פרסית מחודשת בעלת הגמוניה דתית שיעית.

האימפריה האיראנית

האיראנים של היום מייחסים את עצמם לאימפריות הפרסיות הקדומות. השם איראן הוא לאומי יותר ונועד לתת ביטוי גם לעמים הלא פרסיים של רכסי ההרים האיראניים כשהגאוגרפיה נותנת ביטוי לאומי חדש לכל אותם עמים: פרסים, לורים, כורדים, אזרים, ערבים, בלוצ'ים, טורקמנים ואחרים. הפרסים הם העם החזק ביותר באיראן והם בעלי הריבונות הפוליטית וההיסטורית של אותה ארץ עם ההרים שלה. מדובר בהיסטוריה עתיקה מלאת אימפריות, מדובר בהיסטוריה מאוד מאוחדת כשהשאה האיראני הוא ביטוי לא רק לעבר רחוק אלא גם לאימפריאליזם שיעי קרוב יותר. איראן המודרנית של האייתוללות מייחסת את עצמה כמו השושלת הפהלווית שקדמה לה, לאימפריות הקדומות יותר ששלטו בה. בין אם פרסיות או מוסלמיות. הטופוגרפיה שלה נתנה לה הגנה בעבר ונותנת לה הגנה בהווה כשאותה גאו-פוליטיקה היסטורית ועכשווית מציבה לה את אותם היעדים והאתגרים.
רכס ההרים האיראני הוא אחד המוגנים בעולם. היא מוקפת בשרשראות הרים שמגינות עליה מפני כל פלישה גדולה. מכיוון עיראק היא פרוצה רק בחלק של ח'וזיסטאן\ערביסטאן. מצפון מערב היא גובלת ברכסי הרים נוספים במזרח אנטוליה והקווקז הדרומי. ממזרח היא גובלת בהרים של אפגניסטאן ופקיסטאן שהם קשים ביותר למעבר לצבאות גדולים. מצפון היא גובלת בים הכספי כשרק גבולה הצפון מזרחי וחלק קטן מהצפון מערבי פרוץ לפלישה לצבאות גדולים. מדרום היא גובלת במפרץ הפרסי(או המפרץ הערבי בשביל מדינות המפרץ הערביות)עם שליטה מוגבלת במצרי הורמוז. אין לה גישה טובה לים הערבי והאוקיינוס ההודי שכן אותו אזור מוגן היום על ידי ארה"ב. זוהי טופוגרפיה שנותנת מצד אחד הגנה גדולה ומצד שני מקשה על ניהול תקין של המדינה ללא שיתוף פעולה עם העמים והקבוצות האתניות השונות שלה. זוהי טופוגרפיה שמקשה על פיתוח כלכלה בריאה כשגם היום וגם בעבר היא שאפה להתרחב אל מחוץ לאותם גבולות, בין אם מרכז אסיה, עיראק, והיום לשליטה מלאה על המפרץ הפרסי. גבולותיה לא השתנו הרבה לאורך היסטוריה ארוכה ביותר.

ארץ של אימפריות

הממלכה האחמנית הקדומה הייתה במאה ה-6 לפנה"ס ווסלית של ממלכת מדי מצפונה. היא ישבה בדרום איראן של היום והתבססה על שבטים דוברי פרסית במקום. משנת 552 לפנה"ס (תחת הנהגתו של כורש השני או "כורש

הגדול") היא יצאה למסעות כיבושים צפונה, ועד שנת 511 כבשה את כל איראן, אסיה הקטנה, בבל עם ארם נהריים, סוריה ויהודה, ומצרים. בשנים הבאות היא תכבוש את צפון יוון, לוב, ותשיג שליטה עקיפה על דרום אוקראינה וחצי האי קרים. זו הייתה האימפריה הפרסית המוצלחת מכולן והיא הייתה עדות לשגשוג כלכלי ומנהלי. המלכים הפרסיים שלטו מערי בירה שונות, לרוב פרספוליס ובבל. הם נתנו חופש דת וחופש מסחר לכל תושבי האימפריה ויצרו שיטה מנהלית שבה פחוות ניהלו את המחוזות המקומיים. הם נתנו לעמים ששועבדו והוגלו על ידי הבבלים והאשורים קודם לכן לשוב לאדמתם כדי לפרוח בעצמם דתית וגם כדי להוות כוח מקומי מטעם האחמנים ששחררו אותם(כשהמקרה של היהודים הוא המוכר מכולם).

במאה ה-4 לפנה"ס יצא אלכסנדר מוקדון למסע הכיבושים שלו מזרחה והפיל אותה בתוך 12 שנים הוא עצמו יגיע עד לגבולה המזרחי ביותר על נהר האינדוס וישים לשושלת האחמנית קץ. במקומה תגיע הממלכה הסלאוקית שנוצרה מתוך מלחמות הדיאדוכים בין יורשי אלכסנדר על המזרח התיכון של היום. ב312 לפנה"ס היא תשלוט מנהר האינדוס ועד הים התיכון. תהיינה לה שתי בירות, האחת היא אנטיוכיה שבסוריה של היום שתהייה מרכז מסחרי חשוב אפילו בתקופה הצלבנית. והשנייה היא סלאוקיה שעל החידקל שהייתה קרובה לבבל ועל מיקום מסחרי ופורה (היא תוחרב על ידי הרומאים ב165 לפנה"ס). אולם הסלאוקים יתמודדו כל ימיהם מול אויבים, בין אם מצרים התלמאית, מכיוון מרכז אסיה, מרידות בכל רחבי האימפריה)כמו החשמונאים(ובעיקר מול האימפריה הרומאית. זו תשים לה קץ ב63 לפנה"ס עם כיבוש סוריה על ידי הקונסול גנאיוס פומפיוס.

אחד העמים שימרדו בה יהיה הפרתים. אלו היו שבט נוודים שנלחם על ידי ירי חצים מגב סוסיו בשם "הפראנים". הם יגיעו ממרכז אסיה וב224 לפנה"ס ייצרו להם שטח מנהלי מצומצם בצפון מזרח איראן של היום תוך שהם יהיו קודם לכן ווסלים של הסלאוקים. עם השנים הם יכבשו שטחים נוספים ולאחר כיבוש סוריה על ידי פומפיוס המזרח התיכון חולק בין הפרתים לרומאים. שני אלו ינהלו מלחמות במשך מאות שנים כשהקווקז, מזרח אנטוליה, סוריה, ומסופוטמיה עוברים מיד ליד. בשיאם הם ישלטו מנהר האינדוס ועד הים התיכון עם חלקים ממרכז אסיה והקווקז. הפרתים יקימו עיר בירה חדשה על יד בגדד של היום והיא קטסיפון ויתנו חופש דת ברחבי האימפריה אך יחד עם זאת הם ידחקו את היוונית משפת המנהל

כמו בימי הסלאוקים ויחזירו את הפרסית כשפת המדינה. בשנת 224 לספירה שושלת ממוצא פרסי בתוך האימפריה הפרתית תבצע הפיכה ותתפוס את השלטון, זו תהייה האימפריה הסאסאנית. המנהל ימשיך מקטסיפון עם חופש דת באימפריה אבל הם עצמם יהיו זורואסטרים. בתקופתם התרבות והלשון הפרסיות תפרחנה ותתפשטנה אל תוך מרכז אסיה והודו עצמה. הסאסאנים ינהלו מלחמות במשך מאות שנים נגד הרומאים ואז הביזנטים עד שבמאה ה-7 דת חדשה שהתבססה על קואליציית שבטים תקפה צפונה והקימה במהרה אימפריה מוסלמית עצומה.

חדירת המוסלמים ותהליך ההתאסלמות שהגיעה בעקבותיהם שינה את המזרח התיכון. במצרים ועיראק היוונית והארמית פינתה את מקומה לערבית כשמחנות צבא ערביים היו למרכזי מסחר ומנהל תוך התפשטות הערבית. אבל בפרס המנהל המשיך על ידי הפקידים הפרסיים או דוברי הפרסית הקדומים כשאלו פשוט התאסלמו מה שלא ביטל את התרבות והלשון הפרסיות אלא פשוט הוסיף את האסלאם. אבל יחד עם זאת זה היה הקץ של השושלות הפרסיות הקלאסיות(להוציא את הסלאוקים).

במשך מאות השנים הבאות הם נשלטו בעיקר על ידי הערבים העבאסים מבירתם בגדד. ב1258 הופיעו המונגולים שכבשו את בגדד ושרפו אותה תוך הפלת הח'ליפות. עוד קודם לכן שושלות חדשות לא ערביות עלו בכוחן(התורכים-סלגו'קים היו חלק מהן). אלו נגסו באיראן ושלטו בה. בין 1077 עד 1507 שלטו בה שתי שושלות\אימפריות. האחת היא הח'ווארזמית והשנייה היא הטימורית(על שם מייסדה תימור לנג). הראשונה שלטה באיראן וחלקים ממרכז אסיה והשנייה גם על מזרח אנטוליה, מזרח עיראק, ומזרח הקווקז. התרבות הפרסית המשיכה להתקיים בהן בשילוב עתה עם תרבות אסלאמית והיא הייתה לחלק מאפגניסטאן ופקיסטאן של היום עד הודו. בירות האימפריה תעבורנה מאזור עיראק למרכז אסיה עם סמרקנד אצל הטימורית ותבריז אצל הח'ווארזמית.

בין 1501 עד 1722 תשלוט האימפריה הצפווית. כאמור זו תתבסס על המסדר הסופי-צפווי ותכפה את השיעה כדת המדינה של האימפריה תוך הפיכתה לזרם דתי המובדל מהסונה. היא תתפשט במרכז אסיה ותנסה להשיג שליטה רחבה יותר ממערבה על ההרים האנטוליים ועיראק תוך כוונה לכבוש את כל המזרח התיכון ולהיות להגמוניה דתית שיעית. אבל

פה תעמוד ממערבה אימפריה סונית חזקה והיא האימפריה העות'מאנית. שתי האימפריות תנהלנה סדרת מלחמות במשך 140 שנים כשהקרבות בין הרומאים והביזנטים נגד הפרתים והסאסאנים על אותה ארץ יעברו בירושה לעות'מאנים והצפווים. החלקים עליהם שתיהן נלחמו היו: הקווקז, מעברי דירבנט אל תוך דרום רוסיה המישורית והפורייה, מזרח אנטוליה, ערי המסחר החשובות של צפון סוריה ועיראק(דיארבקיר, מוסול, חלב, א-ראקה), צפון מערב איראן על העיר תבריז וגישה לים הכספי, העושר של עיראק עם עיר הבירה הדתית החשובה ומושב הח'ליפים העבאסים בגדד, והערים החשובות לשיעים נג'ף וכרבלא שהיו חשובות במיוחד לצפווים בתור לגיטימיות דתית. השבטים התורכיים של צפון מערב איראן ואזרבייג'ן היו שיעים ולכן נאמנים לשאה ואילו הכורדים הסונים היו נאמנים לסולטאן, המלחמה על רקע גאו-פוליטי הייתה גם בעלת רקע דתי מובהק. אף אחת לא תיתן לשנייה את ההגמוניה הדתית ואף אחת לא תיתן לשנייה את ערי המסחר החשובות והערים ואזורים החשובים לגביית מיסים. איסמעיל הראשון, שנתן לעצמו את התואר שאה(כדרך להזדהות עם הסאסאנים) ראה בעצמו גם מנהיג דתי שיעי וגם מי שממשיך את השושלות הפרסיות הקדומות זאת תוך ברית עם המסדרים הסופיים והלוחמים שהן נתנו לו. הוא יצר ליגה עם הממלוכים הסונים במצרים ופתח במלחמה נגד העות'מאנים. סלים הראשון נלחם בהם וניצח אותם תוך שהוא כובש את הממלכה הממלוכית וכובש את הבירה השיעית תבריז ב1514(שם כוחם של היניצ'רים נחשף). בעקבות כך הצפווים מעבירים את בירתם לאיספהאן שבמרכז רכס ההרים האיראני, מקום מוגן שגם אפשר ליצור מנהל שיעי חדש. יורשו של סלים סולימאן ינהל נגדם 3 מלחמות תוך שהוא כובש את בגדד ובצרה ולמעשה את כל עיראק, ארמניה, וכבש את הגבול המערבי של המפרץ הפרסי. זהו היה ניצחון כלכלי ודתי חשוב. בעשורים הבאים הצפווים ינהלו מלחמת גרילה נגד השלטון העות'מאני ששלט בחלקם המערבי. הם יפשטו על שיירות האספקה העות'מאניות הרחוקות שניסו לעבור בהרים וימררו את חייהם. ב1555 שתי האימפריות תחתומנה על חוזה אמסיה שיחלק את גבולן בדומה לגבול של איראן וטורקיה היום. העות'מאנים שלטו בעיראק ובגדד והקווקז חולק ביניהן. הקווקז המזרחי שיעי והמערבי סוני. העות'מאנים גם יתחייבו לאפשר עלייה לרגל חופשית לערים בעיראק ולמכה ומדינה לשיעים והצפווים התחייבו להפסיק לקלל את הסונים ואת הח'ליפים שלהם.

אך ב1577 מוראד השלישי יחדש את המלחמות תוך כיבוש תבריז, הקווקז, והגישה לים הכספי. השאה עבאס הראשון ארגן את חיל הפרשים שלו תוך יצירת חיל תותחנים וייצא למלחמה ב1603 שבה הוא יכבוש את כל המקומות האלו בחזרה, כולל מזרח אנטוליה, ועיראק. עד1618 כל התקפה עות'מאנית לכיבוש בגדד מחדש נבלמה. בין השאה והסולטאן היה חוזה לחלוקת גבולות האימפריה והשכנת שלום אך מוראד הרביעי שעלה לשלטון ב1624 לא קיבל אותו ושוב יצא למלחמה. ב1634 הוא יכבוש את ירוואן וערים בקווקז וב1638 ינצח את הצפווים בקרב שהפך להיות מיתולוגי בקרב לאומנים טורקים והוא הקרב על בגדד. שנה לאחר מכן נתחם הסכם נוסף בין האימפריות ב1639 והוא הסכם זוהב שבדומה להסכם אמסיה יביא לגבול המוכר לנו כמעט ברובו היום בין טורקיה, עיראק, ואיראן.

המלחמות בין האימפריות האלו תקבענה איפה הסונים יהיו דומיננטים לארבע המאות הבאות ואיפה השיעים. הכוח הפרסי עלה מחדש על פני כוחות של עמים תורכים, ערבים, ומונגולים ששלטו בה. בין 1736 עד 1794 תשלוט השושלת האפשארית באיראן(זו הייתה ממוצא תורכי)לאחר שתבצע הפיכה מוצלחת נגד הצפווים. אלו ניסו לבטל את השיעה כדת המוחלטת של המדינה ולתת גם ביטוי לסונים כדרך להתקרב אליהם ולסיים את הסכסוך שנוצר במלחמות הקודמות עם העות'מאנים. הם יילחמו רבות נגד המוגולים בניסיון להגיע לתוך הודו עצמה וניסו לשלוט טוב יותר בדגסטאן והקווקז. ב1794 תעלה השושלת הקאג'ארית שתבצע הפיכה נגדם(היא הייתה ממוצא טורקמני). ימיה היו ימים רעים לאימפריה הפרסית\איראנית. היא נלחמה והובסה בשורה של קרבות נגד הבריטים שהיו לדומיננטים במפרץ הפרסי וחדרו בהשפעתם הצבאית והכלכלית דרך חברות אנרגיה לתוך המדינה ומצפון היא נלחמה והפסידה בשורה של מלחמות נגד הקיסרות הרוסית שכבשה את כל מרכז אסיה וכבשה את כל הקווקז תוך ביטול ההשפעה הפרסית במקום. זו שלטה עד 1925 ולראשונה ניהלה את המנהל של המדינה מטהראן. בתחילת המאה ה-20 התחזקה לאומיות איראנית שהייתה אמורה להיות לא דתית אלא חילונית. ב1905 הייתה בה התקוממות נגד משטר השאה הקאג'ארי שאומנם לא הפילה אותו אבל כן הביאה ליצירת חוקה ומשטר פרלמנטרי. ב1925(בתמיכת הבריטים ולאחר מכן האמריקאים) השושלת הפהלווית החליפה את הקאג'ארית. שושלת זו הייתה פרסית ששלטה על מדינה שנהיית לאומית יותר. הלאומיות האיראנית החדשה כן התבססה על הפרסיות הקדומה שהתפשטה כתרבות שירה, אומנות, מיסטיקה, ומנהל לתוככי מרכז אסיה אבל רצתה למזג לתוכה את

העמים השונים של איראן בין אם על בסיס שיוך לפרסים או היסטוריה משותפת ומנהל משותף במדינה פרלמנטרית. אותה היסטוריה משותפת של שיתוף פעולה באימפריות האיראניות סייעה בכך. בשנות ה-50 היה ניסיון להדיח את השאה אבל כאמור האמריקאים והבריטים לא אפשרו את זה וב1979 הוא הודח סופית על ידי האייתוללות והמהפכה האסלאמית שנתנה צורה חדשה של זהות לאומית לאיראן, פרסיות מהולה במטרה דתית שיעית תוך שיתוף שאר העמים במדינה ודיכוים.

הדמוגרפיה האיראנית

מה שמייחד את הדמוגרפיה שלה הוא המורכבות האתנית של איראן. הפרסים הם בשום אופן לא רוב האוכלוסייה והם שולטים בעמים וקבוצות אתניות רבים בתוך המדינה. אולם לפני שאנחנו בוחנים אותה אתנית צריך לראות מה עם האוכלוסייה האיראנית בכללותה.

על פי הבנק העולמי שיעור הילודה שלה ב2017 הוא 1.67 ילדים לאישה, זו ירידה מהותית מ6.74 ילדים לאישה באיראן ב1983[96]. אך למרות הירידה הדרסטית בילודה שלה היא עדיין בעלת אוכלוסייה צעירה מאוד כשרק 5.44% ממנה הם מעל גיל 65. גם בטורקיה יש אוכלוסייה צעירה עם 8.15% בני 65 ומעלה, זאת לשם השוואה 19.77% באיחוד האירופי[97]. איראן כמו טורקיה שונה משאר מדינות המזרח התיכון ומרכז אסיה בזכות רמת ההשכלה הגבוה של האוכלוסייה שלה. נכון ל2016 68.84% מבוגרי בתי הספר שלה מסיימים את הלימודים ברמה שמאפשרת להם להמשיך ללימודים אקדמיים זאת בהשוואה ל37.88% ברמה העולמית או 88.83% בארה"ב[98]. את החלק הזה אפשר היה להוסיף לכלכלה של איראן אבל הוא חשוב בשביל להבין את אופי האוכלוסייה שלה, משכילה מאוד, עירונית יותר בהשוואה למדינות אחרות סביבה, ובעלת יכולת לקלוט השקעות חיצוניות ושיתופי פעולה עם ענקיות אנרגיה או פירמות אחרות בעולם.

אבל שוב מה שמייחד את איראן הוא המורכבות האתנית שלה. בגלל רגישות הדבר הממשל האיראני לא אוסף נתונים אתניים במפקדי האוכלוסין שלו(הוא כנראה כן אוסף פשוט לא מפרסם אותם) מה שמקשה על ידיעת הנתונים המדויקים ולרוב מדובר בהערכות. על פי פרסום של הcia מ2013 שבחן את האוכלוסייה שלה על פי התפלגות לשונית לדוברי פרסית(פרסית, לורית, גילאקית ואחרות) יש רוב של 66%, לדוברי שפות טורקיות(בעיקר אזרית) יש 18%, וזאת יחד עם שפות אחרות במדינה כמו ערבית, בלוצ'ית, ארמנית ואחרות:

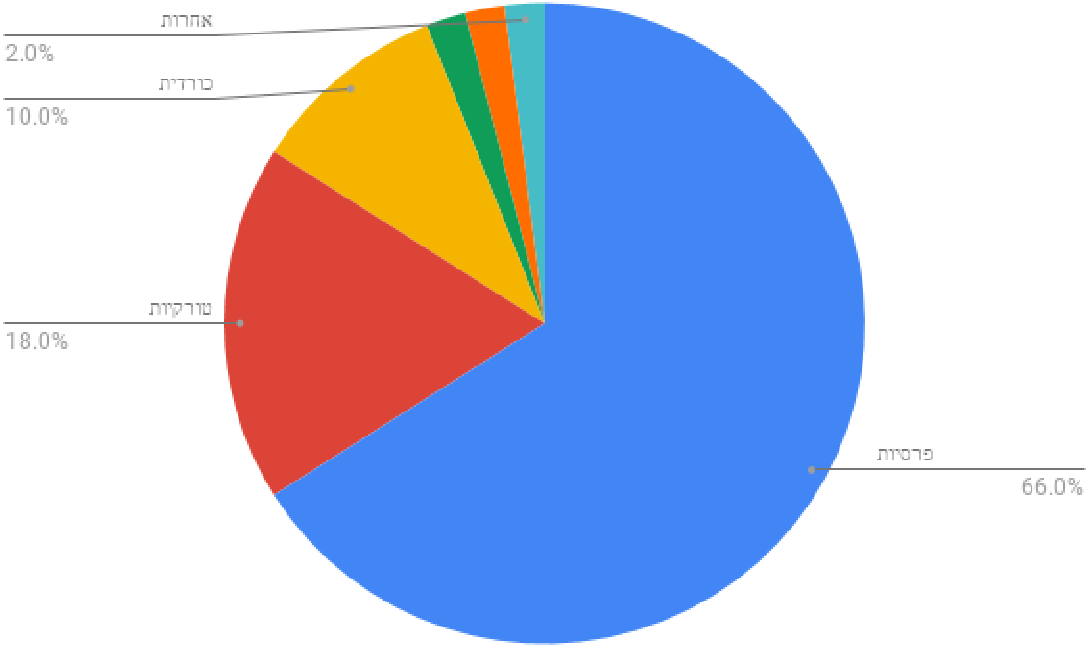

99

כשבנוסף לכך הוא מציין כי 99.4% מהאוכלוסייה הם מוסלמים ומתוכם 90% הם שיעים והשאר סונים. מה שנותן רוב יציב לשיעים(האזרים והפרסים הם שיעים) ומיעוט לסונים(בלוצ'ים וכורדים בעיקר). הערכה אחרת מצביעה על 61% פרסים, 5% לורים, 10% כורדים, 16% אזרים, ו8% אחרים[100]. ישנן הערכות נוספות שבהן הפרסים הם רק 51% אבל אלו פשוט מפלגות בין הפרסים ללורים שהם עם איראני בעל ניב פרסי והם שיעים עם מסורת ארוכה של תמיכה בשושלות של האימפריות האיראניות. בכל אופן הפרסים הם רוב קטן באיראן ולא בעלי הומוגניות כמו הטורקים בטורקיה או היהודים בישראל. הם מחויבים להתחשב במיעוטים שלהם ואכן כחלק מהחוקה האיראנית אלו זוכים לחופש מוחלט בחינוך על פי שפתם, לתחנות רדיו בשפות שלהם, תחנות טלוויזיה, ניהול מקומי על פי השפה האתנית וכו', מצב שונה מאוד מהכורדים של טורקיה. החשש של איראן מפני מרדנות או בדלנות של אחד המיעוטים הוא חשש ממשי ויש מספר קבוצות בעלות מסורת של בדלנות ברמה כזאת או אחרת.

האזרים הם המיעוט הגדול ביותר באוכלוסייה, אולי אפילו רבע מהמדינה, הם הרוב בצפון מערב איראן ועל פי לאומנים אזרים מהווים את אזרבייג'ן הדרומית שצריכה להתאחד עם הצפונית. בעקבות הפלישה הסובייטית במלחמת העולם השנייה הוקמו שתי אוטונומיות באזור, אחת אזרית

והשנייה כורדית. אלו היו אמורות להיות ממשלות בובות של הסובייטים אבל כבר ב1946 ברה"מ נסוגה מהמקום והן חזרו לשלטון האיראני. הכורדית דוכאה בכוח ואילו האזרית קיבלה מחדש בשקט את השלטון של טהראן. ישנה תנועה שהוקמה ב2002 בשם "תנועת ההתעוררות הלאומית של אזרבייג'ן הדרומית" היא שותפה לרעיונות פאן טורקיים של אומה טורקית אחת גדולה שכן האזרים הם בעלי מוצא טורקי(רעיונות כאלו קיימים עוד מסוף המאה ה-19). אבל זו תנועה חלשה ביותר. יש מידי פעם הפגנות עם דגלי אזרבייג'ן באותו מחוז עם קריאות לאוטונומיה, הפגנות כאלו הן מצומצמות ומתרחשות על רקע בעיות תברואה או שחיתות מקומית. האזרים היו לאורך רוב ההיסטוריה האיראנית נאמנים לה והם שיעים בעצמם. אין צפי להתקוממות שלהם.

הכורדים יושבים בחלק הצפון מערבי-מרכזי של איראן בגבול עם הכורדים של טורקיה ועיראק. אלו היו בעייתיים לשלטון האיראני לאורך המאה ה-20 עם מסורת של התקוממויות שגבתה בסך הכול כ10,000 הרוגים. הם אומנם סונים אבל לרוב חילוניים ולאומיים ולא מתקוממים על רקע דתי. איראן משתפת פעולה עם טורקיה, עם משטר אסד, ועם ממשלת בגדד כדי לדכא את השאיפות שלהם לעצמאות ואף תמכה בגירוש הכורדים של כירכוכ ב2017 כחלק מכך. בין 2004 ל2015 ארגון פ.ג'.א.ק. מרד בעצימות נמוכה עם התקפות גרילה למען אוטונומיה, בסך הכול היו פחות מ1,000 הרוגים בהתקוממות הזאת והיא נכשלה. מאז 2016 יש עוד אחת על ידם עם פיגועים והתקפות אבל פחות מ200 הרוגים. המרד הוא בהיקף מצומצם ביותר. גם בהפגנות של 2017-2018 במדינה הכורדים דרשו מצב כלכלי טוב יותר ולא עצמאות. בקצה הדרום מזרחי שלה יושבים הבלוצ'ים, פחות מ2 מיליון תושבים בסך הכול. אלו מקיימים מרד מאז 2004. עיקר המרד הוא על ידי ארגוני אל קאעידה מקומיים שמבצעים פיגועים אבל זהו מרד בעצימות נמוכה. האזור הוא חסר חשיבות כלכלית שכן מרבית האוכלוסייה האיראנית יושבת בקצוות המערביים שלה או סביב טהראן ואזור בלוציסטאן הוא עני, הררי, ומדברי. המרד הזה הוא המשך של המרד הבלוצ'י בפקיסטאן(שם הם מונים כ10 מיליון בני אדם). המרד בפקיסטאן גבה כ10,000 הרוגים ומעל 150,000 עקורים. אבל הוא מתנהל בעצימות נמוכה מאז 1948 ולא זוכה לתמיכה ציבורית נרחבת. הערבים של דרום איראן ומחוז ח'וזיסטאן הם מיעוט קטן במדינה, אלו של המחוז הם שיעים ודורשים מאז 1922 עצמאות. לאורך השנים בגלי התקוממויות הם פתחו במרידות שנכשלו. ארגונים רבים קמו ונפלו, לרבים מהם המילה אחוואז הייתה חלק משם הארגון)זוהי בירת המחוז(. עושרו בנפט וגז

וערביותו משכה את סדם חוסיין לכבוש אותו. אבל פרסית היא השפה המדוברת בו כשלאורך השנים היא יישבה פרסים במקום. בשנים האחרונות ישנם מספר עשרות הרוגים בשנה בגלל התקפות טרור, לרוב על מתקני נפט, כדי להביא לעצמאות. סעודיה ומדינות המפרץ תומכות בהם.

אולם אלו תנועות עצמאות כה חלשות שהן לא באמת מאיימות על המשטר האיראני בשלב זה. ישראל שואפת כבר שנים להביא למרד שלהם כנגד משטר האייתוללות(איראן מאשימה את ישראל וארה"ב בתמיכה בבלוצ'ים) אבל זה לא קורה, חופש הדת והלשון שלהם, כשהפרסית היא רק שפת המנהל והלינגואה פרנקה, מפחיתה מעצמת המרד. אם טורקיה ורוסיה תתמוכנה באזרים, סוריה ועיראק בערבים והכורדים עם אי התערבות טורקית, פקיסטאן בבלוצ'ים, וסעודיה בערבים, וכל זאת בתמיכה ומימון אמריקאים, אז כן מרד כזה הוא מאוד אפשרי ויביא במהרה לערעור יציבות במדינה. אבל אותה אחדות אזורית היא רחוקה מהמציאות הנוכחית. איראן מפעילה מאז המהפכה ומלחמת איראן-עיראק את הבסיג'. בעבר היא הייתה יחידת מסתערים מתאבדים ועתה היא גוף חצי צבאי שמיועד לשמירה על הסדר הציבורי. לפי נתונים רשמיים של איראן יש בו מעל ל10 מיליון חברים ומאות אלפי משרתים קבועים. בכל מצב של ניסיון התקוממות מיעוטים או פרסים הוא יהיה שם כדי לדכא את ההתקוממות. בנוסף לאלו צריך לציין את הרפורמיסטים. זהו שם כולל מאז שנות ה-90 לכל מי שרוצה לראות כלכלת שוק חופשי, מערכת פוליטית ליברלית יותר, יותר חופש ביטוי ועיתונות, חופש דת וחופש מדת, הסרת רעלה במרחב הציבורי, צמצום כוחם של משמרות המהפכה, יחסים טובים יותר עם המערב וכו'. לא כולם רוצים את אותו הדבר אבל הקו הפוליטי המנחה אותם זהה: ליברליות. הם התקוממו ב2009 בהפגנות ענק שדוכאו בגלל שחיתות במערכת הבחירות ושוב פעם ב-2017-2018 על רקע המצוקה הכלכלית(אז היו כ30 הרוגים). יש להם ייצוג במערכת הפוליטית ושר החוץ זריף עם הנשיא המכהן רוח'אני נחשבים למייצגים שלהם, ככה שהם לא גוף מרדני. בכל אופן האתניות הזאת נשארת בטן רכה מבחינת איראן שיכולה להיות מנוצלת על ידי המעצמות החיצוניות, לאותו ניצול מגיע דרך סנקציות וניסיון להרוס אותה כלכלית דרך הבטן הרכה של הכלכלה שלה והיא הישענות על ייצוא דלקים.

כלכלת דלקים

כמו במקרה של ונצואלה(או כל מדינה אחרת) להישען על מקור אחד לייצוא שהוא חומר גלם או דלק הוא תמיד בעיה כלכלית. למרות שלאיראן יש שפע של

תחומים אחרים לפתח כלכלה היא עדיין מתבססת על דלקים. יש לה תעשיות אלקטרוניקה, אווירונאוטיקה, מכרות ומינרלים, שטיחים, חקלאות וייצוא פירות, אפשרות לפתח תעשיית תיירות על בסיס ההיסטוריה והנופים שלה, תעשיית רכב(ב2017 היא ייצרה 1.5 מיליון רכבים), טקסטיל ועוד. בנוסף לאלו יש לה אוכלוסייה מאוד צעירה ומשכילה שיכולה להוות בסיס לצמיחה כלכלית מהירה. אבל יחד עם כל אלו היא לא מבססת את עצמה על מגוון תעשייתי אלא דווקא על ייצוא דלקים. יש לכך כמה סיבות, היעדר תשתית מקצועית מתאימה שדורשת השקעות זרות ומקצועיות חיצונית(זו מוגבלת בגלל הסנקציות), שחיתות וריכוזיות ממשלתית, המעורבות הגסה של משמרות המהפכה בכלכלה שמבריחה משקיעים, ואולי בעיקר הרצון שלה להשתמש ברווחים המידיים של הדלקים למימון תכניות כיבוש והשתלטות על המזרח התיכון. אם היא הייתה מוותרת על אלו אז כל המרכיבים שלה, יחד עם שפע הגז לחשמל, היו הופכים אותה למעצמה כלכלית עם רווחה עצומה לתושביה, אבל היא לא כזאת אלא מדינה ריכוזית בעל שאיפות להגמוניה אזורית ודתית. הסנקציות עליה בעשורים האחרונים (קיימות ברמות שונות) מגבילות אותה וניצחון על הסנקציות האלו ומשיכת ההשקעות בנוסף לדלקים יכולים להביא אותה להיות הגמוניה אזורית. איראן היא כלכלת דלקים. נכון ל2017 היא הייתה השנייה בעולם בעתודות גז מוכחות אחרי רוסיה. יש לה 17% מעתודות הגז העולמיות כשהיא מפיקת הגז הנוזלי השלישית בגודלה בעולם (המפיקה השלישית ולא יצואנית שלישית). היא בעלת עתודות הנפט המוכחות הרביעית בגודלה בעולם כשב2017 היא הפיקה 4.7 מיליון חביות נפט ביום בממוצע ו7.2 טריליון רגל מעוקב של גז באותה שנה. ככל הנראה יש לה עתודות של 157 מיליארד חביות נפט(עשירית מהכמות העולמית). לאורך העשור השני של המאה ה-21 תפוקת הנפט שלה לא חצתה את ה5 מיליון ביום ולעיתים ולעתים ירדה מתחת ל4 מיליון בגלל הסנקציות האמריקאיות אבל יחד עם זאת היא המשיכה להיות ספקית חשובה למדינות באסיה. ביוני 2018 היא ייצאה 2.7 מיליון חביות נפט ביום עד ספטמבר בעקבות הסנקציות המספר הזה ירד ל1.9 מיליון. סין והודו הן היבואניות הגדולות ביותר שלה, שתיהן מהוות יעד ל42% מייצוא הנפט שלה, כשיפן וקוריאה הדרומית הן יעד לייצוא 19% מהנפט שלה. מה שמסביר את הקשר החזק שלה למדינות בדרום ומזרח אסיה ושלהן אליה. בגלל עלויות גבוהות של הנזלת גז הן מהוות רק יעד חלקי לייצוא הגז שלה(קטאר ומדינות המפרץ האחרות שולטות טוב יותר בשוק הגז האסיאתי). 73% מייצוא הגז שלה הוא לטורקיה. היא מייצאת גם

לארמניה ושואפת לייצא דרך טורקיה לאירופה. יש לה דרישה גדולה בשוק המקומי שלה שכן 79% מייצור החשמל בה הוא על בסיס גז, 23% נפט, 6% הידראולי, והשאר על מקורות אחרים[101]. גז הוא פשוט המוצר הכי נצרך בה בגלל היקף העתודות שלה, כי הוא מקור אנרגיה נקי, זול ויעיל. היא מתבססת נכבדות על השוק האסיאתי לייצוא ומסחר. 31% מהייצוא שלה הוא לסין, 19% להודו, ויחד עם יפן וקוריאה הדרומית 4 המדינות האלו מהוות 69% מיעדי הייצוא שלה. כל השוק האסיאתי הוא 79% מהייצוא שלה(כל הייצוא מעבר לדלקים). מה שמצביע על הקשר החזק אליהן ולא לשוק האירופי או האמריקאי, שסגור בפניה מאז 1979, אירופה היא פשוט תוספת חזקה. עיקרי הייצוא שלה הוא דלקים ומוצרים פטרוכימיים. סך הכול 72% מהייצוא שלה הוא נפט גולמי, יחד עם מוצרים אחרים 81% הם מינרלים. היא גם מייצאת מתכות, פלסטיק, מוצרים כימיים, ורק שבריר קטן מהייצוא שלה הוא תעשיות אחרות שלא קשורות למשאבי טבע[102].

המבנה הטופוגרפי והמיקום שלה חוסמים בפני את האפשרות לייצוא ישיר לאירופה או לסין. גם התחרות בינה לבין מדינות המפרץ, ישראל, וארה"ב שמה לה מכשול לייצוא דלקים או הפקה נרחבת יותר של גז נוזלי. היא מנסה להתגבר על כך בבניית צינורות גז לטווחים רחוקים יותר עם שיתוף פעולה אזורי(פקיסטאן, טורקמניסטן, וטורקיה). כיוון שמחצית הכלכלה שלה מבוססת על מסחר ודלקים הם עיקר הייצוא שלה היא חייבת לבנות רשת צינורות רחבה יותר. יש לה רשת צינורות גז מהמפרץ הפרסי צפונה לטהראן ותבריז כדי לספק לעצמה את תצרוכת החשמל שלה, משם בקו תבריז אנקרה היא מספקת גז לטורקיה עם שאיפות להרחיב אותו עד לאירופה לאספקה לאותה יבשת. יש לה צינור לארמניה וב2010 היא השלימה בניית צינור שמחבר בינה לבין טורקמניסטן(שהיא אחת ממפיקות ובעלות עתודות הגז הגדולות בעולם). הצינור הזה מספק גז חשוב לצפון איראן, שכן בשל ההרריות שלה במרכזה היא מתקשה לבנות עוד צינורות לאורך האזור. השיתוף פעולה האיראני-טורקמני גם מחליש את האחיזה הרוסית עליהן ומחזק את השפעתן בטורקיה והקווקז. טורקמניסטן רוצה לבנות את "הצינור האפגני" שלמעשה ייצא גז ממנה ישירות להודו זאת לצד בניית צינור גז איראני לפקיסטאן שנועד בהמשך להתרחב להודו. איראן מנסה כבר שנים להוציא אותו לפועל אך בשל לחץ ואיום בסנקציות אמריקאיות נגד פקיסטאן הוא מתעכב. הצלחת בנייתו אומרת למעשה הרחבת

ייצוא הגז האיראני להודו ישירות במקום דרך הנזלה שמייקרת את התהליך. איראן וטורקמניסטן יכולות להגביר את שיתוף הפעולה האנרגטי ביניהן(מה שישליך על כוחה של איראן במרכז אסיה עד קזחסטאן שהיא ספקית נפט חשובה לסין) שתיהן ספקיות גז חשובות לסין שלשנייה יש אף צינור ישיר אליה, אך הדומיננטיות שלה בשוק הגז הסיני יורדת בשנים האחרונות בזכות מהפכת הפצלים האמריקאית והעלייה בביקוש הסיני לגז[103]. הצלחה של שתי המדינות בייצוא גז להודו והסרת סנקציות מעל איראן יכולה בעתיד להוביל אותה לחבר את רשת צינורות הגז שלה לזו הטורקמנית ולבסוף לסין. טורקיה, שיכולה להיות שותפה חזקה לאיראן, זקוקה לנפט וגז רב בשל הצמיחה הכלכלית שלה והביקוש הגובר. היא צורכת כמיליון חביות נפט ביום וקרוב ל2 טריליון רגל מעוקב של גז בשנה[104]. איראן שכבר מספקת לה שלושה רבעים מאספקת הגז יכולה לספק לה את כל צרכי הגז שלה ואת כל צרכי הנפט שלה. צריך להבין שבשל הסנקציות האמריקאיות הכבדות עליה היום ולאורך השנים היכולת האנרגטית שלה הוגבלה. לשם השוואה רוסיה היא בעלת מחצית מעתודות הנפט האיראניות ויש לה רק במחצית יותר גז מאשר לאיראן כשרובם נמצאים בשטח קשה להפקה ממזרח להרי האורל והוא רחוק יותר ממרכזי האוכלוסייה של אירופה או מנמלים מהם אפשר לייצא דלקים. ולמרות זאת רוסיה מפיקה פי 3 יותר נפט ופי 3 יותר גז מאיראן[105]. מה שאומר שאילו היינו לוקחים בחשבון את הסרת הסנקציות האמריקאיות מעליה, משיכת משקיעים זרים וחברות אנרגיה שמביאות אותה לשיא התפוקה האפשרית שלה בהשוואה לתפוקה הרוסית על בסיס היקף העתודות אז איראן יכלה לעבור את תפוקת ה20 טריליון רגל גז בשנה ואת ה10 מיליון חביות נפט ביום. היא יכלה לספק לטורקיה את כל הצרכים שלה ושל הודו (שצורכת כ4.5 מיליון חביות ביום ו2 טריליון רגל מעוקב של גז בשנה[106]) . זאת לצד אספקה גדולה יותר לסין, קוריאה, יפן ואחרות ברחבי אסיה ואירופה. הסרת הסנקציות האמריקאיות בשל מגמת בדלנות יכולה להביא את איראן למצב של מעצמה אנרגטית. אבל למזלן של ישראל, מדינות המפרץ, וכל מי שמתחרה באיראן זה לא המצב בזכות אותן סנקציות אמריקאיות. ב2012 האיחוד האירופי הצטרף לסנקציות האמריקאיות נגד איראן מה שהפחית את היקף הייצוא שלה מ180 מיליארד דולר בשנה ב2011 ל48.9 מיליארד דולר ב2013. הסכם הגרעין של יוני 2015 הסיר חלק גדול מהסנקציות מעליה עד תחילת 2016 ואפשר לה להצטרף למערכת המסחר והפיננסים

העולמית בתוך זמן קצר תוך דרישה לצמצם את פרויקט הגרעין שלה מביטחוני לייצור חשמל והגבלת פיתוח הטילים הבליסטיים שלה, בהמשך הוא היה אמור גם להסיר את אמברגו הנשק מעליה. רוסיה, סין, והאיחוד האירופי תמכו בכך מסיבות כלכליות, ואילו ישראל ומדינות המפרץ התנגדו לכך. פרישת ארה"ב מהסכם הגרעין ב2018 שוב יצרה טבעת לחץ קשה על איראן מה שמוסיף בעיות דווקא לסין(שגם היא תחת מכסים ומתקרבת למצב של סנקציות אמריקאיות) שזקוקה לאנרגיה האיראנית.

סין הייתה לאורך שנים בעלת ברית של איראן ושל מדינות המפרץ בגלל הצורך בייבוא נפט וגז. היא עמדה לצד איראן ולצד פרויקט הגרעין שלה באו"ם, במועצת הביטחון תוך התנגדות לסנקציות, ובפורומים בין לאומיים אחרים. היא שואפת ליצור קשר ישיר אליה. כשב2013 היא התחילה במיזם "המסדרון הכלכלי" שהוא בניית מערכת תשתיות משופרת בפקיסטאן דרך קשמיר, הוא כולל בניית נמלים, רכבות, כבישים, מנהרות, תשתיות עירוניות ותברואה ועוד. המטרה היא גם לפתח את פקיסטאן, בעלת ברית נגד הודו, וגם ליצור קשר ישיר יותר למרכז אסיה ואפגניסטאן שם היא שואפת להגדיל את כוחה ולקבל גישה ישירה יותר לדלקים וחומרי גלם. אבל מעבר לכך אותו מסדרון הוא חלק מ"דרך המשי החדשה" שמחבר אותה ישירות לאירופה במקום מעבר בים סין הדרומי. היא רוצה להגיע עד לאיראן ורואה לחיוב את בניית צינור הגז ממנה לפקיסטאן. עד 2017 סין כבר השקיעה 62 מיליארד דולר באותו מיזם. היא משקיעה מיליארדי דולרים בנמל גוואדר שעל הים הערבי וקיבלה אותו בחכירה מאיסלמבאד עד שנת 2059. אותו נמל אמור להיות גם בעל מתקן להנזלת גז מאיראן שיעקוף את הבעיה הביטחונית שמצרי הורמוז יוצרים ויספק לסין עוד אנרגיה. הוא גם משמש כבסיס לצי הסיני שרוצה להיות קרוב יותר לים הערבי והמפרץ הפרסי כשסין גם מחזקת את הנוכחות הימית שלה באוקיינוס ההודי, בין אם נגד הודו או פשוט כדי להיות קרובה יותר למפרץ ולים האדום ומשם לים התיכון ואירופה. נפט וגז הם הכרחיים בשביל הצלחת אותן שאיפות וברית עם איראן הכרחית לשם כך גם כן.

איראן חווה לחץ מצד ארה"ב אבל לא מצד סין והודו או רוסיה וצרפת או גרמניה ובריטניה, הן כולן רוצות את שיתוף הפעולה איתה. אם משום מה ארה"ב תסיר את הסנקציות מעליה ותגיע איתה להסכם אז איראן תוכל להרחיב את הפעילות האנרגטית שלה שתוביל אותה לפריחה כלכלית מה שיפנה לה כספים גדולים יותר לשאיפות ההגמוניה שלה במזרח התיכון.

האימפריה האיראנית החדשה

בדומה לאימפריות הפרסיות איראן שואפת להיות ההגמוניה של המזרח התיכון

מבחינה פוליטית וצבאית כשהיא שולטת ממרכז אסיה עד לקווקז, עיראק, הלבנט, חצי האי ערב והמפרץ הפרסי. ובדומה לאימפריה הצפווית היא שואפת להיות להגמוניה דתית תוך ביסוס השיעה כזרם הדתי המוביל בכל האסלאם עם ריבונות על מכה ומדינה.

בשונה מחלק מאותן אימפריות קדומות היא לא פועלת בוואקום אסטרטגי אלא מתמודדת מול מעצמות מקומיות וחיצוניות שעומדות בינה לבין אותן הגמוניות נחשקות. ארה"ב, ישראל, וסעודיה(ובעבר גם סדם חוסיין) הן המתחרות העיקריות שלה. ארה"ב בעלת העצמה האדירה שלה לא הייתה צריכה להפעיל מאמץ ניכר כדי לבלום את איראן והשאיפות שלה ואכן בלמה אותה צבאית מספר פעמים מפני השתלטות על המפרץ הפרסי ועיראק. כבר מראשית משטר האייתוללות איראן הבינה כי הכוח המזרח תיכוני שלה לא יכול להתבסס בתור התחלה על כיבוש צבאי ישיר והיא חייבת לפעול בצורה א-סימטרית תוך לחימה עקיפה ותמיכה בשלוחים ברחבי האזור. אמברגו הנשק האמריקאי והאירופאי שמר את צבאה חלש עם ציוד מיושן(של השאה או ברה"מ) ועם ההכרח לפעול במרחב עקב על צד אגודל.

יש מספר מישורים בהם היא פועלת כדי להתיש את אויביה ולהשיג שליטה במרחב לקראת יציאת ארה"ב או דחיפתה לעזוב. האחד הוא תכנית הגרעין. מאז שנות ה-60 תחת משטר השאה איראן פיתחה יכולות גרעיניות בשיתוף פעולה עם ארה"ב וישראל למטרות של ייצור חשמל. בעקבות 1979 התכנית הופסקה על ידי ח'ומייני מפני "שלא הייתה אסלאמית", אבל לאחר מותו היא שבה להשקיע בה תוך שיתוף פעולה עם קוריאה הצפונית, רוסיה, וסין ותחת פיקוח של "הסוכנות הבין לאומית לאנרגיה אטומית" (או סבא"א). מאז שנות ה-90 ארה"ב הטילה עליה סנקציות בגלל אותה תכנית, הממשלים של קלינטון, בוש, אובמה, וטראמפ פועלים נגדה במישור הכלכלי והדיפלומטי כדי לגרום לה להתפרק מנשקה הגרעיני. כשקודם לכן רייגן וקרטר פעלו נגדה מסיבות של יציבות ושליטה אמריקאית במפרץ הפרסי. איראן טוענת עד היום כי מטרת התכנית היא יצירת חשמל באמצעים גרעיניים כמו שעושות מדינות רבות בעולם. וגם סבא"א טוענים(אפילו ב2019) כי זו אכן המטרה. אולם ההצהרות שלה נגד ישראל וכי יש לה כוונה להשמדתה, עם השאיפות שלה במרחב, ובעיקר תכנית הטילים הבליסטית שלה שמים בסימן שאלה גדול את אותה טענה כשישראל מובילה בתוקף בעשור האחרון מדיניות אנטי-איראנית בולטת בזירה העולמית לבידודה ופירוקה מיכולות גרעיניות. השגת יכולת גרעינית תיתן לה כוח הרתעה מפני כל התקפה אמריקאית, ישראלית, או של מדינות המפרץ. היא תיתן לה מעמד צבאי חזק שימשוך אליה מדינות במפרץ והמזרח התיכון,

והיא תיתן לה כוח סחיטה מול מדינות אחרות בעולם. אבל יותר מכך הגרעין הוא בעיקר קלף דיפלומטי, קלף עליו תהייה מוכנה לוותר בתמורה לנסיגה אמריקאית והסרת הסנקציות מעליה.

לאחר המהפכה היא כבר הייתה תחת אמברגו נשק בין לאומי ועם חיל אוויר חלש אל מול הפלישה של סדם חוסיין שהפציץ את עריה בטילים. היא החליטה לבנות מערך טילים מתקדם ומערך רקטי מסיבי כדי להרתיע כל מדינה באזור מלתקוף אותה. בין 1985 ל1988 היא ירתה 120 טילים על ערי עיראק וזו הייתה תחילת בניית מערך הטילים שלה שיכסה את המזרח התיכון. ללא כוח אווירי משמעותי זהו הכוח המרתיע העיקרי שלה. היא מחמשת את השלוחים שלה במרחב כנשק פסיכולוגי מרתיע מפני כל התקפה עליה כשהיא תוכל להפציץ את ערי אויביה. החל מ2003 טילי השיהאב-3 בעלי טווח הפגיעה של 1,300 ק"מ ונשיאת ראשי נפץ של 1.5 טון הם מבצעיים. יש לה מערך טילים של עד 2,000 ק"מ שיכולים להגיע לבלקן בשוליים של אירופה תוך כיסוי של כל המזרח התיכון, של ישראל ומערב סעודיה. היא מחזיקה בכ1,000 טילים כאלו כולל מערך עצום של רקטות לטווח קצר בהן היא מחמשת את שלוחיה. כשריאד נמצאת רק 630 ק"מ מחופיה הדרומיים של איראן זו לא תהייה בעיה בשבילה בשעת הצורך להפציץ את עיר הבירה הסעודית עד כדי הרס בקנה מידה נרחב. מעבר לכך היא לא מחזיקה ביכולות להגיע בטיליה לאירופה עצמה(כל שכן ארה"ב) ולכן אלו לא מרגישות מאוימות על ידיה וחותרות לשתף איתה פעולה(להוציא ארה"ב).

אבל גרעין ויכולות רקטיות הן מלחמתיות וישירות יותר וכרגע מה שהיא עושה זה לבנות מערך שלוחים במזרח התיכון. בלבנון היא מעורבת מאז שנות ה-80 בתמיכה באמל ויצירת חיזבאללה. חיזבאללה היה ועדיין כוח חזק כנגד ישראל. עד שנת 2000 הוא ניהל נגדה מלחמת התשה תוך התקפות גרילה על החיילים הישראלים ומארבים לפטרולים שלהם. איראן שלחה לו נשק רב תוך מימון והדרכה להשתלטות פוליטית על המדינה. היא סייעה לו לפתח מערך רקטי להרתעת ישראל מפני פלישה למדינה כפי שהיה בימי אש"ף. לאט לאט הוא הפך את השיעים לכוח המרכזי במדינה תוך השתלטות על המערכת הפוליטית בה ויצירת מדינה בתוך מדינה. ב2006 במהלך מלחמת לבנון השנייה הוא ירה אלפי רקטות על ישראל, ישראל עצמה הפציצה את לבנון ופגעה בכלכלתה והתשתיות שלה קשות וביצעה פלישה קרקעית לתוך המדינה. אבל הניצחון הצבאי הזה היה מהול בתחושות אימה אל מול האפשרות של ירי רקטות חוזר על ערי המדינה. נכון לסוף העשור הזה יש לחיזבאללה על פי רוב הפרסומים בין 100-150 אלף טילים ורקטות כשאלפים

מהם הם בעלי טווח פגיעה מדויק של עד 300 ק"מ. לא רק מול ישראל ובתוך לבנון חיזבאללה גם מסייע למשטר אסד בסוריה כשב2013 הוא נכנס לאותה מלחמה וסייע בכיבוש העיר האסטרטגית קוסייר. הוא ספג כ1,500 הרוגים לאורך השתתפותו במלחמה הסורית אך לא נפגע מהותית ואפילו התחזק ממנה. מדרום לישראל איראן תומכת בחמאס והג'יהאד האסלאמי ואלו מנהלים נגד ישראל מלחמת התשה מאז מרץ 2018. בכך איראן מכתרת את האויבת הצבאית הראשית שלה במזרח התיכון כשהיא למעשה תחת מצור במטרה להרתיע אותה מכל פגיעה באיראן פן היא תותקף בעשרות אלפי טילים על עריה.

במהלך העשור האחרון היא פועלת בסוריה ועיראק כנגד המדינה האסלאמית ומיליציות סוניות שמתנגדות לממשלת בגדד השיעית ומשטר אסד(ועוד קודם לכן בעשור הקודם נגד הכיבוש האמריקאי). היא סייעה ביצירת עשרות מיליציות שיעיות כחלק מ"ההתקהלות העממית" בעיראק שפועלים בשטח סוריה ומשתלטים לאט ובבטחה על הפוליטיקה העיראקית. הלחץ בתוך עיראק נועד לגרום בין היתר להוצאת בקשה לארה"ב לעזוב את שטח עיראק על אלפי חייליה במקום כדי שתוכל להשתלט עליה באופן מלא תוך קריאה של בגדד לאיראן לשלוח אליה כוחות איראניים כפי שמשטר אסד עשה עם רוסיה. בסוריה עצמה היא מסייעת למשטר אסד מתחילת המלחמה לדכא את ההתקוממות ובשיתוף פעולה הדוק עם רוסיה דיכאה את המורדים תוך שהיא מבצעת טיהור אתני המוני של סונים ומיישבת שיעים עניים מאיראן, דרום עיראק, ומרכז אסיה בסוריה כדי להיות הכוח המקומי שלה. בסוריה היא בונה מערך טילים ומפעלים ליצירת טילים ונשק כימי כנגד ישראל, ישראל מבצעת התקפות בלתי פוסקות במקום כדי למנוע את המצב הזה. הצלחה באותן 3 מדינות תיצור את הגשר היבשתי האיראני המפורסם שדרכו תוכל להגיע למזרח הים התיכון ולכתר את סעודיה וישראל מצפון. היא שולחת גם מאות טילים למיליציות השיעיות שלה בעיראק בעלות טווח פגיעה של 700 ק"מ כדי לאיים על ישראל וסעודיה ובונה במקום מפעלים לייצור רקטות וטילים. עם הטילים האלו היא מחמשת את החות'ים של תימן שמאז 2017 יורים רקטות בטווחים של עד 800 ק"מ על ערי סעודיה, בהם מכה וריאד כשהכוח החות'י בתימן יכול להיות כוח חזק מול סעודיה מדרום ודרך להתחזק בהשפעתה בים האדום. אותו כוח חות'י אף ירה במכלית נפט סעודית שהובילה נפט בהיקף של שני מיליון חביות למצרים, ההתקפה הזאת שנעשתה בטיל קרקע-ים איראני היא עדות ליכולת שלה בהמשך להגביל את תנועת המסחר הימית בים האדום ומצרי באב אל מנדב לאויבות שלה. היא מנסה לקרב אליה את

המשטר בירדן תוך ערעור יציבות במדינה, את מצרים שזקוקה לסיוע חיצוני (היו יחסים טובים עם מורסי ואיראן), את המשטר של סודאן הצפונית משטרים אחרים באפריקה. היא תומכת כלכלית במדינות במרכז אסיה בניסיונות ליצור שיתופי פעולה אנרגטיים והיא תומכת בטליבאן כדרך לערער את היציבות באפגניסטאן כדי לשלוט בה. את שיתוף הפעולה הזה עם המדינות הסדירות במרחב המזרח תיכוני הגדול תשיג יותר ויותר ככל שתכבוש מספר מדינות מפתח ותשיג עצמה כלכלית אחרי הסרת הסנקציות שהיא מקווה לה.

אבל גולת הכותרת היא המפרץ הפרסי. ההשתלטות על המפרץ אומרת עצמה כלכלית עצומה עם שליטה על מאגרי הדלקים והבסת סעודיה תוך הפיכתה להגמוניה דתית. זהו המקום החשוב ביותר אך הבעייתי ביותר בשל הנוכחות האמריקאית. איראן מנסה למשוך אליה את עומאן והיא תומכת בשיעים של בחריין וכוויית, היא מתקרבת יחד עם טורקיה לקטאר וחותרת בקרב השיעים של מזרח סעודיה. סעודיה מבינה את האפשרות של התקוממות שיעית ומדכאת במהירות כל ארגון שיעי חתרני. בינואר 2016 היא הוציאה להורג 47 שיעים בשל מרדנות נגד בית המלוכה, בהם השייח' הכריזמטי נימר אל נימר, מה שהוביל להפגנות נרחבות בה. בין 2017 ל2019 יש בה מרד מזוין בעצימות נמוכה במזרח המדינה השיעי, מרד שזכה לשם "ההתקוממות במחוז קטיף" ובו מספר עשרות הרוגים עם קרבות והרס גדול בעיר אוומינה. באפריל 2019 היא שוב הוציאה להורג 37 שיעים באשמת מרדנות. איראן תומכת באותן תנועות מרדניות אך כרגע זו תמיכה מוגבלת ובשעת הצורך תוכל לגרום למרד נרחב יותר. מצרי הורמוז הם נקודת הלחץ החזקה ביותר באספקת הדלקים העולמית. איראן איבדה את כוחה הימי והאווירי לאחר המהפכה כשהיא משתמשת בכלי תעופה ושיט ישנים שסופקו לה על ידי ארה"ב לפני 1979 או רכש סיני וסובייטי ישן או פשוט חיקויים של כלים מודרניים, בעקבות מלחמת איראן-עיראק הצי שלה הושמד על ידי הצי האמריקאי. הצי האיראני הטמין מוקשים ימיים במפרץ הפרסי כדי למנוע מעיראק לייצא נפט מה שגרם לשיבוש באספקת הדלקים העולמית והכריח את ארה"ב להתערב כחלק מדוקטרינת קרטר. לאיראן יש היום צי חלש ומיושן אבל הוא בנוי ללוחמה אסימטרית. מטרת הצי שלה הוא לאיים בסגירת מצרי הורמוז ו\או שיבוש אספקת הדלקים העולמית כדרך להרתיע את מדינות המפרץ וארה"ב או ישראל מלתקוף אותה. הצי האיראני מונה 13,400 חיילים, כ2,000 אנשי צוות ל34 כלי התעופה של חיל הים שלה. וכוח נחתים המונה כ2,600 לוחמים. חיל האוויר האיראני אומנם מאוד חלש

ומיושן ובהשוואה לחיל האוויר הסעודי שזוכה לתמיכה אמריקאית וציוד מתקדם, הוא לא יכול להביא לניצחון מוחץ מולו אבל כן לפגיעה בתשתיות והתפוקה של המפרץ. לצי האיראני יש 39 צוללות, רובן זעירות ונועדו לחבלה ומיקוש, יש לה משחתת אחת בבנייה, 6 פריגטות, 32 סטיל"ים, 3 קרובטות אבל עיקר הכוח שלה הוא זעיר. יחד עם הצי של משמרות המהפכה יש לה כ2,000 כלי שיט מספינות שנועדו להוות כלי תופת, כלי שיט למיקוש, רחפנים, כלי תקיפה זעירים, ועד סירות קטנות שבהן מספר אנשי צוות החמושים בנשק קל וטילי כתף. אלו נועדו בשעת הצורך להרוס את המסחר הימי במפרץ הפרסי ופשוט לשבש אותו כששיבוש של אפילו יומיים יביא למחסור של עשרות מילוני חביות נפט במסחר העולמי(מבלי לכלול ייצוא גט"ן). לאיראן יש גם 3 חטיבות של חיל נחתים שנועדו לכבוש איים במפרץ ואת הקצה הדרומי של מצרי הורמוז תוך פלישה לבחריין והתקפות אמפיביות על סעודיה ואיחוד האמירויות זאת לצד סיוע ישיר והברחת נשק להתקוממות שיעית במזרח סעודיה. אבל התקפה כזאת יכולה להגיע רק במצב של היעדר נוכחות אמריקאית.
המטרה היא ליצור פה לאט לאט טבעות חנק סביב המתחרות ואויבות שלה במזרח התיכון, להשיג דריסת רגל באזורים אסטרטגיים, ולמשוך לצידה בעלות ברית וזאת לפני התקפה על המפרץ הפרסי ובעתיד על ישראל. האימפריה הפרסית החדשה צריכה לקום אם הכול ילך לפי התכנית, אבל ארה"ב עדיין נוכחת במקום ועדיין בולמת אותה כשממשל טראמפ עושה מאמצים לעצור את תכנית הגרעין האיראנית ואת השאיפות שלה.

ההסלמה האמריקאית איראנית של 2019

עוד בקמפיין הנשיאותי שלו טראמפ שב ותקף את הסכם הגרעין מ2015 וקרא לו "ההסכם הגרוע בהיסטוריה" עם הבטחות לישראל ומדינות המפרץ כי הוא יבטל את ההסכם(ובו זמנית הבטחות לציבור האמריקאי כי הוא ייסוג מהמזרח התיכון). מאז כניסת טראמפ לבית הלבן הוא פעל נגד איראן. בינואר 2017 הוא אסר על כניסת אזרחים איראנים לארה"ב מחשש לחדירת טרור וריגול בשטח המדינה. הוא פעל לאורך הזמן לחיזוק ישראל ומדינות המפרץ ובעיקר חיזוק הקשר בין השניים אל מול איראן(בין אם ממניעים עסקיים של מכירות למפרץ או מניעים אידאליסטיים ואלקטורליים של תמיכה בישראל), בין היתר ארה"ב עדיין לא עצמאית אנרגטית בצורה מוחלטת ועוד יש לה צורך בזרימת הנפט של המפרץ הפרסי, גם אם לזמן קצר ביותר קדימה. טראמפ לא הפסיק לרגע לתמוך בקו של עזיבת המזה"ת כפי שהצהיר במסיבת עיתונאים באפריל 2018:

"תחשבו על זה 7 טריליון דולר על פני תקופה של 17 שנים ולא הרווחנו כלום, כלום. מלבד מוות והרס...לפעמים זה הזמן לשוב הבית"

באוקטובר 2017 הוא לא אשרר את הסכם הגרעין ובמאי 2018 פרש חד צדדית מהסכם הגרעין כשעד נובמבר 2018 ארה"ב הטילה סנקציות מלאות על איראן. מדינות האיחוד, בעיקר צרפת בריטניה וגרמניה, ניסו להיאבק בכך כחלק ממלחמת הסחר בינן לבין ארה"ב אך הן נאלצו להתיישר עם הקו האמריקאי שכן לא רצו לאבד את השוק שלה. איראן מצאה את עצמה יותר ויותר מבודדת על ידי ממשל טראמפ כשיחד עם מזכיר המדינה שלו מייק פומפאו והיועץ לביטחון לאומי ג'ון בולטון(תומך נלהב של מעורבות אמריקאית במזרח התיכון, מאבק ברוסיה, הרס סין, והפיכה באיראן) היא קראה לתושבי איראן להתקומם. כשב-2017-2018 אכן היו מהומות במדינה על רקע המשבר הכלכלי שלה ומשבר הריאל האיראני. הממשל האמריקאי נתן תחילה הארכה למספר מדינות ליבוא נפט וגז מאיראן(בהן הודו וטורקיה) אך לא לזמן רב כשבמאי 2019 ההארכה בוטלה מה שעוד יותר הידק את הסנקציות עליה. באפריל משמרות המהפכה האיראניים הוכרזו ארגון טרור ואף הוטלו סנקציות על ייבוא מתכות מאיראן. הדבר הזה הוביל להסלמה רטורית בין איראן לארה"ב ואיומי מלחמה. איראן אף איימה בסגירת מצרי הורמוז. בשל החשש לפגיעה בכוחות אמריקאים במפרץ הפרסי ועיראק הגיע ב7 במאי 2019 מייק פומפאו לשיחה בהולה בבגדד כדי לשכנע את הממשל העיראקי להמשיך לתמוך בכוחות האמריקאים במקום(בסוף החודש אלו הצהירו כי יתמכו באיראן). ארה"ב שלחה את נושאת המטוסים אברהם לינקולן וצוות התקיפה שלה למפרץ הפרסי כולל הגדלת הציוד הצבאי שלה במרחב, בין היתר מפציצים מסוג בי-52. ב14 במאי נפגעו 4 מכליות נפט סעודיות ושל האמירויות על יד מפרץ עומאן. הדבר גרר גינוי אמריקאי והאשמות כלפי איראן, שהכחישה את הפגיעה, כי זו מנסה לסגור את המצרים ולשבש את האספקה של המפרץ הפרסי. דיווחים על שליחת 120,000 חיילים אמריקאים למפרץ פורסמו, אבל טראמפ שלל אותן כ"פייק ניוז" ולאחר מכן הצהיר כי יישלח 1,500 חיילים נוספים למפרץ הפרסי. ב25 במאי פורסם כי טראמפ אישר, תוך עקיפת בית הנבחרים האמריקאי, מכירת נשק לסעודיה בהיקף 8 מיליארד דולר בעקבות הסכסוך ואף דיווחים על מכירות לאמירויות וירדן.

במהרה הסכסוך התמתן כששני הצדדים הצהירו על רצון לא להילחם, ואפשר לטעון כי מלכתחילה לא התכוונו להילחם. הציבור והתקשורת האמריקאית התנגדו בתוקף לכל מעורבות כזאת, בין אם מימין או משמאל, ולא רצו בהמשך המעורבות האמריקאית במפרץ הפרסי. באותו חודש אפילו רשת "פוקס ניוז" שהנה תומכת נלהבת של טראמפ גינתה אותו על המשך המעורבות במפרץ

הפרסי וכי זו מעורבות שלא מממשת שום אינטרס אמריקאי[107]. בסוף מאי טראמפ הגיע ליפן כחלק משיחות סחר בין המדינות כשהוא הצהיר כי אין לו כוונה להילחם באיראן והוא לא רוצה בשינוי המשטר שלה(זאת בשונה מהקו המדיני של בולטון) ואפילו הצהיר כי איראן היא מדינה בעלת פוטנציאל כלכלי גדול, והוא בסך הכול רוצה ממנה כי תתפרק מיכולותיה הגרעיניות. ראש ממשלת יפן אבה הצהיר כי הוא ייסע ביוני לאיראן על מנת לתווך בינה לבין ארה"ב, הצהרה שזכתה ליחס חיובי מצד טראמפ. ההסלמה, שמלכתחילה לא הייתה לה סיבה לקרות, נגמרה.

*

איראן תמשיך לחתור להיות למעצמה אזורית. היא תמשיך לבנות שלוחים במזרח התיכון, לבנות מערך טילים גדול יותר, והיא תמשיך לנסות לייצא נפט. על הגרעין שלה היא יכולה לוותר, אין לה כוונה לתקוף מישהו בנשק גרעיני, היא התחזקה מספיק במזרח התיכון גם בלי גרעין, זהו קלף מצוין מול הממשל האמריקאי כפי שזה נכנס למשא ומתן עם קוריאה הצפונית ביוני 2018 מבלי שזו תתפרק מנשקה הגרעיני לאחר שנים של עוינות. נסיגה אמריקאית תוביל לווקום מספיק חזק עבור איראן כדי להרחיב את שאיפות האימפריה האיראנית שיעית שלה. למדינות המפרץ זה לא מצב טוב, לטורקיה זה מצב מצוין, ולכל מי שרוצה את הנפט והגז שלה ושל המפרץ הפרסי אין סיבה לרצות סנקציות על איראן. ארה"ב יוצרת לחץ כל כך חזק עליה שכוחה האזורי מוגבל, כל עוד היא פוגעת בבטן הרכה שלה, ייצוא הדלקים, אז כוחה מוגבל והיא לא מפתחת את שאר התעשיות שלה. אבל בתור מדינה שמונעת על ידי אידאולוגיה שיעית ושאיפות גאו-פוליטיות ארוכת טווח, יש לה סבלנות.

אבל יש מדינה נוספת במרחב שלא תיתן לזה לקרות ופשוט לא יכולה לתת לזה לקרות. מדינה שבעשור האחרון מובילה קו בין לאומי ברור מאוד של סנקציות על איראן ובידודה, שמגדילה את אוכלוסייתה וכוחה הכלכלי, תוך הגדלת כוחה הצבאי, שתוקפת ברחבי המזרח התיכון ומחזקת את בריתותיה עם סעודיה ומדינות המפרץ. מדינה בעלת יכולות גרעיניות ואוכלוסייה מפותחת. מדינה בעלת עם עתיק ושושלת יוחסין מקומית שחזרה לאזור ולא מתכוונת לעזוב אותו. וזו היא ישראל המעצמה האזורית האחרונה שלא מוכנה לקבל איראן גרעינית או יותר נכון איראן חזקה וכל התחזקותה במפרץ הפרסי והמזרח התיכון תוביל לתגובה ישראלית.

המדינה הישראלית השלישית

"איראן מנסה לעקוף את הסנקציות על ידי הברחה סמויה של נפט בנתיבים ימיים. וככל שניסיונות אלה יתרחבו לחיל הים יהיה תפקיד חשוב יותר במאמצים לבלימת פעולות איראניות אלה..."

את הדברים האלו נשא ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו בסיום קורס חובלים ישראלי ב6 במרץ 2019. למרות שלא נאמר בו המפרץ הפרסי הכוונה מאוד ברורה. ישראל לא תיתן לאיראן לייצא נפט ולהכניס כסף לקופת המדינה, כסף שיוביל לחיזוקה במזרח התיכון. ואם ארה"ב לא תהייה פה ואם היא תמשיך לייצא נפט אז חיל הים הישראלי יהיה שם כדי לבלום אותו ואם זה אומר לקיים נוכחות ימית במפרץ הפרסי או במצרי באב אל מנדב הוא יהיה שם ויבלום אותה. המילים האלו הן מילים של מדינה שעולה בעצמתה האזורית, מדינה שמתחרה על כוח אזורי מול האימפריה הוותיקה ששמה לעצמה מטרה להשמיד אותה. נתניהו מוביל בעשור האחרון מדיניות ברורה של מאבק באיראן, מדיניות ששמה אותו על מסלול התנגשות עם ממשל אובמה שבשנים האחרונות לכהונתו רצה להתקרב לאיראן כדרך לעזוב את המזרח התיכון ולממש את האינטרסים החדשים של ארה"ב. נתניהו נאם בכל פורום בין לאומי כדי לבלום את איראן, זו לא מדיניות שקשורה רק בו זו מדיניות שהיא אינטרס ישראלי מהותי. וזו מדיניות של מדינה שרק לפני מספר עשרות שנים הייתה קטנה וחלשה ומוקפת באויבים חזקים ממנה בהרבה בלבנט המצומצם כל שכן במעגלים הרחוקים יותר. צמיחת האוכלוסייה והכלכלה הישראליות מובילה לכוח צבאי וכוח דיפלומטי חזק יותר ובריתות חזקות יותר. אבל עדיין ישראל זקוקה לחסות האמריקאית כדרך להתמודד מול כל תרחיש של ברית טורקית איראנית שמממשת את כוחן של האויבות המרות ביותר שלה, ברית שעלולה לכתר אותה. כיתור, ששוב, ישראל לא תקבל בשום פנים ואופן. מדינת ישראל הנוכחית היא המשך(גם אם לא ישיר) של שתי הממלכות הישראליות הקדומות בדרום הלבנט, והיא לא יכולה לאפשר לעצמה לחזור על הטעויות של הקודמות.

היסטוריה הסתברותית

דרום הלבנט הוא אזור שבצורה הסתברותית לא יכולה לצמוח בו מעצמה גדולה באופן טבעי[108]. בכל ההיסטוריה הארוכה של ארץ ישראל הייתה בה רק ממלכה עצמאית אחת שלא הייתה יהודית והיא ממלכת ירושלים הצלבנית שנוצרה בעקבות מסע הצלב הראשון, יחד איתה היו עוד 5 ממלכות נוצריות עצמאיות

אחרות שנשענו על הצלבנים שהגיעו למזרח התיכון, ה5 האחרות היו מצפונה. אלו שמרו על קשר מסחרי עם אירופה אבל נפלו אחת אחרי השנייה. כשירושלים הצלבנית איבדה את כוחה במהירות תוך נגיסות בשטחה על ידי המוסלמים סביב עד שנפלה סופית ב1291 בקרב עכו. כל שאר הישויות הפוליטיות בארץ ישראל היו או ווסליות של ממלכות אחרות או פשוט מחוזות של מעצמות גדולות יותר. האזור פשוט לא מתאים באופן הסתברותי לצמיחת אוכלוסייה גדולה. מאז ומתמיד היה בו מחסור במים, נהר הירדן לא מתאים להשקיית מיליוני בני אדם, גם לא הכינרת, מקורות המים מדולדלים, יש מעט מאוד שטחים פוריים לגידולי חיטה נרחבים, ואין נהר אחד גדול שיכול לקיים מסחר בתוך המדינה עצמה. נחל הירקון נמצא במיקום נכון אבל הוא נחל ולא נהר שזורם מירושלים ועד יפו. גם המיקום כארץ מעבר בין מצרים לסוריה הפכה אותו ליעד לפלישה וכיבוש על ידי אימפריות ומעצמות חיצוניות שנלחמו עליו בין אם אלו מלחמות הדיאדוכים או האיובים או הממלוכים והעות'מאנים או הרומאים נגד הפרתים. כל אחת מסביב הייתה חייבת לכבוש את הארץ גם אם לעיתים ההשלכות של זה היו הרס והרוגים רבים לתושבי ארץ ישראל המערבית. המזרחית שממזרח לנהר הירדן בלאו הכי הייתה פחות מיושבת מאשר המערבית, כשלה אין מוצא ישיר לים התיכון. אזורי הגלעד, הבשן, והחורן היו פוריים יותר והם כן היו יעד להתקפות וכיבושים. היו עולים לרגל לארץ, היו גידולי זיתים וייצור שמן זית, היו גידולי פירות, או ייצור סבונים בתקופה העות'מאנית, אבל אלו סיפקו את צורכי הכלכלה המקומית ובלאו הכי כדי ליצור מעצמה מספיק חזקה שעומדת בפני עצמה כנגד כל המעצמות סביב צריך אוכלוסייה גדולה, מיליונים בעת העתיקה או עשרות מיליונים בעת הנוכחית כדי לעמוד בפני עצמה נגד כל מי שמנסה לכבוש\להכפיף אותה.

מלבד ישראל של היום היו שתי ישויות ישראליות בארץ בתקופה הקדומה. שתיהן יכלו לפרוח כלכלית ולשגשג תוך בלימת איומים חיצוניים, ואפילו לבלום צבאות גדולים יותר אם התקיימו שני תנאים. האחד הוא אחדות פנימית של חלקי עם ישראל והשני הוא ווקום אסטרטגי במרחב, כשאין מעצמה גדולה וחזקה במזרח התיכון ואף אחת חיצונית לא מתערבת בנעשה במרחב. דוד המלך איחד בכוח הזרוע את שבטי ישראל ויצא למסעות כיבושים מסיני ועד צפון סוריה בזכות הווקום הזה, אבל סכסוך פנימי פיצל את הממלכה וכל הווסליות שלה התנתקו ממנה. שורה של מלחמות אזרחים בין ממלכות ישראל ויהודה החלישו אותן כשמעצמות אחרות עולות במרחב. אחאב יכל לצאת למסע

מלחמה עם ברית מלכים נגד אשור בקרב קרקר ולבלום אותה בזכות אחדות פנימית בינו לבין מלך יהודה יהושפט וארגון מדיני אבל זה היה לזמן קצר. המלך חזקיהו ששלט בשנים 715-686 לפנה"ס היה מלך חזק שארגן את יהודה, הרחיב את טווח שלטונה, וריכז את הפולחן והפוליטיקה שלה בירושלים, אבל הוא לא יכל לעמוד בפני צבאות אשור שירדו דרומה להחריב את ממלכתו זאת לאחר שרק מספר שנים קודם לכן החריבו את ממלכת ישראל. החשמונאים יכלו למרוד בהצלחה בסלאוקים מפני שהשיגו אחדות פנימית ומפני שאותה אימפריה כבר הייתה בתהליכי התפוררות. אבל בואו של פומפיוס עם לגיונותיו לסוריה ומלחמת אזרחים בממלכה תוך ריב בין בית חשמונאי לבית אנטיפטרוס הביאו לנפילתה לידי ההשפעה הרומאית והפיכתה לפרובינקיה.

אחדות פנימית יכלה לזמן קצר לבלום את שאיפות האימפריות והמעצמות אבל כוח ואוכלוסייה גדולה היו הכרחיים עוד יותר. הציונות ריכזה יהודים מרחבי אירופה והמזרח התיכון בארץ ישראל והפכה אותם לישות פוליטית. אותה ישות ניצחה את הערבים ובנתה לאט לאט מדינה חזקה יותר אבל זאת רק הודות לחסות של צרפת ומאז 1968 ארה"ב שתומכת בישראל בצורה נחרצת. התמיכה הזאת הכרחית להדיפת כוחות גדולים יותר מעל ישראל. ללא אותה תמיכה יכול להיות שישראל הייתה מתמודדת מול רוסיה בצורה ישירה יותר במעורבות שלה בסוריה(בין אם היום או בשנות ה-80), היא הייתה צריכה לעמוד מול כוחות איראניים או טורקיים בסוריה או שפשוט הייתה מבודדת ברמה הכלכלית עם המשך אמברגו הנשק שהוטל עליה בשנות ה-60. זו פשוט הייתה מדינה חלשה יותר. החסות נתנה לה זמן, מרווח נשימה, לצמוח באוכלוסייה והכלכלה ולכרות בריתות כדי לבלום כל איום אפשרי מעליה. ישראל של היום היא חזקה בהרבה מישראל של ה1948. אותו יישוב יהודי היה בנחיתות מספרית נגד מעל מיליון ערבים ממערב לירדן(רובם ברחו מאימת הקרבות) וישראל של היום כנראה גם חמושה בנשק גרעיני, יכולות בליסטיות לטווח של אלפי קילומטרים, צוללות שיכולות לשאת ראשי נפץ גרעיני, ויכולות דיפלומטיות בעולם. אבל הסכנה שהייתה מעל ישראל הראשונה והשנייה עדיין עומדת מעליה. האחת היא אחדות פנימית ולאו דווקא בין יהודים ליהודים, מיליוני ערבים חיים ממערב לירדן והם מהווים סכנה ליציבות הביטחונית שלה. אף מעצמה לא נבנית מבחוץ לפני שהיא נבנית מבפנים ואי אפשר לבנות מדינה בטוחה שמתרחבת בכוחה ללא השמדת האיומים עליה. כמו שזה תקף לגבי הכורדים בתוך טורקיה וכמו שזה תקף לגבי השיעים במזרח סעודיה או הצורך של איראן לשמור על נאמנות המיעוטים לטהראן ככה זה תקף לגבי ישראל.

והאיום השני עלול לחזור לישראל כשלנשיא של 2025 לא תהייה סיבה ראליסטית להמשיך לתמוך בה אל מול מגמת הבדלנות האמריקאית היא תהייה חייבת למצוא דרך לשמור על קשר חזק עם לובי חזק עוד יותר בוושינגטון בו זמנית שלא תאפשר לאיראן וטורקיה לחבור כל שכן לאיראן להפוך להיות מעצמה אנרגטית שפורחת כלכלית וצבאית אחרת תסבול שוב כמו שסבלה מול צבאות הארמים, האשורים, הבבלים, הרומאים, או הערבים בקום המדינה. כמו איראן שדואגת להתפתחויות הגאו-פוליטיות במזרח התיכון כדי להתבסס כמעצמה כך ישראל דואגת מאותן התפתחויות כדי למנוע את אותה התבססות האיראנית וכדי להבטיח את כוחה, הישרדותה, והתעצמותה.

המעגלים של ישראל

האיומים הביטחוניים על ישראל מגיעים במעגלים, ככל שאלו רחוקים יותר ככה הם מורכבים יותר אבל פחות ישירים נגדה. ככל שמתרחקים במעגלים אז כל איום הוא מורכב יותר ודורש מעורבות או אי מעורבות של מעצמות חיצוניות והמעגל האחד משליך על השני.

במעגל הראשון של ישראל ישנם ערביי ארץ ישראל המערבית. אלו הם הפחות חמושים אבל דורשים ממנה לרכז כוחות שיטור וצבא גדולים כדי לשמור על הסדר במדינה ולבטל התקוממות או התקפה פנימית. בתקופה הציונית הם היו האיום היחיד בהתקפות טרור על היישוב היהודי, במלחמת העצמאות טרם פלישת צבאות ערב הם היו הכוח הלוחם שניסה לחסל את היישוב היהודי אולם נכשלו ובמהלך המלחמה מאות אלפים מהם ברחו מתחומי המדינה היהודית החדשה מה שהעניק לה רוב יהודי הכרחי והסיר את האיום הצבאי הפנימי. ל19 השנים הבאות שלאחר 1948 יהודה ושומרון היו בידי ירדן ורצועת עזה בידי מצרים, משם קיני מחבלים יצאו לפיגועים בשטח המדינה וצבאות ירדן ומצרים נכחו באופן קבוע לקראת מערכה כנגדה. בחלק הצפון מערבי של השומרון על יד העיר חדרה רצועה בת 14 ק"מ בלבד הפרידה בין ניתוק הגליל למרכז ישראל, זהו מצב שלא יכל להימשך זמן רב. במלחמת ששת הימים ישראל הביסה סופית את האיום הישיר עליה כשהיא כובשת את רמת הגולן, את יהודה ושומרון, את רצועת עזה, מזרח ירושלים, וסיני. מאות אלפי ערבים נוספים ברחו אבל כמיליון נותרו תחת ריבונות ישראלית עם ריבוי טבעי גבוה. הבעיה הדמוגרפית הזאת תמשיך עם המדינה בשנים הבאות. ישראל ניצחה במלחמת ההתשה את צבאות ערב ובמלחמת יום כיפור ב1973 צבאות ערב נבלמו והישרדות המדינה נותרה על כנה. אבל ארגון טרור בשם

אש"ף הוקם(למעשה הוא הוקם ב1964) כדי להילחם בישראל מתוכה דרך האוכלוסייה הערבית. כאמור זה התקומם בירדן ב1970 אך נכשל והוא היה אחראי לפרוץ מלחמת האזרחים בלבנון כשישראל פלשה אליה וגירשה אותו משם. אבל עדיין הקרקע לחתרנות נגד ישראל הייתה קיימת ואותה קרקע היא האוכלוסייה הערבית. ב1987 פרצה האינתיפאדה הראשונה, זו הייתה בעיקרה התקוממות אזרחית אלימה עם יידוי אבנים ובקבוקי תבערה, היא לא איימה בשום אופן על הישרדות ישראל אבל כן היוותה כלי תקשורתי יעילה עבור מדינות ערביות ואויבי ישראל ושיבשה את אורח החיים התקין במדינה. הסכמי אוסלו שנחתמו בין 1993-1995 הביאו למעשה להחדרת עשרות אלפי מחבלים של אש"ף אל תוך רצועת עזה, יהודה ושומרון, והביאו לפרוץ האינתיפאדה השנייה בשנת 2000. בשונה מהראשונה זו הייתה אלימה ביותר ונמשכה עד 2005. בעוד בראשונה נרצחו 164 ישראלים עם 1,500 הרוגים לערבים בשנייה נרצחו 1,100 יהודים ונהרגו רק 4,200 ערבים. הסיבה להבדל הזה היא שהשנייה הייתה מרד חם לכל דבר עם פיגועי ירי, פיגועי התאבדות, מארבים, הנחת מטעני חבלה, השלכת רימונים, פיגועי תופת, זאת בנוסף לפיגועי דקירה ויידוי אבנים כמו בראשונה. הסכמי אוסלו הובילו להחדרת ארגוני מחבלים חמושים ומאומנים לתוך ישראל. לצד זאת התפתחו בישראל ארגוני טרור נוספים כשהעיקריים הם החמאס והגי'האד האסלאמי שיזכו לחסות איראנית וטורקית בעוד אש"ף יזכה לחסות של מדינות ערב. ישראל הצליחה עם השנים והרבה מאמצים צבאיים ומשטרתיים לדכא את ערביי יהודה ושומרון והיא שולטת במקום ביד רמה ללא סכנה למרד מזוין נוסף. אולם ברצועת עזה היא נמצאת במלכוד בעייתי. הנסיגה החד צדדית שלה מהרצועה ב2005 הביאה לכך שהכוח האסלאמי במקום(שעוד קודם לכן ירה רקטות על שטח המדינה) התחזק ויכל להיות גוף מדינתי שמייצר רקטות בקנה מידה נרחב יותר. החמאס ששלט במקום פתח באש קבועה על ישראל וזו נאלצה מספר פעמים לצאת למבצעים כדי לדכא אותו. בין 2005 ל2008 היא יצאה לשני מבצעים קרקעיים שגרמו לה ל8 הרוגים בעוד לערביי הרצועה קרוב ל600. בסוף 2008 ישראל פתחה במבצע עופרת יצוקה שבה היו לה 13 הרוגים ולערבים בין 1,100-1,400 ב2012 היא פתחה במבצע עמוד ענן(ללא פלישה) בה היו לה 6 הרוגים ולערבים 223 וב2014 במבצע צוק איתן עם פלישה קרקעית כשלה היו 74 הרוגים ולערבים כ2,200. זאת בלי לכלול הסלמות בלחימה בין המבצעים ועשרות אלפי פצועים. הרצועה ספגה הרס רב ואילו ישראל באיום קבוע מדרומה שדורש ממנה לרתק כוחות רבים למקום. זהו לא איום אמיתי עליה אך כן הסחת דעת שאיראן ואחרות

משתמשות בה נגד ישראל כשהיא מחויבת להשקיע במקום כדי לשמור על עצמה בטוחה אבל בכך מפסידה כוח אדם בחזיתות אחרות. ממרץ 2018 התחילה במקום מלחמת התשה זעירה שגרמה לישראל 6 הרוגים ולערבים 273. זו כללה התפרעויות קבועות על הגדר, הפרחת עפיפוני תבערה, וירי מסיבי של רקטות(לעיתים מאות ביום). ישראל דוחה עד כמה שתוכל פתיחת מבצע קרקעי למיטוט שלטון החמאס וריסוק ארגוני המחבלים בגלל המורכבות בלחימה העירונית והחשש למאות הרוגים.

ישראל מחזיקה בחטיבות סדירות ומילואים מסביב לרצועה וביהודה ושומרון, היא מחזיקה בכ7,000 לוחמי משמר גבול לשמירת הסדר הציבורי. ישנן הערכות שונות למספר הערבים ברצועה וביו"ש[109]. הממעיטים מעריכים בכ1.5 מיליון ערבים ביהודה ושומרון והמפריזים ב2.5 מיליון וברצועה בין 1.5 עד 2.2 מיליון ערבים. זו כמות גדולה ביותר לאוכלוסייה היהודית בת ה7 מיליון ממערב לירדן. (כולל "האחרים"). גם אם לוקחים בחשבון רק 3 מיליון ערבים זו כמות מספיק גדולה כדי להוות גוף חתרני שיכול להתקומם ולהסיח את ישראל מבעיות גדולות יותר. באינתיפאדות ישראל לא הייתה מאוימת חיצונית ויכלה להפנות את מרב הכוח שלה פנימה אבל זה לא יהיה המצב אילו יש לה איומים חיצוניים חזקים ומידיים יותר .שוב ערביי יש"ע הם לא איום אמיתי על ישראל ולא יכולים למוטט אותה אבל הם כן כלי חזק להסחת דעת אל מול התפתחויות חשובות בהרבה שקורות בחזית הצפונית שלה.

מלחמת לבנון השנייה ב2006 גרמה לישראל 165 הרוגים, רובם חיילים בפלישה ללבנון ההררית. אלפי טילים ופצצות מרגמה נפלו על שטח ישראל וגרמו למאות אלפי תושבים לעזוב את חלקה הצפוני דרומה ועם הרס חלקי בישראל. ישראל מצדה הפציצה בצורה קשה את דרום לבנון ואת ביירות עם הטלת מצור ימי על לבנון. מעל ל1000 ערבים נהרגו בה, רובם מחבלי חיזבאללה, ועם מעל למיליון פליטים והרס רב לכלכלת המדינה שעד היום מתקשה להשתקם. אך למרות הניצחון הזה ישראל הורתעה, זאת לצד העצמת הכוח הרקטי של חיזבאללה מאז. ארגון זה הגביר את כוחו בלבנון וכרגע לא מעוניין בשום לחימה נגד ישראל בעוד הוא פעיל בסוריה למען משטר אסד. אבל זהו איום נפיץ שיהיה בשימוש על ידי איראן בשעת הצורך. מבחינת השגרה השוטפת לחיזבאללה יש את הבעיות הכלכליות שלו ואת הצורך להמשיך להתבסס בלבנון לקראת לחימת גרילה לפני כל ניסיון של פלישה ישראלית בזמן שהוא ינסה להמטיר עשרות אלפי רקטות על ישראל. מעבר ללבנון סוריה משמשת כזירת התנגשות בין ישראל לאיראן. מאז תחילת המלחמה ישראל ביצעה מעל ל100 גיחות אוויריות במדינה תוך תקיפת מאות

מטרות, רובן איראניות, כדי למנוע ממנה לבנות עוד מערך רקטות ומפעלי טילים במקום. ישראל ככל הנראה תמכה במיליציות סוניות, בעיקר בחזית דרעא, כדי שאלו תהוונה חוצץ בינה לבין כל כוח שיעי. היא שיתפה פעולה ביטחונית עם רוסיה כדי למנוע התנגשות של שתיהן בעוד היא תוקפת את ההתבססות האיראנית. ככל הנראה יש עדיין(נכון למאי 2019) 30,000 חמושים שיעים בשירות איראן בסוריה כשזו לא מתכוונת לצאת מהמקום. בשעה זו אסד ניצח, למרות שחשוב לציין כי המלחמה לא נגמרה וישנן סיבות אקולוגיות ומעצמתיות להימשכותה, ומשטרו העלווי נשמר. יחד עם התחזקות השיעים בעיראק וטיהור אתני של סונים במקום איראן מקדמת שליטה שלה שם תוך ניסיון לדחוק את שארית הכוחות האמריקאים מעיראק ולבנות מערך טילים במערב המדינה שיוכל לפגוע בישראל וסעודיה. הגשר היבשתי שהיא שאפה ליצור במשך 16 שנים עתה בנוי. הנוכחות האמריקאית במובלעת אל טנף וזו ברוג'בה עם קיום האוטונומיה הכורדית(בה ישראל תומכת) מהווים חוצץ אחרון בפני כל הידוק האחיזה האיראנית בסוריה. ישראל תמשיך לתקוף בסוריה כדי למנוע כל העברת נשק שובר שוויון או יצירת יכולת כזאת בידי כוחות אסד ותמשיך לתמוך בכורדים ובשעת הצורך בסונים כדי לגרום להתקוממות נוספת כשישנן האשמות שהיא אף תמכה במדינה האסלאמית ששלטה בגבול עיראק וסוריה ובלמה את הגשר היבשתי.

דרומה משם היא מחזקת את הקשר עם סעודיה ומדינות המפרץ שרואות באיראן את האיום הגדול ביותר. קשר זה שהוא בבחינת "אויבו של אויבי הוא ידידי" משנה את מערכת היחסים בין ישראל למדינות מוסלמיות רבות אחרות בעולם(זאת כמובן לצד ההתעצמות הכלכלית והדיפלומטית של ישראל שמושכת אליה מדינות ברחבי העולם). אלו הולכות ומכירות בישראל ומשתפות איתה פעולה באופן קבוע כשישנם דיווחים לא מאומתים על שיתופי פעולה ומכירות ביטחוניות. בפברואר 2019 התקיימה פסגה בוורשה שבה ארה"ב ריכזה מדינות ממזרח אירופה והמזרח התיכון כדי לאחד כוחות נגד איראן ורוסיה, מייק פומפאו שרוצה לראות את מדינות ערב והמפרץ מאחדות כוחות נגד איראן לצד ישראל ניצח על הפסגה הזאת. בה ישראל חיזקה את קשריה עם פולין ומדינות וישגרד, ועמדה לצד סעודיה, עומאן, תימן(הסונית) ואחרות. ברית שתהייה חשובה יותר ויותר ככל שאיראן תגביר את השאיפות שלה במפרץ הפרסי. קרוב יותר לבית ישנה ירדן. זו מדינה כה חלשה שבה בית המלוכה ההאשמי זקוק נואשות לחסות הישראלית-אמריקאית כדי לשרוד. בית זה מתבסס על נוכחות צבאית אמריקאית וחיל משמר צ'רקסי כנגד אוכלוסייה ערבית שלמה

שרואה בו שלטון עוין. ב2018 הוא התמודד מול גל הפגנות בשטח המדינה על שחיתות, מצב כלכלי גרוע, והעדר ייצוג פרלמנטרי למרבית האוכלוסייה. המדינה סובלת ממחסור חמור במים ומקבלת(כחלק מתהליך השלום עם ישראל) מים מהכנרת וסיוע ישראלי בהתפלה. הבצורת במזרח התיכון פוגעת בה קשות. היא קיבלה מעל למיליון פליטים מסוריה ונמצאת בבעיות כלכליות כשקרן המטבע הבין לאומית והבנק העולמי דורשים ממנה לשנות את המבנה הכלכלי שלה בתמורה להלוואות וערבויות כלכליות מה ששוב גורם בה למחאות של האוכלוסייה שלה שלא רוצה בקיצוץ סובסידיות. ירדן פתחה באוקטובר 2018 את מעבר נסיב בינה לבין סוריה בתקווה גם לסחור עד טורקיה. טורקיה מנסה להעביר אותה תחת חסותה ואיראן לערער בה את היציבות כדי להפיל את בית המלוכה ההאשמי ולשלוט בה. למרות רצון ליצור לעצמה אנרגיה גרעינית לייצור חשמל היא חסרה את ההון או את המקצועיות לשם כך. היא נשענת על אספקת גז מישראל ואין לה עתודות משמעותיות משל עצמה. ירדן לא מאיימת על ישראל בשום דרך מאז 1967 אבל ישראל מבינה את החשיבות העצומה שלה כעומק אסטרטגי וגבול שקט. ישראל לא תיתן לבית המלוכה ההאשמי ליפול(כל עוד אין אופוזיציה שמקובלת עליה ויכולה לתפוס את השלטון) היא תהייה מוכנה לעמוד לצדו צבאית או לתקוף אותו אילו תיתן יד לטורקיה או איראן לחדור לשטחה. הגבול הירדני חייב להישאר בטוח. מדרום לישראל ישנה מצרים, מי שהייתה לאורך 30 שנים האיום החזק ביותר עליה. מצרים שקועה בבעיות שלה ולא מהווה איום ישיר על ישראל אבל כן סוגרת את מעבר רפיח להגירה של ערביי רצועת עזה אליה. בצפון סיני(סיני מהווה עומק אסטרטגי חשוב) ישנה שלוחה של המדינה האסלאמית בשם" אנצר בית אל מקדיס" שמנהל כבר כמה שנים לוחמת גרילה נגד צבא מצרים שלא מצליח לדכא אותה. צבא מצרים עובר בשנים האחרונות תהליך התעצמות כולל רכש שתי נושאות מסוקים. לוב, הגז במזרח הים התיכון, סודאן, האחים המוסלמים, ואולי בעיקר אתיופיה וסכר הרנסנס הם האיומים עליו. ישראל כרגע לא נמצאת בסולם סדר העדיפויות.

יחד עם כל אלו ישראל פועלת לחיזוק הקשרים שלה באפריקה על בסיס שיתוף פעולה ביטחוני וכלכלי, היא מספקת טכנולוגיות מים וחקלאות ומסייעת למשטרים באפריקה בין היתר ניגריה, סודאן הדרומית, צ'אד ואחרות. היא מתקרבת למדינות הבלקן ומזרח אירופה תוך עוינות גלויה עם טורקיה. אבל הברית שהיא אולי תהייה החשובה ביותר בעשור הבא היא הברית הים תיכונית שנועדה לסייע לישראל להתמודד מול טורקיה במזרח הים התיכון ולהפיק

כמויות עצומות של גז משטחה. מה שיגביר את כוחה הכלכלי, עצמאותה האנרגטית, והשפעתה באירופה.

הכלכלה היהודית

כשישראל קמה היא הייתה אחת המדינות הקטנות במרחב מבחינת גודל אוכלוסייה וגודל כלכלה. היו בה פחות ממיליון תושבים וכלכלה ריכוזית שניסתה להתבסס על חקלאות ממניעים אידאולוגיים. אולם היום היא מעצמה עולה בכוחה הכלכלי והדמוגרפי. בתחילת 2019 היו בה כ9 מיליון תושבים, מתוכם 7.1 מיליון יהודים ו1.9 מיליון ערבים[110]. זו אוכלוסייה גודלה יותר מאשר ירדן, לבנון, והולכת ומתקרבת לגודל אוכלוסיית סוריה)אם מקזזים את מספר הפליטים, העקורים, וחוסר היכולת של זאת להשתקם בגלל הבצורת(. ישראל כבר מתקרבת לגודל אוכלוסיית יוון, והיא גדולה יותר מ4 מתוך 7 מדינות המפרץ. מתוך אוכלוסיית הערבים מוסלמים מהווים 1.57 מיליון והילודה אצלם במגמת ירידה והגיע ל3.37 ילדים לאישה לעומת 3.16 ילדים לאישה יהודייה(הילודה היהודית במגמת עלייה), 2.2 לדרוזים, ו2.0 לנוצרים, כלומר אצל נוצרים היא שלילית. אצל מוסלמים במישור החוף והגליל היא פחות מ3 ילדים לאישה והזינוק בממוצע הוא בגלל הבדווים שאצלם הילודה היא 5.4 ילדים לאישה(ירידה מ10 בשנת 2000)[111]. זו גם אוכלוסייה שבחלקה עוברת תהליכי ישראליזציה עם רצון להיות שותפה יותר בצבא הישראלי והכלכלה שלה(אולם חלקים בה עדיין מהווים סיכון ביטחוני לישראל).

מעבר לגודלה האוכלוסייה הישראלית היא צעירה ביותר בכל קנה מידה מערבי, ואפילו קנה מידה עולמי. אחוז בני ה0-14 אצלה הוא 27.86. זאת לעומת האחוז העולמי העומד על 25.94 או 18.93 האמריקאי או אפילו 15.49 באיחוד האירופי[112]. דבר זה מבטיח המשך צמיחה של ישראל לעומת מגמת ילודה שלילית בקרב מספר מדינות אזוריות(בעיקר טורקיה ואיראן.) למעשה עד 2025 יהיו בה 10 מיליון תושבים, עד 2048 15 מיליון, ועד 2065 20 מיליון. אחוז היהודים באוכלוסייה דווקא יתחזק, מ79% היום ל81% ב2065[113] מה שאומר שיהיו בה 16.2 מיליון יהודים. בהקשר הזה אפשר לציין את התחזית של ההיסטוריון שמעון דובנוב מ1898 שאמר שעד שנת 2000 יהיו בארץ ישראל רק 500,000 יהודים. מה שאומר שהאוכלוסייה גם יכולה להיות גדולה יותר בזכות הגברת הילודה, עלייה בתוחלת החיים, והתגברות העלייה לישראל מאירופה בשל פגיעה כלכלית או אנטישמיות ביבשת. הדמוגרפיה של המזרח התיכון משתנה בזכות עליית כמות ואחוז היהודים במרחב. מעבר לדמוגרפיה יש פה גם התחזקות כלכלית של ישראל. האוכלוסייה הישראלית היא לא רק צעירה

אלא גם משכילה, כשאחוז בעלי ההכשרה האקדמית בה בגילאי 25-34 הוא 46%[114]. היא משכילה יותר מיפן, מבלגיה, מנורבגיה ועוד מדינות שנחשבות מפותחות. זו תרבות של יזמים, של אנשי עסקים, של סוחרים, של ממציאים, ועליהם הכלכלה שלה מתבססת.
בין 2005 ל2017 התוצר לנפש בה הוכפל מ20 אלף דולר ל40 אלף דולר[115]. התמ"ג שלה הוא 390 מיליארד דולר ב2019. לפי הבנק העולמי, נכון ל2017, היא כבר הייתה הכלכלה ה31 בגודלה בעולם[116]. לשם השוואה אזורית, היא גדולה ב50% מזו של עיראק ומצרים, כפולה משל קטאר, כמעט פי 5 מזו של עומאן, פי 2.5 מכווית, ומעל פי 2 מזו של סוריה, פי 6 מזו של לבנון, ומתקרבות להיות פי 10 מזו של ירדן. כלומר היא כבר כלכלת ענק ברמה האזורית ומתקרבת לגודל כלכלת איראן. במשך עשרות שנים ישראל נחשבה ענייה לעומת מדינות המפרץ העשירות בנפט ועכשיו המגמה הזאת משתנה. מאז שנות ה-80 היא עושה שינוי ניכר באופי הכלכלה שלה ועלתה ברמת החופש הכלכלי והעסקי עם הפרטות ופיתוח תעשיית הייטק ושוק מקומי יזמי שמושך השקעות וחברות זרות. חברות סטרטאפ והייטק שונות באות למקום שזכה לכינוי "סיליקון ואדי" בהן אינטל, י.ב.מ, מרוול, אפל, גוגל, פייסבוק, והרשימה עוד ארוכה עם מכוני מחקר ופיתוח ואין ספור יזומות ומכירות של תוכנות וסטרטאפים. היא גם מפתחת תעשיית רכב ממוחשבת ורפואה דיגיטלית. הייצוא שלה מתבסס על מגוון מול מוצרים: תרופות, מחשבים, שבבים, ציוד רפואי מתקדם ועוד. זאת לצד תעשיית נשק מתקדמת עם מכירות ברחבי העולם כמו של כיפת ברזל או טילי ספייק. ב2018 ישראל שברה שיא במספר התיירים שלה, 4 מיליון[117]. היא מרחיבה את יעדי הטיסה שלה להודו ואמריקה הלטינית מעל צ'אד וסעודיה שעד כה סרבו להעניק לה את האפשרות לטוס מעל שטחן, או בפתיחת קווי טיסה ישירים יותר כמו קו תל אביב סן פרנסיסקו. הכלכלה הזאת היא לא מוטת מסחר אלא מוטת השקעות ושוק מקומי והצליחה להימנע מהפגיעה של המשבר הכלכלי העולמי ב2008. המסחר שלה הוא מאוד מגוון כשהוא נשען פחות ופחות על יהלומים וחקלאות ויותר על הייטק. מבט על טבלת המסחר מראה עד כמה הוא מגוון[118]. עיקר הייצוא הוא לצפון אמריקה(40%) ולאחר מכן לאירופה(29%) כשארה"ב והאיחוד הן שותפות הסחר הגדולות ביותר שלה. ב2019 ישראל הייתה למדינה הראשונה בעולם שחותמת על הסכם סחר עם בריטניה לאור הברקזיט. נמלי חיפה ואשדוד מאפשרים לה לסחור ישירות עם אירופה וצפון אמריקה תוך ניתוק מבעיות אספקת המזון והמסחר של המזרח התיכון. מדינות כמו ירדן, עיראק,

סוריה, כוויית, איראן, ואחרות לא מחזיקות באותה גאוגרפיה. יחד עם ההתפלה ונמל אילת שמאפשר לה לסחור ישירות עם הודו והמזרח(עם יפן המסחר שלה גדל בקצב מהיר) היא פשוט מנותקת מבעיות המזרח התיכון ואילולא השאיפות של המעצמות והמדינות סביב לתקוף אותה ולכבוש את המיקום הגאוגרפי שלה היא פשוט הייתה ממשיכה להתנהל כאי מנותק. ישנן תוכניות בישראל לבנות רכבת מאשדוד לאילת אך אלו מתעכבות בגלל עלויות והתנגדות של ארה"ב למעורבות חברות בנייה סיניות בישראל שיכולות להיות זולות יותר אבל לא טובות לשליטה האמריקאית באירו-אסיה. בו זמנית ישראל ממשיכה לבנות מסילות ברזל, נמלי תעופה, להעמיק נמלי ים, כבישים, מחלפים, ותשתיות רבות כחלק מצמיחת האוכלוסייה והכלכלה שלה. יש לה שתי בעיות כלכלית שקשורות לגאו-פוליטיקה האחת היא תקציב ביטחון גדול והשנייה היא מחסור באנרגיה. הבעיה השנייה הולכת ונעלמת.

עצמאות אנרגטית

מאז 2009 יש תגליות גז טבעי ענק בשטח הימי של ישראל, אלו באות לצד תגליות ענק בכל רחבי מזרח הים התיכון, מישראל, מצרים, לבנון, קפריסין, ויוון. ישנן הערכות שונות להיקף הגז הישראלי, ולרוב הן נעות סביב הטריליון מ"ק של גז. למשל לפי דלק קידוחים יש במאגרי לווייתן ותמר ביחד 923 מיליארד מ"ק גז[119] זאת בלי לכלול את המאגרים האחרים בישראל וככל הנראה כי בלווייתן יש עתודות של 560 מיליון חביות נפט(אולם אלו עתודות לא מוכחות בניגוד לאחרות). לפי חברת הארגיה בי.פי יש לישראל עתודות של 500 מיליארד מ"ק גז[120]. אלו לוקחות בחשבון את העתודות המוכחות ברמה גבוה ויחד עם הלא מוכחות ישנן הערכות גם ל3 טריליון מ"ק גז. לפי דלק קידוחים רק ממאגר תמר ישראל מפיקה מעל ל10.95 מיליארד מ"ק גז בשנה כשהצריכה שלה היא רק 9.9 מה שאומר שכבר היום ישראל עצמאית לחלוטין ברמת הגז. למרות זאת היא עוד לא מייצרת את כל החשמל שלה על בסיס גז ועוד יש ייצור על בסיס פחם. בדצמבר 2017 שר האנרגיה הצהיר כי עד 2022 היא תסגור את התחנה הפחמית החשובה ביותר שלה בחדרה וכי ייצור החשמל בה על בסיס פחם ירד מ65% ל33% זאת לצד רצון לאסור על ייבוא כל רכב שמונע על בסיס בנזין וסולר לישראל עד 2030[121]. זאת לצד הצהרתו על בניית צינור הגז של ישראל-קפריסין-יוון לאיטליה ואירופה עד 2025. התהליך הזה של צמצום ייצור חשמל על בסיס פחם לוקח זמן בגלל קבוצות כוח וחברות מקומיות אבל הוא תהליך מהיר יותר מאשר במדינות רבות אחרות בעולם שמתבססות על פחם לייצור חשמל. למעשה ייבוא הפחם לישראל צנח מייבוא של 2.5 מיליארד

דולר ב2011 ל553 מיליון דולר ב2017[122]. עד 2030 ישראל תעבור לייצור חשמל על בסיס גז בלבד או אנרגיה ירוקה כשכל תחנה פחמית תישאר לצרכי חירום. זו לא רק סביבה נקייה יותר זו גם כלכלה חזקה יותר שלא מתבססת על כל ייבוא אנרגטי ותוכל אף לייצא חשמל(למעשה יש תכניות בין ישראל-קפריסין-יוון לבנות כבל חשמל תת ימי ביניהן). עד 2030 צריכת הגז השנתית בישראל תעלה ל16.8 מיליארד מ"ק בשנה[123] אבל כשלוקחים בחשבון את כמות הגז של ישראל מבינים שיש לה מספיק לעשרות שנים קדימה ואפילו מספיק לייצוא.

ירדן מתבססת נכבדות על ייבוא אנרגטי וחסרה עתודות משל עצמה. היא ייבאה גז ממצרים באמצעות צינור הגז הערבי אבל ההתקפות על הצינור ב2011 עד2014 הביאו אותה לייבא נפט וגז נוזלי רב יותר מקטאר, אלג'יריה, וסעודיה. היא הגיעה למצב ש88% מייצור החשמל שלה היה על בסיס נפט, מה שכמובן העלה את יוקר החשמל בה ואת זיהום הסביבה[124]. צינור הגז הערבי נבנה במקטעים עד 2011 כשהוא מתחיל מפורט סעיד שבמצרים דרך אל עריש בסיני(שם הקו מתפצל דרומה לסיני או מזרחה לאשקלון) לעקבה בירדן צפונה לסוריה עד חמה ומשם בפיצול לבניאס בחוף העלווי ולטריפולי בלבנון. התכניות היו גם להרחיב אותו צפונה לטורקיה, מערבה דרך הים לקפריסין, ומזרחה להתחבר לעיראק. מצרים עם מאגרי הגז העצומים שלה(עד פי 3 מישראל) רצתה לראות בעצמה ספקית אנרגיה אזורית ואף יצואנית גז לאירופה כשעיראק וקפריסין מחברות את העתודות שלהן אליה. אולם משתי סיבות דבר זה נכשל. הראשונה היא האביב הערבי וסדרת המלחמות האזוריות והשנייה היא צמיחת האוכלוסייה המהירה שלה כשהיא נזקקת להפנות חשמל רב יותר להתפלה אל מול בעיות המים הקשות שלה. לפי בי.פי העתודות המוכחות שלה מונות 1.8 טריליון מ"ק גז אבל בשל צמיחת האוכלוסייה גם רמת הצריכה שלה עלתה. אם ב2007 היה לה עודף שנתי של 13.7 מיליארד מ"ק גז אז ב2017 כבר היה לה מחסור שנתי של 7 מיליארד מ"ק גז. מה שהוביל דווקא את ישראל להפוך להיות הספקית שלה. ב2014 ישראל חתמה על חוזה עם ירדן לאספקת גז לאותה מדינה ל15 שנים. האספקה התחילה ב2017 עם השלמת בניית מקטע צינורות בין הצד הישראלי והירדני של ים המלח וב2019 תושלם בניית צינור גז ישירות בין המדינות. מה שאומר שישראל תספק לירדן 40% מהגז שלה. דבר זה הוביל להפגנות במדינה נגד הנורמליזציה עם ישראל והתלות בה כשהמפגינים דרשו לקבל את הגז בצורה נוזלית מאלג'יריה או קטאר(מה שכמובן מייקר את החשמל בה). ב2018 נחתם בין ישראל למצרים חוזה ל10

שנים לאספקת 35 מיליארד מ"ק גז בעלות של 15 מיליארד דולר דרך אשקלון, תהליך האספקה צפוי להתחיל ב2019. זה הופך את ישראל לספקית חשובה של ירדן ומצרים. לא רק לשלושתן גם ללבנון וסוריה יש עתודות גז ונפט. ללבנון יש 707 מיליארד מ"ק גז בשטחה עם עתודות לא מוכחות של 1.7 מיליארד חביות נפט[125]. אבל למרות זאת היא מתבססת נכבדות על ייבוא דלקים וחסרה את הרמה המקצועית, את ההון, ואת היציבות הפוליטית או הביטחונית למשיכת משקיעים. יש לה מספר בלוקים שחופפים לשטח הישראלי כשצרפת מנסה לתווך בין המדינות ונכון לשעה זו תפוקת דלקים ועצמאות אנרגטית בה רחוקה מהטווח הנראה לעין. גם לסוריה יש עתודות של גז, ככל הנראה 300 מיליארד מ"ק גז כשלפני פרוץ המלחמה היא הפיקה קרוב ל500 אלף חביות נפט ביום. אבל המלחמה הארוכה עם ההרס הנרחב בה, הסנקציות האמריקאיות, שליטת הכורדים במזרח המדינה, הביאה למצב שהיא מפיקה רק 100 אלף חביות ביום ואף נזקקת להשלמה וייבוא של נפט. בניגוד למצרים וירדן שתיהן לא יכולות לשתף פעולה עם ישראל ולייבוא ממנה. בינואר 2019 מצרים כינסה פורום אנרגיה מזרח ים תיכוני כשהיא מנסה להוביל את כל מדינות האזור נגד טורקיה ובעד ייצוא גז לאירופה דרכה(יש לה 2 מתקנים להנזלת גז) והיא רוצה כי ישראל וקפריסין תבנה צינורות גז אליה כדי לספק את צרכי השוק שלה. דבר זה לא מתיישב עם הרצון של ישראל להוביל את מזרח הים התיכון ולייצא גז לאירופה דרך קפריסין ויוון ומצרים לא במעמד או העצמה לכפות את האינטרסים שלה. בינתיים זה נראה כי צינור הגז הערבי הופך להיות "צינור הגז הישראלי".

אבל למרות כל הדברים האלו החלק החשוב ביותר הוא ייצוא הגז לאירופה. הצריכה השנתית של כל היבשת האירופית הייתה 531.7 מיליארד מ"ק ב2017[126] מתוך זה הצריכה של האיחוד האירופי הייתה בסביבות ה480 מיליארד. רוסיה היא הספקית הגדולה ביותר של האיחוד, זאת לצד נורבגיה והים הצפוני ואלג'יריה. ארה"ב רק מתחילה לספק לה גז ותהליך האספקה והתחליף לרוסיה יימשך שנים רבות. ישראל עם קפריסין ויוון הן מקור חלופי נהדר לאירופים. תהליכי חיפוש גז ונפט בקפריסין מצביעים על אפשרות למציאת 1.7 מיליארד חביות נפט במקום וכ700 מיליארד מ"ק גז[127] רובו נמצא מדרום לאי במאגר אפרודיטה ובלוקים במים הדרומיים שלה. ישנם פחות מ1.5 מיליון תושבים בקפריסין)כולל בזו הצפונית או הטורקית(מה שאומר שכמו במקרה הישראלי ישנן עתודות לעשרות שנים ואת הרוב אפשר ליעד לייצוא. הנוכחות הבריטית באי מגינה אליה מפני תוקפנות טורקית ישירה וזאת לצד

מעורבות של ענקיות אנרגיה כמו אייני האיטלקית, טוטאל, אקסון מובייל, של ואחרות(זאת בשונה מישראל שאצלה זה בעיקר נובל אנרג'י). גם ליוון יש עתודות גדולות, רק שאצלה זה בעיקר נפט ולא גז. נכון ל2018 יש לה כ113 מיליארד מ"ק גז וכנראה כ3 מיליארד חביות נפט[128]. העתודות שלה נמצאות מדרום לכרתים וממערבה בים האיוני מה שמרחיק אותם מידי הטורקים שחומדים לעצמם את האנרגיה של מזרח הים התיכון. ככל הנראה יש גם עתודות דלקים בים האגאי אבל בגלל המתיחות עם טורקיה לא נעשים חיפושים רציניים במקום להפיק אותם או לגלות אותם. יוון אולי לא יכולה לספק לאירופה כמויות גז כמו ישראל וקפריסין אבל היא כן יכולה להיות נתיב מעבר חשוב של גז לאירופה כשבתוספת לצינור הגז האדריאטי צינור הגז המזרח ים תיכוני מגדיל את כוחה והשפעתה ביבשת אל מול גרמניה ושאר המדינות במזרח אירופה. הרעיונות לבניית צינור הגז המזרח ים תיכוני בין ישראל-קפריסין-יוון לאיטליה ומשם לשאר אירופה עלו בשנים האחרונות אך נדחו משתי סיבות עיקריות. האחת היא העלות הגבוהה(כ7 מיליארד דולר) עם המורכבות ההנדסית להנחת צינור תת ימי באורך 2,000 ק"מ מה שיהפוך אותו לצינור הגז התת ימי הארוך בעולם. והשנייה הייתה האפשרות לבניית צינור כזה דרך טורקיה לאירופה מה שיקצר את תהליך הבנייה ואת העלות. אולם המתיחות הגדולה בינן לבין טורקיה וההצהרות הבלתי פוסקות שלה לחסות על האנרגיה האזורית כולל ההפרעות הבלתי פוסקות של חיל הים שלה לניסיונות הגילוי וההפקה בקפריסין עם הפרות השטח הטריטוריאלי של יוון, הביאו את המדינות להחליט כי צינור ישיר הוא הדרך הכי טובה. ב20 במרץ 2019 חתמו ראשי "הברית הים תיכונית" בנוכחות מזכיר המדינה האמריקאי מייק פומפאו על ההסכם לבניית אותו צינור. אולם איטליה, מי שהייתה אמורה להיות שותפה לבנייה הזאת ודרכה הצינור בסופו של דבר יזרים את הגז לאירופה, מתנגדת לתהליך הבנייה. חברות האנרגיה האיטלקיות פועלות בכל רחבי צפון אפריקה ובעיקר עם מצרים כשהיא רואה בה מדינה שיכולה לשמש בסיס אנרגטי לייצוא לאירופה והרחבת השפעתה ביבשות, הן האירופית והן האפריקאית. במצרים יש כבר 2 מתקני הנזלה כשהיא מתכננת להגיע עד לסוף 2019 ליכולת ייצוא של 20 מיליארד מ"ק גז נוזלי בשנה[129]. ישראל תוכל להשתמש במתקניה לייצוא גט"ן להודו והמזרח בכמויות קטנות. אבל התכנית לבניית צינור הגז עד 2025 חשובה לישראל ושתי החברות האחרות הרבה יותר(בין ה3 כבר יש שורה של הסכמים כלכליים אחרים בנוסף לגז). השפעה אמריקאית הכרחית להוצאתה לפועל. במידה ועד 2025 הצינור יהיה בנוי אז ישראל תחווה

עלייה כלכלית גדולה יותר כולל השפעה פוליטית חזקה יותר באירופה. הצינור יוכל לספק 2% מתצרוכת הגז השנתית של אירופה. בנוסף לאלו 3 המדינות מנהלות בשנים האחרונות תרגילים צבאיים רבים יותר, בין אם אוויריים בישראל ויוון, לוחמה הררית בטופוגרפיה קשה בקפריסין של יחידות מיוחדות, או ימית בחופי כרתים. זוהי ברית שהולכת ונהיית חשובה יותר בעיקר מול טורקיה שרוצה את האנרגיה הזאת על כל ההשלכות האלו לעצמה.

האיום הטורקי

במאי 2019 חיל הים הטורקי יצא בתרגיל ימי גדול בשם "זאב הים". התרגיל כלל 25,900 אנשי צוות, 131 כלי שיט, 57 מטוסים, ו33 מסוקים. הוא היה מפגן כוח עצום והתנהל ב3 ימים: הים השחור, הים האגאי, ומזרח הים התיכון. המטרה המוצהרת של התרגיל הייתה הצגת עצמה למען הגנה על האינטרסים הטורקיים באותם ימים. כלומר נגד רוסיה בים השחור, נגד יוון בים האגאי, ונגד ישראל מצרים קפריסין ושאר השחקניות במזרח הים התיכון(זהו הים הנפיץ ביותר בגלל הגז שלו). התרגיל הזה הגיע 3 חודשים לאחר שקיימה את התרגיל הימי הגדול ביותר בהיסטוריה שלה באותם 3 ימים בדיוק עם מעל ל100 כלי שיט. טורקיה פשוט לא מורידה מהלחץ ברמה הימית. וכמדינה שמוגנת טופוגרפית מפני כל איום ממזרחה היא יכולה להרשות לעצמה להשקיע בעצמה הימית שלה. היא גם מקיימת תרגילים אמפיביים קבועים. אותם תרגילים מכוונים נגד יוון. אין לה כוונה לתקוף את רוסיה או אוקראינה או רומניה אמפיבית או את היכולת לעשות את זה. אין לה את היכולת לתקוף את ישראל או את איראן ואף אחת אחרת אמפיבית. המטרה היא יוון. כוח אמפיבי יאפשר לה בשעת הצורך לכבוש את שרשרת האיים המזרחית של יוון מול טורקיה ובכך במקום שיוון תסגור על טורקיה בחלק המזרחי של הים האגאי טורקיה תוכל לסגור עליה ממזרח ולאיים על ערי החוף שלה בראש ובראשונה הבירה אתונה. המתיחות ארוכת השנים שלה עם יוון הניבה אין ספור תרגילים והכנות צבאיות בדיוק למצב כזה. חיל הים היווני, או חיל הים ההלני, משקיע את מרב מאמציו בזירה הימית. יוון היא חצי אי ברובה. היא הררית ביותר ולא מאוימת על ידי אף אחת מצפונה. שם היא גובלת במדינות הבלקן שהן חלק מהאיחוד האירופאי. האיום היחיד עליה הוא מכיוון צפון מזרח בתארקיה עם טורקיה שגם בו הגבול היווני הוא הררי ומקשה על התקפה. היא מבינה שטורקיה מהווה עליה איום בעיקר

מהאוויר והים. למעשה יש לה 30,000 חיילים בזרוע הימית שלה, רבע מהצבא(לצורך השוואה רק כ5% מהכוח הצבאי שלה צה"ל הוא ימי). יש לה 113 כלי שיט בהם 13 פריגטות ו11 צוללות. כשהיא מתוכננת שנים בתרגילים משותפים עם חברות נאט"ו כדי לחזק את עצמה מול טורקיה. חיל הים הקפריסאי הוא חלש ביותר. רק כמה מאות אנשי צוות ורק 8 כלי פטרול. הוא נסמך לחלוטין על עזרה חיצונית קפריסין מעניקה אפשרות לכל מעצמה לחנות בשטחה. כשבריטניה וצרפת עשו בה שימוש כבסיס תקיפה בסוריה נגד אסד באפריל 2018. אותה נוכחות מעניקה לה תוספת כוח משמעותית מול טורקיה. בנוסף להן ישנה ישראל. חיל הים הישראלי מונה כ9,500 אנשי צוות. יש לו רק 63 כלי שיט בהם 3 קורבטות ו5 צוללות ללא פריגטות. עיקרו נועד להגנה על חופי ישראל מפני התקפות טרור. במלחמות ישראל בין 1948 עד 1973 הוא הביס את חילות הים הערביים ומאז היה בעל עליונות ימית מסוריה ועד מצרים. צה"ל היה צריך להשקיע את משאביו בזרועות היבשה והאוויר ולא בים. עתה, בגלל האנרגיה וטורקיה מצב זה משתנה, כשגם ללא טורקיה חמאס וחיזבאללה מהווים איום על מתקני הגז הישראלים ויש צורך משמעותי בהגדלת חיל הים. ב2015 ישראל חתמה עם גרמניה(ספקית הכוח הימי העיקרית שלה) על בניית 4 קורבטות וגם ישראל בתהליכי קבלת צוללת דולפין שישית לישראל. אלו צפויות להגיע אליה בשנים הקרובות. לישראל תהיינה בסך הכול 6 שלפי פרסומים שונים יכולות לשגר טילים בעלי רשאי נפץ גרעיניים בטווחים של 1,500 ק"מ ואפילו 6,000 ק"מ. כל אחד מאותם חילות ים לא יכול לעמוד לבד מול טורקיה אבל שיתוף פעולה של השלוש יכול לבלום אותה מהתקפה. היום הנוכחות הימית של הצי האמריקאי השישי ונושאת המטוסים הארי טרומן בים התיכון מספיקה כדי להרתיע את טורקיה. ללא אותה נוכחות אלו חייבות להגדיל את הצי שלהן ולהרתיע את טורקיה או חיל הים המצרי או אפילו הרוסי כדי לשמור על אותה עצמה אנרגטית.

*

לשתי הישויות הישראליות הקודמות היה חסר כוח האדם, האחדות הפנימית, והזמן כדי להתפתח כמעצמה אזורית. ישראל של היום מתפתחת בקצב מואץ ואילו לא היו לה אויבות מסביב היא יכלה להגיע עד לסוף המאה הזאת לגודל אוכלוסייה וכלכלה מספקות כדי להיות המרתיע במקום המורתעת. החסות האמריקאית העניקה לישראל את הזמן ודחפה ממנה את אויביה החזקות יותר. תהליכי הבדלנות האמריקאית והמעבר שלה למדיניות המבוססת על

עסקים במקום ביטחון לא אומרת בהכרח כי ארה"ב תנטוש את ישראל. צורך אלקטורלי, מכירות נשק, שיתוף פעולה בתחום האנרגיה והסייבר, וגם הצורך לשמור על בסיס כוח אזורי כלשהו, עדיף בישראל, אלו מעניקים לירושלים את בעלת הברית החזקה כדי להרתיע את טורקיה או איראן. אבל דבר זה לא וודאי בשל מהפכת פצלי השמן האמריקאית וכפי שממשל אובמה לחץ על ישראל לסגת משטחים חשובים ביו"ש ותמך באיראן גם ממשל חדש בבית הלבן ב2025 יכול לעשות. רק שהפעם הוא לא יהיה חייב לשוב לתמוך בישראל ומדינות המפרץ למען אספקת הדלקים של המפרץ הפרסי. ישראל חייבת לנצח את איראן וחייבת להרתיע את טורקיה כדי שתוכל להמשיך לצמוח בעשורים הבאים.

השחקניות האחרות

לפני שנעבור על ההתפתחות במזרח התיכון ב2025 לאור שינוי המדיניות האמריקאית והרצון של המעצמות המקומיות לנצח אחת את השנייה תוך השתלטות איראנית על המפרץ הפרסי נבחן עוד מספר שחקניות שמעורבות במזרח התיכון הנרחב יותר ולהן יכולה להיות השפעה על התהליכים שקשורים למפרץ הפרסי.

הנוכחות הרוסית

רוסיה תמיד ראתה בעצמה את "רומא השלישית" בעיקר בימי הצארים הרוסיים. היא תמיד ראתה צורך בנוכחות ימית בים התיכון שתשבור את המצור שהמצרים הטורקים מטילים עליה. הים השחור כמו הים הבלטי הם מבחינת רוסיה אגמים פרטיים משלה והיא לא יכולה לשלוט בהם בצורה ישירה אילו מישהו מגביל את יכולת השיט שלה בהם או מחוצה להם. המלחמות הארוכות שלה עם טורקיה לאורך מאות שנים נועדו בין היתר לשבור את אותו מצור טורקי. במלחמת 1877-1878 היא הייתה קרובה לכבוש את איסטנבול ולהחזיר אותו לחיק הנצרות (קונסטנטינופול) וכמובן שלהיות בעלת מוצא ישיר לים התיכון ומשם לצפון אפריקה ודרום אירופה. בריטניה התערבה לטובת העות'מאנים כפי שעשתה במלחמת קרים כדי למנוע את האפשרות הזאת מידי הרוסים(למרות שאפשר להתווכח כי היא יכלה פשוט לחסום את הים האגאי). אותה שאיפה גאו-פוליטית המשיכה אל תוך המלחמה הקרה כשסוריה יחד עם מצרים היו בשבילה מעגן ימי בים התיכון. סוריה תמיד עמדה לצד ברה"מ ואז רוסיה ובשונה משאר מדינות האזור לא הייתה אף פעם תחת חסות אמריקאית. רוסיה מצדה תמכה בסוריה לאורך שנים ואף שלחה אליה כוחות במהלך הפלישה הישראלית ללבנון כדי להרתיע את ישראל מלפלוש לסוריה. ב30 בספטמבר 2015 היא נכנסה למלחמת האזרחים הסורית. הכניסה שלה הייתה במה שנראה כשלביו האחרונים של משטר אסד בעוד המיליציות הסוניות קרובות להטלת מצור על דמשק והתקפה על החוף העלווי. הכניסה הרוסית הייתה בעיקרה אווירית וימית. כ120 מטוסים ומסוקי קרב רוסיים השתתפו בכל רגע נתון בלחימה זאת לצד 3 צוללות ונושאת מטוסים רוסית, כאלו התקיפו בהתקפות טילי שיוט והפצצות קשות מהאוויר את מרכזי המורדים. הרוסים יחד עם חיל האוויר האסדי השטיחו שכונות שלמות יחד עם כפרים ויישובים

מרוחקים ללא אבחנה בין אזרחים ולוחמים. הסכם הגרעין עם איראן אפשר לרוסיה לשתף פעולה עם משמרות המהפכה ומיליציות שיעיות בשטח כשאיראן וכוחות אסד מספקים את הכוח הקרקע ואילו רוסיה(שהייתה בעלת עליונות טכנולוגית ואווירית מוחלטת) את הכוח האווירי. היו מספר אלפי לוחמים רוסים ולוחמים סונים, בין אם מיליציות מקומיות, צ'צ'נית, או ממרכז אסיה, שנלחמו בשטח או פשוט הגנו על בסיס האוויר בחמיימים והבסיס הימי בטרטוס, אבל עיקר הלחימה הרוסית הייתה אווירית. זה מה שהיה חסר לאסד, כוח אווירי מוחץ נגד המדינה האסלאמית ושאר המיליציות הסוניות ורוסיה סיפקה את אותו כוח על הסייבר והמודיעין שלה. לאט לאט הכוחות הסונים השונים הובסו כשבמערכה הגדולה של 2016-2017 אסד ניצל ומרבית המדינה עד לגבולו המערבי של נהר הפרת שוחררה. רוסיה תמכה בהתקפות כימיות של אסד נגד הסונים(ואלו בעצמם ביצעו התקפות כימיות נגד כוחות אסד) וגינתה כל פרסום של התקפה כזאת "כפרובוקציה מערבית". היא עצמה איבדה רק כ130 חיילים, רובם בהפלות מטוסים ומסוקים, ועוד מספר מאות לא ידוע של שכירי חרב(כוח ואגנר) אולם הסונים כנראה איבדו בין 50 עד 100 אלף לוחמים ואזרחים משיתוף הפעולה של הפצצות רוסיות וכוח קרקעי אסדי ושיעי אחר. היו לרוסיה מספר מטרות במעורבות הזאת. אחת הייתה הרצון לפרוץ את המצור הימי עליה דרך המצרים הטורקים ולהגיע לנוכחות ימית בים התיכון. בתמורה להגנה עליו היא קיבלה בינואר 2017 מידי אסד את נמל טרטוס לחכירה ל49 שנים עם אפשרות אוטומטית לחכירה נוספת של 25 שנים. דבר זה מאפשר לה לשוט ברחבי אותו ים ובשעת הצורך לתקוף את טורקיה מדרום. השנייה הייתה לאגף את טורקיה מדרום כדי שזו לא תנסה להתערב במהלכים שלה בקווקז, באוקראינה, ובסופו של דבר במצב של מלחמה במזרח אירופה. שלישית זה לחץ על אירופה, ההפצצות המסיביות שלה גרמו לגלי הגירה מוסלמיים גדולים. הדימוי התקשורתי שנוצר גרם ליבשת להאמין כי עשרות מיליוני מוסלמים יושבים על הגדרות מה שחיזק את מפלגות והתנועות הלאומניות באירופה, אלו באופן אירוני לא רוצות בלחימה נגד רוסיה או באיחוד האירופי וחלקן (כמו למשל החזית הלאומית בצרפת) בשותפות בברית נאט"ו. מה שאומר שבכך היא החלישה את מדינות מרכז-מזרח אירופה והכינה את עצמה למערכה במזרח היבשת. שלישית היא מנסה לגרום למדינות המפרץ הפרסי, בעיקר סעודיה, להעדיף אותה על פני ארה"ב. לקנות דווקא ממנה נשק, להשקיע בשוק שלה במקום האירופי או האמריקאי, להשתמש בחברות האטום שלה, ולהצביע איתה במוסדות הבין לאומיים. אולם אלו לא נוטות כה מהר להצטרף אליה בגלל

החסות האיראנית עליה כשאיראן היא האיום הגדול עליהן. רוסיה מנסה בכך גם לחזק את השפעתה על איראן. זאת בנוסף לרצון שלה במעורבות מוצלחת בסוריה להגדיל את ההשפעה על ישראל ומדינות מוסלמיות מצפון אפריקה ועד המזרח הרחוק.

אולם היא נתקלת בשורה של בעיות. כל עוד נלחמה בעיקר נגד המדינה האסלאמית(נגדה הייתה קואליציה עולמית של ממש) או נגד תאים של אל קאעידה לא הייתה לה בעיה. ברגע שהיא הגיעה למיליציות שקיבלו חסות מעצמתית, כלומר הסונים של אידליב עם טורקיה, הסונים של אל טנף והכורדים של רוג'בה עם ארה"ב, אז היא לא יכלה להתקדם. המטרה שלה היא לשמר את משטר אסד תוך שיתוף פעולה בינו לבין הסונים של המדינה(דבר שמנוגד לחלוטין למטרות השיעיזציה של איראן בסוריה) וחלוקת המדינה בין המעצמות כשטורקיה משתפת פעולה. אבל לא טורקיה, לא איראן, לא ארה"ב(שמטילה סנקציות על כל תהליך שיקום של סוריה), לא ישראל שתמשיך להפציץ, ולא מדינות המפרץ שחוששות מהתבססות איראנית מצפונן, אף אחת לא עושה חיים קלים לרוסיה במקום. זו פשוט תקועה בהרחבת ההתבססות שלה. יציאת ארה"ב מרוג'בה ואל טנף, כפי שצפויה לקרות בשנים הבאות לאור ההצהרות של ממשל טראמפ ומהפכת הפצלים, תיתן לה את האפשרות להרחיב את ההשפעה שלה אבל בו זמנית דווקא התחרות שלה עם איראן תתרחב. איראן רוצה לראות בעצמה את ההגמונן של סוריה. היא שיתפה פעולה עם רוסיה כל עוד הייתה צריכה. היא מנסה לקבל מאסד את החכירה על נמל לטקיה, את החכירה על הדלקים ומשאבי הטבע של המדינה, את הזכות לשמור את הכוחות שלה בסוריה באופן קבוע, את התיווך בינו לבין טורקיה, את הזכות ליישב שיעים במדינה. כלומר כל מה שרוסיה לא רוצה. הן עדיין משתפות פעולה כי המצב לא התייצב. אבל שיתוף הפעולה הזה הוא לא נצחי. המטרות העיקריות של רוסיה מסוריה היו בכלל אוקראינה ומזרח אירופה. ברגע שתרגיש שהזמן הנכון הגיע שנאט"ו ואירופה על סף חוסר אחדות, וארה"ב מספיק בדלנית, אז היא תרחיב את ניסיונות ההתרחבות שלה במזרח אירופה. ואז סוריה, מקבלת חשיבות נמוכה יותר. היא לא תנסה ולא תוכל להתנהל מול איראן, טורקיה, ומזרח אירופה בו זמנית. וכנראה מול השתיים הראשונות תנסה להגיע לפשרה כלשהי. לרוסיה אין הרבה מה להרוויח מהמזרח התיכון מעבר למכירות נשק, חיטה, ושיתופי פעולה אנרגטיים(אפילו את הניסיונות להפיק גז בישראל היא זנחה די מהר). המטרה העיקרית תמיד הייתה ביטחונית,

ובביטחונית הכוונה למזרח אירופה. אם איראן שורדת את הסנקציות של הממשל הנוכחי ומחליטה להרחיב את הפעילות שלה במפרץ הפרסי ועד מזרח הים התיכון לרוסיה לא תהייה את היכולת או הרצון לעמוד מולה כשהיא מתעסקת גם במזרח אירופה. לישראל ומדינות המפרץ שמנסות לעמוד מול איראן הישענות על רוסיה היא נקודתית מול התרחבויות נקודתיות של איראן ולא מקיפה בזמן מלחמה מול איראן. כי אם משום מה איראן תקפה במפרץ לאור מגמת הבדלנות האמריקאית ורוסיה החליטה לשלוח כוחות לצד ישראל ומדינות המפרץ(או להיפך לצד איראן) אז זה אומר שנוצר ווקום גדול במזרח אירופה כשאוקראינה, המדינות הבלטיות, שוודיה, פולין, רומניה, ובריטניה, מקבלות הזדמנות להגביר את הלחץ על הלב הרוסי עצמו. דבר שהיא פשוט לא תרשה.

אלג'יריה ולוב

שתי מדינות אלו היו באופן מסורתי ספקיות דלקים גדולות(אלג'יריה לארה"ב מעבר לאירופה) והן היו באופן מסורתי חלק מהעולם הערבי הנרחב יותר ומעורבות בו פוליטית ואידאולוגית. שתיהן בעלות עתודות דלקים עצומות ויכולות להיות חלק קרוב יותר מאירופה במקום מהמזרח התיכון. עתודות הגז של אלג'יריה ולוב נכון ל2017 הן 4.3 טריליון מ"ק גז לאלג'יריה ו1.4 טריליון ללוב. התפוקה באלג'יריה באותה שנה היא 91.2 מיליארד מ"ק גז ובלוב 11.5 מיליארד(לעומת 14.5 ב2007 לפני המלחמה במקום ו7.5 ב2011()). אולם הצריכה של אלג'יריה היא רק 38.9 מיליארד. מבחינת עתודות נפט אלג'יריה מחזיקה ב12.2 מיליארד חביות ואילו לוב ב48.4 מיליארד חביות נפט(ה8 בעולם מבחינת היקף עתודות נפט). תפוקת הנפט באלג'יריה היא 1.54 מיליון חביות ביום נכון ל2017 ואילו בלוב 865 אלף(לעומת 432 אלף ב2015 או 1.82 מיליון ב2008). אך הצריכה היומית של אלג'יריה היא רק 411 אלף חביות ביום[130]. בלוב המספרים הם נמוכים מאוד בגלל המלחמה, גם הצריכה וגם הקושי בלאסוף נתוני צריכה. בגלל העודף הגדול הזה אלג'יריה היא ספקית חשובה של גז לאירופה ולמעשה ב2017 סיפקה לאיחוד 11.9% מהגז שלו[131], כשישנה רשת צינורות גז בינה לבין ספרד ואיטליה דרך מרוקו ותוניסיה, וישנן אף תכניות לבנות צינור ישיר מניגריה דרכה לצרפת. מבחינת אלג'יריה הצריכה האירופית היא בעלת חשיבות גדולה בגלל התלות הגדולה שלה בייצוא דלקים כש60% מכלל ייצוא הנפט הגולמי שלה הוא לאירופה[132]. לוב יכולה להיות ספקית גדולה יותר לאירופה ולהפחית את התלות שלה בנפט וגז מרוסיה או אפילו מהים

הצפוני. צינור הגרין סטרים שנבנה בין 2003 ל2004 מחבר למעשה בין שדות הגז של לוב לאיטליה דרך אזור טריפולי סיציליה. אולם תפוקת הדלקים שלה ירדה דרסטית בעקבות שתי מלחמות האזרחים במקום. תפוקת הגז שלה ירדה פחות פי 3 בין 2009 ל2011, ב2011 היא הפיקה 1.6 מיליון חביות ביום וזו ירדה ל0 בסוף אותה שנה. ושוב פעם מ1.4 מיליון חביות בסוף 2013 ל0.2 בתחילת 2014. הירידה הזאת שבאה בגלל גלי המלחמות במדינה, בעיקר סביב שדות הנפט והצינורות שלהם, היא לא רק בעיה עבור לוב היא גם בעיה עבור אירופה. 84% מכלל ייצוא הנפט שלה יוצא לאירופה ב2014[133]. מלחמת האזרחים השנייה בלוב שמשתוללת מאז 2014 גרמה כבר למותם של קרוב ל8,00 בני אדם. המדינה האסלאמית שכבשה ערי חוף בה יחד עם קבוצות סלפיות אחרות שכבשו בה שטחים הביאו את ארה"ב ונאט"ו כחלק ממבצע נחישות טבועה לסייע למיליציות מקומיות להילחם בהן. אחת מאותן מיליציות הייתה של גנרל ח'ליפה ח'פתר ושמה "הצבא הלאומי של לוב". זו שלטה בהתחלה באזור בנגאזי שבמזרח המדינה ולאט לאט כבשה שטחים במזרח(שם יש את מרב עתודות הנפט) תוך כדי התמקדות באזורי החוף ודרומה. לאירופה התמיכה בו הייתה חשובה בגלל הברחות הנשק מלוב ברחבי אפריקה והסכנה כי אלו יגיעו לאירופה ובגלל ההגירה המוסלמית ממנה ליבשת, וגם היה המסחר בעבדים(אבל קשה להאמין שמסיבות ראליסטית אירופה תתערב בגלל סיבה כזאת). ח'פתר שהיה בגלות במשך 20 שנים בארה"ב היה לאזרח אמריקאי ולפי האשמות שונות אומן על ידי ה-cia כדי להביא להפיכה בלוב נגד קדאפי. הוא היה לגנרל מוצלח ובאפריל 2019 יצא להתקפה נגד המובלעת הגדולה האחרונה בצפון מערב המדינה בבירה טריפולי. הוא כבר זוכה לחיזורים רוסיים, צרפתיים, איטלקיים, ולאחרונה גם אמריקאים. ניצחונו וייצוב המדינה יביאו בעל ברית חשוב לאירופאים. קדאפי היה בעל אמונה ערבית נחושה של אחדות כלל הערבים ואפריקה נגד אירופה והמערב ואף הוציא לפועל פיגועים נגד אירופה וארה"ב תוך חתירה לנשק גרעיני מה שהגביל את שיתוף הפעולה. אבל פה יש לאירופה הזדמנות למקור חשוב לנפט וגז. מעבר ללוב אלג'יריה גם חווה זעזועים כלכליים. מהפכת פצלי השמן האמריקאית לא רק גרמה לירידה דרסטית במחירי הגז בעולם, כשיחידת חום שעלתה לפני שנת 2010 מעל ל10 דולר ליחידה עולה עתה פחות מ3 דולר ליחידה, אלא גם לאיבוד השוק האמריקאי שהוא עכשיו יצואן גז ואף מגביר את התחרות שלו ברמה העולמית. יצוא הנפט הגולמי ממנה לשוק האמריקאי ירד מ443 אלף חביות ביום ב2007 ל66

אלף בלבד ב2017[134]. והייצוא של גז נוזלי לארה"ב ירד מ120 טריליון רגל מעוקב של גז בשנה ב2004 ל0 החל מ2008[135]. למדינה שמעל ל95% מכלל הייצוא שלה הוא דלקים ומינרלים[136] מדובר בלא פחות מאשר משבר כלכלי שיכול רק להידרדר. ואכן התוצר לנפש בה ירד מ5,565 דולר ב2012 לקצת מעל ל4,000 דולר ב2017[137]. בתחילת 2019 אלג'יריה חוותה גל מחאות נרחבות בגלל הרצון של הנשיא המכהן בוטפליקה לרוץ לכהונה חמישית. נשיא זה נחשב למשרתם של האליטות והצבא במדינה שמשמרות בה שחיתות ואי התפתחות כלכלית. המחאות עשו את שלהן ובאפריל הוא ביטל את התמודדתו על כהונה חמישית. אבל ביטול זה לא מבטל את האופי הכלכלי שלה. התבססות על ייצוא דלקים, שמחירם יורד בגלל מהפכת פצלי השמן לא מסייע לה. בשנות ה-70 לאור משבר האנרגיה ארה"ב הכפילה את ייבוא הנפט שלה מאלג'יריה פי 5 כדי למלא את החסר אבל עכשיו אין לה את השוק הזה ואין סיבה שתהייה לה מלבד השוק האירופאי. ללא שחרור הכלכלה שלה וללא יצירת מקורות תעסוקה למיליוני הצעירים שלה היא עלולה לחוות זעזועים רציניים יותר. ב2011 היא חוותה, כחלק מגל האביב הערבי, מחאות והפגנות משל עצמה. אולם אלו לא הידרדרו כמו בלוב ממזרחה או סוריה ותימן. סיבה אפשרית לכך היא זיכרון מלחמת האזרחים האלג'יראית. בין 1991 ל2002 היא חוותה מלחמת אזרחים קשה ביותר בין הממשל שלה לבין כוחות אסלאמיסטים שרצו לכפות עליה את השריעה. המלחמה הזאת גרמה לכ150,000 הרוגים והשאירה חותם שלילי ביותר על המדינה. אפשרות למלחמה נוספת כזאת לא נראית אבל זעזועים בה בגלל משבר כלכלי או מרידות בדרומה על מקורות דלקים כן. מדינה אחת שלא תסכים למצב כזה לחזור בשנית היא צרפת. זו תזדקק לדלקים של מערב אפריקה בכל מצב של מלחמה במפרץ הפרסי. היא כבר הייתה מעורבת במשבר אחד באלג'יריה ושותפה ביטחונית לצבא האלג'יראי בלחימה בטרור תוך כדי המשך המעורבות הצבאית שלה בסהרה והסהאל.

צרפת ובריטניה באפריקה

שתי מדינות אלו שלטו עד ערב מלחמת העולם השנייה ברוב חלקי אפריקה ביד נחושה מבלי שמישהי יכלה לערער על שלטונן באפריקה וניצול משאבי הטבע של היבשת. אפריקה הייתה חשובה ביותר לשתיהן(או לאחרות באירופה) כי היה בה הכול, מברזל, דרך נחושת, עד לזהב וגומי. והיום היא עדיין חשובה במיוחד לאור עתודות הנפט והגז העצומות של היבשת וחוסר היכולת של

העמים ושבטים בה לעמוד מול האירופאים, או בכלל להתאחד בינם לבין עצמם. בכל מקרה של שיבוש באספקת הדלקים של המפרץ הפרסי צרפת ובריטניה תעדפנה להתערב באפריקה על פני המפרץ. שתיהן הן בעלות היכולת הטובה ביותר באירופה מבחינה ימית וצבאית לפעול באותה יבשת או בכלל לגשת אליה. לצרפת יש 180 כלי שיט שפזורים ברחבי האוקיינוסים בעולם כולל שליטה על קבוצות איים באוקיינוס ההודי, אחד מהם הוא נושאת המטוסים המונעת על ידי גרעין שארל דה גול. לצרפת יש נוכחות צבאית מרשימה באפריקה כולל בסיסים בג'יבוטי ומספר מדינות אחרות ושיתופי פעולה ביטחוניים. היא פתחה במבצע סרוואל במאלי לאחר שמיליציה המשויכת לאל קאעידה כבשה את צפון המדינה ושיבשה את היכולת שלה לבנות את צינור הגז הטרנס סהרי מניגריה לאלג'ירה ומשם לאירופה. במבצע שנמשך מינואר 2013 ועד יולי 2014 ובו נהרגו לה 9 חיילים היא חיסלה קרוב ל1000 חמושים מוסלמים והחזירה את הסדר למדינה. לאחריו היא פתחה במבצע ברקנה שבו 3,500 חיילים שלה פזורים ב5 מדינות אפריקאיות כדי לשמור על הסדר ועל השפעתה הפוליטית והכלכלית באפריקה כשענקית האנרגיה הצרפתית טוטאל נמצאת במקום להפיק דלקים. לצי המלכותי הבריטי יש 72 כלי שיט בהם נושאת מטוסים ואף שוברת קרח לאוקיינוס הארקטי והוא נחשב לאחד הציים הטובים בעולם. תקציב הביטחון של שתי המדינות האלו עומד על ה2% בממוצע ובכל מצב חירום הן יכולות להגדיל אותו בקלות כדי לממש את האינטרסים שלהן. גם בריטניה פעילה במבצעים ללוחמה בטרור באפריקה.

מצב של לוחמה במפרץ הפרסי יכול לשבש את אספקת הדלקים שלהן אבל לא בצורה רצינית. קודם כל לשתיהן יש יכולות גרעיניות מתקדמות לייצור חשמל. נכון ל2018 71.7% מהחשמל של צרפת ו17.7% מזה של בריטניה מיוצר על ידי אנרגיה גרעינית[138]. שתיהן הן מדינות בעלות יכולת גרעינית עוד מהמחצית הראשונה של המלחמה הקרה ויכולות בשעת משבר להגדיל בצורה מהירה את ייצור החשמל על בסיסו. לשתיהן יש נגישות טובה לדלקים של הים הצפוני כולל הפקה בריטית כשבריטניה מורידה בצורה מהירה מאוד את השימוש שלה בפחם(הישג רציני למי שאצלה התחילה המהפכה התעשייתית). צריכת הנפט בבריטניה ב2017 הייתה 1.59 מיליון חביות ביום ובצרפת 1.615 מיליון[139]. כשנכון ל2016 צרפת ייבאה כמיליון חביות ביום ואילו בריטניה 798 אלף חביות ביום[140]. נכון ל2016 רוב ייבוא הנפט של בריטניה הוא מנורבגיה, 64%, 7% מניגריה, ו10% ממדינות אפריקאיות שונות. רק 3% מגיע מסעודיה. יש לה מאגרי נפט משלה והיא אף מייצאת

כ600 אלף חביות ביום(העתודות שלה מונות כ2.3 מיליארד חביות נפט). הייצוא הגדול ביותר הוא לאירופה וכרבע למזרח הרחוק. לבריטניה יש גם מאגרי גז גדולים כש47% מהצריכה שלה מגיע מתפוקה עצמית 35% מנורבגיה ו11% מקטאר[141]. לצרפת אין את אותן עתודות שיש לבריטניה עם הפקה עצמית מפני שאין לה שליטה בים הצפוני. 78% מהגז שלה נכון ל2017 מגיע מנורבגיה, בלגיה, וגרמניה. ו15% מאפריקה(בעיקר מאלג'יריה). כש31% מהנפט הגולמי שלה מגיע מאפריקה[142].

משבר בשביל שתיהן לאו דווקא אומר מלחמה במפרץ הפרסי הוא יכול להיות גם מלחמה במזרח אירופה או שיבוש באספקת הגז והנפט מכיוון רוסיה אבל הוא לא דורש מהן לצאת למלחמה נגד מעצמות ומדינות חזקות בשביל אותה אנרגיה(אפשר להוסיף לזה כי בריטניה היא בעלת האפשרות הקרובה ביותר להתקרב לארה"ב ואספקת הדלקים שלה מכל אירופה). המדינות באפריקה בהן צרפת ובריטניה פעילות אלו מדינות בהן יש להן עבר קולוניאלי. ההצלחה של צרפת בשליטה בצ'אד(לה יש כמיליארד וחצי חביות נפט) מחזקת את היכולת שלה לשלוט באלג'יריה בצורה עקיפה או בסודאן או בלוב מדרום. צרפת קרובה בהשפעה לצרפת או למדינות אחרות בסהאל ואילו בריטניה למדינות במערב היבשת. לניגריה, שסובלת משבטיות קשה ואי יציבות עם מרד של שבט האיג'ווה על הדלתא של הניגר, יש עתודות של 37.5 מיליארד חביות נפט ו5.2 טריליון מ"ק גז. לאנגולה יש עתודות של 9.5 מיליארד חביות נפט לקונגו כ3.3 מיליארד לגינאה המשוונית כ2 מיליארד וזה לא כולל עתודות נוספות ביבשת. בריטניה וצרפת הן בעלות עליונות טכנולוגית מוחלטת על צבאות אפריקה ויכולת או להפעיל הפרד ומשול בין השבטים של המדינות ביבשת או פשוט לתקוף ישירות ועם העליונות הימית שלהן להכריח מדינות במפרץ גינאה פשוט לשלוח יותר דלקים לאירופה במחיר נמוך יותר. אם כוללים לזה אפשרות של התערבות צבאית איטלקית ואירופית בלוב או פשוט הסדר במדינה דרך המעצמות האירופיות אז התוצאה תהייה חוסר חשיבות של המפרץ הפרסי לאספקת דלקים ליבשת. מדינות המפרץ הפרסי, בעיקר איראן, הן הרבה יותר חזקות ומאיימות מאשר מדינות אפריקה. והמבנה של המפרץ הפרסי הופך לחימה במקום לקשה ויקרה הרבה יותר. למרות ההיסטוריה שלהן במזרח התיכון והנוכחות הצבאית המצומצמת היום בסוריה ועיראק הן לא תרצנה להיכנס למלחמה במזרח התיכון שתגרום לבהלה בדעת הקהל שלהן על מספר ההרוגים הגבוה ואפילו הפגנות של האוכלוסייה המוסלמית כשיש חלופות זולות יותר בכסף וכוח אדם באפריקה.

יפן וסין

אבל יש שתי מעצמות מזרח אסיאתיות אחרות שדווקא כן תרצנה להתערב במפרץ. להן אין הרבה ברירות אחרות מלבד המפרץ הפרסי שכן להן הנגישות לאפריקה היא קטנה יותר ובמזרח אסיה(או מערב אפריקה) אין עתודות מספיק גדולות כדי לספק להן את האספקה האנרגטית שלהן. לפי משרד האנרגיה האמריקאי נכון ל2016 יפן, סין, קוריאה הדרומית, וטייוון צורכות ביחד כ20.4 מיליון חביות נפט ליום בעוד הייבוא של ארבעתן הוא כ14.4 מיליון חביות ביום.

התפוקה הגדולה ביותר היא של סין לה יש עתודות משמעויות עם הפקה של קרוב ל5 מיליון חביות יומיות ב2018. אולם עדיין בשבילה, ובעיקר בשביל השאר, ייבוא מהמפרץ הוא הכרחי. למעשה אפילו בינואר 2019 תפוקת הנפט של המפרץ הפרסי עדיין מהווה קרוב לשליש מתפוקת הנפט העולמית[143]. מה שאומר שמלחמה במפרץ הפרסי, אפילו של שבועיים, עם סגירת מצרי הורמוז תגרום להן להרס כלכלי. 86.2% מייבוא הנפט ו22.3% מייבוא הגז של יפן הוא ממדינות המפרץ הפרסי[144]. 77.1% מייבוא הנפט ו40.7% מייבוא הגז של קוריאה הדרומית הוא מהמפרץ הפרסי[145]. ו44% מהנפט ו26.7% מהגז המיובאים של סין הם מאותן מדינות במפרץ[146]. המספרים דומים גם לגבי טיוואן והמסקנה ברורה אלו חייבות לשמור על מצרי הורמוז והיצוא של המפרץ תקין. לסין כבר יש קשרים חזקים עם איראן והיא מנסה כחלק מדרך המשי המודרנית להגיע ישירות אליה בבניית דרכים וצינורות נפט וגז תוך עקיפת מצרי מלאקה וים סין הדרומי. היא רוצה להיות נוכחות במזרח התיכון בצורה חזקה יותר וכך גם יפן. יפן מגבירה את העצמה הימית שלה בשנים האחרונות כשבאפריל 2018 היא קיימה את תרגיל הנחתים הראשון שלה מאז מלחמת העולם השנייה זאת לצד שינוי סעיף 9 בחוקה היפנית, שינוי שיאפשר לה להגדיל את חיל הים והצבא שלה בכלל. יפן עושה מאמצים להיות נוכחות יותר באוקיינוס ההודי וים סין הדרומי כמו שסין עושה כשהצי היפני כבר מקיים פעילות משותפת עם הצי של נאט"ו כנגד פיראטים סומלים בקרן אפריקה ומצרי באב אל מנדב. ליפן יש סיכוי טוב להצטרף לשוק האמריקאי הסגור לאחר פירוק המסגרת של ברטון וודס אך גם זה לא יספק לה את כל הדלקים שהיא צריכה והמפרץ ימשיך להוות מבחינתה מקור חשוב. "השלום" בין יפן וסין שנשמר ב70 השנים האחרונות היה חלק מהמסגרת של ברטון וודס כשארה"ב הייתה זקוקה לשתי המדינות האלו כשותפות נגד ברה"מ. מבחינת היקף הציים הצי של יפן כולל154 כלי שיט ו346 כלי תעופה. בהם 19 צוללות, 4 נושאות מסוקים, 26 משחתות ו10

פריגטות. יש לה חברות ומספנות רבות שעוסקות בייצור ספינות וללא קשר לעצמה צבאית היא מעצמה ימית במסחר וייצור[147]. היא מחזיקה במטוסים ומסוקים רבים מתוצרת חברות אמריקאיות מתקדמות ומטוסי אף-35 מדגם ב' מאיישים את נושאות המסוקים שלה, לאלו יש יכולת המראה ונחיתה אנכית מה שהופך אותן לנושאות מטוסים. למעשה 2 נושאות מסוקים שלה עוברות הסבה לנושאות מטוסים כשבביקור טראמפ ביפן במאי 2019 הוא נתן את ברכתו לתהליך הזה וחתם על יפן על חוזה למכירת 105 מטוסי אף-35 ב'. תקציב הביטחון היפני הוא רק 0.9% מהתמ"ג שלה מה שאומר שהיא יכולה, בתור הכלכלה ה-3 בגודלה בעולם, להעצים את חיל הים שלה וחיל האוויר לכל מלחמה נגד סין. במיוחד כשהיא בתור ארכיפלג מוגנת מפני פלישה. הצי הסיני הוא פשוט עצום יש לו 512 כלי שיט בהם 50 פריגטות, נושאת מטוסים ו2 נוספות בבנייה, 33 משחתות, 50פריגטות, 75 צוללות, ו94 צוללות זעירות. אולם הוא נחשב לצי עם עליונות טכנולוגית נמוכה לעומת היפני או האמריקאי והגודל שלו לא מצביע על איכות. סין נמצאת תחת סנקציות אמריקאיות ואמברגו טכנולוגי אמריקאי. רוב כלי השיט שלה נועדו להגן על חופיה מפני הציים האמריקאי והיפני והיא לא יכולה לתקוף את חופיהן. ים סין הדרומי הוא המקום המרכזי עליו היא תובעת בעלות ולמרות נוכחותה באוקיינוס ההודי במצב של מלחמה היא תצטרך לרכז את מרב מאמציה בגבולות שלה. בעוד יפן יכולה פשוט לעקוף את ים סין הדרומי מסביב לארכיפלג האינדונזי סין לא יכולה והיא לכודה גאוגרפית היא תצטרך להילחם על ים סין הדרומי. במצב של מחסור חמור בדלקים בעקבות מלחמה במפרץ אין לשתי המדינות האלו הרבה ברירות אלא להילחם אחת בשנייה. "מלחמת המכליות" כלומר מלחמה על נתיבי מסחר ימיים לייבוא דלקים. סביר להניח כי סין תעשה את כל המאמצים האפשריים להשתלט על ים סין הדרומי בעוד יפן לבלום אותה מאותה השתלטות ולעקוף אותה בדרך למפרץ הפרסי. שאלת ההצטרפות האמריקאית תהייה האם ארה"ב תעמוד לצד יפן נגד סין או תישאר ניטרלית(אבל עדיין תמכור לה ממניעים עסקיים). הסנקציות האמריקאיות על סין והרצון שלה לשבור את הכוח הסיני כנראה יובילו אותה כן לקבל קו פעיל לטובת יפן. אבל קו זה יהיה גבולי שכן יפן חזקה מידי היא איום גדול יותר לארה"ב מסין חזקה מידי. בכל אופן מלחמה במפרץ הפרסי תוביל אותן להתנגש אבל ללא יכולת להיות דומיננטיות במזרח התיכון בגלל הריחוק והצורך לשמור על נתיבי השיט הקרובים יותר לבית. ככל הנראה אחת מהן תגיע למעורבות מוגבלת כלשהי במפרץ. אולי סין תשלח

כוחות מצומצמים ויועצים לאיראן ואילו יפן מספר מצומצם של כלי שיט וכוחות קטנים לטובת סעודיה. אבל לא ברמה שתהייה מכרעת.

*

המסקנה המתבקשת פה היא שהמפרץ במצב של בדלנות אמריקאית נותר לבד. למעצמות אירופה יש דלקים בשפע קרוב לבית כשהן יכולות לנתק את לוב ואלג'יריה מהעולם הערבי לעולם האירופאי והן יכולות לקבל הרבה יותר נפט וגז מאנגולה ומפרץ גינאה מאשר מהמפרץ הלוחמני. רוסיה תעדיף להשקיע את המאמצים שלה במזרח אירופה מאשר במפרץ הפרסי והיחידות שבאמת חייבות להתערב הן סין ויפן אבל גם הן צפויות להתעסק יותר בעניינים הקרובים להן מאשר במפרץ. לא לחינם הנוכחות האמריקאית העוצמתית הייתה כה משפיעה במזרח התיכון, היא הייתה היחידה שיכולה באמת לעצב אותו בעולם שלאחר האימפריאליזם.

המלחמה במפרץ

40 השנים האחרונות של המפרץ והמזרח התיכון בכלל עוצבו על ידי הנוכחות האמריקאית. אפשר לדמות את המצב כשאיראן היא דרקון כבול בשלשלאות מוכן להתפרץ לכל הכיוונים וכל שאר השחקניות מחכות לאותה התפרצות. נטישת ארה"ב משולה לשחרור השלשלאות וכניסת המזרח התיכון למלחמה שתעצב אותו בדיוק לפי מאזן הכוחות האמיתי שלו. סעודיה בזה לפרסים ואיראן בזה לערבים הברברים ושתיהן מתחרות על אותם שווקים לייצוא נפט מרגע שצפון אמריקה עצמאית אנרגטית. עצמאות שתהייה מלאה מ2025. שתיהן עם שאר מדינות המפרץ רואות את עצמן מתחרות יותר ויותר על אותם שווקים במזרח אסיה, בעוד מצב זה מעולה לכל מי שקונה במזרח אסיה שרואה את מחירי הנפט יורדים, זה מצב נוראי למפרציות שצריכות להתמודד מול הכנסות נמוכות יותר זאת לצד צורך להגביר את ייבוא המזון וייצור המים. סעודיה כל כך תלויה בעובדים זרים וייבוא כמעט כל המוצרים שהיא צורכת ואיראן כל כך תלויה הכנסות מדלקים לשאיפות הגאו-פוליטיות שלה שזה פשוט בלתי נמנע ששתיהן תלחמנה אחת בשנייה, וזאת בלי לקחת בחשבון את הפחד העמוק של כל אחת מפני האחרת או את השנאה הדתית תוך תחרות על הגמוניה דתית. סעודיה בונה דרך אל קאעידה רשת של תאי טרור ומסייעת לארגונים בדלניים בכל רחבי המזרח התיכון לעלות כנגד איראן ואיראן הולכת ובונה כוח גדול יותר בעיראק כשהיא חותרת להשתלט על המדינה הזאת רגע לאחר הנסיגה האמריקאית המלאה ממנה. מעיראק תוכל לפלוש דרומה לסעודיה כפי שסדם חוסיין תכנן לעשות.

מלחמה בין שתיהן תעצב את המזרח התיכון והיא תשליך על שאר ההתפתחויות שלו. בשל ההדרגתיות של מגמת הבדלנות האמריקאית היא תתפתח לאט והתרחיש שיוצג פה תלוי ברמת אותה בדלנות. ככל שהיא מקיפה יותר אז זו קרובה יותר למציאות. לכל אחת מהן יש מטרות. לאיראן המטרה היא לכבוש את כל המפרץ הפרסי על הדלקים שלו ולהתעשר. לבנות את הגשר היבשתי למזרח הים התיכון, לכבוש את החרמיין תוך קבלת הגמוניה דתית, לכתר את ישראל, למשוך אליה מדינות באזור בזכות העושר שלה והכוח הדתי שלה, ובסופו של דבר להשמיד את ישראל לפני שהיא מתרחבת בכוחה העולמי. לסעודיה המטרה היא לבלום את איראן, לשמור על השטחים שלה, למנוע ממנה כוח במדינה והאזור תוך שמירה על דומיננטיות סונית, ולבנות מדינות חסות ערביות בדרום איראן כשהמדינה

עצמה במלחמת אזרחים זעירה מסיבות אתניות. כלומר בעוד אצל איראן המטרה היא הכנעה אצל סעודיה היא בלימה. למלחמה כזאת יש מספר שלבים ורמות.

שלב 1: מלחמת שלוחים אזורית

השלב הזה כבר מתנהל מאז 2011 ואם מחברים את מספר כל ההרוגים בסוריה, עיראק, מצרים, לוב, תימן, ולבנון בהערכות הגבוהות ביותר שלו כולל רעב ומגפות אז יש בו כרגע כבר קרוב למיליון הרוגים. כל מלחמה אזורית היא בעלת מאפיינים מקומיים אבל קשורה לגאו-פוליטיקה רחבה יותר והיא חלק מהלחימה של איראן נגד סעודיה עם מעורבות של שחקניות אחרות במזרח התיכון ואי אפשר להפריד בין אחת לאחרת. אי אפשר להפריד בין הלחימה של ממשלת בגדד נגד המדינה האסלאמית מהגשר היבשתי האיראני בצד אחד ללחימה של אסד נגד הסונים לגשר היבשתי בצד האחר או בהפצצות הכבדות של סעודיה על תימן מהניסיון של איראן להשיג דריסת רגל בים האדום או בהפצצות הישראליות בסוריה מהניסיון שלה לבלום את איראן. הכול קשור להכול והלחימה הזאת בעשור האחרון הביאה ללא פחות מאשר הכנה לשלב גדול יותר. המעורבות האמריקאית החלקית בסכסוכים האלו מיתנה אותם במידת מה. אבל זו רוצה לעזוב. מה שמשאיר אותה פה כרגע הוא שהיא עוד לא סיימה את מהפכת פצלי השמן הנוכחית באופן מלא והמחויבות של ארה"ב לישראל וסעודיה לפרק את איראן מנשק גרעיני. אבל איראן לא זקוקה לנשק הזה והיא תהייה מוכנה להתפרק ממנו אם תקבל מחויבות אמריקאית לנטישה. איראן היא מעצמה קונבנציונלית לא פחות מאשר לא קונבנציונלית. היא הגיעה להישגים אזוריים גדולים גם בלי גרעין ומערך בליסטי בו היא משתמשת. ממשל טראמפ או זה שלאחריו יהיה מוכן להגיע להסכם כזה אילו תתפרק מנשק גרעיני. במחצית השנייה של 2017 העולם היה בטוח כי מלחמה גדולה בין ארה"ב לקוריאה הצפונית נמצאת מעבר לפינה עם איומים להחריב את פיונגיאנג אולם שנה לאחר מכן מנהיגי שתי המדינות נפגשו ולחצו ידיים עם הצהרות לתהליך פירוקה מנשק גרעיני. דבר דומה מתרחש בסוף העשור הנוכחי בין ארה"ב לאיראן עם נכונות של שני הצדדים להגיע להסכם לפירוק מנשק גרעיני של איראן. כשהסכם כזה יקרה, מה ששוב כבר קרה עם ממשל אובמה ב2015, אז ארה"ב תרגיש חופשיה לנטוש את בעלות בריתה באופן מלא. דבר כזה יכול בהחלט לקרות ב2025 עם הממשל החדש שייכנס שיראה כי המדינה שלו מפיקה את כל הנפט והגז לו היא זקוקה עם עודפים עצומים

לייצוא ומלחמת שלוחים אזורית שלא נגמרת.
בשנים הבאות המלחמות האזוריות תמשכנה כשכל צד ינסה למשוך לצדו כמה שיותר בעלות ברית. איראן תנסה לשמור את טורקיה לצדה ולמשוך את עומאן כמה שיותר לצדה תוך חיזוק השותפות עם פקיסטאן. פקיסטאן עצמה תלויה בסעודיה למשיכת השקעות, ייבוא נפט וגז, וייצוא אליה עובדים זרים. שתיהן גם משתפות פעולה בתחום האוויר ואימון טייסי קרב ככה שזו לא משימה פשוטה לאיראן למשוך אותה לצדה או לכל הפחות לשמור אותה ניטרלית בכזאת מלחמה. פקיסטאן תעדיף לשמור על ניטרליות כדי להיות מוכנה מול הודו בכל תרחיש. מצרים, ירדן, סודאן ואחרות גם באותו מצב כל המשך מלחמה או הכרעה בסוריה ועיראק משליכה על מאזן הכוחות לפני פרוץ המערכה הגדולה. מבחינת סעודיה ואיראן כל אחת מהן לא חשובה על כוח האדם שלה והתרבויות שלה אלא רק כריבוע על השחמט הגדול יותר במזרח התיכון. כל אזור יכול להמשיך לסבול מהרג והרס כמו סוריה, תימן, ועיראק העיקר להגיע לכמה שיותר עליונות על הצד השני ערב הקרב האמיתי על המפרץ.

שלב 2: המלחמה על המפרץ מתחילה

ברגע שארה"ב נוטשת את המפרץ סופית בגלל הסכם עם איראן או פשוט נסיגה חד צדדית בדומה למה שעשתה בעיראק או ווייטנאם יחד עם מעורבות גדולה יותר של רוסיה במזרח אירופה אז אפשר להגיד כי הדרקון השתחרר.

"אם אי-פעם עוד תפרוץ מלחמה באירופה, היא תבוא כתוצאה מאיזה מעשה שטות מוחלטת בבלקנים."

את המשפט הזה של ביסמרק על הבלקן והמלחמות של אירופה אפשר גם להשליך על המפרץ ומצרי הורמוז להמשך המלחמות במזרח התיכון. סוריה ותימן היו רק המתאבנים לעומת מה שבאמת יכול לקרות במפרץ הפרסי ושאר המזרח התיכון.
כבר שנים שאיראן מאיימת כי היא תסגור את מצרי הורמוז, האיום הזה מגיע בכל פעם שארה"ב מאיימת כי היא תהדק את הסנקציות או ישראל מאיימת כי היא תתקוף את איראן. הפעם האיום הזה ימומש במצב של וואקום מעצמתי במזה"ת. איראן תצא להתקפה. בגלל נחיתות איראנית באוויר והים זו לא יכולה להיות התקפה וכיבוש ישירים. חיל האוויר הסעודי ושל איחוד האמירויות מונה מעל 1,300 כלי תעופה. אלו חילות שמשתפים פעולה עם ארה"ב ונאט"ו כבר עשרות שנים ויש לה מטוסי אף-15 אף-16, בואינג,

מיארג' 2000 , הרקולס, מסוקי סיקורסקי ועוד. אלו חילות עם טייסים מאומנים ביותר שנשענים על השבטים והמשפחות הנאמנים ביותר של סעודיה והאמירויות למעשה חיל האוויר של האמירויות נחשב לאחד הטובים בעולם. זאת לעומת חיל אוויר נחות ביותר של איראן עם כלים אמריקאים וסובייטים מיושנים. חילות הים שלהם מצומצמים יותר אבל איכותיים גם כן. איראן לא יכולה להכריע אותם ולכבוש את המפרץ לכן תפנה לנתיב התקפה אחר. מצרי הורמוז הם רק 34 ק"מ רוחב בנקודה הצרה ביותר. איראן תשקיע את הכוח הימי שלה בהטמנת מאות ואלפי מוקשים לאורך המפרץ, כיבוש איים על יד המצרים עם כוחות אמפיביים(היא שולטת כבר באי הורמוז והאי אבו מוסא ממזרחו), תשתמש במערכת טילי של קרקע-ים להטבעת כל אונייה שתנסה להיכנס או לצאת שלא נמצאת בצד האיראני, והצוללות וסירות התקפה ותופת שלה תפגענה בכל מכלית נפט סעודיה או המדינות האחרות(מלבד עיראק שתהייה בצידה). המרחק בין חופי איראן לריאד והמרכזים העירוניים של מזרח סעודיה הוא פחות מ500 ק"מ כשלאיראן יש את היתרון ההררי ואילו מחופי סעודיה לטהראן והמרכזים העירוניים של איראן יש מעל ל1,000 ק"מ ואת הנחיתות של התקפה על אזור הררי. איראן תהייה מוגנת יותר ותתקוף את הנמלים הסעודים. כשהיא עצמה מוגנת על ידי מערכות הס-300 שמקבלת מאז 2015. בתוך זמן קצר היא תנסה לפלוש לחלק הדרומי של מצרי הורמוז ששייך כרגע לעומאן. הפלישה תהייה אמפיבית ותכלול מהר מאוד ניסיון להחדיר כוחות קרקעיים גדולים יותר. הצלחה בפלישה הזאת תוביל לשליטה מוחלטת במצרים אבל היא תגרור בו זמנית שליחת כוחות של סעודיה ואיחוד האמירויות להתקפת נגד. המטרה של איראן תהייה לגרום לסעודיה להיכנע תוך גרירת מעצמות אסיאתיות או אירופאיות לצדה כמנוף לחץ על סעודיה. ברגע שתגלה כי זה לא יקרה אז היא תפנה להתקפות גדולות יותר במפרץ. תמונות של ספינות סיור איראניות המתקרבות למכליות נפט או גט"ן של כוויית או בחריין מתפוצצות לצדן ומטביעות אותן יהיה נפוץ. בעבר מצב כזה הוביל את ארה"ב לשלוח נושאת מטוסים אחת שהייתה מספיקה לשמור על המפרץ פתוח ומספיק גיחה אווירית אחת נגד נמל בנדר עבאס שנמצא מחוץ למצרי הורמוז כדי לשתק את הכלכלה והייצוא האיראניים. אבל בשלב זה גיחה כזאת תהייה שייכת לעבר. צינור הנפט הסעודי" מזרח-מערב" יכול לייצא 5 מיליון חביות נפט ביום והוא מחבר בין חלקה המזרחי לחלקה המערבי בנמל ג'דה על הים האדום. ואילו גם לאיחוד האמירויות יש צינור דומה שמגיע מחופיה מזרחה לעומאן ועוקף את מצרי הורמוז ויכול לייצא 1.5 מיליון חביות נפט ביום)לבחריין, קטאר, וכוויית אין

חלופות כאלו(. הצינור של סעודיה נבנה למצב חירום במלחמת איראן-עיראק וזה יהיה המצב חירום. הלחימה הקשה במפרץ תגרום להפסדים כספיים עצומים אבל סעודיה תמצא את הדרך לייצא לפחות מחצית הנפט שלה ולשמור על הכנסה כלשהי. לאיראן אין חלופות כאלו. במידה וצינורות הגז שלה לפקיסטאן וטורקמניסטן לא ייבנו עד אז היא תהייה חשופה לעצירת הייצוא שלה גם כן. הנמל שבאי ח'ארג אחראי לייצוא כמעט כל הנפט הגולמי שלה והוא מחובר בגשר לאיראן היבשתית. נמל זה יהיה יעד להתקפות אוויר סעודיות כשהייצוא שלה ישובש. במהרה יוזמת ההתקפה האיראנית על סעודיה תהייה הפוכה כשגם סעודיה תפציץ מתקני נפט וגז של איראן(לה אין כוונות לכבוש אותם כמו הכוונות האיראניות). בתוך זמן קצר של מספר שבועות שני הצדדים יבינו כי הצד השני לא יהיה מוכן להיכנע ואילו סעודיה לא תגיע להסכם עם איראן אז השלב הבא של המלחמה יתחיל.

שלב 3: טילים, הפצצות, עומק ומרידות נרחבות

כבר בשלב הקודם מלחמות השלוחים של המזרח התיכון תעלנה שלב. סעודיה ומדינות המפרץ יזרימו כל סכום אפשרי לגרום לסונים של סוריה, תימן, עיראק ואיראן להתקומם בקנה מידה נרחב יותר נגד השיעים והעלווים. המלחמה בסוריה תגיע לסבב חדש(אילו הטיהור האתני לא יתבצע בצורה מלאה עד אז). יחד עם זאת היא תשקיע כל מה שתוכל כדי לגרום לערבים של אחוואז ודרום איראן להתקומם, היא תזרים כל הון שתוכל כדי לגרום לבלוצ'ים להתקומם בקנה מידה נרחב ולאזרים נגד ממשל טהראן, היא גם תסייע לתנועות אופוזיציה לדרוש נסיגה איראנית ואולי גם לכורדים(בגלל טורקיה ופחד מתגובתה הסיוע לכורדים יהיה מוגבל). מנגד איראן בשלב הזה תזרים נשק והון לשיעים במזרח סעודיה כדי שיתקוממו ואף תבצע התקפות אמפיביות בחוף הסעודי המזרחי שהוא שיעי בעיקרו להעברת נשק ולוחמים כולל כיבוש נקודות חשובות באותו גבול. החות'ים של תימן יירו כל טיל בליסטי ורקטה שהם יכולים על סעודיה וישתקו בטילי קרקע-ים את המכליות הסעודיות שינסו לעבור את מצרי באב אל מנדב מזרחה לאחר שהנפט עבר בצינור חוצה סעודיה לנמל ג'דה אלו אף יגבירו את ההתקפות עומק שלהם לתוך שטח סעודיה כדי לשתק את הצבא הסעודי בעוד זה יפציץ ללא רחם בתימן וייתן אור ירוק לכוחות הסונים במדינה לכבוש את נמל אל חודיידה בקרב שיכול להימשך חודשים ולהרוס את העיר תוך ניתוק כל ייבוא מזון אליה. איראן תנסה לגרום לעיראק לעבור לצדה באופן מלא ותשלח כוחות גדולים יותר לעיראק וסוריה כדי להכניע את הסונים באופן סופי והיא תאפשר לטורקיה לפלוש

דרומה נגד הכורדים. היא תעשה הכול כמו סעודיה כדי לגרום למצרים וירדן לעבור לצדה ואפילו לתמוך בהתקוממות של האחים המוסלמים במצרים או התקוממות בירדן כדי לערער את ישראל וסעודיה. ככל הנראה היא תמשוך רקטות מלבנון כדי לתקוף את סעודיה. מראה של אלפי רקטות וטילים בליסטיים תוקפים את סעודיה יכולים להיות מראה יום יומי. המטרה של ההפצצות תהייה לשתק לא רק את ייצוא הנפט הסעודי אלא את עצם ההפקה שלו. שדה גוואדר הסעודי מפיק 3.8 מיליון חביות ביום, שדה אבקוק כ400,000 חביות ביום, שדה ח'ורייס 1.2 מיליון. שלושתם ביחד מפיקים 5.4 מיליון חביות יומית, מחצית התפוקה הסעודית. אלו, יחד עם רבים אחרים, נמצאים ממזרח לריאד. כשאיראן תבין כי סעודיה הפסיקה לייצא דרך מצרי הורמוז ומייצאת דרך הים האדום היא תפנה את מרב היכולת הרקטית והאווירית שלה להפציץ את השדות האלו. הצינורות, "חמורים" מתקני הנזלה, מגורי עובדים, מתקני אחסון וכו' יופצצו ויועלו באש כדי למנוע מסעודיה כל יצוא והכנסת מטבע זר איתו תוכל לרכוש עוד נשק. בנוסף להתקפות אמפיביות וההתקוממות השיעית בה תתמוך מזרח סעודיה פשוט תשותק. איראן תשקיע גם בשיעים של בחריין וכוויית להתקומם ולמשוך את קטאר לצדה, אילו קטאר לא תעבור לצדה היא תמצא את עצמה מותקפת גם כן. סעודיה תבין את המצב הזה מהר מאוד ותתקיף את העיר אבאדן ומתקני הגז של איראן, ההפצצות הרקטיות והאוויריות תהיינה הדדיות כשכל צד מנסה להכניע את השני. לחיל האוויר הסעודי יש עליונות בקרבות אוויר-אוויר אבל הוא לא יכול להתקיף בעומק איראן. יחד עם ירי טילים מעיראק, סוריה, תימן, מעבר לירי מאיראן סעודיה תהייה תחת התקפות מסיביות בעוד היא לא חוסכת את ההתקפות שלה על איראן. אזרחים יהיו יעד עיקרי כולל עובדים בערים ומפעלי זיקוק ואחסנת דלקים. לאיראן לא יהיה שום מניע לתקוף את ריאד בטילי שיהאב 3 העמוסים בראשי נפץ של 1.5 טון חומר נפץ מרסק. ככל הנראה כל צד גם ינסה לתקוף את מתקני ההתפלה של הצד השני או אפילו את שדות החיטה שלו.

ישראל עצמה ככל הנראה לא תותקף על ידי איראן. אין לה סיבה לתקוף אותה בשלב הזה כשהיא תפנה את מרב המשאבים שלה למפרץ הפרסי. ישראל כבר עתה מכותרת על ידי מערך רקטי שלם של חיזבאללה, חמאס, ושיעים בסוריה. היא שמורה לשלב מאוחר יותר ואין היגיון צבאי למשוך אותה למערכה לפני שסעודיה מוכרעת. האיום של אפשרות לירי אלפי רקטות ביום עליה יכול לבלום אותה מלהצטרף למערכה לצד סעודיה. אף צד גם לא ינסה להילחם

בטורקיה. זו מספיק חזקה כדי להכריע את המערכה בין אם לצד הסעודי והאיראני ולה יש את היעדים שלה.

ההתקפה הטורקית על הכורדים

כאמור בצפון עיראק יש הערכות לא מוכחות לכ6 טריליון מ"ק גז. זו כמות שיכולה להספיק לטורקיה(לפי צריכת הגז הנוכחית) ל100 שנים. צפון עיראק ומזרח סוריה לא רק עשירים בנפט וגז שיכול להספיק לטורקיה לעשרות שנים קדימה תוך ניתוק מהתלות ברוסיה ואפילו אפשרות לניתוק התלות באיראן, אלו אזורים שגם עשירים באדמה חקלאית פורייה ואפשרות לבנות סכרים נוספים שישמרו לה עוד מים וייצרו לה עוד חשמל. טורקיה לא מסתירה את הכוונות שלה לפלוש דרומה כדי להכניע את הכורדים והיא תעשה את זה בקלות. איראן לא תרצה כי טורקיה תצטרף לצד הסעודי וזו כנראה תגיע להסכם איתה שיאפשר לה לפלוש דרומה. הכורדים יובסו מהר מאוד ללא חיל אוויר או מערך שריון וארטילריה מצד האמריקאים ויגורשו בהמוניהם דרומה אל המדבר. אילו רוסיה לא תתערב בסוריה שום דבר לא יעמוד בפניה ובפני סכר טבקה ואולי אפילו חלב ודיר א-זור. היא גם תשאף ליצור לעצמה עומק אסטרטגי נוסף דרומה, לא מול צבאות אלא מול גלי פליטים. עיראק, סוריה, ירדן, ולבנון כולל חצי האי ערב יחווה מצוקת מים ומזון אדירה שלא לדבר על היקף הלחימה והמקום היחיד אליו יוכלו לברוח הוא טורקיה ואיראן(ישראל ככל הנראה תסגור בצורה מסיבית את הגבולות שלה[148]). טורקיה כבר מתמודדת עם 3.6 מיליון פליטים ולא תרצה נוספים. סעודיה תנסה להימנע מתמיכה בכורדים מחשש לתגובה טורקית וזו לא תתקוף עד שהמערכה במפרץ תוכרע לטובת צד אחד או אחר שירצה למכור לה את הנפט והגז. מה שכן הוא קטאר, זו מספקת לה חלק מהגז שלה והיא כן תוכל לנסות להתערב לטובתה אך יש לה פשוט את האפשרות להגדיל את הייבוא מאלג'ירה או לוב(שעד אז יכולה להתייצב) או פשוט לכבוש את צפון עיראק על המאגרים של כירכוכ. בדומה לאירופאיות זה עדיף לה מלחימה במפרץ. מצב של ווקום מעצמתי כזה גם יכול לאפשר לה להשקיע את חיל הים שלה נגד יוון וקפריסין או אפילו להתערב במצרים בשביל גז וייצוא חיטה והמוצרים שלה, סיבה אחת פחות להתערב במפרץ. היא תתערב אם איראן או סעודיה תתקוף אותה אבל אף אחת לא תרצה לעשות את זה. מה שמשאיר לה את צפון עיראק וסוריה, מזרח הים התיכון, והקווקז לטווח פעולה.

שלב 4: פלישה קרקעית

אבל למרות ההתקפות הבליסטיות, הרקטות, ההפצצות האוויריות, המרידות, התקפות אמפיביות נ"מ ומוקשים ימיים וכו' עדיין יש את האפשרות שלאחר חודשים של לחימה לא תהייה הכרעה או הסכם ושני הצדדים יתעקשו להשיג את היעדים שלהם. לאיראן זה ניצחון וכיבוש מוחלט של המפרץ ולסעודיה זה הישרדות הממלכה הסעודית השלישית. חוסר הכרעה במרידות והפצצות מסיביות יביאו את איראן לשלב האחרון והוא פלישה קרקעית. סעודיה בשום אופן לא יכולה לפלוש לאיראן ההררית שגדולה ממנה פי 4 באוכלוסייה. מדבר נפוד בצפון סעודיה והעובדה שבצפונה ומרכזה אין שום דבר חשוב מצמצמת את יעד הפלישה למזרח סעודיה ישירות דרך השאט אל ערב, דרך בצרה וכוויית. מאחוואז דרכן לעיר דמאם שעל יד בחריין יש כמעט 700 ק"מ. פלישה כזאת תכלול שורת קרבות נגד כוחות סעודים תוך שיתוף פעולה עם האוכלוסייה השיעית המקומית. כיבוש דמאם יהוו זינוק קל לבחריין וקטאר וניצחון בלחימה. אבל יש פה 2 בעיות. הראשונה היא האוכלוסייה של דרום עיראק. למרות שזו שיעית היא גם ערבית לאומנית, יש לה אהדה לאיראן אבל לא כניעה והיא רואה בעצמה את המובילה של השיעה. המנהיגים השיעים בעיראק עלי סיסתני ומוקתדא סדר אפילו קראו למיליציות השיעיות בעיראק ב2018 להתפרק מנשקן כדי לשמור על אחדות ערבית תחת בגדד ולא ליפול לידי איראן. בצרה ושאט אל ערב אלו אזורים עירוניים צפופים ששליטה בהם תכלול אפשרות לאו לחימת טרור בעצימות נמוכה או מרד בקנה מידה נרחב שעלול לדרוש דיכוי מרידות תוך הרס למען אפשרות של תנועת הצבא האיראני דרומה ולחימה נגד כוויית. אילו בשלב זה יפן וקוריאה תחלטנה לעמוד לצד המפרץ נגד איראן אז היא תמצא את עצמה גם נלחמת נגד יחידות עילית אסיאתיות ואספקת נשק ומודיעין אמריקאית לסעודיה(בתשלום כמובן). צליחת הבעיה הזאת מובילה לפלישה לתוך סעודיה עצמה. מכוויית סיטי לדמאם יש 400 ק"מ. זהו מרחק גדול בכל קנה מידה לוגיסטי ולחיל האוויר הסעודי יש עליונות אווירית והוא יפציץ ללא רחם בערים השיעיות ואת קווי האספקה של איראן בעוד זו תלחם על כל שדה נפט במזרח המדינה.

איראן תנסה לחתור בקרב הסונים של מערב סעודיה, החיג'אז, לאורך כל ימי המלחמה. אלו הם סונים מאלכים או חנבלים ולא ווהאבים. החיג'אז הוא אזור הררי יותר עם יותר גשמים ואפשרות לחקלאות. זו לא קיבלה בקלות את השליטה של משפחת סעוד והווהאבים עליה לפני 80 שנים(90 בשלב הזה)

ותרצה בעצמה לשלוט בחרמיין תוך הימנעות מלחימה באיראן. לאיראן זו הזדמנות לחלוקת סעודיה. והיא ככל הנראה תנסה לחזר אחרי אותם סונים ולגרום להם לבחור בצד האיראני תוך הימנעות מפלישה למערב חצי האי. בעוד בשני השלבים הראשונים הצבאות לא נפגשים בשדה הקרב הפעם המצב שונה. לסעודיה יש אפשרות לעצור את התקדמות הכוחות האיראנים. זה תלוי ביכולת של חיל האוויר שלה להפציץ אותם, במורל של השיעים והנכונות שלהם להתגייס לצבא האיראני, בשרשרת האספקה שלהם דרומה, ובהמשך זרימת הנפט הסעודי מערבה שיספק לה הכנסות לרכישת נשק. וגם בהתערבות של ישראל במלחמה. כשאיראן תגיע למצב שבו שדות הנפט מתחילים ליפול ותכבוש את שדה גוואדר אז אפשר להגיד כי המלחמה הוכרעה. היא תוכל לבחור לתקוף את הבירה ריאד על 8 מיליון תושביה אבל כנראה תעדיף להימנע מלוחמה עירונית מורכבת ולוותר על עיר חסרת חשיבות כלכלית. היא תפציץ אותה, תנתק אותה ממקורות המים שלה, ותיתן לאוכלוסייה שלה לגווע. ריאד היא בעלת חשיבות סמלית גדולה לסעודים והווהביות והכי טוב פשוט להרוס אותה. משם איראן תוכל להחליט האם לפלוש מערבה או דרומה. מערבה זה לעבור עוד שרשרות הרים ומדבריות עם קווי אספקה גדולים יותר ולתקוף את מכה ומדינה מה שעלול להפנות את טורקיה ופקיסטאן נגדה כולל מדינות סוניות אחרות בעולם. שם בלאו הכי אין עתודות נפט וגז. ודרומה זה לכבוש את איחוד האמירויות ועומאן באופן סופי ולשלוט בכל המפרץ הפרסי. היא כנראה תעדיף את האפשרות השנייה כשלאחר חודשים ואף שנים של לחימה הכלכלה שלה תינזק קשות ושליטה על המפרץ תוך שיקומו יכניס לה הון רב איתו תוכל להשתקם ולצמוח בשנים הבאות תוך הפיכה למרכז אנרגיה של כל יבשת אסיה. ואז לאחר עוד שניים או שלושה עשורים לתקוף את החרמיין ואת ירושלים. מצב כזה יביא את האימפריה האיראנית ואת השיעה לשלב חדש אבל הוא דורש אי מעורבות ישראלית ואמריקאית בכל אחד משלושת השלבים האחרונים של המלחמה במפרץ.

שאלת המעורבות האמריקאית

כאמור הפירוק של מסגרת ברטון וודס ומהפכת פצלי השמן גורמת לבדלנות אמריקאית. שאלת המעורבות שלה תהייה או עסקית צרה של מכירת נשק אמריקאי לסעודים ומדינות המפרץ תוך מעורבות מוגבלת ביותר וללא נוכחות צבאית או מעורבות אידאליסטית-אלקטורלית לצד ישראל ותמיכה בה בהתקפות על איראן והשיעים בגשר היבשתי שזו תיצור. אבל גם אז זו

מעורבות מאוד צרה שיכולה לכלול נושאת מטוסים בים התיכון שמסייעת להתקפות האוויריות האלו בהתקפות אוויריות משל עצמה או טילי שיוט ובלימת טורקיה מהתקפה על ישראל או יוון וקפריסין. זאת לצד שיתוף פעולה בתחום המודיעין והסייבר ואימונים תוך קו אשראי לישראל לרכישת נשק אמריקאי נוסף. אבל ללא כל מעורבות קרקעית שלה. זיכרון ווייטנאם בעבר וזיכרון עיראק בעבר הקרוב יותר יהפוך את שאלת המעורבות האמריקאית במפרץ ללא אפשרית. אין ספק שהתקשורת האמריקאית תציג את תמונות ההפצצות וגלי הפליטים כתוצאה מצמא ורבים אכן ידרשו סיוע אמריקאי כזה אבל זה לא אומר שהוא יגיע. מדינות פועלות ממניעים ראליסטיים. ב1994 בני ההוטו טבחו ב100 ימים ב800,000 בני טוטסי תוך שידור לכל העולם ואף אחד לא התערב. לא הייתה סיבה להתערב ברואנדה של אז ולא תהייה סיבה להתערב במפרץ הפרסי. כל שכן שתחילת מלחמה כזאת תכלול מדינות בכל המזרח התיכון ולא רק את סוריה או עיראק ותקשה על כל פוליטיקאי אמריקאי להשיג מנדט להתערבות כזאת גם אם הוא עצמו ירצה את המעורבות ממניעים אידאליסטיים. בחירה בתמיכה עקיפה בישראל וסעודיה תהייה המרב שארה"ב בדלנית תיתן כשזו תעדיף להשקיע במזרח אסיה. גם אם ארה"ב תתחיל במעורבות כלשהי אז מספיק מספר מצומצם של הרוגים בקרקע או פגיעה של טיל באונייה אמריקאית כדי להקים קול זעקה ציבורית בארה"ב שתקיף אותה מימין ומשמאל על חוסר אינטרס כדי לגרום לנסיגה.

לזה אפשר להוסיף שאפילו עדיף לה לתת למקום להידרדר. עד 2025 תפוקת הגז שלה תוכפל פי 3. כבר היום היא עצמאית לחלוטין בכל הנוגע לגז והיא יצואנית של גז נוזלי. עד סוף העשור הבא(תלוי במחירים העולמיים) היא תוכל להיות יצואנית עיקרית לגרמניה, קוריאה, יפן ואחרות. זרימה קבועה של נפט וגז נוזלי מהמפרץ הפרסי שומרת על מחירים נמוכים. מחירים נמוכים אולי טובים בכלכלת שוק חופשי ומחסור עם צורך בייבוא. אבל כשלמדינה יש שפע של דלקים והיא רוצה לייצא אז מכירים נמוכים לא טובים לעסקים. 2 דולר ליחידת חום טובה לשוק המקומי אבל יצואניות גז תעדפנה לחזור למחירים של 10 דולר ויותר כפי שהיה לפני 2010(כל שכן למחירי גז נוזלי). אז מלחמה במפרץ שבה קטאר משותקת, איראן לא יכולה לייצא גז, והמתקנים של סעודיה הרוסים, אולי יגררו גינוי אמריקאי והצהרות על רצון לשלום ויציבות אזורית. אבל מבחינה כלכלית חברות האנרגיה בעלות הלובי החזק בוושינגטון עומדות להרוויח. זינוק של מחיר חבית נפט

יוכל להגיע גם ל150 דולר או 200 דולר ויותר באופן קבוע תוך שמחירו בצפון אמריקה עומד על פחות מ50 דולר. מצב אידאלי ליצואניות אמריקאיות. גם חברות פצלי השמן שתחפשנה להפיק נפט וגז מפצלים בדרום אפריקה, או אוסטרליה, או ארגנטינה, צרפת ועוד עומדות לחוות הצלחה כלכלית. הירידה במחירי תפוקת הנפט מפצלים נכונה לארה"ב לא לכל השאר בהן הם עדיין גבוהים. מחירי נפט וגז גבוהים אומרים שהן מקבלות הזדמנות להפיק דלקים ממקומות נוספים בעולם כפי שקרה לחברות האנרגיה המסורתיות במשברי האנרגיה של שנות ה-70. בנוסף לכך דבר כזה מחזק את הדולר האמריקאי שכן במקום לכפות סחר בארגיה באמצעות דולר דרך חברות ומדינות אחרות אז הסחר הזה מגיע ישירות דרך ארה"ב וחברות אנרגיה אמריקאיות.

שאלת המעורבות הישראלית

אבל ישראל היא לא ארה"ב. היא לא מבודדת מהמזרח התיכון ונמצאת בדיוק במרכזו. מעורבות שלה ואי מעורבות שלה שתיהן משליכות נכבדות על מעמדה במזרח התיכון. בצורה ישירה ישראל לא מושפעת מהמלחמה במפרץ הפרסי. הגז שלה הוא רק מהשוק המקומי ורוב הנפט שלה מגיע דרך טורקיה עם אפשרות לשמור על הסכם סחר חופשי עם ארה"ב ולייבא ממנה או מאירופה. היא עצמאית מבחינת אספקת מים בזכות ההתפלה, היא יכולה לשמור על גבולות סגורים כמו שעשתה בדרומה או מכיוון סוריה, והכלכלה שלה נוטה לאירופה וארה"ב תוך ניתוק מהמזרח התיכון. מעבר לכך איראן לא תנסה לתקוף אותה ותרצה שזו תישאר מכותרת על ידי חמאס, חיזבאללה וכוחות מסוריה. כשכל תגובה שלה תוביל להתקפות רקטיות על ערי ישראל. הרתעה שתשמור על ישראל בדרך שלה עם צמיחה כלכלית וללא מעורבות נגד איראן כשזו תוכל להשקיע את מירב המאמצים שלה נגד סעודיה במפרץ. גם מצב של הסכם עם ארה"ב שבו היא תתפרק מנשק גרעיני מגביל את האפשרות שישראל תצטרף להתקפה נגד איראן כשכביכול מטרת העל שלה הושגה. אבל זה לא נגמר פה.

מבט מהצד יתן את התמונה הברורה כי אילו סעודיה תעמוד לבדה מול איראן לאורך זמן אז הניצחון האיראני במפרץ הפרסי יהיה מלא וזו תוכל לכבוש את כל המפרץ על כל המדינות ומאגרי הדלקים שלו כשהיא מחלקת את סעודיה בין מזרח שיעי ומערב סוני השולט בחיג'אז לזמן מה. ישראל אומנם לא תותקף אבל הגשר היבשתי האיראני יהיה מלא והכורדים עלולים להיות מושמדים על ידי הטורקים. סוריה עיראק ולבנון תעבורנה תהליך שיעיזציה והמשך

התבססות איראנית בזמן שזו משקמת את ייצוא הדלקים של המפרץ והופכת להיות אסם נפט וגז אסיאתי. מצרים, ירדן, ומדינות אחרות במרחב נופלות תחת השפעתה או השפעה טורקית ושתי אלו מקיימות ברית אנרגיה. מה שבהמשך הופך את ישראל למדינה מכותרת ללא בעלות ברית אזוריות ועלולה לעמוד לבד נגד איראן חזקה יותר. ישראל פשוט לא יכולה לאפשר למצב כזה לקרות ולראות את סעודיה נלחמת מהצד לבדה ופשוט מושמדת. שאלת ההתערבות במלחמה תעלה בישראל מאוד מהר. יש כמה סיבות למה ישראל תשקול לא להתערב. אחת היא הפגיעה הכלכלית. התערבותה תוביל לירי מסיבי של רקטות מכיוון עזה לבנון וסוריה על עריה מה שיגרום לבריחת הון, בריחת משקיעים, ביטול התיירות, ולמעשה פגיעה כלכלית קשה. ב2014 היא חוותה צניחה כלכלית קלה בגלל צוק איתן ומערכה של קרוב ל60 ימים אז במערכה מלאה של חודשים הפגיעה תהייה משמעותית לכלכלה ואפילו תידרשנה מספר שנים לשיקום הכלכלה והתשתיות. השנייה תהייה מצב של ווקום מול טורקיה. התערבות אומרת שישראל תידרש לשליחת כוחות ימיים למפרץ הפרסי ולהשקיע את חיל האוויר שלה בסוריה ועיראק מה שפותח לטורקיה חלון הזדמנויות לתקוף את יוון וקפריסין תוך שיבוש ייצוא הגז הישראלי לאירופה בניסיון להשתלט עליו ותמיכה גדולה יותר באחים המוסלמים במצרים. שלישית היא הישענות על ארה"ב, ההחלטה האם להתערב או לא תעלה את האפשרות להסכם הגנה משותף בינה לבין האמריקאים בצורה ניכרת יותר ותקווה להישענות על הגנה כזאת שתגן עליה במקרה הצורך ולכן עדיף לא לתקוף כרגע. ואחרונה, וזו החשובה ביותר, היא שאלת החוסן הלאומי. בגלל המבנה הלאומי של עם ישראל וההיסטוריה שלו יש לו סבילות נמוכה ביותר למספר ההרוגים. גם מותם של מספר עשרות לוחמים ואזרחים גורמת לתחושת משבר. בניגוד לעמים גדולים יותר שממש השתמשו באוכלוסייה שלהם כחומר גלם עבור האליטות בישראל המבנה הלאומי נותן חשיבות עליונה לכל פרט. פחות מ80 הרוגים בצוק איתן ופחות מ170 במלחמת לבנון השנייה גרמו למועקה ציבורית ופחד מפני לוחמה נוספת. ישראל יכולה לכבוש את עזה בלחימה עירונית מבית לבית אבל דבר כזה יגרום למאות הרוגים. מבחינה צבאית מדובר בעלות נמוכה עבור ההישג(ארה"ב איבדה 4,500 בעיראק) אבל בשביל עם ישראל אפילו מספר עשרות הרוגים הוא בלתי נסבל. למרות שישראל ניצחה במלחמת יום כיפור היא סבלה כ2,500 הרוגים ולכן מבחינת הציבור שלה היה מדובר בהפסד. בעוד הערבים ספגו כ15,000 הרוגים והתייחסו למלחמה כניצחון. גם המלחמה בלבנון הראשונה והמעורבות בת ה18 שנים הייתה הכרחית לטובת ישראל

אבל שוב פעם מספר מאות הרוגים(שזה נחשב נמוך לטווח זמן כזה) העיקו עליה ציבורית. גודלו הקטן של העם משחק תפקיד משמעותי בקבלת ההחלטות שלו. אבל למרות זאת מדובר בצורך מהותי לישראל לבלום את איראן ובמצב של אין ברירה היא תלחם. במלחמת העצמאות היא איבדה 6,500 יהודים אחוז מהאוכלוסייה היהודית באותה עת. פה לא הייתה לה ברירה ובמובן מסוים גם עכשיו לא תהייה לה ברירה והיא תהייה חייבת להתערב גם אם זה יגרום למאות ואלפי הרוגים ועוד אלפי פצועים.

התערבות ישראלית תהייה כנראה בגלל יוזמה שלה. החלטה ישראלית לפתוח במתקפת נגד. שאלת התמרון הקרקעי הישראלי עלתה פעמים רבות מאז 2006. עד אותה מלחמה ולאחריה מאז שנות ה-80 היא בחרה לתקוף אווירית או לבצע פעילות קרקעית חלקית עם פלישה ואז נסיגה. הפעם היא תפעל אחרת. התקפה ישראלית ראשונית ככל הנראה תהייה ב3 חזיתות בו זמנית כדי לנטרל את האיום הרקטי על העורף שלה. בעשור האחרון ישראל משקיעה בפיתוח מערך מילואים נרחב לפיקוד העורף שלה(נכון ל2015 65,000 חיילי מילואים). זה יחד עם גדודים סדירים אמור לפנות הריסות ולחלץ אזרחים בזמן מלחמה שתכלול התקפה מסיבית על ערי ישראל. בתי הזיקוק, מתקני הגז, המרכז הכלכלי של גוש דן, הפריסה הצפופה של בסיס האוויר ונמלי התעופה שלה, יחייבו אותה במלחמה מקיפה לצאת בתמרון קרקעי כבר ביום הראשון. כלומר לפלוש לעזה כדי למוטט את חמאס ולכבוש את הרצועה בצורה מלאה תוך טיהורה מכל המנהרות התת קרקעיות בעיר עצמה ומכל ארגון חמוש. פלישה ללבנון כבר בימים הראשונים תוך המטרת הרס וחורבן על לבנון ועריה. הרס של כל התשתיות שלה, של התחבורה בה, של מתקני החשמל שלה, של כל חיבור אפשרי לסוריה, של כל נמלי התעופה שלה ברמה כזאת שההתקפה הראשונית של מלחמת לבנון הראשונה או מלחמת לבנון השנייה תתגמד לידה. ישראל תמשיך בהתקפה עד ביירות עצמה והרס מוחלט של העיר וגירוש האוכלוסייה השיעית צפונה ותמשיך לשלוט בה לכל הפחות עד לנהר הליטני. וההתקפה השלישית תהייה לתוך סוריה. ישראל כבר דורשת מרוסיה וממשל אסד להרחיק כל כוח איראני לכל הפחות 85 ק"מ מגבול שלה(רחוק מדמשק עצמה). בניגוד לעזה העירונית ולבנון ההררית דרום סוריה על הבשן הוא אזור מישורי וכפרי ולכן יהיה קל לכיבוש(להוציא דמשק ודרעא). ההתקפה יכולה להיות אפילו עד עומק של 100 ק"מ ויותר תוך הטלת מצור על דמשק. בספטמבר 2017 צה"ל הוציא לפועל את תרגיל "אור הדגן" שדימה תרחיש כזה של לחימה בלבנון וסוריה ובו השתתפו 20 חטיבות סדירות ועוד מספר אוגודות ויחידות שונות כולל זרוע הים והאוויר. זה היה התרגיל הגדול ביותר

שהיא קיימה מזה 19 שנים ולכל המדינות מסביב היה ברור כי הוא נועד למקרה של התקפה בחזית הצפונית שלה.

היציאה להתקפה תהייה מהירה ותכלול הטלת מצור ימי על עזה, על לבנון, ועל סוריה(בהתאם לאישור או נוכחות הרוסים במקום). המטרה פה היא להכניע את הצד השני כמה שיותר מהר לפני שיספיק לפתוח בהתקפת רקטות מסיבית על ערי ישראל. בו זמנית ישראל תצטרך לדכא התקוממות ערבית נרחבת בתוכה בין אם של ערביי יו"ש או ערבים ישראלים העוינים את המדינה. ככל הנראה כבר בתוך מספר שבועות ישראל תצליח לכבוש את עזה ודרום לבנון עד ביירות כולל דרום סוריה עד דמשק תוך צמצום משמעותי של ירי הטילים על העורף שלה ויידרשו לה עוד מספר חודשים של לחימה עיקשת להכנעת כל ארגוני טרור ומיליציות באותם שטחים עד שתכניע אותם סופית. היא תידרש להעביר אוכלוסיות שלמות מהמקום בין אם של ערביי עזה למצרים או של השיעים בלבנון צפונה לסוריה. ואז להמשיך לשלוט במקום, כולל בדרום סוריה. לישראל יש כוח סדיר וקבע של כ180,000 חיילים ועוד כחצי מיליון בשירות מילואים. היא יכולה לגייס את כוח האדם הזה אבל זה דורש את שיבוש הכלכלה והתעסוקה בה מעבר לירי הרקטות ושוב פעם זה דורש נכונות לספוג מאות אם לא אלפי הרוגים עד שכל תאי הטרור ואותם ארגונים מושמדים סופית. עזה, לבנון, ודרום סוריה תחווינה חורבן עצום בגלל הפחד הישראלי למצור איראני והסבילות הנמוכה שלה להרוגים. באותה נשימה חיל האוויר הישראלי וחיל הים יידרשו להתמקד באותם מקומות ומחשש ממצרים שעלולה לפתוח מולה חזית. לאחר ביטול האיום הראשוני חיל הים יידרש להכניע כל נוכחות ימית איראנית במזרח הים התיכון. שמירה על ברית קרובה לארה"ב שתבטיח לה התערבות ימית בדמות נושאת מטוסים נגד טורקיה במצב של התערבות זאת נגדה היא הכרחית לפני שליחת כוח ימי לים הערבי כדי לסייע לסעודיה במקום(לא בתוך המפרץ אלא מחוץ למצרי הורמוז).

חיל האוויר הישראלי הוא החזק במזרח התיכון ואחד החזקים בעולם. הוא מחזיק בכלים רבים תוצרת לוקהיד מרטין כולל מטוסי אף-15 אף-16 ומטוסי אף-35 בעלי טווח פעולה של עד 2,200 ק"מ. בשלב הראשון הוא יתמקד בהתקפות באותן 3 חזיתות כולל בצפון סוריה ומערב עיראק. לאחר שהחלק הזה יוכנע הוא יתפנה להתקפות בעומק סוריה לאורך כל החזיתות שלה. ישראל גם בעלת יכולת לייצר מערך רקטות. "נץ דורס" לדוגמא היא רקטה מדויקת בעלת טווח פגיעה של עד 300 ק"מ. היא יכולה לייצר רקטות רבות כאלו או לרכוש דומות מארה"ב בעלות טווח פגיעה בכל רחבי עיראק(אלו יקרות יותר). יחד עם סיוע מארה"ב היא תוכל בשלב השני של ההתקפה להפציץ

עמדות איראניות בכל רחבי עיראק עם חיל האוויר שלה ואף במערב איראן. ככל הנראה אם תהייה פלישה קרקעית איראנית לסעודיה בתרחיש כזה אז ישראל תצטרף לחיל האוויר הסעודי כדי לתקוף את הכוחות הקרקעיים של איראן מלהתקדם דרומה מעיראק או מלכתחילה לעיראק עצמה עם פריסת כוחות אוויריים בעומאן וכלי שיט בים הערבי כדי לתקוף בדרום איראן.

איראן עצמה תירה טילים בליסטיים על ישראל אבל ישראל פיתחה מערכת נ"מ מספיק מתקדמת כדי להגן על עצמה. איראן גם תחתור לגרום לערעור יציבות ומהפכה בירדן כדי לגרום לישראל להשקיע במקום וגם שם היא תצטרך להשקיע כדי למנוע מרד. בסופו של דבר לאחר מערכה מלאה של שנה-שנתיים עם המשך לחימה בעצימות נמוכה ישראל וסעודיה תוכלנה לבלום את איראן. כשזו(אם ישראל מתערבת) לא יכולה לפלוש קרקעית לסעודיה או להרוס את שדות הנפט שלה, עם השמדת השלוחים שלה בלבנט ופגיעה עמוקה באלו שבעיראק, וכל הצדדים יצטרכו להגיע לפשרה והסכם לחלוקת המזרח התיכון.

מי יהיה המתווך?

תוצאות המלחמה והרס בקנה מידה תנכ"י

בהערכה גסה אפשר להגיד שהמזרח התיכון יחולק בין אזורי השפעה. כמו שהמעצמות המקומיות ניסו לעשות בין סוריה בסוף העשור השני של המאה ה-21 אז בעשור השלישי או בתחילת ה-4 של אותה מאה אותו הדבר יכול להיות על כל המזרח התיכון רק שהפעם השחקניות תהיינה המקומיות ולא מעצמות רחוקות "ואימפריאליות" שכביכול לא מתחשבות באזור. טורקיה אולי תהייה המרוויחה גדולה ביותר. עם כל צפון סוריה ועיראק בידיים שלה תוך שליטה מלאה על המים של הפרת והחידקל ושדות חיטה וחקלאות נרחבים באזורי שלטונה ומים להשקות אותם. האיום הכורדי יובס כשגם באיראן וגם בסוריה ועיראק אלו דוכאו מה שמשליך על היכולת של הכורדים בתחומה למרוד בה. היא תשיג את הגז והנפט של הכורדים בצפון עיראק גם בלי תוצאה חד משמעית של איראן במפרץ הפרסי. ועם יכולות גדולות יותר בים השחור והים האגאי ותחרות גוברת מול ישראל ויוון על הגמוניה מזרח ים תיכונית כשהמשבר שצפוי במצרים בגלל מחסור במים וחיטה יתן לה מנוף עצמה גדול יותר עליה. תוך שהיא עולה בכוח האזורי על חשבון איראן. איראן תוכל להיות לה ספקית נפט וגז גדולה יותר עם השנים ואולי טורקיה גם תתחיל להתבסס במפרץ הפרסי לאחר שזו נפגעה. סעודיה עלולה לחוות כמעט חורבן עם פגיעה כלכלית משמעותית. היא תסבול

מחוסר יציבות פנימית לאחר הרס של מתקני הנפט במזרח המדינה ותנסה להתבסס יותר על ייצוא מהים האדום למרות שמצרי הורמוז שוב יהיו פתוחים לתנועה לאחר הסכם עם איראן. מזרח המדינה יהיה מקום שקשה לה לשלוט בו כשהיא חווה מרדנות גדולה יותר של הסונים ממערבה. השלטון הווהבי-סעודי עלול להיות במצב דומה לסעודיה השנייה. איראן תיפגע קשות גם היא עם הרס גדול בדרומה ובדומה לסעודיה צורך בשנים לשיקום כלכלתה ומתקני הדלקים שלה. היא תצליח לחלק עם סעודיה את המפרץ הפרסי כשקטאר יכולה להיות תחת שלטונה עם בחריין ועומאן, איחוד האמירויות, וכוויית תחת השפעה סעודית בעוד עיראק וסוריה תחת טווח השפעה איראני אבל ללא נוכחות חייליה בשטח(צפון המדינות בידיים טורקיות). תימן בגלל המבנה הטופוגרפי שלה תהייה הרוסה ומפולגת לחלוטין בין השבטים. ישראל כנראה תמשיך לשלוט בדרום לבנון ודרום סוריה כרצועות ביטחון אבל תמנע מיישוב יהודים במקום ותחתור לשמור על ירדן מאוחדת וכפופה לה אולי אפילו עם פריסת חיילים בירדן. רצועת עזה תהייה הרוסה ואוכלוסייתה פונתה דרומה כנ"ל לגבי הרס בלבנון ודרום סוריה ופינוי אוכלוסיות המקום בדומה למלחמת העצמאות הישראלית. היא אולי תהייה פחות מאוימת בצורה ישירה על ידי איראן עתה אבל ההתמודדות שלה איתה לא תפסיק ועיקר ההתמודדות תגיע מול טורקיה על העצמה והשאיפות הימיות שלה. זה לא יפתור את בעיות המזרח התיכון או את התחרויות שלו כמו שחוזה אמסיה בין העות'מאנים והצפווים לא פתר אותן או כמו שהמלכת ההאשמים על ידי הבריטים לא פתרו את בעיות עיראק וירדן. המצב של תחרויות וסכסוכים ימשיך רק ממאזן כוחות שונה שבו ישראל טורקיה ואיראן הן החזקות ביותר וטורקיה החזקה מכולן ללא כל פגע לאוכלוסייה והכלכלה שלה שיושבות ברובן במערבה על הים האגאי והשחור.

אבל אולי הסיפור הטרגי ביותר של כל התרחיש הזה הוא כל מי שבאמצע. זה לא יהיה מוגזם לומר שאחרי שנה-שנתיים של קרבות מעל למיליון בני אדם, לוחמים ואזרחים, ימותו מירי והפצצות וכל היוצא בזה. אבל החלק הקשה ביותר הוא הצמא. כוויית, קטאר, בחריין, איחוד האמירויות, עומאן, מזרח סעודיה, אלו מתבססות על מים מהתפלה לשתייה וחקלאות. ללא ייצוא דלקים או יותר מזה כשמתקני ההתפלה הופגזו על ידי איראן הצמא יהיה מידי. קרבות על אל חודיידה ללא ייבוא מזון לתימן תוך הפצצות על השדות הערים והמים שלה יגרמו לרעב של 2015-2019 להתגמד לרעב

שיגיע אליה עשור לאחר מכן. שיבושי מזון למצרים עם ירידת מפלס היאור על ידי אתיופיה והקרבות הבלתי פוסקים בסוריה ועיראק תוך דחיקת הכורדים דרומה עם צמא בירדן וצמא כבד בדרום עיראק כשטורקיה תצמצם עוד יותר את זרימת המים על ידי הסכרים שלה או סכרים חדשים שתבנה בצפון סוריה ועיראק עם צמצום המים דרך סכר טבקה. כל אלו ביחד יכולים לגרום ללפחות מיליון הרוגים ואולי גם כמה מיליונים יותר.

מסקנות

תרחיש המלחמה שהוצג פה הוא הקיצוני ביותר והוא תלוי ברמת הבדלנות האמריקאית שקשורה לעצמאות האנרגטית שלה והממשל שינהל אותה במחצית השנייה של שנות ה-20. מבחינת כל השאר הוא מציאותי מאוד. לאיראן וטורקיה יש שאיפות גאו-פוליטיות מרחיקות לכת, המלחמה בסוריה ממשיכה, המתיחות בעיראק והמלחמה בתימן. הבצורת הקשה, המחסור במים וסגירתם על ידי סכרים בטורקיה איראן ואתיופיה. הטיהורים האתניים של סונים והרעב בתימן. אלו מביאים למצב שבו מלחמה היא עניין של זמן וכל עוד אין כוח חיצוני עצום שיכול לכבול בשלשלאות את אותם מתחים אז הם לא מתפרצים, רק זולגים לאיטם החוצה כמו עם האביב הערבי. יש כמה מסקנות שצריך לקחת מהספר.

אחת ארה"ב חווה צמיחה מהירה בתפוקת הנפט והגז שלה. היא תגיע ככל הנראה לתפוקת 24 מיליון חביות נפט ביום עד 2025 ותשליש את הפקת הגז שלה. זאת יחד עם הגדלת התפוקה בקנדה מה שיהפוך את צפון אמריקה לעצמאית אנרגטית מכל בחינה גם בלי לקחת בחשבון מצב של הפיכה בוונצואלה. כתוצאה מכך היא לא תהייה יבואנית דלקים אלא מתחרה ברמה העולמית. היא תנסה לנגוס בשווקים של רוסיה או של מדינות המפרץ ולהיות הספקית העולמית הגדולה ביותר. **שתיים** צורת הפעולה שלה לאחר מלחמת העולם השנייה ויצירת המסגרת של ברטון וודס הולכת ונסדקת בעשור האחרון בקצב מואץ, במיוחד תחת ממשל טראמפ, כשהיא יוצרת שוק סגור עם קנדה, מקסיקו, ואולי בריטניה ויפן עם עוד כמה מדינות בדרום מזרח אסיה ואמריקה הלטינית. מלחמת הסחר הנוכחית עם סין ועם האיחוד האירופי והתחרות בנאט"ו היא רק ההתחלה של פירוק המסגרת. כשעם סין מאבק זה יכול להפוך לסנקציות של ממש וניסיון לרסק את כלכלתה. **שלוש** צורת הפעילות שלה במזרח התיכון ודוקטרינת קרטר יצרו סדר אזורי כשכל השחקניות המקומיות חלשות מידי כדי לכבוש אחת את השנייה בזמן נוכחות המעצמה האמריקאית שרוצה לשמור על המפרץ הפרסי וייצוא הדלקים שלו תקין. אבל עכשיו זה כבר לא המצב וזו פועלת ממניעים עסקיים יותר ולא ביטחוניים ומבחינתה אם אין רווח אז אין התערבות. **ארבע** המזרח התיכון חווה בצורת קשה כבר שני עשורים ואין אופק לסיום הבצורת, תופעת המדבור היא כבר נרחבת יותר, עם התייבשות בארות, ירידה במפלסי הנהרות, צמיחת האוכלוסייה, וצמצום מקורות המזון. המונים מהגרים מהכפר לעיר

ולמי שאין מים לגנוב באמצעות סכרים עלולים לסבול רעב וצמא. **חמש** לטורקיה ואיראן יש שאיפות אזוריות ברורות ונכונות לפעול בכוח הזרוע כדי לממש את אותן שאיפות כשהן מקיפות את כל האזור. יציאת רוסיה וארה"ב משמעותה יציאה למערכה של שתיהן. **שישית** ישראל היא מעצמה עולה שזקוקה לזמן, עוד מספר עשרות שנים, כדי להיות בעלת אוכלוסייה מספיק גדולה שיכולה להתמודד על הגמוניה אזורית אבל גם היא וגם סעודיה מאוימות על ידי השתיים האחרות. בכל מצב של התקפה איראנית או טורקית הן ככל הנראה תגבירה את שיתוף הפעולה ביניהן. **שביעית** המלחמה בסוריה ומלחמות האביב הערבי הן לא תוצאה של עדתיות, עדתיות היא חלק מכך, הן תוצאה של סיבות ראליסטיות ושאיפה לעצמה אזורית הרבה יותר מאשר שנאה של סונים לשיעים. שיתופי פעולה סונים עם שיעים נגד סונים או סונים עם שיעים נגד שיעים אפשריים מאוד וזו בטוח לא מלחמת עולם שכוללת את כל העולם המוסלמי אלא זו מלחמת כוח אזורית. ואלו הן שלב לפני מאזן הכוחות הבא של האזור. **שמינית** מלחמה נוספת במזרח התיכון היא רק עניין של זמן.

הפניות והערות

[1] https://web.archive.org/web/20100127022854/http://www.timeslive.co.za/opinion/columnists/article272352.ece

[2] עמוד 5: https://www.eia.gov/totalenergy/data/monthly/pdf/sec11.pdf

[3] https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MCRIMUS1&f=A

[4] https://www.eia.gov/totalenergy/data/annual/showtext.php?t=ptb0501a

[5] עמוד 2: http://www.earth-policy.org/datacenter/pdf/book_wote_energy_oil.pdf
https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=mcrfpus2&f=a

[6] מונח שמתאר חיזוק פלגים פוליטיים ומיליטנטיים של האסלאם הסוני ברחבי מדינות מוסלמיות בעולם כדי לקדם אותן אל עבר מדינת שריעה או ליצור בהן מרידות על רקע אסלאמי. ייצוא הווהאביזם היה כלי יעיל של סעודיה לחיזוק השפעתה בקרב מדינות באסיה ואפריקה.

[7] https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=427&t=3

[8] https://www.eia.gov/totalenergy/data/annual/showtext.php?t=ptb0507

[9] התרגום של המחבר

[10] https://www.dmdc.osd.mil/appj/dwp/dwp_reports.jsp

[11] לכך אפשר להוסיף את המעורבות הצבאית שלה בלבנון בין אוגוסט 1982 עד מרץ 1984 יחד עם חברות נאט"ו נוספות שנועדה להוציא כוחות זרים מהמדינה)סוריה וישראל(, לייצב אותה, לבנות את צבא לבנון מחדש ולעצור את איראן מלהתפשט במזרח התיכון תוך שמירת סדר ומאזן כוחות. היא נלחמה בארגונים שיעים וספגה 265 הרוגים. המבצע לא נגמר בהצלחה מבחינתה כשהיא נסוגה מחשש ללחימת גרילה ארוכה.

[12] https://www.thebalance.com/u-s-inflation-rate-history-by-year-and-forecast-3306093
https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=US

[13] אלו נקראים באנגלית contractors ומשמשים כלוחמים מטעם חברות אבטחה פרטיות.

[14] https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MTTIMUSPG2&f=A

[15] https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MTTIMIZ2&f=A

[16] https://fas.org/sgp/crs/natsec/R44116.pdf

[17] https://www.dmdc.osd.mil/appj/dwp/dwp_reports.jsp
אלו הנתונים הרשמיים של משרד הביטחון האמריקאי לגבי אותן מדינות והם לא כוללים נתוני שכירי חרב.

[18] https://zeihan.com/

[19] The absent super power עמודים 86-93.

[20] https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=mcrimusca2&f=a

[21] https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=RCRR01NUS_1&f=A

[22] https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=wcrfpus2&f=w

[23] https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MTTFPUS2&f=M

[24] https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf

[25] https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MCREXUS2&f=M

[26] https://www.eia.gov/dnav/pet/pet_move_impcus_d_nus_MP0_mbblpd_a.htm

[27] https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=38112

[28] https://www.eia.gov/opendata/qb.php?category=1039874&sdid=STEO.COPR_VE.A

[29] https://www.eia.gov/naturalgas/crudeoilreserves/

[30] וזו בעיה משמעותית עבור רוסיה שמבססת כמחצית מהתקציב הממשלתי שלה על ייצוא גז לאירופה.

[31] https://www.eia.gov/dnav/ng/hist/n9050us2a.htm
https://www.eia.gov/dnav/ng/hist/n9140us2A.htm

[32] https://www.eia.gov/dnav/ng/hist/n9103us2A.htm

[33] https://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_impc_s1_a.htm

[34] https://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_expc_s1_a.htm

[35] אבל אם בוחנים את הנשיאות שלו ברצינות אפשר לראות כי היו לו הישגים משמעותיים. הוא הצליח להוציא את מצרים מטווח החסות הסובייטית ולהעבירה לחסות האמריקאית ובכך לחזק את דריסת הרגל שלה במזרח התיכון דרך המדינה הערבית החזקה ביותר. הוא הניח את התשתית למבצע ציקלון והלחימה בפלישה הסובייטית לאפגניסטאן בהצלחה, והוא התחיל בדוקטרינת קרטר המוצלחת לעצירת איראן במפרץ הפרסי כולל בשיפור היכולות האנרגטיות של ארה"ב וצפון אמריקה.

[36] בשנות ה-60 כבר היו 1.2 מיליון חיילים אמריקאים פזורים במדינות לאורך חופי אירו-אסיה, דרך יפן, קוריאה הדרומית, טייוואן, המזרח התיכון, ואירופה. בגרמניה המערבית לבדה היו כ250,000 חיילים בשנות ה-60 והיא הייתה עמדת הגנה קדמית עיקרית כנגד ברה"מ והשאיפות שלה באירופה.

[37] לאומני לאו דווקא במובן האתני או הדתי אלא במובן שקבוצת הבסיס והאינטרסים שלה קודמים ועומדים מעל אינטרסים של האזור או העולם.

[38] בין אם זה נכון או לא זו לא הנקודה המהותית פה היא שאלו לא קיבלו ולא מקבלים את ההשקפה כי ההתחממות הגלובלית היא מעשה ידי אדם ולכן פוליטית לא מוכנים לקבל שיתוף פעולה עולמי ומעין ממשלה עולמית שתכפה רגולציה שתמתן את אותה התחממות.

[39] פה צריך להדגיש כי כלכלת ארה"ב היא אחת המבודדות בעולם למרות שהיא הכלכלה הגדולה בעולם ומהווה רבע מהתמ"ג העולמי. נכון ל2018 פחות מ8% מכלל הכלכלה שלה מבוססת על ייצוא, מחצית מהייצוא הזה הוא לקנדה ומקסיקו. יש לה שוק צרכני עצום ומכסים על ייצוא אל סין פשוט לא יכולים לפגוע בה ברמה הכלכלית מעבר לרמה העסקית של מספר מגזרים בה, אלו יכולים בלאו הכי להפנות את התוצרת שלהם לשוק האמריקאי או לשווקים אחרים ביבשת אמריקה.

[40] שני אלו צריכים להזכיר לכל מדינה שמסתמכת על הגנה אמריקאית כי זו יכולה להחליף את ההגנה, לשנות אותה, או פשוט לבטל אותה לחלוטין ברגע שממשל בה מתחלף וככל שמגמות קיימות מתגברות. התמיכה הנוכחית של הממשל האמריקאי בישראל ומדינות המפרץ היא לא מובנת מאליה והיא לא מחייבת לאור מהפכת פצלי השמן, כלומר אין בה אינטרס ביטחוני מהותי לאמריקאים כמו בעידן של ברטון וודס.

[41] https://www.sipri.org/media/press-release/2019/global-arms-trade-usa-increases-dominance-arms-flows-middle-east-surge-says-sipri

[42] https://www.reuters.com/article/us-usa-oil-productivity/u-s-shale-oil-output-to-hit-record-8-4-million-bpd-in-march-eia-idUSKCN1Q82JQ

[43] עצם הטכנולוגיה הזאת ושיטת ההפקה של בועות מתוך האדמה משחררת בו זמנית נפט רב וגז רב. הברכה הזאת היא גם מורכבות שדורשת מקצועיות ברמה גבוהה שלא קיימת ברוב המדינות מעבר לארה"ב מה שתורם להישארות הדומיננטיות האמריקאית בשוק הזה לשני העשורים הבאים.

[44] ההפלה של משטר קדאפי מוצגת על ידי התקשורת המערבית כדרך להפיל דיקטטור, לשים קץ לרודנות, ולהביא שלום ודמוקרטיה למדינה אפריקאית זו. אולם דרך ראליסטית יותר לראות את אותה הפלה היא כי קדאפי היה מתנגד נחרץ של ארה"ב בשנים הקודמות ומימן פיגועים נגדה ונגד מטרות מערביות. הוא היה בעל ברית לרוסיה והסכים לקנות ממנה נשק רב כולל מתן היתר לכניסת חברות אנרגיה רוסיות למזרח המדינה, שם ישנם עתודות גז ונפט עצומות, וזאת תוך איסור על חברות אמריקאיות לעשות זאת. הפלתו יכלה להיות פגיעה ברוסיה מצד אחד ושער לרווחים מערביים מצד שני. רוסיה בהחלט רואה את הפלתו מאותה זווית.

[45] אלו עדיין ממשיכים להילחם בטליבאן, אל קאעידה, והמדינה האסלאמית במקום כשאותם פלגים אסלאמיים לא מפסיקים לרגע להילחם אחד בשני.

[46] https://www.ceicdata.com/en/indicator/saudi-arabia/foreign-exchange-reserves

[47] כמובן שיש לכך גם השלכות אחרות. ישראל לא רואה בעין טובה בכלל את אותה בנייה. ב1981 היא הפציצה כור גרעיני בעיראק וב2007 בסוריה ומאיימת תדיר להתקיף מסיבות דומות גם באיראן. מצרים, ירדן, ומדינות אחרות במפרץ רוצות לבנות כורים גרעיניים וזה עלול להיות מרוץ חימוש אזורי אחרי גרעין כשטורקיה כבר בונה 3 באמצעות חברה רוסית.

[48] מצב כזה יכול לגרום לה אפילו לרצות במלחמה במפרץ הפרסי שכן כשהאספקה של צפון אמריקה בטוחה ובמחירים נמוכים אז מחסור בשאר מקומות העולם גורמת לזינוק מחירים ורווח לחברות האנרגיה האמריקאיות שממלאות את החסר.

[49] https://www.haaretz.com/us-news/senate-passes-bill-to-enshrine-military-aid-package-to-israel-into-law-1.6340748

[50] https://www.cnbc.com/2018/09/21/us-spends-81-billion-a-year-to-protect-oil-supplies-report-estimates.html

[51] https://www.nasa.gov/feature/goddard/2016/nasa-finds-drought-in-eastern-mediterranean-worst-of-past-900-years

[52] https://www.wri.org/applications/maps/aqueduct-atlas/#x=47.86&y=21.76&s=ws!20!28!c&t=waterrisk&w=def&g=0&i=BWS-16!WSV-4!SV-2!HFO-4!DRO-4!STOR-8!GW-8!WRI-4!ECOS-2!MC-4!WCG-8!ECOV-2!&tr=ind-1!prj-1&l=4&b=terrain&m=group&init=y

[53] http://www.unwater.org/water-facts/scarcity/

[54] ארמניה, גאורגיה, אזרבייג'ן, טורקיה, איראן, סוריה, עיראק, ישראל, לבנון, ירדן, וכל מדינות חצי האי ערב.

[55] https://www.populationpyramid.net/western-asia/2017/

[56] https://data.worldbank.org/indicator/ER.H2O.INTR.PC

[57] https://www.populationpyramid.net/eastern-africa/2017/

[58] https://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Electricity

[59] http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC/
https://www.indexmundi.com/agriculture/?commodity=wheat&graph=domestic-consumption
נתוני תפוקת החיטה הם מ2017 ומבוססים על הארגון למזון וחקלאות של האו"ם. נתוני צריכת החיטה הם מ2019 ומבוססים על משרד החקלאות האמריקאי עם ריכוז נתונים של indexmundi

[60] אפשר להגיד כי למרות האתוס הציוני החקלאות בישראל(ברמה של עצמאות תזונתית) היא פשוט לא אפשרית. המשך הבצורת עם המחסור במים, מיעוט הקרקע הראויה לחקלאות, וצמיחת האוכלוסייה לא יכולים לאפשר לישראל להיות עצמאית תזונתית ואת המים עדיף להפנות לאוכלוסייה הצומחת שתכפיל את עצמה בעשורים הבאים.

[61] בהקשר הזה צריך לציין את רצועת עזה שנמצאת בגבולות ארץ ישראל המערבית. זו לא מחוברת לרשת ההתפלה הישראלית וחווה בצורת קשה עם מחסור רציני במים. האוכלוסייה הגדולה במקום נשענת על מקורות מים מצומצמים שעוברים תהליך זיהום ועלייה במליחותם מה שעלול לגרום לאסון הומניטרי.

[62] https://water.fanack.com/egypt/water-use/

[63] https://www.desalination.biz/news/0/Egypt-expedites-16-desalination-projects/9210/

[64] כלומר רוסיה, אוקראינה, בולגריה, ורומניה שהן יצרניות ויצואניות חיטה גדולות וצריכות לייצא את רובו למזרח התיכון דרך מצרי הבוספורוס והדרדנלים.

[65] בדומה למצרים וסוריה גם היא מתייבשת כשמפלס הפרת והחידקל יורדים לרמה מסוכנת של מליחות.

[66] https://data.worldbank.org/indicator/sl.agr.empl.zs

[67] https://atlas.media.mit.edu/he/profile/hs92/1001/

[68] The absent superpower עמודים 142-167 התרחיש הזה מוצג בהרחבה ב:

[69] על אף שזו יכולה לייבא חיטה דרך הים הכספי או מקזחסטאן(אחת מיצרניות החיטה הגדולות בעולם) התהליך הזה יהיה יקר יותר אך הוא ישאיר לה מספיק מזון כדי לשרוד.

[70] כפי שנאצר עשה

[71] https://ipad.fas.usda.gov/rssiws/al/metu_cropprod.aspx

[72] The new sultan עמודים 128-129.

[73] https://en.wikipedia.org/wiki/2017_Turkish_constitutional_referendum

[74] https://en.wikipedia.org/wiki/2011_Turkish_general_election

[75] The rise of turkey עמודים 55-60

[76] זה הוקם ב1955 כדי לשמש את ארה"ב ונאט"ו בכל החלק הדרומי של ברה"מ ואז ללחימה בטרור במזרח התיכון. באפריל 2019 דווח כי הנשק הגרעיני אמריקאי הועבר מהבסיס לרומניה וישנם דיווחים על רצון להעביר לחלוטין את הפעילות האמריקאית ממנו לבסיס לריסה היווני.

[77] בקטאר יש מספר מאות חיילים טורקים ובין המדינות יש חוזה הגנה. היא רואה בקטאר שותפת מסחר והשקעות ומעוניינת לבנות ממנה דרך איראן צינור גז ישירות לטורקיה.

[78] https://www.globalfirepower.com/countries-listing-nato-members.asp

[79] https://www.flightglobal.com/asset/26019/waf2014/

[80] https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_active_ships_of_the_Turkish_Naval_Forces

[81] https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=TR

[82] https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR

[83] https://www.xe.com/currencycharts/?from=USD&to=TRY&view=2Y

[84] https://www.ceicdata.com/en/indicator/turkey/external-debt--of-nominal-gdp

[85] https://www.delekdrilling.co.il/%D7%A4%D7%A8%D7%95%D7%99%D7%A7%D7%98/%D7%9E%D7%90%D7%92%D7%A8-%D7%90%D7%A4%D7%A8%D7%95%D7%93%D7%99%D7%98%D7%94

[86] https://crimsonpublishers.com/pps/pdf/PPS.000537.pdf

[87] https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=TUR
שתי הטבלאות מבוססות על משרד האנרגיה האמריקאי

[88] https://www.iea.org/countries/Turkey/

[89] https://www.eia.gov/beta/international/data/browser/#/?pa=000000000000000000008&c=ruvvvvvfvtvnvv1urvvvvfvvvvvvfvvvou20evvvvvvvvvnvvuvo&ct=0&tl_id=5-A&vs=INTL.57-6-AFG-BB.A&cy=2018&vo=0&v=H

[90] https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf (עמוד 15)

[91] https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-breaks-local-coal-production-record-in-2018/1366302

[92] https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf (עמוד 31)

[93] https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=QAT

[94] https://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Electricity

[95] https://www.dailysabah.com/energy/2018/08/25/turkish-authorities-aim-to-boost-renewable-power-generation-to-50-percent-by-2023

[96] https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=IR

[97] https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS

[98] https://data.worldbank.org/indicator/SE.TER.ENRR

[99] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html

[100] http://worldpopulationreview.com/countries/iran-population/

[101] https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=IRN

[102] https://atlas.media.mit.edu/he/profile/country/irn/

[103] https://atlas.media.mit.edu/he/visualize/tree_map/hs92/import/chn/show/2711/2017/

[104] https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=TUR

[105] https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=RUS

[106] https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=IND

[107] https://www.youtube.com/watch?v=uGSBl53JBJg

[108] הגישה ההסתברותית בהיסטוריה גורסת שכל התפתחות היסטורית, בניית אומה, התפתחות כלכליות וכו' נגמרת בגלל מגוון התפתחויות שלא קשורות באדם אחד, שהגאוגרפיה, המצאות שונות, דת ועוד הן אלו שגורמות להתפתחות. ואילו הגישה המנהיגותית גורסת שהמנהיג, או קבוצת אנשים בודדת היא זו שמובילה להתפתחות האנושית

[109] ערביישראל מונים כ1.9 מיליון אבל הם לא מהווים סכנה להתקוממות או מרד בדומה לאלו של יש"ע. חלקם נאמנים למדינה ואף משרתים בצה"ל אולם ישנם כאלו בקרבם שיהיו מוכנים למרוד בה אילו תהייה להם האפשרות ואילו ישראל תיחלש.

[110] https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/Pages/2018/%D7%90%D7%95%D7%9B%D7%9C%D7%95%D7%A1%D7%99%D7%99%D7%AA-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%91%D7%A4%D7%AA%D7%97%D7%94-%D7%A9%D7%9C-%D7%A9%D7%A0%D7%AA-2019-2018-19.aspx

[111] https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2018/249/11_18_249b.pdf

[112] https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.0014.TO.ZS

[113] https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/pages/2017/%D7%AA%D7%97%D7%96%D7%99%D7%AA-%D7%

90%D7%95%D7%9B%D7%9C%D7%95%D7%A1%D7%99%D7%99%D7%AA-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%A2%D7%93-%D7%A9%D7%A0%D7%AA-2065.aspx

114 https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_tertiary_education_attainment#cite_note-2

115 https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=IL

116 https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)#cite_note-worldbank-21

117 https://www.hon.co.il/%D7%A9%D7%99%D7%90-%D7%91%D7%AA%D7%99%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%AA-4-%D7%9E%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%AA%D7%99%D7%99%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%A7%D7%A8%D7%95%D7%91-%D7%99%D7%99%D7%A4%D7%AA/

118 https://atlas.media.mit.edu/he/profile/country/isr/

119 https://www.delekdrilling.co.il/%D7%A4%D7%A8%D7%95%D7%99%D7%99%D7%A7%D7%98/%D7%9E%D7%90%D7%92%D7%A8-%D7%9C%D7%95%D7%95%D7%99%D7%AA%D7%9F

120 https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf

121 https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001214241

122 https://atlas.media.mit.edu/he/visualize/tree_map/hs92/import/isr/show/2701/2017/

123 https://archive.is/20120904083001/http:/www.ingl.co.il/he/%D7%9E%D7%A2%D7%A8%D7%9B%D7%AA-%D7%94%D7%94%D7%95%D7%9C%D7%9B%D7%94.html

124 https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=JOR

125 https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=LBN

126 https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf עמוד 31

127 https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=CYP

128 https://www.keeptalkinggreece.com/2018/05/08/greece-oil-gas-resources-worth-ionian-crete/

129 https://www.thenational.ae/business/energy/egypt-to-double-lng-export-capacity-in-2019-1.845955

130 https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf

131 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf

132 https://atlas.media.mit.edu/he/visualize/tree_map/hs92/export/dza/show/2709/2017/

133 https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=LBY

134 https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=mcrimusag2&f=a

135 https://www.eia.gov/dnav/ng/hist/n9103ag2a.htm

136 https://atlas.media.mit.edu/he/profile/country/dza/

137 https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=DZ

138 https://pris.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/NuclearShareofElectricityGeneration.aspx

139 https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf

140 https://www.eia.gov/beta/international/?fips=FR

141 https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=GBR

142 https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/fra/

143 https://www.eia.gov/totalenergy/data/browser/?tbl=T11.01B

144 https://atlas.media.mit.edu/he/profile/country/jpn/

145 https://atlas.media.mit.edu/he/profile/country/kor/

146 https://atlas.media.mit.edu/he/profile/country/chn/

147 לפי מכון zeihan on geopolitics הצי היפני הוא כבר השני החזק בעולם אחרי ארה"ב.

[148] ב2013 היא השלימה לבנות גדר מסיבית בגבולה הדרומי שבלמה את ההגירה האפריקאית אליה. דבר זה ניתק אותה מכל אפשרות של גלי פליטים מאפריקה ומצרים אליה בשנים הבאות.

רשימת מקורות

<u>ספרים</u>

The absent superpower/peter zeihan

the accidental superpower/peter zeihan

the new sultan/soner cagaptay

the rise of turkey/soner cagaptay

<u>מקורות אחרים</u>

משרד האנרגיה האמריקאי:

https://www.eia.gov/

מחלקת ההגנה של ארה"ב:

https://www.dmdc.osd.mil/appj/dwp/index.jsp

מחלקת החקלאות של ארה"ב:

https://www.usda.gov/

ארגון המזון והחקלאות של האו"ם:

http://www.fao.org/home/en/

The Heritage Foundation:

https://www.heritage.org/

תאגיד bp:

https://www.bp.com/

סוכנות הידיעות רויטרס:

https://www.reuters.com/

עיתון הארץ באנגלית:

https://www.haaretz.com/

הבנק העולמי:

http://www.worldbank.org/

אתר נאס"א:

https://www.nasa.gov/

עיתון כלכלי the balance:

https://www.thebalance.com/

מכון zeihan on geopolitics:

https://zeihan.com/

מכון שטוקהולם לחקר השלום:

/https://www.sipri.org
חברה לאיסוף נתונים ceicdata:
https://www.ceicdata.com/en
חברת החדשות cnbc:
/https://www.cnbc.com/world
world resources institute:
/https://www.wri.org
ארגון המים של האו"ם:
/http://www.unwater.org
פירמידת גילאים:
/https://www.populationpyramid.net
אינדנקס מונדי:
/https://www.indexmundi.com
משרד האנרגיה הטורקי:
https://www.enerji.gov.tr/en-US/Mainpage
מכוני מים:
/https://water.fanack.com
/https://www.desalination.biz
יוטיוב:
/https://www.youtube.com
ויקיפדיה:
https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page
עיתונים ואתרי חדשות טורקיים:
https://www.aa.com.tr/en
/https://www.dailysabah.com
דלק קידוחים:
/https://www.delekdrilling.co.il
המרות מטבע:
/https://www.xe.com
צבא ותעופה:
https://crimsonpublishers.com/index.php
/https://www.flightglobal.com
/https://www.globalfirepower.com

מסחר בין לאומי:
/https://atlas.media.mit.edu/he
גלובס:
/https://www.globes.co.il
נתיבי הגז הטבעי לישראל:
https://archive.is/4IoLe
הלמ"ס:
https://www.cbs.gov.il/he/Pages/default.aspx
פרסום האיחוד האירופי על צריכת האנרגיה שלו:
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/461
26.pdf
הסוכנות הבין לאומית לאנרגיה אטומית:
https://pris.iaea.org/PRIS/home.aspx
:cia
https://www.cia.gov/index.html
עיתונות נוספת:
/https://www.hon.co.il
https://www.thenational.ae/international
/https://www.keeptalkinggreece.com